

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

D I N S U M A R

MARX ȘI METODELE CONTEMPORANE DE CERCETARE
ISTORICĂ. . . . . de B. A. GRUȘIN

DIN LUPTLE ARMATEI I ROMINE ÎN RĂZBOIUL
ANTIHTLERIST (24 AUGUST 1944 — 18 IANUARIE
1945) . . . . . de G-ral de armată în rezervă V. ATANASIU
fost comandant al Armatei I

VARIAȚIILE EXPLOATĂRII ȚĂRII ROMINEȘTI DE
CĂTRE POARTA OTOMANĂ ÎN SEC. XVI-XVIII de M. BERZA

PARTICIPAREA LOCUIȚORILOR SATELOR DIN OLTENIA
LA RĂSCOALA DIN 1821 . . . . . de I. NEACȘU

O CONTRIBUȚIE LA BIOGRAFIA UMANISTULUI
BRAȘOVEAN VALENTIN WAGNER (1510 —
1557) . . . . . de GUSTAV GÜNDISCH (Sibiu)

ANUL XI — 1958

2

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

2

ANUL XI

1 9 5 8

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANȚINESCU-IAȘI (directorul Colegiului de redacție); EUGEN STĂNESCU (redactor șef adjunct); acad. A. OTETEĂ; acad. M. ROLLER; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; B. BĂLȚEANU; L. BÁNYAI; M. BERZA; B. CIMPINA; V. CHERESTESIU; V. MACIU; Gh. MATEI.

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICILE POȘTALE, PRIN FACTORIILE
POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNȚREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

S U M A R

	<u>Pag.</u>
<i>140 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI K. MARX</i>	
B. A. GRUȘIN, Marx și metodele contemporane de cercetare istorică	9
<i>STUDII</i>	
General de Armată în rezervă V. ATANASIU, Din luptele Armatei I Române în războiul antihitlerist (24 august 1944 — 18 ianuarie 1945)	27
N. ADĂNILOAIE și C. FOTINO, Forme de luptă folosite de țărânic în răscoala de la 1907	45
M. BERZA, Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI—XVIII	59
<i>COMUNICĂRI</i>	
L. TILKOVSKY (Budapesta), Mișcările țărăncști din Ardeal în 1831 și legăturile lor cu „răscoala holerei” din Slovacia de est	73
I. NEACȘU, Participarea locuitorilor satelor din Oltenia la răscoala din 1821	91
GUSTAV GÜNDISCH (Sibiu), O contribuție la biografia umanistului brașovean Valentin Wagner (1510—1557)	115
<i>NOTE ȘI ÎNSEMNĂRI</i>	
A. CIORAN-CAMARIANO, Traducerile în limba greacă și română a „Nacazului” Ecaterinei a II-a	123
Dr. PAUL PRUTEANU (Iași), Cercetări cu privire la protomedicii Moldovei. Cronologia protomedicilor Moldovei	133
V. MIHORDEA, Arendarea vănilor și ocnelor din Țara Românească la 1830	145
C. ȘERBAN, Date cu privire la corpul ostășesc de sub comanda maiorului Pangal (1807—1808)	151
<i>DOCUMENTE</i>	
C. C. BODEA, Contribuții documentare privind răscoala țăranilor din 1888.	155
<i>CRITICĂ</i>	
M. GUBOGLU, Pe marginea monografiei <i>Mahomet II le Conquéran et son temps (1432—1481)</i> , de F. Babinger	195

RECENZII

* * *	Studii și articole de istorie (vol. II), Soc. de științe ist. și fil., 1957, 612 p. (+ 1 tabel + 2 hărți + 4 facs. + 1 erată) (S. Columbeanu)	213
KOVÁCS JÓZSEF,	Adatok az 1848 utáni Erdélyi Tökés mezőgazdaságról (Date privind agricultura capitalistă din Transilvania după 1848), Ed. științifică, Buc., 1957, 248 p. (G. A. Klein)	218
CINZIO VIOLANTE,	La società Milanese Nell'età Precomunale, Bari, 307 p., Ed. Laterza, 1953 (T. Solitrescu)	221

NOTE BIBLIOGRAFICE

* * *	Ученые записки, vol. VI (Seria istorică), Filiala Moldovenească a Acad. de Șt. U.R.S.S., Inst. de ist., limbă și lit. Chișinău, 1957, 311 p. (C. Șerban). — Dr. Samuľ Izsák, Din trecutul legăturilor medicale romino-maghiare, București, Ed. medicală, 1956, 190 p. (Gh. C.). — Jacques Godechot, La grande nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde de 1789 à 1799, 2 vol., 758 p., Paris, 1956, Aubier (T. S.). — Giuseppe Bertì, Russia e stati italiani nel Risorgimento, ed. Einaudi, 1957, 875 p. (Ana Ioachim). — Thomas Höhle, Franz Mehring, Sein Weg zum Marxismus. 1869—1891, Rütten Loening, Berlin, 1956, 340 p. (K. M.). — E. I. Spivakovskì, Румыно-русские революционные связи в новой румынской исторической литературе in История СССР, nr. 2/1957 (N. C.). — * * * 50 ani de la răscoalele țărănești din 1907 din Oltenia. Craiova, 1957. 72 p. (Coralia Fotino). — * * * 50 ani de la răscoalele țărănești din 1907. O pagină din trecutul de luptă al țărănimii din regiunea Galați. Galați, 1957, 36 p. (Coralia Fotino). — Ulrich Elehstädt, Von Dolfuss zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933—1938, Wiesbaden, Franz Steiner, 1955, X + 558 p. (Al. Dufu). — Walter Hofer, Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges. Eine Studie über internationalen Beziehungen im Sommer 1939, ed. II, Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart, 1955, 237 p. (M. K.)	225
CRONICĂ	. . . . .	231

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
<i>140 ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ К. МАРКСА</i>	
Б. А. ГРУШИН, Маркс и современные методы исторического исследования	9
<i>СТАТЬИ</i>	
Генерал армии в запасе В. АТАНАСИУ, О боях I Румынской Армии на антигитлеровском фронте (24 августа 1944—18 января 1945)	27
Н. АДЭНЕЛЛОАЕ и К. ФОТИНО, Различные формы борьбы крестьянства в восстании 1907 года	45
М. БЕРЗА, Колебания в эксплуатации Валахии Оттоманской Портой в XVI—XVIII веках	59
<i>ДОКЛАДЫ</i>	
Л. ТИЛКОВСКИ (Будапешт), Крестьянские движения в Трансильвании в 1831 году и их связь с „холерным бунтом“ в Восточной Словакии	73
И. НЯКШУ, Участие сельских жителей Олтении в восстании 1821 года	91
ГУСТАВ ГЮНДИШ (Сибю), К биографии брашовского гуманиста Валентина Вагнера (1510—1557)	115
<i>ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ</i>	
А. ЧОРАН-КАМАРИАНО, Перевод на греческий и румынский языки „Наказа“ Екатерины II	123
ПАУЛ ПРУТЯНУ (Яссы), Исследование о первых лекарях Молдовы. Хронологический список первых лекарей Молдовы	133
В. МИХОРДЯ, Откуп таможенных сборов и копей в Валахии в 1830 году	145
К. ШЕРБАН, Данные о воинской части под командой майора Пангала (1807—1808)	151
<i>ДОКУМЕНТЫ</i>	
К. К. БОДЯ, Документальные данные о крестьянских восстаниях в 1888 году	155
<i>КРИТИКА</i>	
М. ГУБОГЛУ, О Монографии Ф. Бабингера <i>Mahomet II le Conquérant et son temps (1432—1481)</i>	195

РЕЦЕНЗИИ

• * • Studii și articole de istorie, том II, Научное общество ист. и фил., 1957, 612 стр. (<i>С. Колумбьяну</i>)	213
КОВАЧ ИОЖЕФ, Adatok az 1848 utáni Erdély Tökés mezőgazdaságról (Данные относительно капиталистического сельского хозяйства в Трансильвании после 1848 года), Editura Științifică, Бухарест, 1957, 248 стр. (<i>Г.А.Клейн</i>)	218
ЧИНЗИО ВИОЛАНТЕ, La società milanese nell'età precomunale, Edit. Laterza, Бари, 1953, 307 стр. (<i>Т. Сотиреску</i>)	221

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

• * • Ученые записки, том VI (Серия историческая), Молдавский филиал Академии Наук СССР, Институт истории, языка и литературы, Кишинев, 1957, 311 стр. (<i>К. Шербан</i>). — Самуил Ижак, Из прошлого румыно-венгерских медицинских связей, Edit. Med., Бухарест, 1956, 190 стр. (<i>Г.К.</i>). — Жак Годешо, La grande nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde de 1789 à 1799, 2 тома, Aubier, Париж, 1956, 758 стр. (<i>Т.С.</i>). — Джузеппе Берти, Russia e stati italiani nel Risorgimento, Edit. Einaudi, 1957, 875 стр. (<i>Ана Иоаким</i>). — Томас Геле, Franz Mehring, Sein Weg zum Marxismus, 1869—1891, Rütten Loening, Берлин, 1956, 340 стр. (<i>К.М.</i>). — Е. И. Спиваковский, Румыно-русские революционные связи в новой румынской исторической литературе, История СССР, № 2, 1957, (<i>Н.К.</i>). — • * • Пятидесятилетие крестьянских восстаний 1907 года в Олтении, Крайова, 1957, 72 стр. (<i>Коралия Фотино</i>). — • * • Пятидесятилетие крестьянских восстаний 1907 года. Страница из боевого прошлого крестьянства Галацкой области, Галац, 1957, 36 стр. (<i>Коралия Фотино</i>). — Ульрих Эйхштедт, Von Dolfuss zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933—1933, Franz Steiner, Висбаден, 1955, 558 стр. (<i>А. Дуцу</i>). — Валтер Гоффер, Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges. Eine Studie über internationale Beziehungen im Sommer 1939, изд. II. Deutsche Verlagsanstalt, Штуттгарт, 1955, 237 стр. (<i>М.К.</i>)	225
ХРОНИКА	231

S O M M A I R E

À 140 ANS DE LA NAISSANCE DE KARL MARX

Page

B. A. GROUCHINE, Marx et les méthodes contemporaines de recherche historique 9

ÉTUDES

Général de réserve V. ATANASIU, Les Combats de la 1ère Armée Roumaine au cours de la guerre anti-nazi (24 août 1944—18 janvier 1945) 27

N. ADĂNILOAIIE et C. FOTINO, Formes de lutte employées par la paysannerie au cours du soulèvement de 1907 45

M. BERZA, Variations dans l'exploitation de la Valachie par la Porte Ottomane aux XVIe—XVIIIe siècles 59

COMMUNICATIONS

L. TILKOVSKY (Budapest), Les mouvements paysans de Transylvanie, de 1831, et leurs rapports avec «l'émeute du choléra» de la Slovaquie orientale. 73

I. NEACȘU, La participation des habitants des villages d'Olténie au soulèvement de 1821 91

GUSTAV GÜNDISCH (Sibiu), Contribution à la biographie de l'humaniste Valentin Wagner, de Brașov (1510—1557) 115

NOTES

A. CIORAN-CAMARIANO, Les traductions en langue grecque et roumaine du «Nacaz» de Catherine II. 123

PAUL PRUTEANU (Jassy), Recherches sur les protomédecins de Moldavie. Chronologie des protomédecins de Moldavie 133

V. MIHORDEA, L'affermage des douanes et des mines de sel en Valachie en 1830. 145

C. ȘERBAN, Données au sujet du corps militaire sous les ordres du commandant Pangal (1807—1808) 151

DOCUMENTS

C. C. BODEA, Contributions documentaires au sujet des soulèvements paysans de 1888 155

CRITIQUE

M. GUBOGLU, Quelques considérations sur la monographie de F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps (1432—1481)* 195

COMPTES RENDUS

* * *	Studii și articole de istorie, II ^e vol. Société des Sciences historiques et de philologie, 1957; 612 pp. (+ 1 tableau, + 2 cartes géographiques, + 4 fac-similes, + 1 errata) (<i>S. Columbeanu</i>)	213
KOVÁCS JÓZSEF,	<i>Adatok az 1848 utáni Erdélyi Tökés mezőgazdaságról</i> (Données concernant l'agriculture capitaliste en Transylvanie après 1848). Ed. științ., Bucarest, 1957; 248 pp. (<i>A. Klein</i>)	218
CINZIO VIOLANTE,	<i>La società milanese nell'età precomunale</i> . Ed. Laterza, Bari, 1953, 307 pp. (<i>T. Solitescu</i>)	221

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

* * *	Ученые записки, VI ^e vol. (Série historique). Filiale moldave de l'Académie des Sciences de l'U.R.S.S. Institut d'histoire, de langue et de littérature, Kichinev, 1957; 311 pp. (<i>C. Șerban</i>). — <i>Samuil Izsák</i> , Sur les anciens rapports médicaux roumano hongrois. Ed. Med., Bucarest, 1956; 190 pp. (<i>Gh. C.</i>). — <i>Jacques Godechot</i> , La grande nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde de 1789 à 1799. Aubier, Paris, 1956; 2 vol., 758 pp. (<i>T. S.</i>). — <i>Giuseppe Bertl</i> , <i>Russia e Stati italiani nel Risorgimento</i> . Ed. Einaudi, 1957; 875 pp. (<i>Ana Ioachim</i>). — <i>Thomas Höhle</i> , <i>Franz Mehring, sein Weg zum Marxismus-1869—1891</i> . Rütten Loening, Berlin, 1956; 340 pp. (<i>K. M.</i>). — <i>E. I Spivakovski</i> , Румыно-русские революционные связи в новой румынской исторической литературе. Les rapports révolutionnaires roumano-russes dans la nouvelle littérature historique roumaine. История С.С.С.Р., n ^o 2, 1957 (<i>N. C.</i>). — * * * A 50 ans des soulèvements paysans de 1907 en Olténie. Craiova, 1957, 72 pp. (<i>Coralia Fotino</i>). — * * * A 50 ans des soulèvements paysans de 1907. Une page du passé de luttes de la paysannerie de la région de Galatz. Galatz, 1957; 36 pp. (<i>Coralia Fotino</i>). — <i>Ulrich Elehstüdt</i> , <i>Von Doljuss zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933—1938</i> . Franz Steiner, Wiesbaden, 1955; X + 558 pp. (<i>Al. Duțu</i>). — <i>Walter Hofer</i> , <i>Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges. Eine Studie über internationalen Beziehungen im Sommer 1939</i> . 2 ^e éd. Deutsches Verlagsanstalt, Stuttgart, 1955; 237 pp. (<i>M. K.</i>)	225
CHRONIQUE		231

MARX ȘI METODELE CONTEMPORANE DE CERCETARE ISTORICĂ *

DE

B. A. GRUȘIN

Etapa contemporană a dezvoltării științei se caracterizează printr-o serie de trăsături specifice și poate că cea mai pregnantă dintre ele este tratarea, abordarea istorică a obiectului studiat. Concepția istorică asupra lucrurilor a apărut desigur înainte de marxism și, la început, s-a răspândit independent de marxism. Dar, principiul istorismului își datorează situația și forma sa actuală, integral, filozofiei lui K. Marx.

Sintetizând realizările științei, în special ale științelor naturii, și bazându-se pe practica revoluționară a celei mai înaintate clase de pe vremea sa, K. Marx a creat dialectica științifică, a elaborat sub toate aspectele teoria dezvoltării lumii obiective și a cunoașterii ei, imprimând astfel principiului istorismului caracterul științific ce-i lipsea și făcând din el principiul dominant în gândirea științifică.

Istorismul lui K. Marx nu reprezintă o simplă *concepție* generală despre lucruri, ci este o *metodă* încheată și riguros științifică. K. Marx a fost un cercetător cu calități excepționale, care în cursul studiilor sale ce cuprindeau cele mai diferite aspecte ale societății umane a elaborat și a aplicat în mod strălucit *logica* concretă a analizei istorice a obiectului.

Știința contemporană are de-a face cu sisteme; ea studiază un întreg, reprezentând o unitate organică. Tot cu sisteme au de-a face și științele *istorice* moderne: istoria societății, biologia evoluționistă, geologia, lingvistica, istoria științei, cosmogonia astrală, antropologia, economia politică etc. Toate aceste științe reproduc în gândire *procesele istorice de dezvoltare* a anumitor *sisteme de legături*.

În conformitate cu caracterul obiectului analizat și cu condițiile concrete de cercetare, diferitele științe rezolvă în diverse feluri această problemă generală. Fiecare știință se lovește de o serie de probleme specifice, folo-

---

* Articol din *Voprost filosofii*, 1958, nr. 3, p. 11—25.

șeste metode de cercetare proprii. Dar în dosul tuturor deosebirilor particulare din științele istorice moderne se pot descoperi cu ușurință două procedee, două metode de reproducere a procesului de dezvoltare a sistemului: procedeul prin care dezvoltarea sistemului este reprodusă sub formă de *teorie a sistemului* și procedeul prin care dezvoltarea sistemului este reprodusă sub forma de *istorie a sistemului*. Formularea și consacrară în gândire a acestor două procedee se datorează direct lui K. Marx.

1. „Teoria istorică“ și „istoria teoretică“

Teoria și istoria, ca forme de existență ale științei, au luat ființă cu mult înainte de K. Marx. Încă Aristotel deosebea foarte clar (atît din punct de vedere practic, cît și teoretic) istoria statului ateniian, creată de el, de expunerea sistematică a orînduirii politice din Atena, întocmită tot de el. Dar funcțiile acestor forme și raporturile dintre ele se deosebeau esențial de cele de astăzi. Istoria se mulțumea să se ocupe de faptele empirice, pe care le considera exclusiv în succesiunea lor cronologică. Cronologia, înțeleasă ca o respectare riguroasă și ireproșabilă a succesiunii în timp, în analiza fenomenelor realității, era regina și zeița științei istorice. Ca atare, ea ducea la un empirism plat. În epoca contemporană, această a doua particularitate, în fond derivată din prima, a așa-numitului mod istoric de a studia realitatea, a dobîndit chiar o însemnătate predominantă. Principala deosebire dintre istorie și teorie a început a fi considerată nu atît cronologismul, cît pur și simplu factologia, constatarea și descrierea tuturor faptelor și fenomenelor din realitate, aflate la suprafață. Un exemplu elocvent îl poate constitui în acest sens așa-numita „școală istorică” în economia politică (Riesser, Schulze-Gaevernitz etc.) și „școala pozitivistă” în istoria societății (Schmoller, Ranke).

Spre deosebire de istorie, teoria își concentra întreaga atenție asupra unei singure stări a obiectului (practic, întotdeauna cea direct cunoscută cercetătorului). Principiul hotărîtor al cercetărilor teoretice era studierea faptelor și relațiilor coexistente, cu excluderea studierii oricărei succesiuni în timp. Acest procedeu avea drept consecință că formele și relațiile obiectului, extrase de cercetător prin analiză, erau cu totul antiistorice. În perioada contemporană, în unele științe, această a doua particularitate a așa-numitei tratări teoretice a studierii realității a căpătat de asemenea o importanță predominantă. Acum, principala deosebire dintre teorie și istorie nu mai era atît renunțarea la faptele și relațiile istorice ale obiectului (abundența materialului empiric despre istoria obiectului, adunat de știință, se făcea simțită cu toată tăria), cît aplicarea unei concepții antiistorice în înțelegerea obiectului (ca exemplu pot servi mulți reprezentanți ai lingvisticii structuraliste).

Schelling avea toate motivele să afirme că istoria și teoria sînt „lucruri diametral opuse”. Ele se excludeau într-adevăr, în primul rînd prin însuși felul în care abordau studierea realității. Știința istorică avea ca obiect de studiu orice succesiune în timp a formelor obiectului (sau, cum am spune acum, „șirul genetic al sistemului”). Totodată, această succesiune era studiată

nu ca o succesiune a unei serii de stări structurale ale obiectului, ci tocmai ca o succesiune a diferitelor lui forme. Orice stare structurală era, fie înfățișată sub forma aceluiași lanț temporal, fie raportată în mod absolut la cu totul altă sferă de probleme, neavînd nici o legătură cu studierea obiectului respectiv. Dimpotrivă, știința teoretică avea ca obiect de studiu orice stare a obiectului (sau cum am zice acum, „șirul structural al sistemului”), dată simultan în toate formele ei. Totodată ea nu era considerată ca una din stările istorice ale obiectului, venită în locul unei serii de stări precedente, ci ca unica sa stare posibilă. Orice raport istoric era considerat de cercetători fie ca un raport al stării obiectului direct examinat (adică pierdea orice trăsături de istorism), fie raportat în mod absolut la cu totul altă sferă de probleme, neavînd nici o legătură cu studierea obiectului respectiv.

Incompatibilitatea istoriei și a teoriei era indisolubil legată și de o altă particularitate a lor. Reproducerea procesului de dezvoltare (fie chiar a celui mai elementar) presupune — fapt arătat de orice știință istorică modernă — o anumită interacțiune între studierea șirului „genetic” și a celui „structural” al sistemului. După cum vedem, o asemenea interacțiune se excludea cu desăvîrșire. Fiind forme de existență ale științei, nici istoria și nici teoria nu erau forme de reproducere a procesului de dezvoltare a obiectului. De aceea, F. Engels vorbea despre lipsa unei concepții istorice asupra lucrurilor nu numai în științele naturii, dar și în istorie. Dezvoltarea nu constituia un obiect de cercetare științifică.

Această caracterizare a științei este bineînțeles relativă și poate fi considerată corectă numai în general și în ansamblu. Atît în istorie, cît și în teorie s-au făcut încercări serioase pentru a se depăși cadrul antiistorismului paralizant. În știința istorică, încercările cele mai categorice de acest fel le-a întreprins, fără îndoială, Hegel. Dar concepția lui istorică extrem de arbitrar și abstract construită, nu putea cuprinde materialul empiric concret, nu-l putea explica; era, în fond, născută moartă. Alte încercări, indiferent de forma lor concretă de manifestare — fie că era vorba de construcții istorice de orientare naturalistă (de pildă Herder), „social-psihice” (de pildă Lamprecht) sau geografice (Helmolt) etc. puteau — la fel de puțin ca și încercările lui Hegel — să ducă, și nici nu au dus, la o reproducere cu adevărat științifică a procesului istoric de dezvoltare a obiectului complex.

Nici eforturile „teoreticienilor”, printre care și cele ale remarcabilului A. Smith, nu au depășit limita unor simple încercări. Deși lucrarea sa *Studii asupra naturii și a cauzelor bogăției popoarelor* conține pe alocuri unele idei geniale, caracteristica determinantă, hotărîtoare a analizei lui A. Smith o constituie totuși faptul că el considera sistemul economic burghez drept imuabil, existînd de cînd e lumea și, în fond, fără istorie.

Această situație se explică prin două cauze principale: 1) dominația concepției metafizice și antiistorice despre lume, concepție întemeiată pe o bază socială limitată și pe lipsa de material empiric concret despre istoria majorității sistemelor naturale, iar ca urmare 2) lipsa unor metode corespunzătoare de cercetare, care să permită reproducerea legilor de dezvoltare a obiectelor complexe.

Începînd din secolul al XIX-lea, situația se schimbă radical. Un puternic val de istorism pătrunde în domenii pînă atunci stăpînite în mod

absolut de teorie, cum sînt geologia, biologia, iar mai tîrziu cosmogonia etc. Acest proces a fost descris în mod strălucit de K. A. Timiriazev în lucrarea sa *Metoda istorică în biologie*. Esența lui constă în aceea că din analiză neistorică, din mijloc de clasificare, sistematizare și descriere comparată, teoria se transformă într-un mijloc de cunoaștere a stării respective a sistemului, considerată ca rezultat al unei evoluții istorice, într-o formă de cunoaștere a procesului istoric de dezvoltare a sistemului în ansamblu. Teoria se apropie de istorie, se împletește cu ea. Acest proces de dezvoltare a științei este legat de numele unor naturaliști ca Ch. Lyell și Ch. Darwin.

Pe de altă parte, prin lucrările lui Morgan, Guizot și ale altor cercetători ai societății umane, istoria începe să se transforme din descriere empirică a unui număr nesfîrșit de fapte istorice, într-o formă de dezvoltare a legilor procesului istoric și, prin aceasta, într-o formă de dezvoltare a legilor din viața sistemului în general. Istoria se apropie de teorie, se împletește cu ea.

O adevărată revoluție în aceste două forme de existență a științei a fost înfăptuită de activitatea științifică a lui K. Marx.

Lucrările de istorie create de el (ca de pildă *Teoria asupra plusvalorii, Luptele de clasă în Franța 1848—1850, Opțișprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* etc.), rămînînd lucrări istorice, se deosebeau totuși principial de ceea ce cunoscuse pînă atunci știința istorică. În dosul întregii cronologii, în dosul tuturor șirurilor temporale de fapte empirice, K. Marx descoperă principalul, esențialul, structura sistemului examinat, legăturile complexe dintre elementele și relațiile care nu sînt date în mod direct și care formează această structură, modificarea și dezvoltarea lor. Lucrările istorice ale lui K. Marx sînt istorie, dar o istorie a sistemului, unde atît pentru sistemul în ansamblu, cît și pentru fiecare stare fixată a sa, sînt clare structura și legile de funcționare și dezvoltare.

Același rol revoluționar în istoria științei au fost chemate să-l joace și lucrările „teoretice” ale lui K. Marx, în primul rînd cea mai genială dintre ele, culmea întregii opere a gînditorului — *Capitalul*.

Deosebirea calitativă, principială dintre *Capitalul* și tot ce a cunoscut știința teoretică înainte te izbește chiar de la început, atunci cînd Marx definește scopul studiului său. „A dezvoltă legea dezvoltării economice a societății moderne” — iată ce-l interesează pe Marx (*Capitalul*, vol. I, ed. rusă, 1955, p. 8; vezi și în rom., E.S.P.L.P., 1957, p. 45). Și tot acest sistem extrem de complex al relațiilor economice burgheze apare viu în fața noastră în relațiile istorice ale elementelor și legăturilor ce-l alcătuiesc, în procesul dezvoltării lui istorice. *Capitalul* lui Marx este teoria, o teorie în care sistemul este înțeles și reprodus ca apărut în mod istoric și unde, prin urmare, sînt reproduse atît stările sistemului ce precede în mod istoric starea respectivă, cît și legitățile (procesele) trecerilor de la o stare la alta.

După apariția lucrărilor lui K. Marx, a devenit absurd să se vorbească despre teorie și istorie în vechiul sens al acestor cuvinte. Devenind mijloace de reproducere a proceselor istorice de dezvoltare a sistemului, ele au suferit schimbări esențiale. Teoria a devenit, potrivit cuvintelor lui V. I. Lenin, „teorie istorică” (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, ed. rusă, p. 175; vezi și E.S.P.L.P., p. 175). Noua formă a istoriei este „istoria teoretică”.

E adevărat că acest proces obiectiv de dezvoltare a științei, analizat sub toate aspectele și fundamentat de marxism, n-a fost înțeles de multe școli și curente filozofice. Culmea vulgarizării și arhaismului este teoria neokantienilor care s-au ocupat mai mult decît alți filozofi burghezi de problemele științei istorice. Empirismul meschin al lui L. Ranke și G. Schmolter, care se îndeletniceau exclusiv „cu culegerea de anecdote și reducerea tuturor evenimentelor mari la lucruri mărunte și la fleacuri” (K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. XXIII, ed. rusă, p. 201), totala incapacitate a lui E. Meyer de a reproduce legile procesului istoric, recunoscînd cu o îngîmfare fără precedent că „în cursul. . . unor cercetări istorice îndelungate n-a izbutit să descopere nici o lege istorică” (*Problemele teoretice și metodologice ale istoriei*, Moscova, 1904, ed. rusă, p. 30), iată rezultatul aplicării principiilor formulate de filozofia lui G. Rickert la cercetarea științifică.

Neokantienii și-au desfășurat activitatea la începutul sec. XX. Dar și astăzi, mulți filozofi din Occident, refuzînd cu încăpăținare să țină seama de metoda dialectică a lui K. Marx, nu pot înțelege relațiile complexe dintre forma teoretică de existență a științei și cea istorică, deși unii dintre ei își dau seama cît de improprie e metodologia neokantiană și distincția făcută de neokantieni între „individual”, „unic” — la care este limitată sfera istoriei și „general”, de care se ocupă știința (științele teoretice ale naturii)¹. Constatînd existența unei rupturi între cercetarea diferitelor evenimente, fapte (*events*) și cercetarea schimbărilor petrecute conform unor anumite legități, ei încep să vorbească de posibilitatea unei metode științifice în cercetarea istorică, de faptul că diferitele stări temporale ale obiectului trebuie înțelese ca schimbări survenite în structura sa, ca părți ale unor procese în care apar anumite legături dintre elementele structurii (vezi lucrările : K. Bock, *The acceptance of Histories*, 1956, Los Angeles ; M. T. Hodgen, *Change and History*, 1952, New York ; F. J. Teggart, *Theory and Processes of History*, 1941, Cambridge, și în special *The Social Sciences*, în *Historical Study. A Report to the Committee on Historiography*, 1954, New York ; culegerea *The Concept of Development*, University Minnesota Press, 1957).

Acești metodologi au rămas în urmă cu aproape un secol și jumătate. Pentru-ei problema continuă să se pună astfel cum se punea în prima treime a secolului trecut. Or, prin lucrările lui K. Marx, problema cercetării istorice a fost rezolvată în mod strălucit și de atunci știința a progresat mult.

Dar ce reprezintă „teoria istorică” și „istoria teoretică”? În ce fel, cu ajutorul căror mijloace logice reproduc ele procesul de dezvoltare a sistemului? Am vorbit mai sus despre cele două metode de cercetare elaborate de K. Marx și folosite de știința istorică modernă. Trecem acum la examinarea lor.

2. Metodele de reproducere a procesului de dezvoltare a sistemului. Observații generale.

Așadar, metodele de cercetare ce stau în dosul „teoriei istorice” și a „istoriei teoretice” sînt metode de reproducere a procesului de dezvoltare a sistemului. Aceasta este principala lor trăsătură comună. Din punct de

¹ Dăm ca exemplu cuvîntarea rostită de sociologul britanic Ginsburg la Congresul istoricilor anglo-americani din 1931.

vedere logic, ea înseamnă că ambele metode urmăresc reproducerea atât a structurii sistemului, cât și a legilor dezvoltării lui istorice, adică reprezintă o complexă interacțiune, o dependență între cercetarea „șirului structural al sistemului” (elemente, legături, fapte empirice — într-un cuvânt orice forme ale sistemului, considerate ca fiind date simultan) și cercetarea „șirului genetic al sistemului” (orice forme ale sistemului, considerate ca fiind date în succesiune temporală). Dar „teoreticianul” și „istoricul” (astfel vom denumi în mod convențional pe cercetătorii ce reproduc procesul de dezvoltare a sistemului sub forma de „teorie istorică” și de „istorie teoretică”) nu studiază structura obiectului și dezvoltarea lui în același fel, ci folosesc mijloace diferite, procedee specifice. Interdependența cercetărilor „șirului structural al sistemului” și „șirului genetic al sistemului”, necesară în ambele cazuri, ia în fiecare din ele forme specifice.

Dacă nu ținem seama de unele cazuri particulare, putem spune că oricărui cercetător ce reproduce procesul de dezvoltare a sistemului îi sînt date și „șirul structural al sistemului”, și „șirul genetic al sistemului”. Aceste șiruri constituie materialul pe care-l folosește cercetătorul pentru a-și atinge scopul final. Dar una este materialul dat cercetătorului și alta materialul prelucrat de el. Una este scopul final al cercetării și alta obiectivul său *direct*. Dacă în primul caz nu există nici o deosebire între „teoretician” și „istoric”, în al doilea caz această deosebire devine palpabilă.

Cercetătorul „teoretician” are de-a face în primul rînd cu forme structurale date ale sistemului, în starea în care se află într-un anumit moment (de cele mai multe ori în starea-rezultat, adică în starea dată direct cercetătorului). Dar țelul final al studiului său îl constituie reproducerea, nu a acestei structuri a stării-rezultat în sine, în afara oricărei relații cu procesele istorice de dezvoltare a sistemului, ci tocmai a procesului istoric de dezvoltare a sistemului în ansamblu. De aceea obiectivul direct al cercetării este aici reproducerea stării structurale a sistemului *ca rezultat al dezvoltării sistemului în ansamblu*, cu alte cuvinte, ca stare ce a apărut și s-a dezvoltat în mod istoric și implicit ca dezvoltîndu-se și în momentul de față. Tocmai în felul acesta definește K. Marx obiectivul *Capitalului*: „*de a desvălui legea dezvoltării economice a societății moderne*” (vol. I, ed. rusă, p. 8; vezi și E.S.P.L.P., p. 45).

La această metodă teoretică de cercetare este vorba de a se reproduce starea structurală dată a sistemului, în primul rînd ca stare tocmai a *sistemului* (adică în toată complexitatea și toată varietatea legăturilor și dependențelor lui structurale) și, în al doilea rînd, ca stare a unui sistem *istoric* (adică în toată complexitatea și varietatea legăturilor și dependențelor lui istorice).

Firește că străduindu-se să atingă acest obiectiv, cercetătorul va analiza în mod necesar relațiile „șirului genetic al sistemului” (indiferent dacă ele îi vor fi date de la început sau dacă le va reconstitui din relațiile „șirului structural al sistemului”). Mai mult decît atât, fără analiza acestei relații, el nu va putea reproduce procesul de dezvoltare a sistemului. Dar faptul rămîne fapt: obiectul direct al analizei cercetătorului „teoretician”, de la care pornește și pe care este dator să-l reproducă în gîndire și

„în dosul ” căruia el trebuie „să găsească” procesul de dezvoltare a sistemului îl constituie *structura* sistemului în dezvoltare.

Alta este situația cercetătorului „istoric”. El are de-a face în primul rând și în special cu formele *genetice date* ale sistemului într-o serie de stări ce se succed. Și întrucît scopul final al studiului său îl constituie reproducerea, nu a acestei simple succesiuni de forme în sine, ci a procesului istoric de dezvoltare a sistemului în ansamblu, obiectivul direct al cercetătorului este aici de a reproduce *legăturile* istorice și structurale între formele genetice date ale sistemului, care să ducă la un anumit *rezultat* în dezvoltarea sistemului. Tocmai în felul acesta este definit obiectivul lucrării *Luptele de clasă în Franța 1848—1850*: „Expunea în *înlănțuirea ei lăuntrică*, întreaga desfășurare a istoriei franceze ... arăta că... a fost un *rezultat* firesc, necesar al acestei înlănțuirii” (vezi K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. rusă, 1948, vol. I, p. 210; vezi și E.S.P.L.P., 1955, p. 241. Sublinierea îmi aparține — B.G.).

Totodată, cercetătorul „istoric” trebuie să rezolve încă o problemă de care „teoreticianul” nu se ocupă. Este vorba de reproducerea istoriei empirice a sistemului ca *formă exterioară* de manifestare a procesului de dezvoltare. „Teoreticianul” nu are această sarcină pentru că el are de-a face cu starea structurală dată a sistemului care, permițînd reproducerea legilor, mecanismului dezvoltării, nu dă aproape nici un indiciu asupra istoriei empirice precedente a sistemului.

Așadar, în cazul metodei pe care o examinăm este vorba de a reproduce formele genetic date ale sistemului, în primul rând ca un anumit proces de dezvoltare (adică de a reproduce în toată complexitatea și varietatea lor legăturile și dependențele istorice ale formelor sistemului ce sînt date cercetătorului ca exterioare și nelegate între ele), iar în al doilea rînd ca un proces de dezvoltare a *sistemului* (adică de a reproduce aceste forme ca constituind în orice moment fixat construcția sistemului, structura lui, în speță, ca ducînd la o anumită stare-rezultat în dezvoltarea sistemului). În sfîrșit, este vorba de a reproduce faptele și evenimentele empirice din istoria sistemului ca formă concretă de manifestare a procesului logic de dezvoltare a sistemului.

La prima vedere, deosebirea menționată dintre metodele de cercetare examinate aici pare subtilă și prea puțin esențială. Dar este suficient să trecem, efectiv, la cercetare ca ea să devină cît se poate de palpabilă. Cele două metode se deosebesc prin materialul de bază ce urmează a fi prelucrat în mod direct și chiar dacă aceste materiale diferite trebuie să ducă la același țel final, este clar că acest material diferit al cercetării trebuie să fie împărțit, cercetat și reprodus de gîndire în mod diferit.

Această împrejurare își găsește expresia în deosebirea ce există între metodele examinate, atît în ceea ce privește sarcinile funcționale și formele exterioare de exprimare a procedeelelor lor comune, cît și în ceea ce privește procedeele specifice de cercetare inerente lor și care apar pe baza rezolvării problemelor specifice. Dar principalul îl constituie, desigur, deosebirea în ceea ce privește principiile generale de diviziune a obiectului. Principiul diviziunii obiectului determină modul de grupare a materialului studiat, ordinea examinării lui, caracterul tabloului obiectului reprodus în gîndire ;

el determină și întregul sistem al procedeelor de cercetare folosite în cadrul metodei respective.

Examinînd mai departe tema noastră, principiul de diviziune a obiectului trebuie caracterizat cel puțin prin două elemente : 1) *direcția* în care trebuie să se facă diviziunea obiectului studiat, ca să zicem așa caracterul diviziunii înseși (nu este greu de văzut că o asemenea diviziune poate fi, de pildă, atît structurală, orizontală, cît și genetică, verticală) și 2) ansamblul aspectelor însușirilor obiectului studiat care constituie temeiul pentru efectuarea diviziunii lui și determină limitele concrete ale acestei diviziuni. Prima latură a principiului diviziunii obiectului o vom denumi *criteriul diviziunii* obiectului, iar a doua *fundamentul diviziunii* obiectului.

Desigur că în cadrul unui articol nu se poate da nici măcar o schiță generală a structurii logice, a mecanismului acestor metode, așa cum apar ele la K. Marx. Este necesar însă să ne oprim la elementele cele mai principiale ale structurii lor.

3. Reproducerea procesului de dezvoltare a sistemului în forma „teoriei istorice“

Sistemul care se află în fața „teoreticianului” reprezintă în primul rînd, un întreg complex, alcătuit dintr-o mulțime de elemente și legături diferite. Toate acestea sînt date simultan unele cu altele — structural — și de aceea prima greutate de care se lovește cercetătorul la rezolvarea problemei ce-i stă în față (reproducerea stării respective a sistemului ca dezvoltare și în dezvoltare istorică) constă în a stabili *punctul* inițial de pornire a cercetării.

Mai departe, acest sistem reprezintă un întreg ce cuprinde dependențe variate între elementele și legăturile ce-l alcătuiesc și în care același element face parte din mai multe legături, iar aceeași legătură are anumite dependențe cu alte cîteva legături etc. În aceste condiții, chiar și după rezolvarea problemei „cu ce să începem?” cercetătorul se lovește de o altă dificultate și anume aceea de a stabili *succesiunea examinării* elementelor, legăturilor și dependențelor sistemului, succesiunea trecerilor de la relația inițială la altele, de la acestea la altele etc.

Și, în sfîrșit, sistemul reprezintă un întreg ale cărui diferite elemente, legături și dependențe se referă la diferite trepte istorice din dezvoltarea lui. În aceste condiții, chiar și după rezolvarea primelor două probleme, cercetătorul întîmpină încă o greutate, și anume aceea de a înfățișa sistemul ca *sistem istoric*, de a înfățișa succesiunea adoptată a examinării și a trecerilor, ca succesiune și treceri istorice.

În *Capitalul* găsim o strălucită rezolvare a tuturor acestor probleme ale cercetării.

Procedînd la analiza relațiilor economice burgheze, Marx scria că diviziunea obiectului trebuie să scoată la iveală „categoriile care formează structura internă a societății burgheze și pe care se întemeiază clasele fundamentale, capital, muncă salariată, proprietate funciară” (*Contribuții la critica economiei politice*, ed. rusă, 1952, p. 222 ; vezi și E.S.P.L.P., 1954

p. 235). Sau : „Consider sistemul economiei burgheze în ordinea următoare : *capital, proprietate funciară, muncă salariată; stat, comerț exterior, piață mondială*. În primele trei rubrici cercetez condițiile economice de existență ale celor trei clase mari în care se împarte societatea burgheză modernă ; legătura dintre celelalte trei rubrici sare în ochi” (*ibid.*, ed. rusă, p. 5 ; ed. rom., p. 7) ; vezi K. Marx și F. Engels, *Scrisori despre „Capitalul”*, ed. rusă, 1948, p. 60 ; vezi și E S P.L P., 1955, p. 71).

Așadar, când vorbim despre principiul aplicat de K. Marx al diviziunii obiectului, în speță despre criteriul diviziunii trebuie să arătăm că el reprezintă *diviziunea structurală* a sistemului studiat. Acest tip de diviziune a obiectului se caracterizează prin faptul că sistemul se divide într-o serie de sfere *diferite* și totodată *date simultan*, precum și prin faptul că într-o asemenea delimitare a sferelor, determinant este elementul simultaneității și al datului structural.

Diviziunea obiectului la care recurge K. Marx îi permite să reproducă procesul de dezvoltare a sistemului. Dar una este rezultatul cercetării și altceva însuși procesul de cercetare care duce la acest rezultat. Din faptul că o asemenea diviziune permite să se reproducă obiectul cercetat ca obiect istoric în procesul apariției și dezvoltării lui, nu rezultă cituși de puțin că ea este o diviziune genetică, bazată pe succesiunea genetică a apariției diferitelor forme ale sistemului. Marx scrie chiar în acest sens : „Ar fi deci irealizabil și greșit de a enumera categoriile economice în ordinea în care au fost determinate istoricește. Succesiunea lor este, dimpotrivă, determinată de relația reciprocă care există între ele în societatea burgheză modernă și care este tocmai contrară a ceea ce pare a fi succesiunea lor naturală sau că ar corespunde succesiunii, dezvoltării istorice . . . Este vorba . . . de structura lor înăuntrul societății burgheze moderne” (*Contribuții la critica economiei politice*, ed. rusă, p. 221 ; vezi și E.S.P.L.P., p. 234—235).

K. Marx nu se limitează la diviziunea generală structurală a sistemului în forma pe care am caracterizat-o mai sus. Această diviziune este cu totul insuficientă pentru a răspunde măcar la una din întrebările de mai sus, prin urmare, pentru a reproduce obiectul studiat sub forma unui sistem istoric. De aceea, el lămurește anumite *raporturi, dependențe* între sferele sistemului și la această delimitare a sferelor structurale, pentru el este determinant caracterul dependenței.

K. Marx deosebește două feluri de dependențe ce determină diviziunea structurală a obiectului : 1) după raportul *dominant-subordonat* (când obiectul studiat se împarte în componente, dintre care unele sînt determinante, iar altele, dimpotrivă, determinate) și 2) după criteriul *simplu-complex* (când obiectul studiat se împarte în componente, dintre care unele sînt prin structura lor mai simple sau mai complexe decît altele) (vezi *Capitalul*, vol. III, ed. rusă, 1949, p. 840 ; vezi și vol. III, partea a doua, E.S.P.L.P., p. 779—780).

După criteriul „dominant-subordonat”, K. Marx efectuează, între altele, împărțirea sistemului în „capital” și „proprietatea funciară”. „În toate formele sociale — scrie el — există o anumită producție care indică rangul și influența tuturor celorlalte . . . Este o iluminare generală în care sînt scufundate toate celelalte culori și care le modifică specificul. Este un

eter deosebit care determină greutatea specifică a oricărei existențe care se conturează în el". Capitalul este „o putere economică a societății burgheze, care domină totul”, agricultura însă „devine tot mai mult o simplă ramură industrială și este cu totul dominată de capital” (*Contribuții la critica economiei politice*, ed. rusă, p. 220—221 ; vezi și E.S.P.L.P., p. 233—234).

Importanța acestei diviziuni a obiectului nu este greu de înțeles. Ea nu numai că grupează, sortează pe rubrici și pune la punct materialul de cercetare, dar și determină succesiunea generală a examinării materialului. Marx a atras în repetate rânduri atenția asupra acestui aspect al chestiunii. Enumerând toate „rubricile” (sferele) cercetării sale, el sublinia : „Capitalul este o putere economică a societății burgheze care domină totul. El trebuie să formeze punctul de plecare și punctul final și să fie dezvoltat, înainte de proprietatea funciară” (*ibid.*, p. 221 ; vezi și E.S.P.L.P., p. 234. Sublinierea îmi aparține — B.G.).

Diviziunea obiectului după criteriul „dominant-subordonat” poate avea mai multe trepte. Astfel, după ce a evidențiat ca sferă dominantă a sistemului său capitalul, Karl Marx îl divide apoi pe acesta în același fel : în forma lui principală, dominantă (capitalul industrial) și în formele subordonate — „derivate” (capitalul producător de dobândă) și „secundară” (capitalul marfar-comercial) (vezi *Teoria asupra plusvalorii*, ed. rusă, 1936, vol. III, p. 345—346). Dar această diviziune a sistemului e folosită în general numai la scoaterea în evidență a unor sfere structurale destul de mari și de complexe. Ea se oprește la împărțirea unei sfere (la Marx acesta este capitalul industrial), care fiind complexă și subdivizată de mai multe ori, poate fi analizată și mai departe, însă nu din punctul de vedere al raportului „dominant-subordonat”.

Forma diviziunii ulterioare a obiectului, care permite cercetătorului să ajungă pînă la subdiviziunile cele mai mici ale sistemului analizat, ce nu se află între ele în raportul de „dominant-subordonat”, o constituie diviziunea structurală după criteriul „simplu-complex”. De ea se leagă în primul rînd stabilirea punctului de pornire în examinarea sistemului sub forma „teoriei istorice” a aceluși criteriu, cel mai simplu, pe care Marx și Lenin îl numeau „celula” sistemului. Importanța acestui criteriu extrem de simplu constă nu numai în faptul că el reprezintă punctul inițial al reproducerii sistemului. Fiind cel mai simplu pentru întregul sistem, acest criteriu permite să se îmbine în mod structural între ele toate celelalte elemente și legături ale sistemului, permite reproducerea lor în diferite dependențe structurale. Același criteriu, fiind istoricește primar pentru întregul sistem, permite să se îmbine istoricește între ele toate celelalte elemente și legături (ale sistemului respectiv, permite reproducerea lor în diferite dependențe istorice.

După cum arată *Capitalul*, acest criteriu este de cea mai mare importanță la stabilirea întregii succesiuni a examinării sistemului. Elementul mai simplu trebuie examinat și este examinat înaintea elementului mai complex. Elementele sînt examinate înaintea legăturilor care le cuprind (de pildă mașina înaintea fabricii), legăturile mai simple înaintea legăturilor mai complexe (de exemplu B—M înainte de B—M—B), procesul individual înainte de împletirea proceselor individuale (de pildă, metamorfoza capitalului individual înainte de metamorfoza capitalului social etc.

Sucesiunea examinării, care se obține drept rezultat al aplicării principiului diviziunii structurale a obiectului, dar și în însuși procesul acestei aplicări, a fost denumită de Marx (iar mai târziu de V. I. Lenin) succesiunea dialectică sau *sucesiunea logică a examinării*.

Însemnătatea acestei succesiuni logice constă nu numai în faptul că „cele mai complicate probleme economice se lămuresc clar și aproape vizual numai datorită faptului că sînt așezate la locul convenit și în legătura justă” (*Scrisori despre „Capitalul”*, ed. rusă, p. 121). Importanța ei nu constă, de asemenea, numai în faptul că în felul acesta un întreg complex împărțit ne apare ca un sistem, în toate legăturile și dependențele sale structurale, în toate raporturile sale reciproce structurale cele mai complexe.

Importanța primordială a succesiunii logice în analizarea sistemului constă în faptul că ea este forma de reproducere a procesului istoric de dezvoltare a sistemului respectiv, că ea asigură oglindirea procesului istoric și anume oglindirea „într-o formă abstractă și consecventă din punct de vedere teoretic ; o oglindire corectată, dar corectată după legile pe care ni le pune la îndemână însăși dezvoltarea istorică reală . . .” (*Contribuții la critica economiei politice*, ed. rusă, p. 236 ; vezi și E.S.P.L.P., p. 249). Cu alte cuvinte, pornind de la această succesiune și pe baza ei, cercetătorul poate reproduce sistemul de care se ocupă ca un sistem istoricește apărut, dezvoltat și în dezvoltare. Metodele acestei reproduceri pot fi bineînțeles, foarte diferite. Acest lucru este lesne de înțeles, dacă ținem seama de faptul că însăși forma succesiunii logice a analizei poate varia foarte mult.

Astfel, Marx deosebește o succesiune logică *necesară și una liberă* a analizei. Un exemplu de succesiune logică necesară poate fi trecerea logică de la forma dominantă la forma subordonată (de pildă, capitalul → renta funciară), de la o formă de un anumit grad de complexitate la o formă de alt grad (mai înalt) de complexitate etc. Un exemplu de succesiune logică liberă îl poate constitui trecerea atunci cînd se examinează forme subordonate (de pildă, capitalul marfar-comercial → capitalul producător de dobîndă) unde în principiu este posibilă și ordinea inversă de examinare sau cazul de trecere de la o formă de un anumit grad de complexitate la o formă de același grad de complexitate etc.

Dar toată bogăția, varietatea formelor de înfățișare a sistemului analizat din punct de vedere structural ca sistem care s-a dezvoltat și se dezvoltă istoricește poate fi scoasă la iveală numai dacă ținem seama de acele deosebiri în privința succesiunii logice a analizei ce decurg din raportul : „succesiunea logică a analizei — succesiunea istorică a apariției” sau „trecerea logică — succesiune genetică”.

Putem deosebi o succesiune logică a analizei, care *coincide direct* cu succesiunea genetică (de pildă, în *Capitalul* : unealta de muncă → mașina, banii → capitalul) ; una care *coincide invers* (în aceeași lucrare : producția de fabrică → munca la domiciliu, renta funciară capitalistă → formele precapitaliste ale rentei funciare) ; și una *incompatibilă* cu succesiunea genetică, cînd succesiunea analizei nu are nici un raport cu aceasta din urmă (de pildă, plusvaloarea → profitul ; valoarea de consum → valoarea → marfa ca unitate a acestora) etc.

Meritul nemuritor al lui K. Marx față de știință constă în faptul că el a făurit edificiul armonios al metodei dialectice de cercetare, permițând cercetătorului să obțină o succesiune logică în analiza sistemului, care să-i permită a determina succesiunea genetică a formelor date simultan sistemului, a reproduce și înfățișa trecerile logice ca treceri istorice.

4. Reproducerea procesului de dezvoltare a sistemului sub forma „istoriei teoretice“

În paragraful 2 am vorbit de problemele ce stau în fața cercetătorului „istoric”. Rezolvarea lor implică greutăți foarte mari. „Istoricul” trebuie să știe să lege în mod istoric forme care în aparență nu au nici o legătură și sînt îndepărtate în timp. La rîndul lor, aceste legături istorice trebuie reproduse ca fiind conjugate într-un sistem; în sfîrșit, cercetătorul trebuie să știe să rezolve problemele speciale de îmbinare și explicare a materialului empiric din istoria sistemului.

O strălucită rezolvare a tuturor acestor probleme de cercetare o găsim în lucrările istorice ale lui K. Marx, în primul rînd în *Luptele de clasă în Franța. 1848—1850, Oțșprezece Brumar al lui Lăudovic Boniaparte, Teoria asupra plusvalorii*. În primele două este vorba de reproducerea unei etape scurte din istoria politică a Franței, iar în ultima, de istoria de aproape două secole a științei economiei politice.

În ceea ce privește principiul diviziunii obiectului, aplicat de K. Marx în aceste lucrări, în speță criteriul diviziunii, trebuie să arătăm că el are un caracter *istoric*. Acest tip de diviziune a obiectului se caracterizează prin aceea că sistemul se împarte într-o serie de sfere *diferite, ce se succed din punct de vedere istoric* (astfel încît sferile apar ca anumite etape ale istoriei sistemului) și că în această delimitare a sferelor, elementul succesiunii lor istorice este cel mai important.

Dar criteriul diviziunii reprezintă numai o latură a principiului diviziunii obiectului și indicarea lui este vădit insuficientă pentru realizarea în practică a acestei diviziuni. Cunoscînd că diviziunea trebuie să fie istorică, nu știm la început în ce loc, în ce punct trebuie făcută această diviziune. „Ca și epocile geologice — spune Marx — nici epocile istorice nu sînt despărțite prin linii de demarcație riguroase și abstracte” (*Capitalul*, vol. I, ed. rusă, p. 377; vezi și E.S.P.L.P., p. 386).

Analizînd lucrările istorice ale lui Marx, putem scoate în evidență unele aspecte logice ale rezolvării celei mai importante probleme a științei istorice contemporane—problema periodizării și a fundamentării ei. Este cu atît mai necesar să facem acest lucru, cel puțin sub forma cea mai generală, cu cît problema nu a fost rezolvată pînă acum nici chiar pentru istoria societății (cu toate exemplele strălucite de rezolvare a ei de către K. Marx și V. I. Lenin!). Discuția care a avut loc acum cîțiva ani în revista *Voprosi istorii* cu privire la periodizarea istoriei U.R.S.S. a arătat cît se poate de limpede că această problemă nu este clarificată (vezi *Voprosi istorii*, 1951, nr. 3).

Lucrările istorice ale lui K. Marx arată în primul rând că diviziunea istorică a diferitelor sisteme trebuie să se facă pe baze diferite sau cu alte cuvinte — că forma concretă, tipul concret al laturii sistemului, aleasă ca fundament de diviziune, sînt indisolubil legate de sistemul însuși și sînt diferite pentru sisteme diferite.

Vorbînd în general, acest fapt este cît se poate de banal. Dar în practica cercetării istorice neînțelegerea lui ridică o serie de probleme extrem de complicate. Coincid oare fundamentele diviziunii istorice a diferitelor obiecte? Coincid oare granițele periodizării diferitelor sisteme? Este oare posibilă o diviziune, istorică pe temeiul unic al așa-numitului obiect sintetic? Toate acestea și altele sînt probleme ce rămîn adesea nerezolvate și controversate.

Or, fundamentele diviziunii istorice a diferitelor sisteme sînt într-adevăr diferite. Studiînd în *Luptele de clasă în Franța. 1848—1850* istoria politică a societății franceze pentru un interval de timp foarte scurt, K. Marx pornește la diviziunea istorică a acestui material de la relațiile izvo-rînd din lupta de clasă, nedînd aproape nici o atenție factorului dezvoltării economice. Dimpotrivă, cînd începe să studieze istoria relațiilor economice ale formațiunii capitaliste, el ia ca fundament al diviziunii sistemului anumite relații economice (modul de producere a plusvalorii).

Dar problema nu se pune numai în felul acesta. Comparînd aceste fundamente diferite de diviziune (periodizare) a două sisteme indiscutabil diferite, nu putem să nu constatăm la ele o serie de elemente comune extrem de importante.

În ambele cazuri, formele sistemului adoptate de K. Marx ca fundament al diviziunii nu reprezintă anumite fapte și evenimente empirice izolate din istoria lui și nici anumite forme interne ale structurii lui, ci o *mulțime*, o masă de asemenea forme *interne* (elemente, legături). Cît privește modul de producție a plusvalorii, această categorie economică cuprinde și marfa, și banii, și forța de muncă ca marfă, și diferite elemente ale producției însăși etc. În ceea ce privește lupta de clasă, ea cuprinde diferitele clase din societatea burgheză, diferitele ei elemente economice, politice etc.

Mai departe, aspectele interioare ale sistemelor, scoase în evidență de K. Marx, reprezintă nu o masă de elemente și legături răslețe, izolate, ci anumite *dependențe* între ele. Or, aceste dependențe sînt *dependențele specifice* ale sistemelor, ce coincid cu însăși esența acestora și, prin urmare, caracterizează toate stările lor — de la starea lor inițială pînă la starea rezultat.

Mai departe, dependențele structurale adoptate de Marx ca fundament al diviziunii sînt dependențe care se schimbă, *se dezvoltă* o dată cu dezvoltarea sistemelor. Totodată, însăși deosebirea, necoincidența formelor de existență ale aceleiași dependențe constituie tocmai fundamentul real pentru diviziunea istorică a sistemului într-un șir de sfere ale istoriei lui.

Marx împarte întreaga istorie a relațiilor economice burgheze în etape ca : producția premanufacturieră, manufactura, marea industrie. Toate aceste etape se caracterizează prin producția plusvalorii. Dar forma, caracterul istoric concret al acestei producții sînt diferite în toate aceste cazuri. Același lucru este valabil în ceea ce privește împărțirea istoriei politice a

Franței din perioada 1848-1851. Diferitele sfere ale istoriei (Perioada din februarie, Comedia fraternității generale, Perioada instituirii republicii etc.), scoase aici în evidență de Marx, cuprind invariabil toate clasele societății burgheze și lupta lor, deosebindu-se între ele tocmai prin forma istorică concretă a acestei lupte.

În sfârșit, un ultim punct. Dependențele structurale scoase în evidență de Marx nu sînt singurele dependențe ce pot apare ca fundament de diviziune a sistemelor examinate. Astfel, alături de modul de producție a plusvalorii se poate scoate în evidență, în sistemul relațiilor economice burgheze, modul de repartitie a plusvalorii. Fiind o dependență complexă, în dezvoltare etc. acesta din urmă, vorbind în general, poate servi de asemenea, drept temei pentru o periodizare. În aceste condiții se pune în mod firesc întrebarea: care dintre acele dependențe structurale ale sistemului, care satisfac toate condițiile enumerate mai sus, trebuie aleasă ca fundament autentic pentru diviziunea istorică a sistemului respectiv? Răspunsul lui K. Marx este următorul: dependența *dominantă*, determinantă, care își subordonează toate celelalte legături și dependențe ale sistemului.

Aplicată la modul de producere a plusvalorii, această teză nu necesită nici un fel de explicații. Tot astfel ea nu poate provoca nici o îndoială, dacă ne referim la istoria revoluției franceze din 1848. Marx se ocupă aici de istorie politică. De aceea, vorbind în general, el ar fi putut lua ca fundament pentru periodizare și relațiile internaționale ale Franței din acei ani. Așa a procedat, bunăoară istoricul Vermorel contemporan cu el; de pildă, Vermorel leagă prima etapă din viața celei de-a doua republici în întregime de așa-numita expediție împotriva Romei a generalului Oudinot (vezi Vermorel, *Personalitățile din 1851. Istoria celei de-a doua Republici și a întemeierii celui de-al doilea imperiu*, ed. rusă, S. Pb., 1870). Dacă Marx nu face acest lucru, dacă el pornește la rezolvarea problemei sale de la relațiile de luptă între clasele sociale, el procedează astfel numai pentru că a scos în evidență această luptă de clasă sub aspectul ei de relație dominantă în sistemul pe care-l examinează.

Așa stau lucrurile în linii mari în ceea ce privește principiul diviziunii istorice a obiectului ce stă la baza modului de reproducere a dezvoltării sistemului sub forma „istoriei teoretice”. Nu mai e nevoie să spunem că aportul lui K. Marx la elaborarea acestui principiu este incomparabil mai mare decît am izbutit să arătăm. Marx a dat exemple strălucite de periodizare a *sistemului dependent* (istoria științei, determinată de dezvoltarea economică și politică), a trasat bazele diviziunii istorice a *sistemului sintetic* (de pildă, istoria unui popor analizat în toate sferile activității lui) etc. De numele lui Marx este legată și remarcabila revoluție în metodele de analizare a istoriei empirice a societății umane. Noi vorbim despre principiul *înțelegerii materialiste a istoriei*, preconizat de Marx.

Faptele și evenimentele empirice date cercetătorului „istoric”, exprimînd exteriorul procesului logic al dezvoltării sistemului cercetat, reprezintă un anumit șir cronologic. Totodată, întrucît cercetătorul are de-a face cu un obiect *complex*, diferitele fapte și evenimente empirice pot nu numai să se succedă în timp, dar să și coexiste, să fie sincrone. Prin urmare, în mod practic nu este vorba întotdeauna de un singur șir cronologic de

acest fel, ci de câteva șiruri sau de un șir cronologic complex, în care fiecărui punct temporal să-i corespundă nu un fapt, ci o mulțime de fapte și evenimente empirice. Situația este complicată și mai mult din cauză că la suprafața procesului istoric există totdeauna materiale empirice legate între ele, privind dezvoltarea unor *sisteme diferite*. Astfel la studierea istoriei politice a societății, în afară de șirul cronologic complex al sistemului „propriu” mai avem și șiruri cronologice complexe de fapte și evenimente economice, ideologice etc.

Unele din aceste fapte și evenimente sînt vizibil legate între ele ; altele, dimpotrivă, par cu totul exterioare față de celelalte și se ivesc ca trăznetul din senin. În procesul cercetării toate însă trebuie să-și găsească o explicație reală, științifică, toate trebuie înțelese în legăturile lor reale, obiective.

Tocmai aceste probleme se ridicau în fața lui Marx — „istoricul” : „a explica . . . un fragment de istorie contemporană” și „trebuia demonstrat . . . înlănțuirea cauzală internă”, „o expunere a evenimentelor, care desvăluie legăturile lor lăuntrice”, „expunea în înlănțuirea ei lăuntrică întreaga desfășurare a istoriei . . . arăta rezultatul firesc, necesar al acestei înlănțuiri” etc. (vezi K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. rusă, 1948, vol. I, p. 91, 92, 210 ; și E.S.P.L.P., p. 104—105, 106, 241). Tocmai aceste probleme au fost rezolvate de Marx în procesul cercetării științifice a istoriei empirice cu ajutorul metodei dialectice descoperită de el.

Această metodă de cercetare (aplicabilă la cercetările propriu-zis istorice) a fost caracterizată cel mai bine de Engels. „. . . Marx—scria el— a fost acela care a descoperit primul marea lege a dezvoltării istorice, lege în virtutea căreia toate luptele din istorie, indiferent dacă se desfășoară pe tărîm politic, religios, filozofic sau pe oricare alt tărîm ideologic, nu sînt de fapt decît expresia mai mult sau mai puțin clară a luptelor dintre clasele sociale, și că existența și totodată conflictele dintre aceste clase sînt, la rîndul lor, condiționate de gradul de dezvoltare a stării lor economice, de natura și felul producției lor și de schimbul condiționat de aceasta” (*ibid.*, ed. rusă, p. 211 ; și E.S.P.L.P., p. 241—242).

Despre principiul concepției materialiste a istoriei se poate vorbi foarte mult. Pe noi însă, acest principiu ne interesează acum numai ca procedeu (ansamblu de procedee) de cercetare istorică, în speță, ca o anumită cheie pentru înțelegerea istoriei empirice.

Tocmai acest aspect al problemei l-a subliniat în primul rînd V. I. Lenin „. . . Materialismul aplicat în domeniul istoriei—scria el—n-a avut nîciodată pretenția de a explica totul, ci numai de a indica metoda «singura științifică» după expresia lui Marx (*Capitalul*) pentru *explicarea istoriei*” (*Opere*, vol. 1, ed. rusă, p. 128—129 ; vezi și Ed. P.M.R., p. 136—137. Sublinierea îmi aparține — B.G.). Iar din acest punct de vedere este important să subliniem două aspecte ale principiului materialist, ceea ce și face V. I. Lenin în articolul său *Karl Marx* (*Opere*, vol. 21, ed. rusă, p. 40 ; vezi și Ed. P.M.R., p. 40) :

1. Toate faptele și evenimentele ce se observă la suprafața procesului istoric (spiritual, social, politic) nu reprezintă decît *forma exterioară de manifestare*, a unui anumit proces istoric ce se desfășoară după anumite legi. De aceea, la explicarea și îmbinarea lor nu trebuie să pornim de la ele, ci

de la procesul ascuns în dosul lor. Acest procedeu al materialismului dialectic îl deosebește principial atât de vechiul materialism ce tinde spre pragmatism (cf. aprecierea lui de către Engels în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. rusă, p. 372; vezi și E.S.P.L.P., p. 425), cât și de asemenea concepții asupra istoriei empirice ca subiectivismul, psihologismul etc., care au încercat să prezinte această formă de manifestare a procesului intern drept însuși procesul de dezvoltare în explicarea faptelor și evenimentelor istorice și să pornească chiar de la ele și de la legăturile exterioare, aparente.

2. Toate faptele și evenimentele ce se observă la suprafața procesului istoric constituie forma exterioară de exprimare a procesului istoric bazat pe anumite legi, care reprezintă *un proces obiectiv istorico-natural*. De aceea, la dezvoltarea și reproducerea acestui proces trebuie să pornim nu de la niște esențe transcendente, ci chiar de la aceste fapte și raporturi date empiric ale istoriei obiective. Prin aceasta, concepția materialistă se deosebește principial de asemenea concepții asupra istoriei empirice ca cea hegeliană, ca providențialismul, teleologismul etc., care deși consideră istoria drept formă de exprimare a anumitor legi, le concep pe acestea drept legi aflate dincolo de lucruri determinate de finalitatea divină etc. (aprecierea lui F. Engels, *ibidem*).

Cu alte cuvinte, concepția materialistă a istoriei, considerată ca metodă de cercetare științifică, constă, în ansamblu, în forma sa cea mai generală, din două momente: primul este acela de a scoate în evidență prin analiza tuturor laturilor obiectului cercetat (din punctul de vedere al reproducerii istoriei sale empirice) acea latură a sa care reprezintă însăși esența procesului istoric al dezvoltării lui, iar al doilea e acela de a înțelege toate faptele și evenimentele empirice referitoare la istoria obiectului dat drept formă de manifestare (directă sau indirectă) a acestei laturi determinate, esențiale.

Aceste principii caracterizează reproducerea științifică a istoriei empirice a oricărui obiect și a sistemului simplu în care ca latură determinantă apare relația dominantă a acestui sistem (de pildă, modul de producție a plusvalorii la reproducerea istoriei economice empirice a capitalismului) și a sistemului sintetic, unde la suprafață se pot deosebi câteva grupe (sisteme) de fapte și evenimente empirice și unde ca latură determinantă apare un sistem dominant, determinant (de pildă, sistemul economic la reproducerea istoriei empirice politice, spirituale etc.). Aceleași principii caracterizează și lucrările istorice ale lui K. Marx despre revoluția franceză, unde ca latura determinantă a procesului istoric de dezvoltare se desprinde, după cum se știe, procesul dezvoltării luptei de clasă și procesul ce-l determină al dezvoltării relațiilor economice și unde toate faptele empirice se explică atât în conținutul lor cât și în legăturile lor reciproce interne printr-o anumită raportare a lor la această latură determinantă.

Istorismul, ca principiu general de cercetare, străbate gândirea științifică contemporană. El cucerește mereu noi ramuri ale științei. Acest proces se desfășoară sub ochii noștri: științe care pînă mai ieri nu puteau nici

măcar să se gîndească la obiectul „lor” ca fiind un obiect ce se modifică în timp și se dezvoltă, devin astăzi *istorice* în sensul cel mai larg și totodată cel mai riguros al acestui cuvînt.

Pășind pe calea reproducerii procesului istoric de dezvoltare a obiectelor științei, oamenii de știință folosesc procedeele și metodele de cercetare pe care le-a elaborat și le-a folosit K. Marx. Totodată lucrările lui K. Marx atît pe planul „teoriei istorice”, cît și pe planul „istoriei teoretice” își păstrează de mai bine de o sută de ani valoarea de normă și model. Rezolvînd asupra obiectelor lor specifice aceleași probleme ca și K. Marx, mulți cercetători de astăzi fac greșeli serioase, înregistrează eșecuri. Acest lucru îl știu bine atît istoricii sovietici care adesea păcătuiesc prin empirism, cît și lingviștii și geologii.

Cum se poate explica acest fenomen? În afară de toate celelalte, prin faptul că cercetătorii cunosc foarte puțin metoda lui Marx, logica lui de examinare și de reproducere a obiectului istoric. Știința istorică de astăzi cere în modul cel mai imperios studierea logică a metodelor de cercetare folosite de K. Marx. Satisfacerea acestor necesități ale științei constituie o sarcină extrem de actuală a filozofiei sovietice.

DIN LUPTLE ARMATEI I ROMÎNE ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST (24 AUGUST 1944—18 IANUARIE 1945)

DE

GENERAL DE ARMATĂ ÎN REZERVĂ V. ATANASIU

FOST COMANDANT AL ARMATEI I

În urma insurecției armate de la 23 August 1944, pregătită, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, a fost răsturnat regimul fascist antonescian iar armata română a întors armele împotriva adevăratului dușman al țării noastre — hitlerismul — și s-a alăturat glorioasei armate sovietice în lupta de eliberare a popoarelor de sub jugul fascist. Astfel, reluând și ridicând pe o treaptă mai înaltă firul tradiției de lupte comune pentru eliberare națională și socială cu poporul sovietic — armata noastră s-a încadrat cu mare avînt patriotic în marea ofensivă a Armatei Sovietice împotriva Germaniei hitleriste. Forța uriașă materială și morală a armatei poporului sovietic a constituit pentru armata noastră un ajutor de importanță hotărîtoare în lupta împotriva fascismului.

În cadrul acestei lupte generale care a dus la zdrobirea Germaniei hitleriste și la sfîrșitul războiului în Europa, armata română a adus o mare contribuție, apreciată extrem de favorabil de Guvernul și Comandamentul sovietic, de întreaga opinie publică progresistă.

Eroismul ostașilor romîni, precum și marile jertfe omenеști aduse în această fază sîngeroasă a războiului de poporul nostru — formează un capitol glorios din istoria Romîniei. Evocarea acestor fapte constituie de aceea o înaltă îndatorire patriotică ce revine atît foștilor luptători de pe front, cît și noii istoriografii din țara noastră.

În îndeplinirea acestei îndatoriri, consider necesar să prezint, în rezumat, în cele ce urmează, contribuția adusă în războiul antihitlerist de Armata I Romîină pe care am avut înalta cinste de a o comanda o bună parte a războiului antihitlerist. Evocarea contribuției aduse de Armata I, ca și de întreaga armată romîină la înfrîngerea Germaniei fasciste este cu

atît mai necesară cu cît în Occident, unele cercuri, în mod duşmănos, au încercat să treacă sub tăcere sau să minimalizeze aportul nostru în războiul antihitlerist.

Comportarea armatei noastre pe cîmpurile de bătălie împotriva fascismului, se explică prin aceea că ea exprima voinţa şi sentimentele poporului român, că ea era însufleţită, ca şi întregul popor român, de ura împotriva fascismului şi totodată de conştiinţa că evenimentele măreţe de la 23 August 1944 marcau cotitura istorică spre o viaţă nouă lipsită de asuprire şi exploatare.

Partidul Comunist Român, mobilizînd masele populare şi ostaşii romîni în jurul lozincii „Totul pentru front, totul pentru victorie”, a exercitat asupra desfăşurării operaţiunilor o influenţă hotărîtoare atît pe tărîmul ridicării conştiinţei luptătorilor cît şi pe tărîmul ajutorării materiale a frontului.

Rîndurile de mai jos cuprind o expunere a luptelor Armatei I pe teritoriul Romîniei şi al Ungariei, adică în intervalul dintre data insurecţiei armate şi ziua de 18 ianuarie 1945, cînd ostaşii acestei armate au păşit pe pămîntul Cehoslovaciei.

La data de 24 august 1944, forţele armate romîne aflate în interiorul ţării se compuneau din 22 mari unităţi cu efective reduse (părţi sedentare şi de instrucţie), 3 mari unităţi cu efective de părţi active, centre de instrucţie, şcoli militare, grăniceri, jandarmi, unităţi antiaeriene şi forţe navale maritime şi fluviale, cu un efectiv total de 174 453 oameni, din care 5 683 ofiţeri şi 7 401 subofiţeri. Aceste forţe, sporite cu formaţiunile patriotice organizate de Partidul Comunist Român, trebuiau să execute următoarele operaţiuni principale : să acopere frontiera contra atacurilor inamice dinafară şi să cureţe grabnic teritoriul ţării de trupele germane.

La operaţiunile militare pentru acoperirea frontierei de vest, care au durat 13 zile (24 august — 5 septembrie 1944), au participat unităţi cu un efectiv total de cca 73 000 oameni.

Obiectivele principale urmărite erau :

— A se bara toate direcţiile importante ce conduceau în zona centrală Deva-Haţeg.

— A se acoperi zona industrială din Banat.

— A se asigura închiderea defileelor Carpaţilor de sud.

Direcţiile importante ce conduceau în zona Haţeg dinspre vest spre est erau : Valea Mureşului cu văile Crişurilor Alb şi Negru şi văile Bega şi Timiş.

În ce priveşte zona industrială a Banatului, acoperirea acesteia trebuia făcută pe văile Bîrzavei, Caraşului, Nerei şi pe Dunăre.

În sfîrşit, închiderea defileelor Carpaţilor sudici — Buzăul — Prahova — Oltul şi Jiul — trebuia asigurată în ambele sensuri, deoarece acestea constituiau posibilităţi de scurgere a coloanelor germane atît dinspre nord — în eventualitatea unei ofensive pornite din Ungaria — cît şi dinspre sud, pentru forţele hitleriste ce se retrăgeau din Balcani.

Dispozitivul trupelor Armatei I Romine era următorul :

— Corpul de Munte (Divizia 1 Munte, Divizia 3 Infanterie, un regiment din Divizia 13 Infanterie), bara pătrunderea în zona Braşov şi defileele Buzăului şi Prahovei ;

— Centrul de Instrucţie a Infanteriei (Regimentul Centrului de Instrucţie, 3 batalioane marş din Divizia 11 Infanterie) bara pătrunderea spre Făgăraş în lungul Văii Oltului şi dinspre nord ;

— Corpul 6 Teritorial (Divizia 2 Munte, Divizia 20 Infanterie — partea sedentară) bara văile Mureşului şi Tîrnavelor ;

— Corpul 7 Teritorial (Divizia 3 Munte, Divizia 1 Infanterie, Divizia 1 Cavalerie, Divizia 9 Cavalerie) acoperirea valea Mureşului spre vest cu toate văile ce o întorc (Crişul Alb şi Crişul Negru, Bega, Timiş) ;

— Divizia 19 Infanterie acoperirea teritoriul Banatului ;

— Divizia 18 Munte acoperirea defileului în zona Boiţa.

Trupele destinate acoperirii au intrat complet în dispozitiv în 48 de ore, astfel că la 26 august primul dispozitiv de acoperire era realizat. Pentru a asigura spatele acestui dispozitiv, s-a întărit acoperirea pe Dunăre, pentru a se putea împiedica încercările de scurgere a coloanelor inamice din Bulgaria direct spre nord şi au fost închise defileele Carpaţilor Munteniei şi Olteniei şi dinspre sud.

Atingerea celui alt obiectiv central — curăţirea teritoriului de trupele inamice — a durat şapte zile, de la 24 la 30 august şi a antrenat un efectiv total de peste 100 000 oameni.

Unităţile germane aflate pe teritoriul nostru erau grupate în general în zonele : Bucureşti, Ploieşti, Valea Prahovei, Braşov, în centrele şi în zona industrială a Banatului, pe Dunăre în porturile principale şi în special la vest de Turnu-Severin.

Aceste unităţi puteau fi întărite prin forţe ce se retrăgeau din Moldova şi prin altele ce puteau fi aduse de peste graniţă. Tocmai pentru a se evita aceasta, era necesar să se procedeze repede, mai ales că unităţile hitleriste arătate au trecut din primele momente la acţiuni. Astfel, au încercat să pună stăpînire pe Capitală şi pe instituţiile centrale ale aparatului de stat şi au ocupat sau au încercat să ocupe şi să apere noduri de comunicaţie importante şi aerodromuri, pentru asigurarea evacuărilor din ţară. De asemenea, intenţionau să ocupe cîteva centre principale (Turnu-Severin, Arad, Timişoara, Teiuş, Braşov) prin care să împiedice ieşirea ulterioară a forţelor romîno-sovietice în Transilvania şi Banat.

Acţiunile cele mai importante ale trupelor romine împotriva inamicului şi care au durat mai mult timp au fost :

a) Curăţirea Dunării între Turnu-Severin şi Buziaş ;

b) Curăţirea zonei Ploieşti ;

c) Împiedicarea coloanelor germane ce se scurgeau pe valea Buzăului şi Teleajenului, de a se retrage spre Sfîntu-Gheorghe.

Putem afirma că în ziua de 30 august operaţiunea era virtualmente terminată, nemairămînînd pînă la acea dată decît nuclee foarte puţine şi fără importanţă, pentru ansamblul desfăşurării operaţiunilor de acoperire şi ordine în interior.

Prin aceste operațiuni, trupele noastre au reușit cu pierderi foarte mici să zdrobească forțele inamice; peste 5 000 de hitleriști au fost omorâți, 53 159 au fost luați prizonieri, din care 1 224 ofițeri și 14 generali. Astfel, toate planurile inamicului de a ocupa țara noastră și toate defileele munților, spre a zădărnici înaintarea coloanelor sovietice în platoul Transilvaniei și continuarea operațiunilor ofensive contra trupelor hitleriste, s-au spulberat.

LUPTA PENTRU ELIBERAREA ARDEALULUI

(5 septembrie — 13 octombrie 1944)

Operațiunile acestei faze reprezintă contribuția Armatei I la lupta pentru păstrarea Ardealului și pentru eliberarea părții din Ardeal ocupate vremelnice de inamic.

Aceste operațiuni mai au însă și o altă însemnătate; ele sînt primele operațiuni executate pentru asigurarea concentrării forțelor sovietice. În cadrul acestor operațiuni, Armata I Română a îndeplinit rolul de avangardă strategică a forțelor principale sovietice, care aveau să deașeze în Cîmpia Tisei.

Aceste operațiuni au asigurat marșul forțelor sovietice pînă la Carpații de vest și deșurarea lor, spre Ungaria prin păstrarea cel puțin a creștei munților.

După ce forțele principale sovietice au atins obiectivul păstrat de trupele Armatei I, rolul Armatei a fost schimbat. Armata a intrat în dispozitivul de ansamblu, luînd parte la operațiunile pregătitoare în vederea ofensivei pentru eliberarea Ardealului de nord și a Ungariei. În aceste operațiuni, misiunea Armatei a fost de a asigura flancurile unui grup de armate sovietice. Condițiile generale ale operațiunilor din această fază au fost mai bune decît în prima fază, deoarece sectorul Armatei a fost micșorat, iar preocupările asupra interiorului au trecut în sarcina Comandamentului general al Teritoriului.

Operațiunile desfășurate în această fază se împart astfel:

- I. Acoperirea concentrării forțelor sovietice în vederea deșurării la vest de Carpați (5 — 20 septembrie);
- II. Acțiunile pregătitoare în vederea operațiunilor generale (20 septembrie — 6 octombrie);
- III. Contribuția la eliberarea Ardealului de nord (7 — 13 octombrie).

I. Acoperirea concentrării forțelor sovietice în vederea deșurării la vest de Carpați

La data de 5 septembrie, inamicul a atacat puternic la est de munții Apuseni, în special asupra stîngii Armatei a IV-a Română, care tocmai luase sectorul în primire. Atacul hitleriștilor viza podișul Transilvaniei, probabil pentru a atrage acolo forțele noastre și parte din cele sovietice. Ulte-

rior ei au atacat și la vest de Carpați (munții Apuseni) pentru a pătrunde ușor în defileuri și a împiedica debușarea forțelor principale sovietice în Cîmpia Tisei, eventual a cuceri chiar creasta munților Apuseni. Prin acest mare atac se spera o îmbunătățire a situației la aripa dreaptă a frontului de răsărit german care rămăsese descoperit în urma ieșirii României din războiul hitlerist.

Atacul dușmanului în podișul Transilvaniei interesa legătura cu Armata a IV-a Română și spatele Armatei I.

Armata a IV-a era instalată în apărare pe podișul Transilvaniei, călare pe văile Mureșului și Tîrnavelor, așa încît o pătrundere inamică pe direcția Cluj—Turda—Aiud, conducea pe văile Arieșului și Mureșului, periclitînd astfel legătura dintre Armate și spatele Armatei I. În ceea ce privește atacul inamic la vest de munții Apuseni, care viza direct Armata I, acesta s-a desfășurat în modul următor :

Comandamentul inamic a atacat inițial cu o divizie moto în Banat (6 septembrie) cu intenția probabilă de a pune stăpînire pe zona industrială și a pătrunde în defileele Dunării, Nerei, Cărașului și Bîrzavei, împiedicînd sau îngreunînd ieșirea trupelor sovietice spre vest, care amenințau în prima urgență, comunicațiile evacuărilor din Balcani.

Începînd de la 13 septembrie, inamicul a atacat cu 2 divizii plus o divizie blindată spre a reduce marele intrînd al frontierei de la vest de Arad și cucerind zonele Arad și Timișoara, să pătrundă în defileele Mureșului, Begăi și Timișului.

Atacul a fost prelungit apoi cu cca 2 divizii pentru a pătrunde în văile Crișurilor Alb și Negru, întorcînd larg defileul Mureșului pe la nord. În fața atacului inamic, Armata I a reacționat astfel :

a) Pentru a asigura legătura cu Armata a IV-a și spatele propriu, a dirijat Divizia 2 Munte pe valea Arieșului spre a o încheie și apoi a participat la operațiunile Armatei a IV-a spre Cluj ;

b) A dus o acțiune de întîrziere a forțelor inamice pe care le-a contraatacat cu dîrzenie, pe direcțiile principale de atac către defileele munților Apuseni ;

c) A păstrat ieșindul de la Timișoara, unde se putea concentra o masă însemnată de forțe în vederea ofensivei.

În acest scop a întărit ieșindul cu Divizia 19 Infanterie de la sud, lăsînd în Banat numai brigada 19 Infanterie cu cele 6 batalioane Tirol (ale Centrului de instrucție din Tirol-Banat).

Din desfășurarea operațiunilor au rezultat trei bătălii : bătălia pentru defileul Mureșului, luptele pentru apărarea crestelor munților Apuseni pe văile Crișurilor și luptele din Banat.

Bătălia pentru defileul Mureșului a fost cea mai grea și mai sîngeroasă. Inamicul a cucerit inițial Aradul, care acoperea direct defileul. Divizia 1 Cavalerie română a fost în urma acestei operațiuni inamice, respinsă la sud de Mureș, în defileu. Pentru a acoperi defileul, Corpul 7 Teritorial a constituit în grabă și a introdus imediat în dispozitiv *Detășamentul Păuliș* (Școala subofițeri Radna, Școala rezervă Arad și Regimentul 7 Pionieri și unități din Divizia 19 Infanterie) care prin modul

eroic cum a luptat a ținut gura defileului, pînă la apariția primelor forțe sovietice către 18 septembrie.

Pe valea Crișului Alb și Negru, inamicul a pătruns temporar în defilee, fără însă a depăși creasta munților ; aceasta a permis ulterior deбуșarea spre nord — vest a unităților sovietice și romîne.

În luptele din Banat purtate de Brigada 19 Infanterie, a fost păstrată zona industrială și au fost acoperite comunicațiile de pe valea Timișului-Cernei (inclusiv zona Orșova) ; inamicul nu a putut fi însă împiedicat să pătrundă în defileul Dunării pînă aproape de Ogradena din cauza disproporției de forțe și mai ales a sprijinului inamic de pe malul de sud al Dunării și de pe vase.

Efectivele întrebunțate în această fază au fost de 55 856 soldați, subofițeri și ofițeri. Pierderile au fost destul de importante (4 268 soldați, 79 subofițeri și 136 ofițeri).

Misiunea Armatei a fost îndeplinită în mod strălucit, lucru ce a fost apreciat în Ordinul de zi al grupului de Armate Sovietice.

II. Operațiunile pregătitoare în vederea ofensivei generale

(20 septembrie — 6 octombrie)

Între 18—20 septembrie au apărut capetele coloanelor sovietice la gurile defileelor, astfel încît începînd de la 20 septembrie s-au putut executa anumite operațiuni pentru a se cîștiga spațiu la vest de munți — acolo unde era necesar — și a se putea concentra în bune condițiuni, forțele principale sovietice și romîne în vederea ofensivei generale pentru eliberarea Ungariei.

În ansamblul lor, aceste operațiuni au avut de scop :

— să azvîrle pe inamic afară din defilee, acolo unde pătrunsese, căpătînd spațiu dincolo de ele ;

— să împingă întregul dispozitiv sovietic cu stînga înainte, pentru a cîștiga un aliniament, perpendicular pe direcția generală a ofensivei : Timișoara—Budapesta.

Condițiunile în care s-au executat au fost din ce în ce mai bune prin faptul că interveneau forțele principale sovietice. Misiunea Armatei a fost de a asigura flancurile unei armate sovietice sub ale cărei ordine a operat.

În acest scop au acționat : a) cu Corpul de Cavalerie pentru asigurarea flancului de nord pe direcția Ineu—Chișinău—Criș—Ciumeghiu ; b) cu Corpul 7 Armată pentru asigurarea flancului de sud pe direcția Sag—Gyer ; c) cu Divizia 3 Munte la operațiunile din stînga unei armate sovietice pe direcția Beiuș—Oradea.

În cadrul operațiunilor din această fază sînt de remarcat : luptele din zona sud Salonta la care au participat Corpul de Cavalerie, luptele de pe valea Crișului Negru ale Diviziei 3 Munte, care au condus-o în zona sud Oradea, precum și luptele din zona sud Gilău ale Diviziei 2 Munte. Au participat la aceste operațiuni : 67 932 trupă, 2 674 ofițeri și 2 902 subofițeri, iar pierderile au fost de : 4 648 soldați, 109 subofițeri și 101 ofițeri.

III. Contribuția la eliberarea Ardealului de nord

Pentru eliberarea Ardealului de nord, Armata I a avut o acțiune directă mult mai redusă decât Armata a VI-a, însă a contribuit indirect în cel mai înalt grad, deoarece în cadrul general, operațiunile Grupului Sovietic de Armate și implicit ale Armatei I aveau de scop să conducă la întoarcerea inamicului ce se opunea înaintării grupului de forțe din care Armata a IV-a făcea parte pe axul Cluj—Satu Mare. Operațiunile Armatei I au influențat și au ușurat deci eliberarea Ardealului de nord de către celelalte forțe. Contribuția directă la cucerirea Ardealului ocupat a fost dată de Corpul de Cavalerie și Divizia 3 și 2 Munte. Dintre operațiunile la care au luat parte în această perioadă unitățile Armatei I se remarcă bătălia Salontei. Plecând de pe linia Talpoș—Tamașda—Chișinău—Criș,—Corpul de Cavalerie a cucerit orașul în ziua de 27.IX. Continuând înaintarea, în ziua de 28.IX, Corpul de Cavalerie a împins dreapta pe linia Zsadany—Okany.

Inamicul a contraatacat la 28 septembrie cu care de luptă pe direcția Șarkad-Salonta.

La 30 septembrie a avut loc un alt contraatac inamic cu care de luptă pe direcția Oradea-Salonta. Aceasta a silit ca Divizia I Infanterie să se replieze pe Criș. La 5 octombrie atacul a fost reluat și Salonta reocupată, iar după o zi Corpul de Cavalerie a fost regrupat și pus la dispoziția Grupării Mobile Sovietice și dirijat spre Gyula—Bekes. Din celelalte operațiuni ale Armatei I remarcăm: luptele Diviziei 3 Munte, în cadrul participării la bătălia Oradiei, precum și luptele Diviziei 2 Munte de pe valea Crișului Repede și la Nord de Oradea.

Efectivele Armatei I care au fost întrebuințate la operațiunile din această fază, au fost de 16 255 ostași. Pierderile au fost de 1 154 soldați, subofițeri și ofițeri.

Din operațiunile la care au participat ostașii Armatei I de la 23 August 1944 și pînă la frontiera ungară, se desprind câteva concluzii generale:

Operațiunile acestei faze au o însemnătate deosebită, deoarece ele reprezintă unele din primele acțiuni strălucite ale Armatei Române în profitul forțelor coaliției antifasciste, dovedind că Armata Română ia parte din toate puterile la războiul contra hitlerismului.

Caracteristicile generale ale acestei faze au fost următoarele:

— Armata a operat pe un front de 350 km, ceea ce a îngreuiat foarte mult conducerea,

— a trebuit să apere numai cu forțe proprii (destul de reduse) întreg lanțul munților Apuseni, pînă la sosirea primelor forțe sovietice timp de aproape două săptămîni,

— a luat parte apoi la operațiunile ofensive cu corpurile de Armată separate, prin mari intervale, fapt ce de asemenea a îngreuiat mult conducerea,

— a executat o mare parte din reorganizarea unităților, chiar în timpul operațiunilor, ceea ce a cerut eforturi supraomenești.

Pierderile suferite de unitățile Armatei I în această fază a războiului au fost simțitoare, totalizând aproape 11 000 de oameni, adică cca 15% din efective.

În luptele evocate pe scurt mai sus, ostașii Armatei I, ca de altfel întreaga Armată Română, au dat pilde nemuritoare de vitejie care vor rămâne pururi vii în amintirea poporului nostru. În această fază a războiului, ostașii noștri au trebuit să facă față unor situații extrem de grele și să primească lupta deseori, în condițiile unei flagrante inegalități de forțe umane și materiale.

În afară de eroica rezistență a detașamentului Păuliș care a impresionat puternic opinia publică românească și Comandamentul român și sovietic, dăm mai jos câteva alte fapte de arme individuale și colective săvârșite de ostașii noștri în această fază a războiului antihitlerist.

Astfel se cuvine, de pildă, a fi menționate luptele de la Timișoara unde Regimentul 13 Călărași a luptat eroic alături de alte unități împotriva dușmanului care ataca cu care blindate. În cursul celor două atacuri inamice asupra Timișoarei soldații, subofițerii și ofițerii regimentului au apărat cu îndrjire orașul; în cursul luptelor a căzut o bună parte din Corpul de comandă în frunte cu locotenent-colonelul Enescu Ion, comandantul regimentului și maiorul Titus Mureșan, comandantul divizionului II. Sînt de menționat, de asemenea, faptele de arme ale ostașilor Regimentului 96 Infanterie și ale altor unități din Divizia 19 Infanterie care au dat lupte grele pentru apărarea Timișoarei.

În alte regiuni ale Banatului s-au săvârșit, de asemenea, fapte de arme vitejești. Cităm astfel Regimentul 94 Infanterie care a atacat prin surprindere garnizoana germană din Orșova, sprijinit de artilerie terestră și de monitoarele de pe Dunăre, și în lupte grele purtate timp de o zi a reușit să nimicească o mare parte din trupele dușmane. În cursul acestor operațiuni s-a remarcat îndeosebi compania comandată de căpitanul Micu Ștefan care a cererit prin lupte îndrjite de stradă duse din casă în casă, cu grenada și baioneta, un cartier întreg al orașului.

La Garansebeș, unități din Regimentul 96 Infanterie au somat o coloană hitleristă mult superioară numerică și dotată cu mult armament automat, să se predea; la refuzul comandantului german, ostașii romîni au atacat cu avînt și după lupte scurte dar dîrze, au silit pe dușman să capituleze. În afară de un mare număr de autovehicule și de cantități importante de armament, au fost capturați, în urma acestei operațiuni, cca 2 000 soldați inamici.

Lă Turnu-Severin, Regimentul 95 Infanterie a atacat o coloană motorizată germană cu cca 1 800 oameni și dotată cu tunuri antiaeriene și anticar pe care, după o luptă scurtă dar îndrjită, a reușit s-o captureze.

Acestea sînt numai câteva din faptele de arme ale ostașilor Armatei I. Ele fac parte dintr-un noian de acte de bravură, fie cunoscute, fie rămase anonime, care formează un capitol glorios al istoriei eliberării Romîniei.

PARTICIPAREA LA ELIBERAREA UNGARIEI

(6 octombrie 1944 — 15 ianuarie 1945)

Operațiunile Armatei I din această fază se încadrează în marea ofensivă a Armatei Sovietice pentru nimicirea aripei de sud a frontului hitlerist.

Ofensiva a fost montată astfel: dreapta Frontului 2 Ucrainean (2 Armate Sovietice și Armata a IV-a Română) angaja puternic inamicul care profitând de terenul favorabil din Poarta Someșului, rezista pas cu pas; restul dispozitivului (3 Armate Sovietice, Armata I Română și o grupare mobilă sovietică pivotând pe dreapta, viza teritoriul întregii Ungarii de la est de Dunăre pînă la Budapesta, azvîrlind pe inamic în munții Tatra și tăindu-i totodată comunicațiile cu vestul.

Această operație se încadra în ansamblul care prevedea o acțiune a Frontului 4 Ucrainean pe la nord de Carpații Păduroși și acțiunea Frontului 3 Ucrainean pe la sud și vest de Dunăre, prelungind manevra stîngă a Frontului 2 Ucrainean.

În cadrul acestei ofensive, între Oradea și Seghedin au operat un grup format din 2 Armate Sovietice și Armata I Română, și o grupare mobilă formată din cavalerie și blindate sovietice.

Armata I Română a luat parte la ofensivă astfel: cu Corpul 4 Armată și Corpul 7 Armată în cadrul Grupului de forțe din cele 2 Armate Sovietice și cu Corpul de Cavalerie în cadrul Grupării mobile Sovietice pînă la desființarea lui (6 noiembrie 1944), cu Divizia 3 în cadrul Grupului de Nord (2 Armate Sovietice și Armata a IV-a Română) și cu Divizia 2 Munte în același Grup de forțe cu Divizia 3 Munte.

Desfășurarea operațiunilor din Ungaria cuprinde: a) operațiunile pînă la râul Tisa, desfășurate de forțele principale ale Armatei între 6 octombrie—11 octombrie și de Grupul de Cavalerie, Divizia 3 Munte și Divizia 2 Munte între 8 octombrie—6 noiembrie; b) forțarea Tisei executate de forțele principale ale Armatei între 12 octombrie—15 octombrie și de Divizia 3 Munte și Divizia 2 Munte între 7 noiembrie—9 noiembrie și c) operațiunile dintre Tisa și Dunăre (16 octombrie 1944 — 15 ianuarie 1945).

Operațiunile din Ungaria au demonstrat capacitatea de luptă a armatei romîne și au fost încununuate cu contribuția adusă la ocuparea capitalei maghiare, Budapesta.

Operațiunile pînă la Tisa

Ofensiva generală pornită la 6 octombrie a rupt la est de Tisa rezistența inamică de la frontieră, încă din primele două zile, între Bekerecsaba și Szentes, după care forțele principale au fost dirijate spre nord, pe la est de Tisa, căutînd a se obține în același timp capete de pod la vest de rîu, în timp ce Gruparea mobilă Sovietică (două corpuri de cavalerie, plus un corp blindat) a fost dirijată spre Debretin-Nyiregyháza, pentru a tăia comunicațiile inamicului angajat frontal în Poarta Someșului.

Din desfășurare au rezultat următoarele operațiuni principale : a) marșurile Corpului 4 și 7 Armată (8—11 octombrie), b) bătălia Debreținului (8—21 octombrie), c) bătălia Solnocului (19—24 octombrie).

Marșul Corpurilor 4 și 7 Armată spre Tisa (8—11 octombrie) au avut de scop să conducă forțele principale ale Armatei în zona Hodmezövásárhely - Szentes, pentru a forța Tisa și a face disponibile alte Mari Unități Sovietice care aveau să opereze spre Nord. Prin marșurile forțate, Corpul 4 Armată în special, a continuat seria marșurilor executate pînă la graniță, obținînd astfel un record : în 10 zile, fără răgaz, a mers 500 km cu etape medii de 50 km.

Bătălia Debreținului s-a desfășurat după cum urmează : Grupul Mobil Sovietic care a înaintat rapid spre Debrețin pentru a intercepta acest important nod de comunicații de la est de Tisa, a fost contraatacat de inamic la 8 octombrie cu una-două divizii, plus o divizie blindată, în flancul de est între Bereteu și Crișul Repede.

În aceste împrejurări Gruparea Mobilă a instalat Corpul de Cavalerie român în apărare cu Divizia I infanterie la sud Nagy Bajan, iar cu Divizia I Cavalerie pe Bereteu între Sezghalom și Füzergyarmat. Acoperindu-se spre Debrețin, Gruparea Mobilă a contraatacat la rîndul său spre sud-est flancul forțelor inamice ce pătrunseseră între Bereteu și Criș, concurînd astfel împreună cu un alt atac dinspre Oradea spre nord-vest, la încercuirea unei părți din forțele inamice, care au fost lichidate.

Inamicul a atacat din nou la 14 octombrie flancul de nord-vest al Grupării Mobile Sovietice pe direcția Kaba—Foldes, însă a fost contraatacat prin intervenția unor unități de la o Armată Sovietică. Debreținul era cucerit la 20 octombrie, iar Gruparea Mobilă Sovietică relua înaintarea către Nyiregyháza, al doilea centru de comunicații principal din această regiune.

În această bătălie, Corpul de Cavalerie și Diviziile 3 și 2 de Munte au avut misiunea de siguranță a spatelui Grupului Mobil Sovietic — Armata Blindată Sovietică.

Corpul de Cavalerie și Divizia 3 Munte au luat parte la încercuirea forțelor inamice de la sud-vest de Debrețin, iar Divizia 3 Munte a contribuit la cucerirea însăși a orașului.

La data de 1 noiembrie, Corpul de Cavalerie, după ce ia parte la luptele din zona Nyiregyháza, este retras în zona Hajduszovat unde se desființează la 6 noiembrie 1944.

Diviziile 2 și 3 Munte sînt dirijate apoi spre Tisza Dob după care prin marșuri forțate sînt aduse să treacă Tisa în zona nord Csege între 7—9, XI.

La bătălia Debreținului, Armata I a luat parte cu un efectiv de aproape 15 000 oameni ; pierderile au fost de 1 161 soldați, subofițeri și ofițeri.

Bătălia Szolnokului (19—24 octombrie). Operațiunile din zona Debrețin au schimbat direcția Grupului de forțe format din două armate sovietice spre nord.

Profitînd de situația aceasta inamicul atacă la 19 octombrie dinspre Szolnok în flancul de vest al Armatei Sovietice care era angajat la Debrețin precum și spatele Diviziei 4 Infanterie, cu forțe de tăria a 1 — 2 regimente

moto plus 60 care de luptă, reușind să pătrundă cca 40 km în spatele frontului.

Față de puternica amenințare inamică, s-au luat următoarele măsuri : s-a retras Corpul 7 Armată din capul de pod vest de Tisa și Divizia 2 Infanterie de pe Tisa în 24 ore pe Criș, instalate cu fața la nord, pentru a împiedica dezvoltarea breșei spre sud. De asemenea s-a intervenit cu alte forțe pentru a reduce pătrunderea și a azvîrli pe inamic spre Tisa.

În bătălia Szolnokului Armata I a participat cu un efectiv de 42 463 oameni, pierzînd aproape 7 000 morți, răniți și dispăruți adică peste 16°, din total.

A doua operațiune principală din Ungaria a fost forțarea râului Tisa (12—15 octombrie). Ajunsă cu Corpul 7 Armată în zona Hodmezövásárhely-Szentes, Armata a fost chemată să forțeze Tisa în zona Mindzent și Csongrad și să dezvolte apoi capul de pod. Operațiunea s-a făcut în grabă și prin lupte grele, dar a fost încununată de succes.

La data de 15 octombrie, Corpul 4 Armată a trecut de asemenea Tisa în zona Töszeg cu Divizia 4 Infanterie și a instalat Divizia 2 Infanterie pe Tisa, la sud de Tisza Földvár. În acest mod, o parte din marile unități sovietice au devenit disponibile pentru operații spre nord. În urma atacului german de la Szolnok, Corpul 7 Armată a fost scos din Capul de pod și trimis pe Criș după două zile a fost retras și a primit misiunea să forțeze din nou Tisa la Tisza Ug-Tiszacürt. Această a doua forțare a Tisei s-a făcut prin atac direct cu Divizia 9 Cavalerie și Divizia 2 Infanterie și o manevră prin sectorul vecin de la sud, cu Divizia 19 Infanterie.

La această operațiune au luat parte 56 858 soldați, subofițeri și ofițeri. Pierderile au fost relativ mici : sub 1 000 oameni.

A treia fază importantă a bătăliei pentru Ungaria o constituie operațiunile dintre Tisa și granița cehoslovacă (16 octombrie 1944 — 15 ianuarie 1945).

Adevărata rezistență a inamicului a fost organizată între Tisa și linia Budapesta, munții Bükk, pe o adîncime de cca 100 km folosind toate acoperirile care se găseau în abundență atît în pustă cît și în zona muntoasă din Nord. Pe toată această adîncime, operațiunea a avut caracterul de atac continuu și metodic ca în interiorul unei gigantice poziții defensive. Reduse ca forțe la Corpul 4 Armată (organizat prin întrunirea Diviziilor 2 și 3 Munte) și Corpul 7 Armată (organizat prin întrunirea Diviziilor 2 și 19 Infanterie și 9 Cavalerie), Armata I a operat cu cele 2 Corpuri de Armată sub ordinele a două Armate Sovietice, separate prin spații mari. Corpul 7 Armată a atacat pe Direcția Alpar—Tapió Szelo—Kökö—Budapesta, pătrunzînd pe o adîncime de 120 km în sistemul de apărare inamic. Atacul acestui Corp a culminat prin participarea la *bătălia Budapestei*. În această operațiune a acționat Corpul 7 Armată timp de două luni (21 noiembrie 1944 — 15 ianuarie 1945) din care șase săptămîni în atacurile celor 3 centuri de apărare ale Capitalei maghiare iar 2 săptămîni în interiorul ei. Corpul 7 Armată făcea parte din cele 3 corpuri de armată care au acționat în interiorul Budapestei.

Străpungînd împreună cu 2 Corpuri de Armată Sovietice cele trei centuri de apărare ale marelui oraș la 1 ianuarie 1945 a pătruns în Budapesta iar la 15 ianuarie, a fost scos din necesități operative, din această

bătălie și dirijat în Masivul Iavorina, unde avea să opereze alături de Corpul 4 Armată. În atacul Corpului 7 Armată, au fost întrebuițate următoarele efective : 33 051 soldați, 1 768 subofițeri și 1 529 ofițeri. Pierderile au fost foarte mari : 9 965 soldați, 378 subofițeri și 365 ofițeri morți, răniți și dispăruți, adică cca o treime din totalul angajat în luptă.

În acest timp, Corpul 4 Armată a operat pe direcția Mezöcsat-Diosgyör-Jordánháza, luând parte la Luptele din zona Miskolcz și străbătînd masivul Bükk pe o adîncime de 40 km. Și la acest Corp de Armată, pierderile au fost foarte mari : peste 25% din efective. Inamicului i-au fost însă provocate pierderi mult mai grele în morți, răniți și prizonieri.

★

În legătură cu participarea Armatei I la luptele pentru eliberarea Ungariei se desprind cîteva concluzii.

1. Operațiunile din această fază sînt interesante atît prin aspectul variat, cît și prin amploare. Bătălia Ungariei ce s-a dat între Carpați și Dunăre are două aspecte diferite :

a) La est de Tisa o bătălie dinamică, cu largi manevre de ambele părți, dusă într-un timp rapid și conducînd de multe ori la situații confuze ;
b) La vest de Tisa o bătălie metodică, continuă în timp și spațiu, culminînd prin bătălia Budapestei și cea din munții Bükk : tipul atacului metodic și de uzură.

În această fază a războiului, dintr-un efectiv total de 69 918 soldați, 3 765 subofițeri și 3 232 ofițeri, am pierdut 26 053 soldați, 9 76 subofițeri și 975 ofițeri. Din 76 915 au pierit 28 004 morți, răniți și dispăruți, adică cca 40%, din efectivul angajat. În operațiunile din Ungaria, am dat precum se vede, un mare tribut de sînge.

Performanțele remarcabile ale acestei faze, sînt în strînsă legătură cu aspectul general al operațiunilor. Acestea au fost : a) schimbarea frontului întregii Armate de pe rîul Criș (unde erau forțele principale cu fața la Nord în zona Ocsöd-Szarvas) și întoarcerea sa de 90 grade spre vest printr-un marș de 30 km, concomitent cu forțarea rîului Tisa prin mijloace improvizate strînse în grabă din zona și cucerirea unui prim cap de pod dincolo de rîu la O. Kecské ; toate aceste operațiuni executîndu-se în mai puțin de 12 ore (în ziua de 22 octombrie, între orele 1,15—12.00).

b) Atacul neîntrerupt al Corpului 7 Armată timp de 80 zile începînd de la forțarea rîului Tisa (23 octombrie 1944) și pînă ce a pătruns adînc în Budapesta (15 ianuarie 1945) marcînd un efort record în cea mai mare bătălie la care au participat trupele romîne în acest război.

c) Traversarea masivului Bükk cu diviziile de Munte (2 și 3) printr-un atac continuu pe o adîncime de 40 km în vreme de iarnă între 16 noiembrie—26 decembrie 1944.

Voi înfățișa mai jos o serie de exemple privind comportarea ostașilor noștri în bătăliile ce au dus la eliberarea Ungariei de sub jugul fascist.

În operațiunile desfășurate pe teritoriul Ungariei, Armata Romînă a săvîrșit mărețe fapte de arme apreciate de Înaltul Comandament Sovietic.

La luptele din capul de pod Mindszent (11—12 octombrie 1944), Divizia 19 Infanterie a săvîrșit fapte de arme remarcabile. În ziua de 11 octom-

brie 1944, la cererea făcută de către Comandamentul unei divizii Sovietice, de a interveni în capul de pod Mindszent, deoarece era contraatacată de o divizie și de batalioanele 1 și 5 S. S. germane și în pericol de a fi respinsă spre Tisa, Divizia 19 Infanterie, fără a ezita un moment, cu trupele complet extenuate după două zile de marș forțat (120 km) a trecut Tisa imediat sub focul puternic de artilerie și aruncătoare ale inamicului, apoi a pornit la atac în lungul Tisei împreună cu Divizia Sovietică și a reușit să respingă pe inamic.

Regimentul 96 Infanterie, care atacat puternic în flanc a respins toate contraatacurile inamice sprijinite de tancuri și pornind din nou la atac, a lărgit mai mult capul de pod, permițând astfel dezvoltarea ulterioară a operațiunilor.

Maiorul Stănescu Cristache, comandantul batalionului I din Regimentul 96 Infanterie, care printr-o reușită acțiune a respins inamicul de pe dig, favorizând astfel acțiunea întregului regiment, cade lovit mortal în fruntea batalionului său.

S-au mai distins: Maiorul Buriu Niculae, comandantul batalionului II/Regimentul 96 Infanterie, care a căzut lovit mortal. Căpitanul Beu Emil, locot. Zbenghi Gheorghe, comandantul Companiei și sublocotenentii: Tiței Constantin, Negru Constantin, Săvulescu Aurelian și Moia Gheorghe, care și-au jertfit viața în fruntea ostașilor pe care i-au comandat.

Pentru această acțiune, Divizia 19 și Regimentul 96 Infanterie, împreună cu comandantul său locot. colonel Cosma Gavril și eroii morți în acțiunile lor strălucite au fost citați prin Ordin de zi pe Armată.

În luptele pentru eliberarea Budapestei, ostașii Armatei I au săvârșit numeroase fapte de arme vitejești. Iată câteva dintre acestea:

— Regimentul 13 Călărași, atacă și cucerește Csegled Abony, atacă și sparge frontul la ferma Kapitány, rupe rezistențele inamice de pe linia Taposag—Tapiosuly—Koka și trece la urmărirea inamicului ocupând satele Pecél și Rákoscaba. Printr-un viguros atac contribuie la sfărîmarea primei centuri a Budapestei, și la ocuparea cazarmei „Franz Iosef” și a Gării de Est a Budapestei.

Căpitanul Dinu Ioan, comandantul Companiei 7/Regimentul 26 Dorobanți, în ziua de 8 ianuarie 1945 atacă viguros cu compania printr-un foc puternic de infanterie și artilerie, reușind să ajungă și să pună stăpînire pe aripa stîngă a poștei mari. Pe ziua de 9 ianuarie 1945, împinge compania pînă la calea ferată și stăpînește terenul împotriva tuturor încercărilor de respingere inamice. Prin această acțiune plină de îndrăzneală și riscuri, înaintînd fără siguranța flancurilor, se ușurează operațiunile de atac ale regimentului din ziua următoare, cît și ale sectoarelor vecine.

— Sergentul Matei Dumitru din Compania 6/Regimentul 26 Dorobanți, atacă cu grupa sa și asaltează casă cu casă, cucerindu-le și reușește să facă prizonieri în zilele de 8 și 9 ianuarie. A fost un permanent îndrăgostit și exemplu pentru oamenii săi.

— Luptele purtate de Batalionul I/Regimentul 31 Dorobanți, alături de Marea Unitate vecină, au făcut ca acesta să fie considerat o unitate model. Ori de cîte ori lupta era mai grea, Batalionul I era chemat să rezolve situația. Sfidînd moartea, maiorul Precul, comandantul Batalionului, se

afla cînd la compănii, cînd la plutoane, mereu pe linia I împreună cu adjutantul său locot. Iordăchescu Nicolae. Acest batalion rămas numai cu 4 ofițeri și o mîină de oameni, a luptat cu eroism și vitejie legendară pentru cucerirea „Velodromului”, a căii ferate, a fabricii de cauciuc și a „Casei Galbene”, obiective de mare importanță în mersul operațiunilor.

Datorită spiritului de sacrificiu al soldaților și ofițerilor acestui batalion s-a putut ajunge alături de trupele sovietice, pînă în inima capitalei maghiare.

— Sublocotenentul *Belerciu Niculae*, din Regimentul 31 Dorobanți cade în luptă în ziua de 9 ianuarie, ora 18, îndeplinindu-și datoria ca un adevărat erou. Acest ofițer, pe rambleul căii ferate din fața cazarmei „Franz Iosef”, a tras personal cu mitraliera, pentru ca sub această protecție să poată înainta compania vecină; în timpul acesta un glonte vrăjmaș lovește în plin pe bravul sublocotenent, răzîndu-l mortal. Tot la asaltul cazarmei „Franz Iosef”, în ziua de 10 ianuarie 1945, un pluton din compania 5/Regimentul 31 Dorobanți, a reușit să treacă rambleul căii ferate prin pînza de foc inamică, să ajungă la zidul ce înconjura cazarma și la o comandă, împreună cu toți soldații sar zidul în cazarmă. În acest moment, cca un pluton inamic pornește la contraatac. Din plutonul român nu mai rămîn decît șase oameni care opresc totuși cu mari pierderi pentru inamic, contraatacul.

Tot în lupta pentru cucerirea cazarmei „Franz Iosef”, soldatul P. Gheorghe, contingentul 1945, din compania 7/Regimentul 31 Dorobanți, a reușit singur să ia prizonieri, doi soldați inamici, care reușiseră să se infiltreze cu o mitralieră în spatele poziției și care ar fi putut să decimeze întreg batalionul.

În ziua de 12 ianuarie 1945, Compania de Pionieri divizionară a pus la dispoziția Regimentului 1 Dorobanți, plutonul sublocotenentului Mitescu Gheorghe pentru deminarea și curățirea sectorului. Plutonul a fost încadrat la Compania de Pionieri a regimentului cu care a atacat în seara aceleiași zile.

Plutonul de pionieri, la dreapta companiei, a cucerit trei blocuri și un grup de autovehicule, împingînd linia I a atacului pînă în strada Hungaria, luînd 20 de prizonieri înarmați, precum și opt militari îmbrăcați civil, care purtau însă armament asupra lor. În timpul acestui atac, comandantul Companiei de Pionieri este lovit mortal de un glonț și astfel sublocotenentul Mitescu Gheorghe, Comandantul Plutonului de Pionieri divizionar, ia comanda Companiei și desăvîrșește acțiunea atacului, stăpînind complet cele 7 blocuri cucerite.

În această luptă s-au distins în mod cu totul deosebit prin acțiuni de mare îndrăzneală, sergentul Radu Lache și sergentul Popescu Ioan cărora li se datorește în întregime reușita acțiunii.

Sergentul Anghelache Gheorghe, din Compania 3 a Regimentului 31 Dorobanți, în ziua de 12 ianuarie, rămînînd singur la comanda de companie, căci ofițerii și subofițerii căzuseră la datorie, a smuls din mîna inamicului două blocuri apărare cu îndrîjire, stăpînind cu focul puștii mitraliere o întregă stradă și nepermițînd inamicului nici o mișcare. Sub sprijinul focului său ceilalți ostași au trecut strada pentru a duce mai departe lupta către fabrica de cauciuc.

Din zecile de mii de acte de eroism, nu pot să nu citez de asemenea, ca un omagiu adus femeilor române, un caz de excepțională vitejie și iubire de patrie, acela al eroinei Elena Chiriță.

Iată ce povestește tovarășul V. Bîrză, fost luptător pe frontul anti-hitlerist, despre *Sergentul Elena Chiriță*.

Era pe la mijlocul lunii septembrie 1944, cînd se dădeau lupte crîncene în zona Arad, Radna, Păuliș-Cladova. Romînii dădeau lupte disperate pentru apărarea Aradului și defileului văii Mureșului, pentru ca trupele hitleriste să nu pătrundă în Ardeal spre a împiedica Armatele Romîno-Sovietice să se concentreze în Ardeal și să treacă la ofensivă pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Dar, la Păuliș și Ghioroc, acolo unde Mureșul iese din defileu, dușmanul s-a izbit de zidul puternic al rezistenței detașamentului Păuliș, organizat în grabă de Armata I Romîna și format din școlile de subofițeri de la Radna, Ineu, din Regimentul 7 Pionieri și din Regimentele 94 și 96 Infanterie.

În acest timp, Elena Chiriță se afla la Lipova, angajată ca femeie de serviciu la Spitalul Z. I. 303 ; zile și nopți ea a ajutat personalul sanitar la pansarea răniților. Sub privirile ei, se stingeau din viață mulți dintre vitejii luptători. Într-una din zile, Elena Chiriță s-a hotărît să se ducă în linia I a frontului, pentru a da ajutor și a lupta alături de ostași.

Șeful spitalului nu i-a permis să plece. Dorința ei era însă neștrămutată ; și-a încărcat ranița cu pansamente și medicamente. Pe ușa farmaciei a lăsat un bilețel : „Eu am plecat în linia I-a”. A urcat apoi în susul văii Cladovei pînă la cota 471, unde a găsit batalionul. Aici a început imediat să panseze răniți.

Pilda ei de eroism și curajul nemărginit sînt oglindite în foaia de decorare.

După o săptămînă de vacarm și groază, Aradul a fost recucerit de trupele romîne și sovietice, care au putut să se concentreze pentru a trece la ofensivă. Această luptă marcată a trupelor romîne de acoperire de la Debas Păuliș, va rămîne înscrisă în cartea de aur a istoriei poporului nostru.

Trupele luptătoare au fost citate prin Ordin de zi, atît de Comandamentul romîn, cît și de Înaltul Comandament Sovietic.

Cînd Batalionul I al Regimentului 96 Infanterie a plecat din nou pe front, Elena Chiriță, echipată de război, se afla încolonată într-un pluton. Lăsase la farmacia spitalului cererea de demisie și se avîntase în vîrtejul luptelor. A luat parte la toate luptele din bătălia de la Tisa. Vitejia ei a fost răsplătită pentru a treia oară cu una din decorațiile cele mai mari pentru soldați.

În luptele de stradă de la periferia Budapestei din ziua de 1 ianuarie 1945, un proiectil de brand i-a retezat picioarele. În cimitirul de la Radna, pe malul Mureșului, printre mormintele celor 40 de eroi ai Școlii de subofițeri de rezervă, se află un mormînt simplu pe care se poate citi un nume de femeie, precedat de un grad :

Sergent Chiriță Elena

Așa s-au purtat soldații, subofițerii și ofițerii români în luptele date alături de ostașii sovietici, pentru victoria definitivă împotriva hitleriștilor.

*

În faza descrisă mai sus a participării noastre la războiul antihitlerist, ostașii români au dovedit prin comportarea lor pe câmpul de luptă o creștere a conștiinței lor patriotice și cetățenești, o afirmare tot mai hotărâtă a voinței lor ca victoria militară împotriva fascismului să fie însoțită de transformări revoluționare în viața internă a țării. Luptei Partidului Comunist pentru democratizarea vieții politice și economice a țării i-au corespuns de aceea fapte de arme de felul celor arătate mai sus.

Legătura dintre front și spatele frontului, întărită considerabil, datorită mobilizării maselor populare și ostașilor de către Partidul Comunist Român, a dat ostașilor noștri un puternic și măreț avânt de luptă.

О БОЯХ I РУМЫНСКОЙ АРМИИ НА АНТИГИТЛЕРОВСКОМ ФРОНТЕ (24 АВГУСТА 1944 — 18 ЯНВАРЯ 1945)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье в сжатой форме описываются важнейшие военные операции I Румынской армии против гитлеровцев в период между 24 августа и 18 января 1945 года, соответствующий военным действиям этой армии, участвовавшей вместе с советскими армиями в освобождении Румынии и Венгрии.

Продолжая традицию совместной с русским народом борьбы за национальное и социальное освобождение и возведя ее на еще более высокую ступень, Румынская Армия с большим патриотическим подъемом приняла участие в наступлении Советской Армии против гитлеровской Германии. КПП, сплотив народные массы и румынских бойцов вокруг лозунга „Все для фронта, все для победы“, оказала на ход боевых операций решающее влияние в отношении сознательности бойцов и материальной поддержки фронта.

Военные операции I Румынской армии разделяются на 3 основные фазы: а) военные действия для прикрытия западной границы, 24.VII—5.IX.1944); б) бои за освобождение Трансильвании (5.IX—13.X.1944); в) участие в боях за освобождение Венгрии, включая большое сражение за освобождение Будапешта (8.X.1944—15.I.1945).

Сражаясь бок о бок с героическими советскими армиями воины I Румынской армии совершили много боевых подвигов. В своем изложении автор останавливается на некоторых из них.

Кроме описания военных операций, доблестно и с честью выполненных румынскими войсками, статья содержит данные о жертвах I Румынской армии в борьбе за полную победу над гитлеровской Германией. Так, в боях за освобождение Венгрии из общего состава в 77 тысяч человек I Румынской армии героически погибли 28 тысяч бойцов. Конец статьи посвящен памяти совместных и единоличных подвигов, румынских воинов.

LES COMBATS DE LA 1ÈRE ARMÉE ROUMAINE AU COURS DE LA GUERE ANTI-NAZI. (24 AOÛT 1944—18 JANVIER 1945)

RÉSUMÉ

L'article ci-dessus présente, sous une forme succincte, les principaux aspects des opérations militaires de la 1ère Armée roumaine contre les nazis, durant la période du 24 août 1944 au 18 janvier 1945 — c'est-à-dire dans l'intervalle où les combattants de cette armée participèrent, aux côtés des armées soviétiques, à la libération du territoire de la Roumanie et de la Hongrie.

Reprenant et portant à un degré plus élevé les traditions de luttes communes, menées de concert avec le peuple russe, pour la libération nationale et l'affranchissement social, l'armée roumaine entra avec un bel élan patriotique dans la grande offensive de l'armée soviétique contre l'Allemagne nazie. Le Parti Communiste Roumain mobilisa les masses populaires et les soldats roumains sous le mot d'ordre «Tout pour le front, tout pour la victoire» qu'il lança. Il exerça ainsi une influence décisive sur la marche des opérations, contribuant à tremper la conscience des combattants aussi bien qu'à les soutenir par les secours matériels envoyés au front.

Les opérations de la 1ère Armée roumaine se divisent en trois phases principales : a) opérations militaires destinées à couvrir la frontière Ouest (24.7—5.9.1944) ; b) combats pour la libération de la Transylvanie (5.9—13.10.1944) et c) participation aux opérations qui se déroulèrent en vue de la libération de la Hongrie, y compris la bataille pour Budapest (8.10.1944—15.1.1945).

Luttant côte à côte avec les glorieuses armées soviétiques, les soldats de la 1ère Armée ont accompli de brillants faits d'armes, qui sont en partie évoqués dans l'article qui précède.

Outre la description des opérations que les soldats roumains ont vaillamment menées à bonne fin, l'article comprend également des chiffres édifiants sur la contribution sanglante apportée par la 1ère Armée roumaine à la victoire définitive sur l'Allemagne hitlérienne. Ainsi, sur un effectif total de 77 000 hommes, que la 1ère Armée affecta à ces opérations, dans les seuls combats livrés pour la libération de la Hongrie, 28 000 soldats roumains tombèrent au champ d'honneur. En conclusion, l'auteur évoque les faits d'armes, collectifs ou individuels, des soldats roumains.

FORME DE LUPTĂ FOLOSITE DE ȚĂRĂNIME ÎN RĂSCOALA DE LA 1907

DE

N. ADĂNILOAIE și C. FOTINO

Răscoala din 1907 reprezintă cea mai importantă mișcare revoluționară de mase a țărănimii noastre din acest secol. Tratarea acestei răscoale țărănești implică cercetarea și discutarea a numeroase probleme. Una dintre probleme se referă la formele de luptă folosite de țărănime în timpul răscoalei. În prezenta lucrare vom încerca să abordăm unele aspecte ale acestei probleme, aspecte care — credem — merită cu prisosință atenția cercetătorilor deoarece, prin studierea lor, se poate determina starea de spirit și gradul de conștiință revoluționară al țărănimii la 1907, se poate observa ce a adus nou — ca forme de manifestare — răscoala din 1907, față de cele precedente.

Caracterul răscoalei, formele de luptă întrebuințate de răsculați în 1907, sînt determinate de faptul că în România dezvoltarea capitalistă a agriculturii a avut loc prin așa-numita cale prusacă. Acest mod de dezvoltare presupune un îndelungat și greoi proces de transformare a agriculturii feudale în agricultură capitalistă, din pricina menținerii unor puternice rămășițe ale relațiilor de producție feudală. Pe parcursul acestui proces, formele de exploatare capitalistă s-au împletit strîns cu cele semif feudale.

De aceea în România, la începutul secolului al XX-lea, era evidentă contradicția dintre statul burghez organizat modern, industria capitalistă ce se dezvolta cu pași rezezi și caracterul înapoiat, semifeudal, al agriculturii. Faptul că țărănimea, ca clasă, nu era omogenă, ci divizată în cele trei pături: țărănimea săracă, mijlocașă și chiaburimea și că tipul predominant al țaranului sărac era dijmașul iar nu argatul, semi-proletarul iar nu proletarul agricol, are importanța sa în determinarea formelor de manifestare ale răscoalei. Satul burghezo-moșieresc român înapoiat, lipsa unui proletariat industrial puternic, condus de un partid

revoluționar care să ajute țărăimea în dezvoltarea conștiinței sale de clasă, influențează puternic caracterul răscoalei.

Nemulțumirea generală a țărănimii, cauzată de reaua stare economică în care era nevoită să trăiască, făcea ca majoritatea ei să se ridice la luptă împotriva exploatării moșierești, pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, pentru pământ.

Lupta țărănimii împotriva moșierilor și arendașilor — pentru înlăturarea rămășițelor feudale ce dăinuiau în relațiile de producție — a îmbrăcat la 1907 forme numeroase și variate.

Pentru a putea analiza aceste forme de luptă este necesară o scurtă trecere în revistă a câtorva crîmpeie — mai edificatoare și mai puțin cunoscute — din răscoală.

După cum se știe, răscoala a izbucnit la 8 februarie, la Flămînzi, în urma refuzului arendașului moșiei de a subarenda țăranilor — conform promisiunii — pământ cu 25 lei falcea¹. În zilele următoare au început tulburări și în satele învecinate: Rădeni, Storești, Deleni și Drăcșani, iar apoi — pînă la sfîrșitul lunii februarie — răscoala s-a întins în tot județul Botoșani. Cererea de a se ieftini arenda la 25 de lei falcea este repede părăsită de țărani care — dorind acum să capete pământul „pe veci” — trec la devastarea conacelor². Răsculații iau cu asalt și primăriile, alungă autoritățile comunale, distrug contractele de învoielii agricole și condicile de socoteli.

La începutul lunii martie, răsculații botoșăneni fac un pas mai departe, ocupînd și devastînd tîrgurile: Sulița, Bucecea și Burdujeni. În zilele de 4 și 5 martie ei pătrund — din mai multe direcții — chiar în orașul Botoșani. În cele două zile, cît răsculații, împreună cu tîrgoveții, au ținut în stăpînire orașul, ei au devastat o serie de magazine, au atacat prefectura și au alungat pe agenții fiscolei. Batalionul 8 vînători, trimis împotriva răsculaților, este atacat de aceștia cu pietre. În seara zilei de 5 martie, dublîndu-se forța armată, răsculații sînt nevoiți să se retragă, lăsînd pe cîmpul de luptă 4 morți și 8 răniți³.

Din Botoșani, răscoala se extinde treptat asupra altor județe din Moldova și apoi — fulgerător și cu o violență mai mare — ea se extinde asupra județelor din Muntenia.

În Muntenia, primele tulburări se semnalează la 7 martie în comuna Baba Ana, județul Buzău. Aici, venind un călăraș cu schimbul îi pune pe țărani la curent cu cele ce se petreceau în Moldova. Îndemnați de acest călăraș, țărani se răscoală împotriva proprietarului, iar apoi pătrund în număr mare în orașul Mizil, unde arată subprefectului că învoielile agricole sînt prea împovărătoare⁴.

La 11 martie, fiind zi de tîrg la Buzău, sosesc în oraș o mulțime de țărani din satele învecinate. Acestora li se alătură un grup de rezer-

¹ Arh. St. Botoșani, fond. Prefectura. Răscoalele țărănești, vol. III (nepaginat).

² Ibidem.

³ Ibidem. Procurorul Livaditi arată că au fost 4 morți și 9 răniți din care 2 au murit imediat la spital. *Răscoala țăranilor din 1907*. Documente publicate de M. Roller, Ed. de stat, București, 1948, vol. I, p. 34.

⁴ *Răscoala țăranilor* . . , vol. I, p. 461.

viști — lăsați la vatră ca surplus de efectiv —, unii meșteșugari și băieți de prăvălie; după ce discută foarte aprins situația din Moldova, se hotărăsc să pornească și ei la acțiune.

Peste trei zile răscoala se întinde și în județul Prahova. Aici, în comuna Singeru, lupta țărănimii fiind oarecum organizată ia o mare amploare. Sînt amintiți în documente și unii conducători ai răscoalei ridicați din rîndurile sătenilor.

Al doilea centru de unde pornește răscoala în Muntenia este Alexandria. Violența și rapiditatea desfășurării acțiunilor țărănești în sudul țării este remarcabilă. Numai în 4 zile (între 9 și 13 martie), răscoala a cuprins cîteva sute de sate din județele: Teleorman, Vlașca, Argeș, Vîlcea, Olt, Romanați și Dolj. Caracteristic este faptul că prezența răsculaților din Teleorman — unde înainte cu 8—9 ani fuseseră mai numeroase cluburile socialiste sătești — este atestată în multe comune din județele învecinate¹. Astfel se arată că „înstigatorii veniți din Teleorman” au răscolat pe sătenii din Vlașca și împreună cu localnicii au dat foc conacelor², că în Dîmbovița au venit țărani „din Teleorman” să incendieze „proprietatea M. Kalinderu din Perșinari”³, că în județul Olt „țărani răsculați, împreună cu 2 000 teleormăneni. . . devastează tot ce le iese în cale” etc.⁴.

Episoadele — mai mult sau mai puțin nuanțate — cît și documentele din timpul răscoalei, edite sau inedite, ne dau posibilitatea de a face o analiză succintă a revendicărilor țărănimii răscolate, a luptei eroice dusă de ea la 1907.

Principalele revendicări ale țăranilor moldoveni, în preajma sau în primele zile ale izbucnirii răscoalelor, sînt: încheierea de contracte scrise, ieftinirea prețului arenzii, răfuieli corecte și imaș pentru vite⁵. Imediat după aceea, și chiar paralel cu cererea de ieftinire a prețului arenzii, țărani încep să revendice pămînt⁶. Felul în care cer pămînt este destul de diferit: în unele locuri, întocmesc cereri în acest sens și forțează pe primari să le legalizeze⁷; alteori își aleg delegați care să plece la București pentru a prezenta cererile lor⁸, sau amenință cu devastarea tîrgușoarelor dacă nu li se împart imediat moșiile⁹. În județul Botoșani, după ce au încheiat noi contracte de tocmeli agricole, le-au rupt, cerînd să li se dea „pămînt pe veci”. Așa au făcut locuitorii din: Albești, Brehuești, Huțani, Măscățeni, Serafinești, Vlădeni ș.a.¹⁰.

¹ Vezi în acest sens și lucrarea lui D. Mîoc *Despre rolul cluburilor socialiste în pregătirea răscoalei din 1907*, în *Studii*, nr. 2/1957.

² *Răscoala țăranilor* . . . , vol. I, p. 360.

³ *Ibidem*, p. 561.

⁴ *Ibidem*, p. 573.

⁵ *Ibidem*, p. 6—8, 11, 20, 24, 25, 36, 45, 47, 49.

⁶ *Ibidem*, p. 49, 52, 54, 66; și Arh. centr. a Inst. de ist. a partid., fond Min. Instrucțiunii, dos. Răsc. din 1907, nr. 41 717, f. 13 (jud. Neamț).

⁷ *Răscoala țăranilor* . . . , vol. I, p. 84.

⁸ *Ibidem*, p. 85.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Arh. St. Botoșani, fond. Prefectura. Răsc. țărănești, vol. III. Vezi și *Răscoala țăranilor* . . . , vol. I, p. 53. La Măscățeni, de exemplu, țărani au cerut să li se dea 250 fălci de pămînt; „arendășul le-a promis 200 și ei s-au calmat”.

Trebuie să precizăm că aceste acțiuni de prezentare a revendicărilor sub multiple forme, s-au petrecut îndeosebi în Moldova. Faptul se explică prin aceea că țărani moldoveni, din momentul semnalării primelor agitații, al izbucnirii răscoalelor propriu-zise, și pînă la intervenirea armatei, au avut un oarecare răgaz. Dat fiind că la început clasa stăpînitoare a fost incapabilă să acționeze, răsculații — simțind că adversarul este slab — își măreau de la zi la zi revendicările. Aceasta a făcut ca cererile lor spontane să devină din zi în zi mai bine conturate și mai bogate în conținut. Fiind însă lipsiți de conștiință politică și de o organizare, ei n-au ajuns să instaureze în satele răscolate o conducere revoluționară.

În Muntenia — în majoritatea satelor — țărani nu au avut nici măcar timpul să întocmească cereri, sau să-și aleagă delegați; ei au trebuit să acționeze rapid, deoarece armata, pusă între timp pe picior de război, a intervenit chiar din primele zile.

Răscoala din România anului 1907 nu a fost pregătită. Principala ei caracteristică a fost spontaneitatea. „Teza” lansată de burghezie și moșierime, potrivit căreia preoții și învățătorii ar fi instigat țărănimea la răscoală, n-a reprezentat decît o altă tentativă a claselor stăpînitoare — pe lîngă diversiunea antisemită — de a denatura adevărul istoric asupra cauzelor mișcărilor. Este drept că au fost unele cazuri cînd preoții și în special învățătorii au instigat sau au participat la răscoală (comunele: Războeni și Ușcați din jud. Neamț; Serboeni din jud. Argeș; Piscani și Țigănești din jud. Muscel; Crîmpoia din jud. Olt.; Călina și Laloș din jud. Vîlcea etc.) — după cum au fost și primari, notari sau cîrciumari — dar fenomenul, rămînînd sporadic, nu poate fi generalizat.

Răscoala a izbucnit spontan, dar nu concomitent, ci s-a întins ca o uriașă vîlvătaie de la un capăt la celălalt al țării. Țăranii, prin înseși condițiile lor de viață, sînt izolați, legați de locul unde trăiesc. De aceea, răscoala țărănească din 1907 nu a fost un asalt revoluționar organizat, cu o singură conducere, cu program unic, cu o armată comună și plan unitar de operații. Ea a însemnat numai o *însușire* a mișcărilor violente, dar locale, neorganizate. Formele de luptă erau cele spontane. Țăranii distrugeau conacele moșierești, își împărțeau inventarul agricol, devastau și incendiau acareturile și arhivele deținătoare ale contractelor de învoielii agricole, atît de împovărătoare ¹.

Cu tot caracterul spontan, în unele sate s-au semnalat atît acțiuni dinainte precizate (Sîngeru), cît și ridicări în masă la îndemnul țăranilor veniți din alte sate (Lapoșu, Lăunele de jos și de sus, Ciomăgești, Crîmpoia etc.). Au fost de asemenea, în multe locuri, anumite intervale de o zi sau două în care țărani șovăiau și se îndemneau unul pe altul

¹ B.A.R.P.R., *Msse*, fondul D. A. Sturdza, mapa X (1907), teleg. din 15/28 martie a coresp. ziarului *Times* la Buc. către redacția ziarului, la Londra.

— *Dimineața*, Buc., 1907, martie 15, p. 1.

— Arh. St. Buc., Min. Instr., Dir. Judiciară, dos. nr. 27, f. 4 (Jud. Teleorman).

— Arh. centr. a Inst. de ist. a partid., dos. Răsc. țaran. din 1907, nr. 41 712 (Vaslui) f. 56.

— *Ibidem*, dos, nr. 41 734 (Iași), f. 60.

la răscoală. Se trimiteau soli în satele vecine pentru a vedea ce se întâmplă acolo sau, când începea acțiunea, se da de știre prin focurile de pe dealuri sau prin incendierea conacelor. Cu toate că țărani trăiau în mizerie și erau înfometați, s-a observat că ei nu urmăreau să se îmbogățească prin jaf. Sînt rare cazurile cînd ei împărțeau cerealele sau lucrurile moșierilor. Din contra, în cele mai multe locuri devastau și incendiau pentru a distruge așezările moșierești și tot ce — în conștiința lor înapoiată — însemna înrobire economică. Numai în județul Olt de pildă, au fost distruse 57 de conace moșierești. Înrobirea economică a țăranilor fiind oglindită — cel mai mult — în contractele de învoieli agricole, primul obiectiv al răsculaților era distrugerea tuturor condicilor și dosarelor care conțineau astfel de învoieli. Fie că mergeau mai întîi la primărie sau la conac, obiectivul prim rămînea același. Moșierii și arendașii fiind însă cei mai crunți asupritori, era și firesc ca ura și violența țăranilor să se descarce în mod deosebit asupra conacelor. De obicei, la primărie treaba, fiind mai simplă, se termina repede. Sg scoteau catastivele ce se distrugau uneori filă cu filă, alteori se ardeau în mijlocul drumului (Albești, jud. Buzău) și apoi se întrerupea legătura telefonică. Acolo unde autoritățile comunale se împotriveau, erau alungate sau maltratate. Casele primarilor care au luat apărarea moșierilor, împotrivindu-se răsculaților, au fost de asemenea distruse. În unele comune, răsculații au arestat pe arendași și i-au închis în localul primăriei. La conac însă țăranii, chiar în cazurile cînd nu puneau foc, distrugeau totul. La administratorii, cîrciumarii și în general la uneltele moșierului sau arendașului, procedau la fel.

Elanul revoluționar cu care porneau la început lupta răsculații era cu adevărat impresionant. Ei devastau și transformau în cenușă uimitor de repede conacele și arhivele moșierești și — din păcate — de cele mai multe ori, se limitau la atît. De obicei, după distrugerea conacelor și alungarea exploataților, grupul răsculaților își considera misiunea îndeplinită și se descompleta. În general, în acțiuni de acest fel își descărcau țăranii răsculați potențialul lor revoluționar. Foloseau deci forme de luptă inferioare, de răscoală țărănească spontană, fărîmițată.

Pe măsura întinderii, răscoala a crescut și în intensitate, iar țăranii au trecut pe alocuri la împărțirea pămîntului moșieresc (comunele : Malu, jud. Teleorman ; Iordăcheanu, jud. Prahova ; Izvoru, jud. Dolj etc.). Masele țărănești cereau în mod spontan pămînt, nefiind conștiente de schimbările economice ce urmau să se petreacă în cazul că pămîntul trecea în stăpînirea lor. Dar indiferent dacă răsculații erau sau nu conștienți de aceasta, în mod obiectiv — după cum arată V. I. Lenin — împărțirea pămîntului între micii producători însemna „ideea cea mai revoluționară în lupta cu vechea orînduire absolutistă în general, cu vechea agricultură mare moșierească, în special. . .”¹.

Numai că la noi, deși ideea dobîndirii pămîntului moșieresc reprezenta dorința întregii țărănime, cazurile de împărțire a moșiilor au fost — așa cum am arătat — puține la număr și izolate. Aceasta, pentru că în

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.P.L.P., p. 231

acțiuni de asemenea importanță, țărănimea nu putea realiza acea maximă încordare de forțe care s-o ducă la înfăptuiri reale; o clasă slab dezvoltată politiceste, înapoiată, lipsită de aliați și de un conducător înțelept și capabil, nu-și putea duce pînă la capăt acțiunile, șovăia adeseori.

Țăranii ridicați la luptă se constituiau, de obicei, în cete care, pe măsura alcătuirii lor, își înjghebau o oarecare organizare. Formate din zeci, sute și uneori mii de oameni, ele aveau în frunte gorniști și stegari, după care urma masa răsculaților înarmați de obicei cu uneltele lor de muncă. Cetele acționau atît în timpul zilei, cît și noaptea. În drumul lor, detașamentele răsculaților distrugeau legăturile telefonice și telegrafice pentru a întîrzia — prin îngreunarea posibilităților de comunicare — sosirea armatei. Steagul răsculaților era, de cele mai multe ori un simplu băț la capătul căruia era prins un briu roșu sau o batistă de aceeași culoare¹. Răsculați purtînd cu ei steaguri roșii s-au observat în foarte multe comune. De ex.: Dînceni și Ciomăgești din jud. Argeș; Sîmburești din jud. Olt; Horezu-Poenari, Groșani, Valea Stanciului, Grecești, Drănic, Bîrca și Murca din jud. Dolj; de asemenea în județele: Tutova, Teleorman și Prahova².

Cetele răsculaților din 1907, nu aveau o organizare prealabilă, ci una spontană realizată în chiar timpul desfășurării răscoalelor. Steagurile răsculaților din 1907 sînt improvizate și felul în care ele se prezintă, dovedesc acest lucru.

Trebuie să menționăm aici că răscoalele țărănești din Muntenia și Oltenia au fost cu mult mai violente decît cele moldovene.

Existența în Muntenia a unor condiții deosebite, izvorîte din specificul dezvoltării economice a acestei regiuni, de-a lungul veacurilor, este principala cauză a apariției formelor violente de luptă. După cum se știe, în Muntenia rușeturile erau mai numeroase și mai împovărătoare, iar fertilitatea cîmpiei dunărene făcea să crească lăcomia moșierilor și arendașilor avizi de ciștiguri tot mai mari și interesați în creșterea neconținută a exportului de grîne. Faptul că răsculații munteni adaugă la lozinca „vrem pămînt”, a moldovenilor, și „vrem capul vostru”, arată că în iureșul răscoalei, țăranii nu se mai mulțumesc cu luarea în stăpînire a pămîntului și manifestă vădit, deși inconștient, tendința de a scăpa de moșierime, de a odesiiința ca clasă. Fiind lipsiți însă de un program și o conducere fermă, țăranii își închipuiau că pentru a realiza acest lucru, este suficientă uciderea moșierilor și arendașilor aflați la conace. Proprietari și arendași au fost omorîți în Peretu din jud. Teleorman³; Crîmpoiaia, Sîmburești și Ciomăgești din jud. Olt⁴; Horezu-Poenari, Gîngiova, Moțăței, Grecești, Ostroveni și Rast, jud. Dolj⁵.

O problemă, care de asemenea merită atenție, este aceea a așa-numiților „capi ai răscoalei”. Materialele referitoare la răscoalele țără-

¹ *Răscoala țăranilor*. . . , vol. I, p. 544, 722.

² Arh. St. Craiova, dos. nr. 6/1907, p. 12; Arh. St. Slatina, fond. Prefectura Olt, dos. nr. 61/1907, f. 341; *Răscoala țăranilor*. . . , vol. I, p. 415, 445 și 453.

³ *Răscoala țăranilor*. . . , vol. I, p. 385.

⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 28—29.

⁵ *Dimineața*, 8—9 aprilie 1907, p. 2.

nești din 1907 vorbesc — din păcate — puțin despre ei, deși cu siguranță că fiecare sat răscolat, fiecare ceată de țărani a avut asemenea „capi”. Pe conducătorii de răscoale, țărani îi numeau de obicei „studenți”, deoarece pentru ei noțiunea de „student” era identică cu cea de „om luminat”, conducător energic și înțelept al maselor. Aceasta, desigur nu corespundea realității, întrucât studenții nu au avut efectiv un rol în desfășurarea răscoalelor; ei s-au mărginit la aceea că au organizat demonstrații de simpatizare cu țărănimea și numai pînă la căderea guvernului conservator. Pornind de la adevărul că studenții manifestaseră oarecare înțelegere pentru țărănime, aceasta, în bogata ei fantezie, țesuse în jurul noțiunii de student legende felurite și dintre cele mai fanteziste. Se zvonea prin sate că „vin studenții să răscoale pe țărani, să dea foc la conace”. La diferite procese însă nici unul dintre răsculați nu a putut răspunde în mod precis cine erau acei „studenți”.

Fondul problemei constă însă în faptul că țărani simțeau instinctiv nevoia unor adevărați conducători de la care așteptau ceea ce le lipsea lor: conștiință înaltă, pregătire teoretică, capacitate de argumentare și conducere a maselor.

Cît despre conducătorii reali ai răscoalelor — este vorba, firește, de conducătorii locali ai răscoalei — documentele ne menționează pe cîțiva dintre ei: Marin Dumitru din Rășuceni — jud. Vlașca¹, Pîrlivie din Zimnicea, jud. Teleorman², Maria Tănăsoiu din Laloș, jud. Vîlcea³, Ion Andreescu - Ciocan „îndemnător la răscoală” în Cîrmpoiaia, jud. Olt⁴, Nicolae M. Banu din Sîngeru etc.

Acești conducători, cu excepția lui Pîrlivie, nu avuseseră o activitate anterioară și nu erau dinainte cunoscuți răsculaților ca atare, ci simpli țărani lipsiți de pregătire și experiență ca și ceilalți, dar mai energici și hotărîți și care în plin iureș al răscoalelor s-au situat în fruntea maselor.

Remarcabil între toți, ni se pare Pîrlivie, pe care îl găsim sub formula „Pîrlivie și asociații” semnată al unei petiții mai deosebite decît cele întîlnite în materialul documentar privitor la răscoale. Este importantă această petiție adresată căpitanului Fulgulescu, comandantul trupelor din Zimnicea, pentru că în afara cererii de împrumut și amnistiere a răsculaților, prevede, la punctul 3, „că cer să fie cu toții egali pentru alegerea deputaților și senatorilor, ca astfel să poată și ei lua parte la facerea legilor”⁵. De reținut că este singura revendicare cu caracter politic pe care o cunoaștem din cererile scrise ale răsculaților.

Trebuie precizat că dintre acești capi ai răscoalelor, care au avut merite incontestabile, nici unul nu s-a ridicat la titlul de conducător al răscoalelor, în totalitatea lor.

¹ *Răscoala țărănilor...*, vol. I, p. 385.

² *Ibidem*, vol. III, p. 28—29.

³ *Dimineața*, 8—9, aprilie 1907, p. 2.

⁴ B.A.R.P.R., *Msse*, fond. N. Titulescu.

⁵ *Răscoala țărănilor...*, vol. III, p. 28.

Ca formă superioară de luptă caracteristică răscoalelor țărănești de mare amploare și care s-a manifestat cu tărie și în răscoalele din 1907, a fost încercarea răsculaților de a ocupa orașele reședințe de județe.

Această formă de luptă nu este un fenomen nou, caracteristic pentru 1907. Tendința răsculaților de a pătrunde în orașe s-a manifestat și în timpul răscoalelor țărănești din anul 1888. Materialele referitoare la aceste răscoale arată că țărani au atacat orașele : Ploești ¹, Călărași ², Oltenița ³, Găești ⁴, precum și Bucureștii.

Ceea ce este nou în această privință, în 1907, este faptul că fenomenul atacării orașelor ia mult mai mare extindere. Ceea ce s-a petrecut sporadic în 1888, începe să devină, în 1907, tendință generală. Nu numai că răsculații atacă, dar cete uriașe, mii de țărani, pătrund de astă dată în capitalele de județe, înspăimântînd prin numărul lor impresionant, ca și prin violența cu care acționează, autoritățile civile și militare. Răsculații din 1888, care au avut de gînd să pornească spre București, au fost destul de curînd după aceea convingși să rămînă pe loc ⁵. În 1907, însă, 6 000 de răsculați sînt în marș spre București ⁶.

De data aceasta, se întrebuițează nu „vorba bună”, ci artileria : în ciocnirea răsculaților cu armata între satele Clejani și Gorneni (în preajma Bucureștilor) au fost aproape 800 de morți și răniți ⁷; în lupta de la Ghimpați (Vlașca), țărani au ținut piept „pînă la intrarea în acțiune a artileriei și la descărcarea a șapte salve de șrapnele” ⁸.

Violența acestor ciocniri, numărul mare al victimelor, denotă că în 1907 voința țărănimii era mult consolidată, iar avîntul ei de luptă cu mult mai mare.

Atacarea orașelor este mărturia vie a mării energii revoluționare de care a dat dovadă țărănimia. Ea începuse să înțeleagă vag, instinctiv, conținutul politicii de clasă al autorităților care apărau interesele marilor moșieri. În ura lor împotriva a tot ce însemna stăpînire, țărani atacă orașele, încercînd să forțeze autoritățile să le dea pămînt.

În vederea acestui scop, se formează, mai ales în Moldova, mase de mii de oameni, constituind adevărate armate țărănești, care, zile de-a rîndul, forțează barierele reședințelor de județe. Astfel, numeroși țărani pătrund în Vaslui, atacînd Palatul Administrativ ⁹. La Iași, încercarea răsculaților de a ocupa orașul provoacă o asemenea panică, încît prefectul Cananău își prezintă demisia Ministerului de Interne ¹⁰.

¹ *Răscoala țărănilor din 1888*, doc., p. 120.

² *Ibidem*, p. 82.

³ *Ibidem*, p. 79, 80.

⁴ *Ibidem*, p. 146.

⁵ *Ibidem*.

⁶ B.A.R.P.R., *Msse*, fond. D. A. Sturdza, mapa X/1907, teleg. din 15 martie 1907 a corespond. ziarului *Daily News* la Buc. către red. ziarului, la Londra.

⁷ *Răscoala țărănilor...* vol. III, p. 61.

⁸ B.A.R.P.R., *Msse*, fond. D. A. Sturdza, mapa X, teleg. din 15 martie 1907, a corespondentului ziarului *Times* la Buc., către redacția ziarului, la Londra.

⁹ *Adevărul*, Buc., martie 9, 1907.

¹⁰ *Răscoala țărănilor...*, vol. I, p. 133.

La atacarea centrelor Botoșani ¹ și Galați ² de către țărani, se constată participarea masivă a muncitorimii, meșteșugarilor și sărăcimii orașelor; la fel, în atacarea târgurilor: Bucecea ³, Sulița ⁴, Burdujeni ⁵.

În Muntenia, atacul cel mai viguros este dat pentru pătrunderea în capitala țării. În zilele de 11 și 12 martie, 2 000 de răsculați pătrunși în Rîmnicul Sărat, atacă primăria și banca, cerînd pămînt ⁶. La Giurgiu este masată armata pentru a preîntîmpina ocuparea lui de către răsculați ⁷. Buzăul este devastat de o ceată de circa 1 000 de oameni, alcătuită din rezerviștii întorși de la regimente și populația mărginașă a orașului ⁸. În orașele oltene, s-au constituit din cetățenii „de încredere”, gărzi civice de apărare (Craiova ⁹, Slatina ¹⁰) pentru a preîntîmpina pătrunderea răsculaților.

Dat fiind că în 1907 — datorită condițiilor în care se afla proletariatul — nu s-a putut încheia alianța dintre clasele exploatare, aceste momente de alăturare spontană a clasei muncitoare la cauza țărănimii răsculate au mare însemnătate. Ele arată că în ciuda slabei lui dezvoltări politice și a lipsei unui partid revoluționar, proletariatul din România simțea instinctiv că trebuia să ajute cu forțele lui, țărănimia obidită.

Fenomenul atacării orașelor, important pentru că era o formă avansată de luptă, care arată creșterea conștiinței politice a țărănimii, marea ei combativitate revoluționară, s-a dovedit a avea aceleași lipsuri specifice formelor de luptă ale răcoalelor țărănești.

Astfel, atacarea orașelor nu constituise un punct al planului de luptă, nu fusese premeditată și apoi detașamentele țărănești, considerabile ca mărime, nu aveau nici un fel de organizare. Nefiind bine sudate, nu puteau avea un caracter permanent: astfel se întîmpla ca după nereușita atacării unui oraș, răsculații să se împrăștie, pentru ca a doua zi detașamentele să se ivească iarăși la bariere, constituite din aceiași țărani, sau poate și alții (de ex., la Buzău).

Această fluctuație în sînul maselor țărănești constituite ca atare doar temporar, au făcut ca acțiunile răsculaților să fie lipsite de continuitate, să ofere răgazul necesar armatei pentru a interveni cu forțe superioare, ajungîndu-se astfel, cu tot eroismul dovedit de țărani în luptă, la înfrîngerea lor. Denumirea de „armată țărănească” este improprie pentru că în realitate orașele nu erau atacate de o armată țărănească bine sudată, organizată militarmente și cu un conducător în frunte, ci de o masă neorganizată, rezultată din contopirea întîmplătoare, mai mult sau mai puțin stabilă, a cetelor de răsculați din fiecare sat.

¹ Răscoala țaranilor . . . , vol. I., p. 15, 17, 26.

² *Ibidem*, p. 336.

³ *Ibidem*, p. 24.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁵ *Ibidem*, p. 35.

⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 178—180.

⁷ Arh. centrală a Inst. de ist. a partidului, fond. Minister. Instrucțiunii, dos. Răsc. țaranilor din 1907, nr. 41 731 (jud. Vlașca), f. 82.

⁸ Arh. St. Buc., fond. Minist. Justiției, Dir. judiciară, dos. nr. 6, f. 3.

⁹ V. Brătianu, *Scrieri și cuvîntări*, Buc., 1937, vol. II, p. 15.

¹⁰ Vezi C. Anghel, *Amintirile unui fost prefect din timpul răcoalelor*, Buc., 1912 p. 18.

În fața pericolului pe care îl reprezentau răscoalele, partidele guvernamentale ale țării nu întârzie să se coalezăze. Este bine cunoscutele ridicole spectacole pe care l-au oferit conservatorii și liberalii în ședința parlamentului, din 13 martie, când în fața „patriei în primejdie” și-au dat mâna. Noul guvern condus de D. A. Sturdza — unul din marii moșieri ai țării — își ia ca obligație „de onoare” sarcina reprimării răscoalei. Pentru aceasta, guvernul liberal proaspăt instalat, dă în numele regelui, un manifest ce face promisiuni demagogice — și acelea vagi — țăranilor, pentru a-i deruta, a-i face să renunțe la răscoală; totodată, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii trimite o circulară preoților și învățătorilor, recomandând cu energie să se țină țăranilor predici și cuvântări îndemnătoare la liniște.

Dar, în afara încercărilor de convingere și derutare, burghezia și moșierimea folosesc pentru potolirea răscoalelor, în primul rând, calea armelor. Puștile Mannlicher și mai cu seamă tunul, sînt din plin întrebuințate. Este — credem — necesar a arăta că însuși ministrul de război — generalul Al. Averescu — nemulțumit că la început armata folosea cartușe oarbe, cere generalilor săi să nu se întrebuințeze „decît cartușe de război, iar trupa care vine în contact cu banda de răzvrățiți, să tragă asupra ei”¹.

Instrucțiunile Ministerului de Război cereau să se explice soldaților cum că „în fața revoltaților ei se găsesc ca la război” și cea mai mică ezitare în executarea ordinelor este egală cu crima².

S-au comis în timpul răscoalelor și chiar după înfrîngerea lor, adevărate orori: sate întregi au fost supuse bombardamentului artileriei și țăranimea a trebuit să plătească cu sacrificiul a peste 11 000 de vieți omenești „îndrăzneala” de a se fi ridicat la luptă împotriva burgheziei și moșierimii exploataatoare.

Trebuie subliniat aici că spre deosebire de răscoalele țărănești din evul mediu, cele din România anului 1907 au fost mult mai ușor de înfrînt. Statul burghez dispunea — în afara armelor de reprimare atît de „eficace”, — și de mijloace de transport moderne, care permiteau aducerea trupelor și a artileriei la fața locului, în cel mult cîteva zile.

Intervenția neîntîrziată a armatei a lipsit țăranimea răsculată de răgazul necesar ajungerii la forme mai înalte de luptă, la cristalizarea lor. Cetele răsculaților, aproape neînarmați, nu au putut rezista forțelor armate ale regimului burghez-moșieresc și astfel, grandioasa manifestare revoluționară a țăranimii din România a fost zdrobită.

Principala cauză a înfrîngerii, rămîne însă lipsa aliatului și conducătorului firesc al țăranimii, lipsa unui proletariat industrial puternic, condus de un partid revoluționar.

Răscoala țăranilor din România anului 1907 a avut un caracter general. De la 8 februarie, data izbucnirii în satul cu simbolicul nume „Flămînzii” din Moldova, ea s-a întins cu iuțeala unui uriaș incendiu

¹ Arh. centr. a Inst. de ist. a partidului, fond. P. I. Gigirtu, material neinventariat.

² Ministerul de Război, *Instrucțiuni ministeriale asupra întrebuințării armatei în caz de turbarare*, București, 1907.

pînă către sfîrșitul lunii martie, cînd a cuprins ultimele sate oltene. Am ploarea ei a fost foarte mare. Este suficient să arătăm că numai în jud. Olt, erau în plină răscoală, la 15 martie, comunele : Vișoara, Crîmpoia, Drăgănești, Cornariu, Poiana, Mihăiești, Stoienești, Greci, Izvoru, Coteana, Prebeni, Flora, Ursoaia, Poșcova, Bălțați, Negreni, Chiaiești, Dumitrești, Drăgoiești, Sîmburești, Urliuoasca, Oporelu, Puhoiu și Burcești ¹.

Răscoala a îmbrăcat forme violente în Muntenia și Oltenia. Caracterul deosebit de violent al răscoalelor din Oltenia se poate explica și prin faptul că în această regiune existau tradiții de luptă revoluționară, datorită în special exploatării mai mari la care erau supuși țărani din această parte a țării. În anii premergători lui 1907, existaseră aici frămîntări puternice printre țărani. În răscoalele din 1904, de pildă, întîlnim pe sătenii din Băilești-Dolj, ridicîndu-se la luptă pentru pămînt ²; în 1907, în această comună are loc una dintre cele mai violente răscoale și, la ivirea armatei, satul devine un adevărat teatru de război ³. Mai slabe au fost răscoalele în cîmpia dobrogeană, unde agricultura nu constituia principala ocupație a locuitorilor care erau mai mult păstori sau pescari și satele fiind mai rare, posibilitățile de închegare a legăturilor dintre ele erau mai reduse.

În setea ei de pămînt și în ura puternică față de moșieri și arendași — indiferent de naționalitatea lor — țărănimea găsisese calea luptei revoluționare.

Țărănimea răsculată a dovedit spirit de luptă, dîrzenie, eroism. Ea și-a manifestat cu tărie cererea de pămînt și hotărîrea de a-și schimba modul de viață. Răbufnirea ei violentă a dat serios de gîndit claselor stăpînitoare din România.

Pe parcursul răscoalelor se constată o evoluție crescîndă în formele de luptă folosite de răsculați. Astfel, de la cele inferioare ca : devastări, *incendieri*, se trece pe alocuri la împărțirea pămîntului moșieresc, constituirea de „armate țărănești” care vizează ocuparea orașelor mai importante, unele încercări de organizare. Toate acestea se realizau însă în iureșul luptei și deși forme înaintate, erau spontane și mai ales, sporadice.

Între răscoala țăranilor din 1907 și întregul șir de răscoale țărănești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, nu găsim, în ceea ce privește formele de luptă întrebunțate, deosebiri esențiale. 1907 nu aduce forme de manifestare noi, care să nu mai fi fost întîlnite în 1888, de pildă. Răsculații din 1907 folosesc — în general — formele de luptă specifice oricărei răscoale țărănești neorganizate și lipsite de conducere. În ceea ce privește amploarea răscoalelor însă, găsim în 1907 un element nou. Față de răscoalele anterioare, cea din 1907 vădește o amploare mult mai mare, o amploare însă în lărgime și nu în adîncime, în sensul că nu constatăm în 1907 manifestarea unor forme superioare,

¹ Arh. centr. a Inst. de ist. a partidului, fond. P. I. Gîrțu, 1907, material neinventariat.

² *Adevărul de dimineață*, Buc., 1904, august 22, p. 3.

³ C. Anghel, *op. cit.*, p. 61.

de luptă, organizate, ci le întâlnim exact pe aceleași din trecut (devastări, incendieri, tendința de a lua în stăpînire pămîntul, atacarea orașelor ș.a.) numai că în răscoalele din 1907, toate aceste fenomene au o rază de acțiune mult mai mare. Ceea ce s-a petrecut în 1888 sau 1906 în anumite județe, a cuprins, în 1907, țara întreagă, răscoala trecînd dintr-un județ la celelalte, din nordul spre sudul Moldovei și apoi în Muntenia, de la răsărit către apusul ei, așa cum focul se propagă pe vijelie de la o casă la alta.

Specific răscoalelor țărănești din 1907 este caracterul lor general, precum și intensitatea cu care formele de luptă, analizate aici, s-au produs, imprimînd — în special răscoalele din Muntenia și Oltenia — un caracter deosebit de violent.

РАЗЛИЧНЫЕ ФОРМЫ БОРЬБЫ КРЕСТЬЯНСТВА В ВОССТАНИИ 1907 ГОДА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Восстание 1907 года является самым большим массовым революционным движением румынского крестьянства в XX веке.

Вследствие того что развитие сельского хозяйства в Румынии проходило по образцу пруссачества, сохранились многие остатки феодальных производственных отношений, которые церцеделись с капиталистическими, что вызвало дальнейшее ухудшение условий жизни крестьянства, породившее в его рядах общее недовольство и заставившее его подняться для борьбы против помещичьей эксплуатации, за улучшение рабочих и бытовых условий и за наделение землей.

Восстание 1907 года, направленное против помещиков и арендаторов, облеклось в многочисленные и разнообразные формы. Так, от низших форм, как разгром и поджоги, оно местами перешло к разделу помещичьих земель, созданию „крестьянских армий“, стремившихся к занятию крупных городов, и к некоторым попыткам организации. Однако все они осуществлялись в цылу борьбы и, хотя и являлись передовыми ее очагами, были стихийными и, главным образом, спорадическими.

Восстание 1907 года использует вообще формы борьбы, специфические для любого крестьянского восстания, неорганизованного и лишённого руководства. Что касается размаха этих крестьянских восстаний, то на этот раз он значительно больше, но это относится к ширине, а не к глубине его распространения в том смысле, что и в 1907 году встречаются не высшие, организованные формы борьбы, а точно такие же, как и в прошлом (разгромы, поджоги, стремление завладеть землей, нападения на города и др.), с той только разницей, что в восстаниях 1907 года все эти явления распространяются на значительно большие пространства. То, что в 1888 или 1906 годах происходило в некоторых уездах, в 1907 году охватило всю страну — восстание перебрасывалось из уезда в уезд, с севера на юг Молдовы и затем с востока на запад Мунтении.

FORMES DE LUTTE EMPLOYÉES PAR LA PAYSANNERIE AU COURS DU SOULÈVEMENT DE 1907

RÉSUMÉ

Le soulèvement de 1907 constitue le plus important mouvement révolutionnaire de masse, de la paysannerie de Roumanie au XXe siècle.

Etant donné que c'est par la voie prussienne que s'est effectué le développement de l'agriculture en Roumanie, de nombreux restes des relations de production féodales se sont maintenus et se sont entremêlés aux relations capitalistes, ce qui a fait empirer en permanence les conditions de vie de la paysannerie et a engendré un mécontentement général dans ses rangs. Ces faits ont déterminé la paysannerie à commencer la lutte contre l'exploitation des grands terriens, pour l'amélioration des conditions de travail et de vie, pour la terre.

Le soulèvement de 1907, qui visait les propriétaires fonciers et leurs métayers, a revêtu des formes nombreuses et variées. C'est ainsi qu'en partant des formes inférieures, telles que mises à sac, incendies, etc., on passa, par endroits, au partage des terres du propriétaire, à la formation „d'armées paysannes“, qui briguaient l'occupation des villes plus importantes et certaines tentatives d'organisation. Tout ceci se réalisait dans le feu de la lutte et, bien que constituant des foyers avancés, ils étaient néanmoins spontanés et surtout sporadiques.

Les révoltés de 1907 emploient, en général, les formes des luttes spécifiques de toute révolte paysanne, non organisée et dépourvue de dirigeants. En ce qui concerne l'ampleur des révoltes, celle-ci en prend une beaucoup plus grande, toutefois une ampleur en largeur et non en profondeur, car, en 1907, on ne constate pas les manifestations de formes de lutte supérieures, organisées, mais toujours et exactement les mêmes que par le passé, c'est-à-dire dévastations, incendies, tendances de s'approprier les terres, attaques des villes, e. a.

Toutefois, dans les soulèvements de 1907 l'aire d'action de tous ces phénomènes est beaucoup plus vaste. Ce qui s'était passé en 1888 et en 1906 dans certains départements, s'est étendu en 1907 au pays tout entier, la révolte passant d'un département à l'autre à partir du Nord de la Moldavie vers le Sud, puis en Valachie, où elle alla de l'Est à l'Ouest.

VARIAȚIILE EXPLOATĂRII ȚĂRII ROMÎNEȘTI DE CĂTRE POARTA OTOMANĂ ÎN SECOLELE XVI—XVIII

DE

M. BERZA

Într-o lucrare întocmită în cea mai mare parte acum câțiva ani, și a cărei tipărire nădăjduiesc să nu mai întârzie mult, am încercat strângerea la un loc și analiza a cât mi-a stat în putință din informația privitoare la obligațiile materiale ale țărilor românești față de Poarta otomană, începînd din veacul al XV-lea și pînă în primele decenii ale celui de al XIX-lea. Am fost astfel adus să cercetez, pe lîngă evoluția haraciului¹, contribuțiile extraordinare la care erau supuse țările noastre, cumpărările de domnie, peșcherurile cu caracter de periodicitate sau legate de schimbări în dregătoriile Porții ori de evenimente petrecute în familia sultanului, darurile întîmplătoare, răscumpărările de anumite obligații, confiscarea averii domnilor mazi-liți sub atribuirea vreunei vini, prestațiile în natură și în muncă și cheltuielile cu colaboratorii politici ai turcilor, tătarii. Analizate separat în cursul cercetării, ele au putut duce la stabilirea unor curbe de evoluție, al căror interes nu cred că-l exagerez. Dar, dacă fiecare din aceste curbe e grăitoare în sine și dacă examinarea lor paralelă ne învederează schimbări, nu lipsite de semnificație, în raporturile dintre ele, o lumină deosebită cade asupra legăturilor noastre cu Poarta — și, în același timp, dacă nu mă iluzionez, asupra fazelor de dezvoltare a economiei românești — din alăturarea, pentru anumite perioade, a acestor rezultate parțiale. Asemenea totaluri pentru unele epoci, îmi propun tocmai să prezint în paginile de față.

Previn dintr-o dată pe cititori că, deși prezentate în cifre, aceste totaluri vor avea în chip fatal un caracter de aproximație². Pentru a fi altfel,

---

¹ Capitolul privind haraciul a apărut în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957, Ed. Acad. R.P.R., p. 7—45.

² Cum se va putea observa, prestațiunile în natură și în muncă nu intră în calculele noastre decît în măsura în care le găsim socotite în bani de izvoarele înseși. Pentru un calcul total, ar trebui să se țină seamă și de efectele stabilirii monopolului comercial în folosul turcilor. Dar aici avem a face fie cu prea mari goluri în informație, fie cu imposibilitate mate-

ar trebui să avem la îndemână alte izvoare decît acele de care dispunem. Pînă către sfîrșitul veacului al XVIII-lea, nu ni s-au păstrat din sîmile Vistieriei, în ce privește plățile, decît fragmente din vremea lui Brîncoveanu. Și încă, nici pentru acest răstimp, cînd informația are un alt caracter de precizie, nu știm tot ce se va mai fi dat turcilor din veniturile domniei, pe atunci deosebite de acele ale statului. Totuși, încercarea merită să fie făcută, căci chiar așa, cu date incomplete și de multe ori nesigure, vor putea apărea unele deosebiri incontestabile de la epocă la epocă.

Să luăm mai întîi anii 1581—1590, pentru care avem informații mai bogate și, între acestea, unele provenind din izvoare a căror valabilitate nu poate fi pusă în discuție. Acestea, în fapt, ne vor îngădui și controlul veracității probabile a altor știri mai puțin temeinice.

Haraciul probabil pentru ultimii trei ani ai primei domnii a lui Mihnea Turcitul e de 95 000 galbeni¹. Petru Cercel îl urcă în 1583 — după efectuarea plății pe acel an — la 150 000 de scuzi, ceea ce ar corespunde cu 125 000 de galbeni². Pentru cei zece ani, avem, deci, un total de 1 160 000 de galbeni. La această sumă, trebuie să adăugăm încă una egală, pentru peșcheșurile haraciului, așa cum afirmă, între alții, secretarul lui Cercel, genovezul Sivorî³. Ajungem, astfel, la suma de 2 320 000 de galbeni.

Pentru menținerea în domnie, Mihnea trimite sultanului, în 1581, o dată cu haraciul, 200 000 de galbeni⁴. Sosirea la Constantinopol, în mai, a lui Petru Cercel, a declanșat o nouă serie de daruri. Pentru a nu fi depus, Mihnea dă numai sultanului, în 1582, 400 000 de galbeni⁵. Dar, din mai 1581 pînă în iunie 1583, cînd este totuși mazilit, izvoarele vorbesc de necontenitele daruri răspindite de Mihnea și de mama sa, doamna Ecaterina. Se formează o adevărată facțiune pentru susținerea domnului Țării Romînești, avînd în frunte pe sultana mamă și pe marele vizir și al cărei zel este ținut veșnic viu de sumele enorme venite din Țara Romînească. Fiul sultanului își are și el partea, și pînă și eunucul pitic, Nasuf-aga, primește 8 000 de galbeni⁶. Germigny, ambasadorul Franței la Poartă, care patrona pe Cercel și avea toate motivele să caute a fi informat, socotea costul luptei duse de Mihnea ca urcîndu-se la 1 000 000 de galbeni⁷. Noi vom include în această sumă și cei 200 000 de galbeni trimiși înainte de sosirea lui Cercel, și astfel

---

rială a unui calcul, fie, în sfîrșit, cu lipsa posibilității, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, de a stabili raporturi cît de cît satisfăcătoare. După cum se va vedea însă, scopul pe care-l urmărim nu este de a stabili curba absolută a obligațiilor materiale ale Țării Romînești față de Poartă, ci de a indica direcțiile în care se dezvoltă această curbă. Nădăjduiesc că această întîia va fi fost atinsă.

¹ I. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, București, 1914, p. 45. Indicarea tuturor izvoarelor și discuția lor vor fi găsite în lucrarea amintită. Aici mă voi mulțumi să indic doar izvoarele strict necesare.

² Sivorî, ed. Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Romînească la sfîrșitul sec. XVI*. Bibl. Inst. de Ist. Naț. din Cluj, XII, Cluj, 1944, p. 177.

³ *Ibidem*.

⁴ Hurmuzaki, S, I, Nr. CV, p. 56.

⁵ Filitti, *op. cit.*, II, p. 48.

⁶ Hurmuzaki, III, Nr. LVII, p. 72; XI, Nr. CLXXIX, p. 110; CXCVIII, p. 120; CC, p. 122; CCII, p. 123; CCIII, p. 123; CCIV, p. 124; CCXIII, p. 129; CCXXIV, p. 134; CCXXV, p. 135; CCXLIV, p. 146; CCLXVIII, p. 159.

⁷ Hurmuzaki, XI, Nr. CCLXXIII, p. 159.

nu vom risca să exagerăm cu mult, ci poate, dimpotrivă, vom rămînea sub cifra reală.

Cumpărarea domniei de Petru Cercel s-a ridicat, cu dobînzi cu tot, la 1 400 000 de scuzi, adică 1 160 000 de galbeni. Informația ne este dată de același secretar al noului domn, care ia parte la toate tratativele¹. Recîștigarea tronului de Mihnea costă încă cel puțin 700 000 de galbeni, după cum reiese dintr-o scrisoare de familie a însăși mamei sale². La numai șase luni după înapoierea în țară, Mihnea trebuie să dea sultanului alți 100 000 de galbeni, drept mulțumire că n-a fost scos din scaun, cu toate ofertele unui alt pretendent³. Alți 100 000 de galbeni sînt împărțiți de doamna Ecaterina, care alergase în grabă la Constantinopol, între sultană, beglerbegul Greciei și capugi-aga. În preț se obținuse și turcirea pretendentului⁴.

Nu știm cît a costat, în 1588, tăierea nasului și a urechilor la doi alți pretendenți, care sînt surghiuniți la Rhodos⁵. În 1589, cînd Cercel reapare la Constantinopol, Mihnea trimite 300 000 de galbeni⁶, apoi se îndreaptă într-acolo el însuși, fără a se mai ști ce ducea cu sine. După ce domnia e dată un moment lui Vlad, fiul lui Miloș, ea e recăpătată de Mihnea, fără ca, iarăși să cunoaștem prețul tranzacției. Știm doar că însoțitorul său în țară, un apropiat al marelui vizir, urma să primească 40 000 de galbeni⁷ și că uciderea lui Cercel a costat apoi alți 50 000⁸. Pentru ultimul din seria de 10 ani pe care i-am ales, 1590, ne lipsesc iarăși cu desăvîrșire cifrele.

Din acele pe care le avem — dintre care, repet, cele privind cumpărările de domnie din 1583 și 1585 ne vin din izvoare absolut sigure, iar după ele putem judeca verosimilitatea celorlalte — ajungem, pentru acești zece ani, la capitolul mezatului domniei și al luptei împotriva pretendenților, la suma de 3 450 000 de galbeni, în care, după cum s-a putut vedea, nu e cuprinsă totalitatea plăților ce au fost efectuate. Împreună cu haraciul și peșcheșurile periodice, ne ridicăm la 5 770 000 de galbeni, adică avem o medie anuală de 577 000 de galbeni. Dacă la această sumă adăugăm și pierderea suferită de economia romînească prin fuga lui Cercel cu un tezaur de peste 700 000 de galbeni⁹, rezultat al unei aspre fiscalități avînd ea însăși la bază, în bună parte, regimul dominației otomane, atunci media anuală se ridică la circa 650 000 de galbeni. În această sumă nu intră, însă, prestațiile în natură și în muncă, al căror cuantum nu va fi fost mic, dacă ținem seamă că în aceeași vreme Petru Șchiopul ridica pe cheltuiala lui cetatea de la Oceaov, care fusese distrusă de cazaci, mergînd, după știrile vremii, cu 15 000 de oameni și 3 000 de care¹⁰.

¹ Sivori, ed. Pascu, p. 164, 196—197.

² N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Mînteniei*; extr. din *Analele Acad. Rom., Mem. secf. ist.*, s. II, t. XXVIII, București, 1896, p. 70.

³ Hurmuzaki, IV₂, Nr. LIX, p. 129.

⁴ *Ibidem*, Nr. LX, p. 130.

⁵ *Ibidem*, XI, Nr. CLXXIX, p. 717.

⁶ Sivori, ed. Pascu, p. 276.

⁷ Hurmuzaki, IV₂, Nr. LXXXIX, p. 144.

⁸ *Ibidem*, Nr. XCVIII, p. 150; XCIX, p. 150.

⁹ Izvoarele și discuția lor se află în studiul amintit.

¹⁰ Hurmuzaki, IV₂, Nr. LXIX, p. 134. Informația pentru Țara Romînească, în ce privește prestațiile în natură și în muncă în cursul acestui deceniu, este extrem de săracă.

Dacă acum încercăm să alegem o perioadă similară din imediata apropiere a domniei lui Mihai Viteazul, dar de pe versantul celălalt, din veacul al XVII-lea, lucrurile se prezintă cu totul altfel. Nici un izvor nu vorbește de cumpărarea scaunului de la turci de către Radu Șerban, după cum nici unul nu amintește — din câte știu — de vreo plată din partea lui Radu Mihnea. Pe cel dintâi, turcii sînt siliți să-l recunoască, iar pe cel de-al doilea sînt bucuroși să-l aibă. În 1604, cînd se făceau încercări de împăcare cu Poarta, Radu Șerban trimite, în așteptare ca noul haraci să fie fixat, doar 10 000 de galbeni, „loco tributului”¹. Or, haraciul se stabilește, după cum ne va informa domnul însuși după pierderea scaunului, la 32 000 de galbeni², adică la circa 20% din suma pe care o reprezenta acesta în 1593, după ultimul salt pe care-l făcuse la începutul aceluși an³. Atunci cînd, după ce fusese alungat de Gabriel Báthory și după domnia de două luni a lui Radu Mihnea, Radu Șerban încearcă, în vara lui 1611, să reia legăturile cu turcii, izvoarele vremii nu vorbesc de oferte, pentru obținerea recunoașterii, mai mari de 100 000 de galbeni⁴. Tributul însuși era plătit — după cum o afirmă singur domnul — în furnituri⁵, ceea ce înseamnă că sîntem într-o vreme în care acestea se scad din haraci.

Sîntem, deci, siliți să considerăm cheltuielile cu turcii pe acești 10 ani — 1604—1613 — ca reduse la haraciul de 32 000 de galbeni, la care se adăugau peșcheșul anual — mult scăzut și el față de veacul al XVI-lea, după cum se poate concluda și din evoluția lui ulterioară — unele cheltuieli cu trimiși turci în Țara Românească și daruri la diferite prilejuri — ca, de pildă, în 1613, cînd Radu Mihnea obținea cu o sumă de bani să nu se ridice o cetate, probabil cu garnizoană turcească, pe teritoriul țării⁶ — precum și unele prestații în natură, poate și în muncă. Totalul anual nu se putea ridica la mai mult de 100 000 de galbeni, larg socotiți.

Dealtminteri, și într-o vreme ulterioară, cînd începe a se vorbi iarăși de cumpărarea domniei, sumele pomenite sînt mult mai mici decît în veacul precedent. Încă în 1623, Radu Mihnea, mutat în Moldova, obține tronul Țării Românești pentru fiul său, Alexandru Coconul, cu 150 000 de coroane⁷. Abia în 1629, cheltuielile pentru obținerea domniei de către Leon Tomșa sînt evaluate la 200 000 de galbeni⁸.

Trecem acum la o a treia perioadă, un veac după ridicarea lui Mihai Viteazul. Pentru anii 1694—1703, ni s-a păstrat, după cum se știe, condica Vistieriei, cu însemnarea tuturor cheltuielilor făcute de către aceasta. Ea cuprinde atît plățile în bani, cît și prestațiile în natură sau în muncă. E posibil ca nu toate acestea din urmă să fi fost consemnate în condică. Țin, de asemenea, să menționez că nu este totdeauna lesne a dezlega destinația

¹ Hurmuzaki, IV₁, Nr. CCCXLVII, p. 405.

² *Ibidem*, Nr. CCCXXXII, p. 506.

³ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, p. 33—34.

⁴ Hurmuzaki, IV₂, Nr. CCCXXXII, p. 330 (90 000 de „erocioni”); CCCXXXIV, p. 332 („ca tribut anticipat”).

⁵ *Ibidem*, IV₁, Nr. CCCXXXII, p. 506.

⁶ *Ibidem*, S₁I, Nr. CCXLIV, p. 158.

⁷ *Studii și documente*, IV, p. 185.

⁸ Hurmuzaki, IV₂, Nr. CCCXCIII, p. 435.

unei plăți, așa că anumite riscuri de înșelare există, dar relativ de mică importanță. Aceleași riscuri de înșelare ne întâmpină și la împărțirea pe capitole în ce privește beneficiarii și îndeosebi când căutăm să facem distincția între ce merge în folosul statului otoman și ce într-acelel al dregătorilor săi, în frunte cu sultanul. Totuși, și aici vom căuta să deosebim unele capitole, anunțând că tot ce se plătește la creditori ca bani împrumutați spre a se da „în trebile țării” se va socoti ca intrând la capitolul peșcheșurilor. În totalurile indicate intră și dobânzile la împrumuturi.

În 1694, plățile oficiale — deși are loc o scădere de 20 000 de taleri din haraci, pentru stricăciunile făcute de armatele turcești — se ridică la 168 641 taleri (din care 10 621 1/2 tal. „rînduiți” din vremea lui Șerban Cantacuzino); darurile însumează 104 810 tal., dintre care acele împărțite la trimișii turci veniți în țară se ridică la 18 333 1/2 tal.; datorii se plătesc în sumă de 47 858 tal. (din aceștia, 12 500 revin boierilor, care împrumutaseră pentru a se face față cererilor Porții); prestația anuală de miere și de ceară: 6 366 tal.; cheltuielile capuchehăilor, ale trimișilor la Poartă, precum și cheltuielile de transport al darurilor și prestațiilor: 9562 tal.; lefurile gărzii turcești: 7 317 tal. Totalul anului: 344 554 taleri¹.

Încercînd să transformăm acești taleri în galbeni, trebuie să remarcăm că raportul dintre moneda de aur și aceea de argint ajunsesse la sfîrșitul veacului al XVII-lea de 1 : 2,5². Înseamnă, deci, că cei 344 554 de taleri ai prestațiilor anului 1694 fac în galbeni 137 821.

Trecînd la anul 1695, găsim: plăți oficiale în bani și în furnituri: 224 955 taleri; daruri: 103 782 1/2 taleri (14 828 1/2 taleri, daruri în țară); datorii plătite: 26 190; la „socotelile haraciului”: 5 500 taleri; mierea și ceara: 7 528 taleri; lefuri: 7 736 1/2 taleri; capuchehăile și cheltuielile de transport: 8 786 taleri. Total: 384 478 taleri, care fac 153 791 galbeni³.

1696. Plăți oficiale: 265 420 taleri și 14 500 taleri dați „în trebile împărăției”; mierea și ceara: 6 632 1/2 taleri; daruri: 65 191 1/2 taleri, dintre care 8 761 în țară; datorii plătite: 30 195 taleri; capuchehăile și cheltuielile de transport: 10 688 taleri; lefi: 7 947 1/2 taleri. Total: 400 574 1/2 taleri în galbeni: 160 230⁴.

1697. Plăți oficiale: 223 956 taleri; mierea și ceara: 6 029 taleri; daruri: 33 690 taleri, dintre care 9 371 taleri în țară; datorii plătite: 45 424 taleri (din aceștia 11 784 taleri datorii din vremea lui Șerban Cantacuzino); capuchehăile și cheltuielile de transport: 10 225 taleri; lefi: 5 160 taleri. Total: 324 484 taleri = 129 794 galbeni⁵.

1698. Plăți oficiale: 188 166 1/2 taleri; mierea și ceara: 6 616 taleri; daruri: 52 622 1/2 taleri, dintre care, în țară, în valoare de 13 310 1/2 taleri;

¹ *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei (1694—1704)*, în *Revista istorică a arhivelor României*, București, 1873, p. 5—82.

² M. Berza, *art. cit.*, în *Stud. și mat. de ist. medie*, II, p. 24, n. 8. Acest raport apare ca fixat încă din 1685 (Acad. R.P.R., CXLV/241; 20 galbeni de aur = 50 lei; document comunicat de N. Stoicescu). Raportul de 2 : 3, întâlnit frecvent în acte, ca și în *condica Vistieriei* lui Brîncoveanu, se referă la un galben de calcul sau, eventual, la o monedă alta decât aceea de circulație internațională, de care sîntem datori să ținem seamă în calculele noastre.

³ *Condica Vistieriei*, p. 83—178.

⁴ *Ibidem*, p. 179—271.

⁵ *Ibidem*, p. 272—366.

datorii plătite : 106 710 taleri ; capuchehăile și cheltuielile de transport : 10 255 taleri ; lefi : 7 072 taleri. Total : 371 442 taleri = 148 576 galbeni¹.

1699. Plăți oficiale : 68 425 1/2 taleri (se țin în seamă cheltuielile suplimentare făcute în cursul anului precedent) ; mierea și ceara : 6 321 taleri ; daruri : 86 309 1/2 taleri ; datorii plătite : 95 049 taleri ; capuchehăile și cheltuielile de transport : 8 025 taleri ; lefi : 5 317 taleri. Total : 269 447 taleri = 107 779 galbeni².

1700. Plăți oficiale : 114 584 taleri ; mierea și ceara : 6 247 taleri ; „îndreptarea haraciurilor” : 42 500 taleri ; daruri : 142 109 taleri ; datorii plătite : 62 462 taleri ; capuchehăile și cheltuielile de transport : 12 962 taleri ; lefi : 4 270 taleri. Total : 385 134 taleri = 154 054, galbeni³.

1701. Plăți oficiale : 69 575 1/2 taleri ; mierea și ceara : 6 247 taleri ; daruri : 181 627 taleri, din care 20 420 în țară ; datorii plătite : 213 978 1/2 taleri ; capuchehăile și cheltuielile de transport : 13 814 taleri ; lefi : 5 100 taleri. Total : 490 342 taleri = 196 136 galbeni⁴.

1702. Plăți oficiale : 4 167 taleri (de fapt, furnituri semioficiale ; haraciul se va plăti, întreg, la începutul anului următor) ; mierea și ceara : 6 250 taleri ; daruri : 73 266 1/2 taleri ; datorii plătite : 146 248 1/2 taleri ; capuchehăile și cheltuielile de transport : 9 498 taleri ; lefi : 5 140 taleri. Total : 244 570 taleri = 97 828 galbeni⁵.

1703. Plăți oficiale : 270 097 1/2 taleri (două haraciuri, pe 1702 și 1703, plătite în întregime în bani) ; mierea și ceara : 6 575 taleri ; „ridicatul adaosului haraciului” ; 55 000 taleri ; daruri : 167 631 taleri ; datorii plătite : 139 900 taleri ; capuchehăile și cheltuielile de transport : 16 737 1/2 taleri ; lefi : 7 650 taleri. Total 663 591 taleri = 265 436 galbeni⁶.

Totalul pe 10 ani al plăților făcute de Vistierie se ridică, astfel, la suma de 3 878 616 1/2 taleri, din care 1 667 488 taleri reprezintă plăți oficiale, iar restul de 2 211 128 1/2 taleri, peșcheșuri. Suma acestora din urmă va crește, cum vom vedea îndată, cu ce se adaugă din veniturile domniei. Socotind rotund haraciul la 136 000 de taleri, avem totalul acestuia pe 10 ani de 1 360 000 taleri. Prestațiile în natură și în muncă neținute în seamă la plata haraciului nu se ridică, deci, în acești 10 ani, decît la mai puțin de 25% din valoarea acestuia. În galbeni, totalul pe zece ani al plăților făcute de Vistierie însumează 1 551 445 galbeni, adică o medie anuală de 155 144 1/2 galbeni.

La această sumă vom adăuga mai întîi cheltuielile cu tătarii, care se ridică în acest răstimp de 10 ani la suma de 151 501 taleri, adică o medie anuală de 15 150 taleri, sau 6 060 galbeni.

Vom trece , apoi, în socotelile noastre, toate sumele pe care ni le dau izvoarele vremii și pe care nu le-am găsit în condica Vistieriei. Aici, natural, riscurile vor fi de a exagera în plus, deoarece analiza condicei lasă impresia că nu prea adeseori Brîncoveanu va fi dat din veniturile Cămării domnești sume care să nu fi fost amintite și în condică.

¹ *Condica Vistieriei*, p. 367—454.

² *Ibidem*, p. 455—531.

³ *Ibidem*, p. 532—596.

⁴ *Ibidem*, p. 597—653.

⁵ *Ibidem*, p. 654—690.

⁶ *Ibidem*, p. 691—745.

În 1695, cu prilejul trecerii sultanului prin țară, Neculce spune că Brîncoveanu a luat cu sine, mergînd la întîlnire, 300 de pungi, cu care „au astupat gureli tuturor, cine ce ceré”¹. În condică, nu sînt trecuți cu această ocazie decît 25 262 taleri². Deși însemnarea larg redactată a condicii mă face să cred că la aceasta s-a rezumat întreaga cheltuială, vom trece totuși în calculele noastre și diferența de 124 738 taleri.

În 1700, înlăturarea complotului lui Dumitrașco Corbeanul costă în total, după Radu Greceanu, alte 300 de pungi³. Condica înseamnă 67 500 taleri trimiși de Vistierie și 35 000 taleri dați de domn⁴. E foarte probabil ca restul de 47 500 de taleri să se afle între datoriile plătite ulterior de Vistierie, cu atît mai mult cu cît în cursul anului următor, 1701, se plătesc, după cum am arătat, datoriile în valoare de peste 200 000 de taleri. Eu voi socoti, însă, întreaga sumă de 82 500 de taleri ca plătită de domn.

În 1702, un raport olandez ne aduce la cunoștință că Brîncoveanu, temîndu-se să nu fie scos din domnie, „a prevenit printr-un dar de peste 80 000 de taleri”⁵. Vom accepta și această sumă, deși în primăvară se trec în condică 50 000 de taleri plătiți la datornici.

În anul 1703, avem cheltuieli masive, legate de chemarea lui Brîncoveanu la Adrianopol. Ceea ce știm precis — căci ne-o spun însemnările autografe ale domnului — e că sultanul a primit 100 000 de taleri, sultana-validé 25 000, iar șeful eunucilor, 15 000⁶. Un raport venețian posterior plecării lui Brîncoveanu din Adrianopol, vorbește de promisiunea a 600 000 de reali făcută dregătorilor turci⁷. Necunoscînd la cît s-au ridicat în realitate cheltuielile cu acest prilej și ținînd seamă că și schimbarea de sultan intervenită imediat după aceea a dat loc la noi daruri⁸, voi porni de la cifra raportului venețian, oricît de exagerată ar fi ea, la care voi adăuga chiar cei 140 000 de taleri menționați de Brîncoveanu în însemnările sale, scăzînd doar din acest total de 740 000 de taleri cei 157 000 pe care singuri îi găsim trecuți în Condica Vistieriei, în legătură cu călătoria la Adrianopol și schimbarea în conducerea Imperiului otoman⁹.

În septembrie, se cer iarăși, după Radu Greceanu, „pînă la 550 de pungi”, pentru „miri” (fiscul imperial)¹⁰. Cu acest prilej se încearcă să se obțină — și se obține pentru moment — ridicarea adaosului de 240 de pungi la haraci, impus în momentul chemării domnului la Adrianopol. În condică, găsim trecuți numai 55 000 de taleri „pentru rădicatul adaosului haraciului” și 12 500 de taleri plata unor datorii făcute cu acest prilej¹¹. Deși, probabil, unele datorii vor fi plătite în cursul anului următor, intrînd,

¹ Ed. Iordan, p. 197.

² *Condica Vistieriei*, p. 164.

³ Ed. Șt. Grecianu, p. 91.

⁴ *Condica Vistieriei*, p. 569, 578.

⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin-Vodă Brîncoveanu*, p. 123.

⁶ Emil Virtosu, *Foietul Novel, calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu, 1693—1704*, București, 1942, p. 192.

⁷ Hurmuzaki, IX₁, Nr. DXLIII, p. 401.

⁸ Del Chiaro, ed. Iorga, p. 156—157.

⁹ *Condica Vistieriei*, p. 712 și urm.

¹⁰ Ed. cit., p. 139—140.

¹¹ *Condica Vistieriei*, p. 728 și urm.

deci, în „bugetul” pe 1704, și deși e probabil că se va fi căzut la tranzație pentru o sumă mai mică decât aceea cerută la început — admițind că în textul lui Greceanu nu s-a strecurat nici o greșeală — eu voi trece în calculele noastre și diferența care rezultă dintre cele 550 de pungi ale cronicarului și suma înscrisă în *Condica Vistieriei*, diferență care se ridică la 207 500 de taleri.

În sfârșit, în iarna 1702—1703 avea loc o rebeliune tătărească împotriva Porții. Cu acest prilej, un raport olandez spune că „tătarii cer 150 000 de taleri împărătești de la principatele Moldovei și Țării Românești, care, dacă nu voiesc a fi cu totul ruinate, vor trebui să aducă acești bani”¹. *Condica Vistieriei* lui Brîncoveanu nu ne dă decât, mai întâi, un plocon mărunt de 250 de taleri și alte daruri deopotrivă de mărunte, iar apoi, 5 000 de taleri dați „lui Galga Sultan cel hain, bani gata, ca să nu vie să strice țara”². Neculce, pe de altă parte, spune că domnul Moldovei, Constantin Duca, a trimis sultanului rebel 15 pungi, adică 7 500 de taleri, sumă, cum se vede, apropiată de aceea a condiceii³. Deși nimic nu lasă să se bănuiască că ar fi fost dați și alți bani, voi lua în seamă și aici diferența de 70 000 de taleri, socotind că Țării Românești i-ar fi revenit jumătate din suma amintită de raportul olandez.

Rămîne acum să adăugăm o sumă aproximativă pentru mucareruri. E drept că și parte din banii cheltuiți în acest scop, îi găsim trecuți în *Condica Vistieriei*, ca, de pildă, cei 12 000 de taleri care se plătesc datornicilor în 1697 și 5 000 de taleri în februarie 1698⁴. Mărturii precise asupra sumelor plătite de domn le avem în însemnările sale autografe—pe care le putem confrunța cu *Condica Vistieriei*—în ce privește obținerea domniei pe viață, în 1699. De data aceasta, Brîncoveanu trimite din veniturile sale 67 500 de taleri⁵. Considerînd o sumă egală și pentru mucarerurile mari din 1694 și 1697, avem un total de 202 500 de taleri (în 1702, avem cei 80 000 de taleri pe care i-am luat în considerare, iar în 1703, cheltuielile celor două confirmări nu puteau depăși în nici un caz suma de 740 000 de taleri, pe care am acceptat-o).

Pentru mucarerul mic, a cărui valoare varia⁶, Radu Greceanu ne dă, în 1707, 25 de pungi, iar în 1714, 15 pungi⁷. Socotindu-l peste tot la 25 de pungi, avem în cei cinci ani, cînd rămîne să se fi plătit, 62 500 de taleri. Se adaogă încă, de la primirea domniei pe viață în 1699, cite 10 pungi pe an din venitul domnului⁸, adică pentru anii 1699—1703, alți 25 000 de taleri, ceea ce ne dă pentru mucareuri un total de 290 000 de taleri.

¹ N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre, după corespondențe diplomatice străine, I (1700—1750)*, extr. din *Anal. Acad. Rom. Mem. secf. ist. s. II-a, XXXIII*, București, 1909, p. 8; Idem, *Documente privilegiate la Constantin-Vodă Brîncoveanu*, p. 124.

² *Condica Vistieriei*, p. 701—702.

³ Ed. Iordan, p. 222.

⁴ *Condica Vistieriei*, p. 286, 311, 361.

⁵ Em. Virlosu, *Foietul Novel*, p. 184, 186.

⁶ Cf. D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, cap. XIV, ediția Soc. Acad. Rom., București, 1872, p. 112.

⁷ Ed. Șt. Grecianu, p. 178, 223.

⁸ Hurmuzaki, XIV₁, nr. CCCLXXXV, p. 321.

După cum s-a văzut, am ținut în seamă chiar cifre evident exagerate, pe care ni le oferă izvoarele, pentru a completa în acest chip goluri eventuale din informația noastră în ce privește cheltuielile suportate de domnie, deși în acele făcute prin vistierie, banii proveneau de multe ori din venituri cedate de domn acesteia, ca un oierit în 1700¹, un dijmărit și un alt oierit în 1701² etc.

Totalul la care ajungem în acest chip e de 1 437 738 de taleri, sau 575 095 de galbeni. Media anuală este astfel de 57 509 1/2 galbeni, care, împreună cu media anuală anterioară de 155 144 1/2 galbeni, rezultată din Condica Vistieriei, și cu cei 6 060 de galbeni cheltuiți cu tătarii, ne dă un total anual de 218 714 galbeni.

Deși, spre diferență de anii 1581—1590, de data aceasta sînt cuprinse în media anuală și cheltuielile cu tătarii și o mare parte — probabil cea mai mare parte — din prestațiile în natură și în muncă, nu am ajuns totuși decît la circa 1/3 din valoarea sarcinilor materiale impuse de stăpînirea otomană Țării Romînești cu un veac înainte.

Situația se va prezenta iarăși într-un mod cu totul diferit către mijlocul veacului al XVIII-lea. Simptomele unei noi adînciri a exploatării turcești se văd, dealtminteri, încă din cea de-a doua parte a domniei lui Brîncoveanu, prin cheltuielile masive din 1703 și creșterea importantă a haraciului, prin lucrările gratuite de la Tighina din 1707—1708³, prin cele 800 de pungi — 400 000 de taleri — despre care cronicarul spune că au fost luați, cu prilejul campaniei din 1711, „afară den haraciu și den obiciuituri”⁴. Chiar și reintroducerea văcăritului din 1705 este un indiciu în acest sens. Totuși, procesul acesta de adîncire a presiunii turcești capătă un ritm vertiginos după 1730, cînd, cu moartea lui Nicolae Mavrocordat, se încheie perioada de mai bine de o jumătate de veac, acoperită aproape în întregime de domniile lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și a celui dintîi domn fanariot al Țării Romînești. O dată cu aceasta se reia mezatul tronului, și în goana pentru menținerea în scaun, domnii cresc mucarerurile și se creează adevărate paraharaciuri, mai mari decît haraciul însuși, în folosul sultanului și al marelui vizir.

Într-adevăr, Mihai Racoviță, în ultima sa domnie din Țara Romînească, crește mucarerul la 250 000 lei anual, iar, apoi, Constantin Mavrocordat introduce „geaigeaua” sultanului, în sumă de 500 000 lei, și aceea a marelui-vizir, de 125 000 lei, amîndouă la un loc făcînd cît dublul haraciului⁵.

Memoriul prezentat de boierii munteni contelui Orloff, cu prilejul Congresului de la Focșani, ne dă un tablou al sarcinilor bănești ale Țării Romînești față de Poartă, așa cum se prezentau ele în preajma războiului

¹ *Condica Vistieriei*, p. 589.

² *Ibidem*, p. 636, 647.

³ Radu Greceanu, ed. cit., p. 168—171, 177, 179, 183, 186; cf. I. Neculce, ed. I. Iordan, p. 241.

⁴ *ibidem*, p. 215—216.

⁵ *Genealogia Cantacuz.*, p. 504, 507; Banul Mihai Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Romînești*, trad. Sion, București, 1863, p. 71; D. Fotino, *Ist. gen. a Daciei*, trad. Sion, t. III, p. 215.

ruso-turc din 1768—1774, adică atunci cînd noua fază a exploatării turcești ajunsese la punctul său maxim. Cum puține din datele pe care le cuprinde — și nu dintre cele mai importante — ar putea fi supuse discuției, îl voi lua în considerare așa cum se prezintă, făcîndu-i doar adaosurile necesare.

După acest tablou¹, avem : 309 500 lei, haraciul ; 75 000 lei, bairam-peșcheșul ; 250 000, mucarerele ; 625 000 lei, cele două geaigele ; 224 000 lei, cheltuielile cu turcii veniți în țară, acele cu tătarii, darurile pașalelor din vecinătate și lefitele beșliilor ; 360 000 lei, „la capuchehăiele” ; 28 613 lei, două dări mărunte : lampehasi și mutpac-acuzasi ; 66 000 lei, răscumpărarea zaherelor pentru Constantinopol. Totalul reprezintă suma de 1 938 113 lei.

După cum s-a putut observa, în aceste sume nu-și aveau locul cumpărările de domnie. Din perioada 1730—1763, avem prețul — așa cum ni-l transmit izvoarele — a nouă cumpărări de domnie, care reprezintă un total de 8 000 000 lei². Cum aceste domnii acoperă 20 de ani și o lună, avem o medie anuală de 400 000 lei. Pe de altă parte, boierii adaogă în memoriul lor că nu cunosc suma la care se ridică cheltuiala cu regelele³, adică cu înalții dregători ai Porții. Dacă o vom socoti și pe aceasta la circa 260 000 de lei — ceea ce e departe de a fi o sumă exagerată — vom ajunge la un total anual de 2 600 000 lei, care fac, în această vreme, nu departe de 650 000 de galbeni⁴. Se poate spune că în ce privește volumul ei, exploatarea otomană a ajuns iarăși, la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea, la nivelul pe care-l cunoscuse în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea.

Lucrul acesta se poate controla și prin informațiile pe care le avem cu privire la încasările Vistieriei și ale Cămării domnești. Pe vremea lui Petru Cercel, Sivori, a cărui informație nu poate fi recuzată, spune că ele se ridicau la peste 1 000 000 de scuzi⁵, adică 8—900 000 de galbeni. Pentru epoca următoare, avem raportul lui Polo Minio, făcut senatului venețian în octombrie 1620, după înapoierea sa din Moldova. După Minio, veniturile scoase de domnul Țării Românești se ridicau la 250 000 de galbeni, pe cînd ale Moldovei, mai bogată încă în acea vreme, ajungeau la 350 000 de galbeni⁶. Oricît de aproximativă ar fi cifra de 250 000 de galbeni, este evident că încasările au cunoscut între timp o importantă scădere.

¹ *Geneal. Cantacuz.*, p. 507—508.

² N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea*, p. 31, 32, 33, 36, 37 ; II, p. 6, 9, 10—11, 19—20 ; idem, *Documente Callimacht*, I, p. LXXIII, n. 2, 17—18 ; idem, *Călători, ambas. etc.*, p. 23 ; Hurmuzaki, IX₁, Nr. DCCXCVI, p. 683 ; XIV₂, Nr. MCXXXVI, p. 1148 ; S₁ I, Nr. DCXCVI, p. 473 ; DCCXIX, p. 564 ; DCCCLX VIII, p. 685 ; DCCCLXXXI, p. 693.

³ *Geneal. Cantacuz.*, p. 508.

⁴ Pentru anul 1739, Neculce spune că „galbănușul îmbla 4 lei” (I. Neculce, ed. Iordan, p. 351) ; în 1789, galbenul olandez valora 5 1/4 lei, iar galbenul venețian, 5 1/2 lei, pe cînd cel turcesc, 5 lei (Ordonanță a prințului de Coburg, din 14 nov. 1789, fixînd cursul monedelor în Țara Românească, în *Bul. Soc. Numism. Rom.*, XXIII, 1928, p. 50—51). Deplasarea raportului dintre valoarea aurului și a argintului, în favoarea celui dintîi, capătă tocmai la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor un ritm tot mai vertiginos.

⁵ Sivori, ed. Pascu, p. 177.

⁶ Hurmuzaki, IV₁, nr. DXVI, p. 596.

În ce privește vremea lui Brîncoveanu, media anuală a încasărilor Vistieriei¹, pentru cei zece ani ai condicei, este de 493 200 de taleri. Cît despre veniturile domniei, avem unele indicații datorită dărilor pe care Brîncoveanu le cedează Vistieriei, și, în urma acestui fapt, sînt însemnate în aceeași condică. Oieritul din 1700, la care „au dat cu toții” — deci și boierii — aducea 57 700 de taleri²; acel din 1701, 39 585 de taleri³; în 1702, 38 955 de taleri⁴; în 1703, oieritul „dupe cum s-au vîndut la Divan”, se ridică la 80 325 de taleri⁵. Brîncoveanu cedează și două dijmărituri: acel din 1701, „la care n-au dat cu toții”, în valoare de 30 000 de taleri⁶ și cel din 1702, „fiind suma după cum scrie foaia de vînzarea dijmăritului”, de 40 420 de taleri⁷.

În aceste condiții, oricît de numeroase ar fi fost dările în folosul domniei, ele nu puteau trece de 3—400 000 de taleri. Ceea ce înseamnă că totalul încasărilor — Vistieria și Cămara — nu ajungeau la 1 000 000 de taleri, adică 400 000 de galbeni. Ne aflăm, deci, la mai puțin de jumătate din încasările de la sfîrșitul veacului al XVI-lea.

Și pentru epoca la care ne-am oprit din secolul al XVIII-lea, avem unele indicații în izvoare. După un raport din Constantinopol, plîngerea prezentată în 1753 de medelnicerul Ștefanache la Poartă afirma că „într-un răstimp de șapte ani s-au scos din Țara Romînească 36 000 de pungi”⁸, ceea ce face o medie anuală de 2 600 000 lei sau nu departe de 650 000 de galbeni.

În ultima sa domnie din Țara Romînească (1761 — 1763), Constantin Mavrocordat e acuzat că a ridicat din țară în timp de 16 luni 10 000 de pungi. Vistierul Mihai Cantacuzino dovedește cu catastifele Vistieriei că nu s-au încasat decît 7 200 de pungi, ceea ce ne duce la încasări de 2 700 000 lei pe an⁹. În 1764, se scot pînă spre sfîrșitul anului 7 200 de pungi. Cînd se încearcă să se mai scoată alte 1 000 de pungi, vistierul spune că se mai pot ridica încă 300, dar nu 1 000¹⁰. Ajungem, deci, de data aceasta, la cele 7 500 de pungi pe an — 8 — 900 000 de galbeni — care se imputau lui Constantin Mavrocordat. Și nivelul stoarcerii birnicilor — în ce privește totalul sumelor ridicate — ca și acel al cheltuielilor prilejuite de stăpînirea turcească, ne apare astfel sensibil egal cu acel de la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Avem aici, fără îndoială, în măsura în care ele sînt acceptabile, doar cifrele brute. Înțelesul lor adevărat nu-l vom căpăta decît atunci cînd vor

¹ Totalurile pentru cei 10 ani au fost făcute de Const. Giurescu, în prefața la *Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu*, p. XLI—XLII.

² *Condica Vistieriei*, p. 589.

³ *Ibidem*, p. 647.

⁴ *Ibidem*, p. 693.

⁵ *Ibidem*, p. 740.

⁶ *Ibidem*, p. 636.

⁷ *Ibidem*, p. 684.

⁸ N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea*, II, p. 9.

⁹ *Geneal. Cantacuz.*, p. 130 și urm. Dacă acuzația celor 10 000 de pungi va fi fost întemeiată, vom fi avut încasări ridicîndu-se la 3 750 000 lei pe un an.

¹⁰ *Ibidem*, p. 141.

putea fi cercetate în lumina, pe de o parte, a variațiilor cunoscute de puterea de achiziție a aurului, iar pe de alta, într-aceea a variațiilor cunoscute de Țara Românească din punctul de vedere al stării sale demografice. Numai cunoscând repartitia pe locuitorii impozabili a dărilor care mergeau în vistierile turcești¹ și, de asemenea, ce cantitate de produse trebuiau înstrăinate pentru acoperirea acestor dări, vom putea avea înțelegerea reală a apăsării exercitate de exploatarea otomană asupra maselor producătoare de la noi, și, prin aceasta, asupra dezvoltării economiei românești. Dar, în așteptarea acestei confruntări, pe care, cu toate dificultățile pe care le comportă, îmi propun să o fac, o constatare mi se pare că se impune de pe acum. Sub forme de viață mai modeste pentru clasele conducătoare, țările românești dispuneau pînă în perioada de vertiginoasă adîncire a exploatării turcești care a fost vremea ultimelor decenii ale veacului al XVI-lea, de o bogăție ũimiitoare. Din această bogăție s-a putut face față ani de-a rîndul unor cereri veșnic sporite. Rezultatul final pentru economia românească s-a putut însă vedea din prăbușirea prețului satelor (cercetată de un colectiv al Institutului de istorie) — care, orice alte cauze va mai fi avînd, rămîne legată de înmulțirea birurilor pentru turci, care secătuiu gospodăria țărănească — precum și din larga extindere cunoscută de rumînie în această perioadă. Un observator atent putea să judece lucrurile chiar din depărtare. Este cazul ambasadorului Veneției la Poartă, care anunța Senioriei în iunie 1594, că Poarta „ar putea să se teamă de o răscoală oricît de gravă”². Răscoala a venit, condusă de Mihai Viteazul, și rezultatele ei cu privire la obligațiile materiale față de Poartă au putut fi văzute. Secolul al XVII-lea trebuie socotit ca o epocă de lentă refacere a economiei Țării Românești, astfel ca, în vremea lui Brîncoveanu, țara să ajungă iarăși „plină de oameni și de dobitoace”³. Și totuși, această vreme, considerată de bogăție, reprezenta fără îndoială mult mai puțin decît fusese în veacul al XVI-lea. Era, însă suficient, pentru ca pompa turcească să înceapă iarăși a funcționa din plin. Rezultatele se vădeau aceleași și de data aceasta. La 4 iunie 1753, reprezentantul saxono-polon la Poartă, Giuliani, înregistra informația că „birnicul nemai-putînd face față unor stoarceri noi, din 130 000 de supuși cîți erau, n-au mai rămas decît vreo 40 000, care erau și ei gata să plece, cum o și făceau, fie în Ungaria, fie în Noua Serbie (Ucraina), urmîndu-i pe acei care se și mutaseră acolo”⁴. De data aceasta, răscoală românească nu a mai fost. A fost însă aderarea la războiul rusesc împotriva Imperiului otoman și închegarea unei politici pentru limitarea exploatării turcești, a cărei susținere va găsi adeziunea tuturor claselor societății românești.

¹ Rezultate însemnate, în acest domeniu al studiilor fiscale, au fost obținute de pe acum de D. Mîoc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, p. 49—112 și H. Chircă, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brîncoveanu, după Condica Vistieriei*, *ibidem*, I, p. 213—231.

² Hurmuzaki, III₁, S, Nr. XXII, p. 457.

³ Scrisoare a lui Brîncoveanu către Brașoveni, în *Studii și documente*, X, p. 32.

⁴ N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea*, II, p. 9.

КОЛЕБАНИЯ В ЭКСПЛУАТАЦИИ ВАЛАХИИ ОТТОМАНСКОЙ ПОРТОЙ В XVI—XVIII ВЕКАХ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Подготавливая подробное исследование об эволюции различных материальных повинностей (денежных, натуральных и трудовых), налагавшихся Оттоманской Портой на Дунайские княжества, автор приводит в настоящей статье итоги этих обязательств для Валахии в течение некоторых особенно знаменательных периодов, а именно в 1581—1590, 1604—1613 и 1694—1703 годы, а также в период, относящийся к середине XVIII века. Если перевести на золото итоги, получаемые при сложении цифр, которые даются в источниках, то эти итоги будут соответственно следующие, с приближением, допустимым при вычислениях такого рода: 650 000, 100 000, 218 000, 650 000 дукатов. Отсюда видно, что оттоманская эксплуатация два раза достигала максимума: к концу XVI и в начале второй половины XVIII века. Конечно, эти цифровые данные, представляющие даже в таком, необработанном виде, в особом освещении условия, в которых происходило социально-экономическое развитие Дунайских княжеств, нуждаются в разъяснении в соответствии с уже известными изменениями покупательной стоимости золота, с распределением налоговых обязательств внутри общества и с демографической эволюцией страны.

VARIATIONS DANS L'EXPLOITATION DE LA VALACHIE PAR LA PORTE OTTOMANE AUX XVIe—XVIIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

L'auteur, qui prépare une étude détaillée de l'évolution des différentes obligations matérielles (en argent, en produits et en travail) imposées par la Porte Ottomane aux Pays roumains, traite dans cet article de l'ensemble de ces obligations pour la Valachie, à quelques époques particulièrement significatives et, notamment, celles des années 1581—1590, 1604—1613, 1694—1703 et du début de la seconde moitié du XVIIIe siècle. En faisant la somme, convertie en or, des chiffres donnés par les sources historiques, on obtient pour les époques respectives — tenant compte de l'approximation que comporte un pareil calcul — les sommes suivantes: 650 000, 100 000, 218 000 et 650 000 ducats. Il résulte de ces chiffres que l'exploitation ottomane a connu deux moments culminants: vers la fin du XVIe siècle et au début de la seconde moitié du XVIIIe siècle. Bien entendu, ces montants qui, même en chiffres ronds jettent une lumière particulière sur les conditions du développement social-économique des Pays roumains — devront être interprétés en raison des variations subies par le pouvoir d'achat de l'or, de la répartition des charges fiscales au sein de la société roumaine et de l'évolution démographique du pays.

MIȘCĂRILE ȚĂRĂNEȘTI DIN ARDEAL ÎN 1831 ȘI LEGĂTURILE LOR CU „RĂSCOALA HOLEREI“ DIN SLOVACIA DE EST

DE

LÓRÁNT TILKOVSKY (Budapesta)

În amintirea lui I. Tóth Zollán *

La 1831 a izbucnit în regiunile deluroase ale Slovaciei de est viguroasa răscoală țărănească, cunoscută sub denumirea de „răscoală holerei”. Munca de cercetare depusă mai mulți ani în vederea studierii ei a dat rezultate importante. A dus mai întâi la clarificarea deplină a faptului că, deși răscoala a survenit în condițiile primei epidemii de holeră din Europa, izbucnită și în Ungaria în vara anului 1831, ea depășește cadrul unei simple protestări împotriva măsurilor antiepidemice rău aplicate. În această răscoală se manifesta dorința maselor țărănești din ce în ce mai paupere de a înlătura jugul iobăgiei, pentru a putea trăi libere după ce vor fi luat în stăpînire și-și vor fi împărțit pămînturile proprietarilor feudali. Este primul caz în mișcările de masă antifeudale din imperiul habsburgic, cînd acțiunea nu se desfășoară ca o revoltă față de o anumită obligație feudală, ci cu tendința de a lichida odată pentru totdeauna relațiile feudale în totalitatea lor. Această deosebire substanțială se explică prin aceea că răscoala din 1831 face parte din evenimentele unei epoci în care condițiile pentru schimbarea relațiilor de producție erau îndeplinite în măsură considerabilă. De aici rezultă, între altele, constatarea că deși a eșuat și a fost sîngeros reprimată, răscoala amintită a avut consecințe radical diferite de ale celor anterioare. În 1832 nu începe un regim feudal mai întunecat, ci o politică de reforme a nobilimii care încearcă să sprijine de sus și treptat procesul dezvoltării noilor relații capitaliste.

---

* Unul din cei mai distinși istoriografi maghiari, luptator neobosit pentru consolidarea prieteniei romîno-maghiare, pildă vie a modestiei omului de știință, gata oricînd să vină în ajutorul unui prieten. A murit în cursul evenimentelor tragice din 25 octombrie 1956, victima a contrarevoluției. Referatul asupra studiului de față a fost una din ultimele lui lucrări.

Importanța răscoalei reiese din însăși proporțiile ei. A luat armele populația țărănească și plebeiană din 160 de localități (printre care 12 orașe) din județele Zemplén, Szepes, Sáros, Gömör și Abanj. Chiar după aprecierile cele mai modeste, numărul răsculaților se ridică la aproximativ 45 de mii de oameni, ceea ce înseamnă că mase atât de mari nu s-au mai ridicat niciodată în fosta Ungarie de la războiul țărănesc al lui Dózsa încoace. Faptul că slovacii, ungurii, rutenii au luptat, în 1831, cot la cot împotriva feudalismului, pentru eliberarea lor de sub iobăgie, promovează această răscoală antifeudală, proeminentă prin însăși amploarea ei, în rîndurile tradițiilor comune de luptă ale acestor popoare. Dar, după cum învederează rezultatele cercetărilor, și românii se enumeră printre acei care — departe de scena principală a răscoalei — au luat totuși parte într-o măsură ne bănuț de însemnată la lupta antifeudală, unii în Transilvania, alții în județele limitrofe și mai cu seamă în Bihor. Publicarea datelor referitoare la aceste evenimente, în marea lor majoritate cu totul necunoscute, este scopul acestui studiu ¹.

Mișcările iobagilor români din Transilvania pornite la începutul anului 1831 au ca mobil aceeași speranță care avea să joace cu cîteva luni mai tîrziu un rol hotărîtor și în mișcările din Slovacia răsăriteană, anume că trupele rusești vor intra în țară și vor aduce eliberarea iobăgimii asuprite. Această iluzie cu caracter antifeudal s-a înfiripat atât în Transilvania cît și în Slovacia răsăriteană, în urma știrilor despre pacificarea Poloniei de către trupele ruse și o dată cu teama domnilor de o eventuală incursiune a lor. În mintea iobăgimii romîne ortodoxe din Transilvania exista și așa imaginea unui țar apărător al bisericii pravoslavnice, căreia, în situația ei grea, îi atribuia un conținut din ce în ce mai antifeudal, cu speranța că țarul îi va lua apărarea și împotriva moșierilor unguri asupritori și exploataitori ².

La începutul anului 1831, în Transilvania s-au făcut mari recrutări pentru armată, care erau puse în legătură cu prigonirea romînilor ortodocși. „Toată lumea trebuie să urmeze de acum aceeași lege; cei care se codesc vor fi luați la armată” — a dat să înțeleagă de pildă preotul greco-catolic din Sopterin, unul din conducătorii locali ai presiunilor pentru unire ³.

¹ Monografia dezvoltată pe care am scris-o despre această răscoală țărănească n-a putut să apară încă din motive tehnice. Ediția de popularizare cu același subiect (Tilkovskij Lőránt, *Az 1831 évi paraszfelkelés* [Răscoala țărănească din 1831], Művelt Nép, Budapesta, 1955) n-a putut da cu privire la mișcarea rominilor decît referințe bibliografice. Descrierea abia schițată în această carte despre mișcările din jud. Bihor (p. 135—137) a putut fi temeinic dezvoltată cu ajutorul izvoarelor recent cercetate din Arhiva de Stat din Debrețin (D), punîndu-se la bază analiza situației țărănimii acestui județ. Pe baza acestui material mai complet se poate stabili că unele date din paginile citate ale lucrării mele de popularizare s-au dovedit neprecise. (De ex. la răscoală au participat satele de pe domeniul Batthyányi din Vadul Crișului și nu cele din Aleșd). Despre situația iobagilor din Transilvania și mișcările din 1831 se amintește și în cartea lui Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története 1790—1849* [Istoria țărănimii ardelenene 1790—1849], Budapesta, 1956, fără a se referi la legăturile cu mișcările din Ungaria și Slovacia de est (p. 201, 204, 205, 222, 223).

² Arhivele Statului Budapesta, Scriptele președinției cancelariei din Transilvania 276/1831. O. L. (Országos Levéltár).

³ Arh. Stat. can. Trans. 1183 1831.

Astfel, nădejdea iobagilor români ortodocși s-a îndreptat cu încetul spre țar, despre care auziseră de multe ori din gura preoților lor că este ocrotitorul bisericii. De aceea, ori de câte ori aveau ocazie, ei căutau să se convingă de temeinicia speranțelor lor. Astfel, la Pianul de sus, au întrebat direct pe funcționarii minieri ruși — care se aflau acolo pentru schimb de experiență: „Dacă țarul rusesc este într-adevăr sprijinitorul românilor neuniți”¹. Iar când, în primele luni ale anului 1831, zvonul — că în Carpați sînt trupe rusești — pornit de la așezările românești răzlețe din secuime s-a împrăștiat în toată Transilvania, iobăgimea română aștepta intrarea lor ca eliberatoare. Preoții români au răspîndit cu multă însuflețire veștile despre venirea rușilor, pentru ca dînd speranța unui ajutor apropiat, să poată îndemna pe credincioși la rezistență față de opresorii ortodoxiei. Conform rapoartelor parvenite autorităților guvernamentale din Transilvania, primul care a îndemnat pe iobagi la răzvrătire a fost preotul român din Zagon, în jud. Trei Scaune, care spunea că la granițele Munteniei s-au adunat forțe militare considerabile. A venit apoi de prin părțile Brașovului vestea că iobagii români ortodocși din Buzău și Întorsura Buzăului se pregătesc de răscoală și că diaconul ortodox din Brețcu ar fi întreprins o călătorie anume pentru instigarea credincioșilor². În jud. Turda, preotul comunei Băla a sfătuit pe iobagi să mai reziste încă patru săptămîni, că va veni apoi ziua eliberatoare și vor scăpa de toată nenorocirea lor : să caute numai să fie uniți³.

Frămîntările constatate în rîndurile iobagilor români i-a însăpăimîntat pe moșieri și pe slujbașii județeni din Transilvania, care, aducîndu-și aminte de răscoala lui Horia și Cloșca, se refugiau în masă, în orașe, acestea prezentînd mai multă siguranță. Tremurau de frica iobagilor români⁴, mai cu seamă domnii din județele Cojocna, Dobîca, Turda, Alba, Huedin, Zarand, Solnocul interior și Tîrnava, precum și cei din Scaunul Mureș.

Guberniul și Cancelaria Transilvaniei se temeau că iobagii români, văzînd fuga disperată a nobililor, vor prinde și mai mult curaj. De aceea au poruncit în mod sever funcționarilor să nu-și părăsească posturile oficiale⁵, iar pe moșierii refugiați la orașe au încercat să-i îndemne la reîntoarcere, promițîndu-le că le vor pune la dispoziție armată, pentru garantarea siguranței lor⁶. Într-adevăr, unele unități militare care fuseseră destinate să plece în altă parte au fost reținute în Transilvania alături de cetele de grăniceri secui, pregătite și ele pentru siguranța nobililor⁷. La cererea acestora, se întrerup recrutările, una din principalele cauze ale frămîntărilor⁸, atrăgîndu-se totodată atenția moșierilor și funcționarilor ca să fie mai îngăduitori față de iobagi⁹.

¹ Arch. Stat. prez. cancelariei Trans. 129/1831.

² *Ibidem*, 63/1831.

³ *Ibidem*, 32/1831.

⁴ *Ibidem*, 1183/1831.

⁵ *Ibidem*, 34/1831.

⁶ *Ibidem*, 38/1831.

⁷ *Ibidem*, 52/1831.

⁸ *Ibidem*, 59/1831.

⁹ *Ibidem*, 32/1831.

Nobilii înspăimîntați nu se simt însă în siguranță decît dacă se află în stare de mobilizare, înarmați ¹. Prefecții județelor Solnocul interior și Tîrnava au și fost nevoiți să convoace la stăruința proprietarilor feudali o adunare județeană în problema mobilizării ².

Guvernul s-a arătat foarte nemulțumit la vestea pregătirii mobilizării nobilimii și a ordonat ca adunările județene să fie împiedicate cu orice preț ³.

Pentru a zădărnici mobilizarea lipsită de sens a nobilimii, guvernul a trimis din ce în ce mai multă armată pe teritoriile amenințate de răscoale iobăgești. Pentru liniștirea nobililor și terorizarea iobăgimii, trupele au fost mutate din loc în loc. Starea de spirit agitată atît a iobagilor cît și a nobililor din primele luni ale anului 1831 a fost potolită de guvern, pînă la începutul verii ⁴. Pentru liniștirea poporului, dar și pentru controlarea atitudinii clerului de jos, guvernul l-a îndemnat pe episcopul ortodox să-și facă vizitele canonice reglementare ⁵.

Curtea din Viena, obsedată de coșmarul revoluției, căuta, după evenimintele din 1830 din Paris, să descopere emisari francezi în Transilvania, care aflîndu-se acolo sub pretextul unor afaceri comerciale sau treburi particulare, ar fi ațîțat în realitate spiritele la acțiuni revoluționare. La un moment dat, însă, Viena îngrijorată de politica dusă în Balcani de imperiul rus începe să bănuiască existența unor emisari ruși ⁶. Cercetările au lămurit că, deși iobagii romîni din Transilvania așteptau venirea rușilor, această speranță se baza pe simple zvonuri venite din Muntenia, nu datorită activității vreunor agenți ruși în Transilvania ⁷.

Așteptarea plină de nerăbdare a rușilor de către iobagii romîni din Transilvania, organizarea apărării de către nobilimea înspăimîntată de o răscoală țărănească, măsurile și investigațiile curții, au trăsături asemănătoare cu evenimentele petrecute în vara anului 1831 în Slovacia de răsărit.

Un nobil scăpat din jud. Zemplén, anume Tasnády Péter de Kiraska, în momentul în care a văzut că și la ei se încinge atmosfera, și-a adus aminte de starea de spirit aprinsă a țăranilor transilvăneni, pe care o constatase cu ocazia vizitei făcute în primăvară unei rubedenii din Ardeal. La sfîrșitul lui iulie și începutul lui august, cînd a izbucnit răscoala în Slovacia de est, Tasnády s-a și pus în fruntea celor șase, opt sate din regiunea în care locuia ⁸.

Marea răscoală țărănească din Slovacia de est a fost înăbușită pe la mijlocul lunii august; teatrul acțiunilor a fost izolat de restul țării prin mobilizarea unor forțe militare considerabile, împiedicîndu-se astfel întinderea răscoalei în toată țara.

¹ Arh. Stat. prez. cancelariei Trans. 38/1831.

² *Ibidem*, 46 1831.

³ *Ibidem*, 59 1831.

⁴ *Ibidem*, 276 1831.

⁵ *Ibidem*, 32 1831.

⁶ *Ibidem*, 34 1831 și 32 1831.

⁷ *Ibidem*, 42 1832.

⁸ Rapant Daniel, *Sedliacke povstanie na Vychodnom slovensku roku 1931*, Bratislava, 1953, Documente, vol. II, p. 207. Doresc să accentuez cu acest prilej caracterul, cu neputință de susținut, al concepțiilor lui Rapant, după care firele mișcărilor din diversele părți ale țării fi fost concentrate în mina lui Tasnády.

În părțile răsăritene ale jud. Satu Mare, țărani români (potrivit raportului subprefectului Götz Ferenk) în așteptarea sosirii trupelor rusești, au început să refuze munca la moșieri¹. Astfel, „au refuzat să facă prestațiile de muncă” la Homorodul de Mijloc și de Sus, la Chilia, Măriuși, Tătărași. Ei sperau că „moscoviții le vor trimite arme cu care să omoare pe moșieri și pe marii dregători”. La Someș-Teșec, un iobag care prăjea un pește își exprima nădejdea că nu peste mult timp va putea să prăjească în frigare pe moșieri². În Livada, femeile discutau că „ce folos vor avea oamenii dacă vor fi omorâți domnii”? Una dintre ele dădu următorul răspuns: „Acela că țăranul o să fie stăpîn pe casa și pe pămîntul său”³. Frămîntările din Livada îi neliniști în chip deosebit pe domnii din județul Satu Mare. „Dacă la Livada izbucnește răscoala și dacă răsculații jefuind castelul d-lui baron Vetsey Miklós, făcîndu-și rost de grîu, vin și rachiu și chiar de arme, și sporindu-și numărul cu alți tovarăși, s-ar înarma în castel, scenele sîngeroase din Zemplén și Szepes” s-ar repeta și în părțile acestea — scria primpretorul Eötvös Mihály⁴.

Așteptarea rușilor de către iobagii români din județul Satu Mare se împletește cu tradițiile curuțe⁵ — rămase foarte vii în amintirea poporului din părțile acestea. Iobagii români din Ioșib, care țineau de moșia familiei contelui din Tăuți-Măgheruși, vorbeau că trupele moscovite „vor lua de la familia conților Károlyi toate moșiile ce aparținuseră lui Rákóczi”⁶.

Țăranii, care se pare că păstrau deopotrivă amintirea relațiilor lui Rákóczi cu rușii cît și a trădării lui Károlyi, își închipuiau că marea moștenire a lui Rákóczi — moșiile confiscate de la el și date ca răsplată a trădării⁷ — vor primi-o aceia care au lucrat-o cu sudoarea frunții lor, secole de-a rîndul. În localitatea maghiară Kántorjánosi se pomenea de sosirea oștilor fiului lui Rákóczy care, după unii, chiar ar fi și sosit la vechiul castel din Vaja⁸.

În jud. Arad, unde iobagii români vorbeau mereu despre eliberarea lor, domnii se temeau că întreg județul se va răscula. Nobilimea din județ era de părere că, dacă nu primește de urgență ajutor militar, nu are altă posibilitate pentru salvarea vieții și averii, decît să elibereze pe iobagi și să-i împrumetească⁹. Situația era aceeași și în rîndurile iobagilor sîrbi și români din jud. Timiș și a celor sîrbi din Torontal. „S-a aprins, precum se aude, în Ungaria de nord, torța răzvrătirii și zilnic auzim mereu noi vești

¹ Arh. St. regnicolară, Locumtenentialia Cholera, 2004/1831.

² Arh. St. Scriptele despre holeră ale baronului Perényi Zsigmond. C. 3354 fasc. (depozițiile iobagului Gheorghe Ardelean din Someș-Telec).

³ *Ibidem* (Procesul verbal pentru ancheta din Livada, 1831, 22 sept.).

⁴ Arh. St. A. regn. L. Ch. 2004/1831.

⁵ De la mag. Kiruc (curuț): denumirea ostașilor din trupele de eliberare națională a răscoalei conduse de Francisc Rákóczi, împotriva habsburgilor (1703—1711, n.r.).

⁶ Arh. St. Scriptele despre holeră ale baronului Perényi Zsigmond, 1831. C. 3354, fasc. (depoziția de martor Pap Fülöp, la anchetă, Ioșib 22, septembrie 1831).

⁷ Al. Károly, locțiitorul lui Rákóczy, a încheiat cu habsburgii pacea de la Sătmar (1711), împotriva voinței lui Rákóczy, pe cînd acesta trata o alianță cu Petru I al Rusiei (n.r.).

⁸ Arh. St. prez. canc. mag. 1686/1831.

⁹ *Ibidem*, 2503/1831.

îngrozitoare despre furia iobăgimii” — se plînge, într-o scrisoare, un anonim din Timișoara. Cunoscînd condițiile din Banat, el se teme de răscoale similare, deoarece „cei din părțile acestea sînt așa de amărîți, încît o singură scînteie este de ajuns ca să se aprindă focul mîniei”¹.

În Transilvania nu s-au produs în timpul acesta decît unele dezordini răzlețe, din cauza măsurilor antiepidemice, cum a fost, de exemplu, în orașele Făgăraș și Brașov².

Situația iobăgimii din jud. Bihor prezintă multă asemănare cu aceea a iobagilor din Slovacia de est, care a devenit arena principală a răscoalei. Aproape jumătate din iobăgimea bihoreană era cu totul lipsită de pămînt. După conscripțiile de dări din anul 1828 erau 27 987 de jeleri (țărani lipsiți de orice pămînt) față de 29 653 țărani cu gospodărie (sesiune); în unele plăși din județ ca de exemplu în plasa Oradea, numărul jelerilor depășea pe acel al țăranilor cu gospodărie. În categoria acestora din urmă, aproximativ 50% erau cei cu cîte 1/4 de gospodărie, 20% aveau cu ceva mai mult, iar restul de 30% și mai puțin³.

În Bihor, procesul deposedării țăranilor de pămînt a avut — datorită condițiilor naturale — un curs mai rapid decît în cîmpia Ungariei. Pe terenurile cultivabile, restrînse din cauza munților, și a terenurilor mlăștinoase, întinderea alodiilor moșierești a avut drept rezultat că pămîntul arabil și pășunile țăranilor au fost reduse la locurile cele mai proaste, unde țărănimia nu-și putea cîștiga existența decît într-o mică măsură sau chiar deloc. O bună parte dintre țăranii lipsiți de pămînt, sau cu pămînt prea puțin, plecau an de an la seceriș în Banat sau la Mezőhegyes⁴ ca să-și cîștige minimul de existență și era deajuns un singur an de recoltă proastă ca să-i expună foametei⁵. Răsfoind procesele verbale ale urbariilor din deceniul anterior răscoalei din 1831, ne putem forma o imagine convingătoare despre situația gravă în care ajunsese iobăgimea din județ, în urma hotărniciei marilor proprietăți bisericești și laice, cît și din cauza necesităților sporite ale alodiilor mărite în întindere. Pămînturile arabile bine cultivate și îngrășate cu gunoi au ajuns pe mîinile moșierilor; pămînturile oferite în schimb pe coaste de dealuri, pietroase și pline de mărăcinișuri, erau adeseori absolut inacceptabile. Așa, de pildă, țăranii din Crințești n-au primit pămînturile împărțite prin hotărnicie, au neglijat muncile de toamnă, iar primăvara numai forța publică i-a putut face să are și să samene⁶. Țărănimia din Ianojda, Tămăjda, Spinuș, Brusturi, Fancica și din multe alte sate a protestat împotriva caracterului de deposedare al hotărniciei⁷.

¹ Arh. St. prez. canc. mag. secret, 109/1831.

² Făgăraș: Arh. St. gubernia Trans. 112 353/1831 și *ibidem*, scripte prezidențiale 1602/1831; la Brașov: Arh. St. gub. Trans., 10500/1831.

³ Arh. St. regn. Lt. jud. Bihor, conscripții de impozit 1828, Generalia.

⁴ În Ungaria, comitatul Csanád.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arh. St. Debrețin, Prot. urb. dep. jud. Bihor, 1828/4043.

⁷ *Ibidem*, 1828/2, 1828/28, precum și acte de adunări generale, D. jud. Bihor, 1831, VII, f. nr. 8 și nr. 12.

La Lorău-Ponoară mai multe pășuni ale locuitorilor au fost ocupate de oamenii din serviciul moșierilor¹.

Și pământurile deștelenite prin ani de muncă grea li s-au răpit iobagilor.

În Lugașul de jos, administratorul moșiei Vadul Crișului le-a confiscat fără nici o despăgubire. În localitatea Sîniob, pământurile deștelenite au fost luate cu 16 ani în urmă, fără ca suma de 1 000 fiorini să fi fost vreodată plătită. Și satele Leș, Gurbești, Poclusa de Barcău și multe altele² și-au pierdut de asemenea pământurile deștelenite.

Și exproprierea pășunilor comune a luat proporții mari. La Tria, moșierul Bulyovszky János a răsluit o mare parte din pășunile comunale pentru ferma lui. Moșierul Dévai Károly din Urziceni a luat o bucată din pășunile comunale pentru a-i servi de fînaț, și atunci țărani „pentru a împiedica formarea unui obicei” au băgat vitele ca să pască în locul oprit. La fel și în Cohan prin întinderea pășunilor boierești se împuținaseră pășunile comunale. O altă formă de expropriere a pășunilor, folosită de moșieri, a fost înmulțirea peste măsură a oilor.

Numărul insuficient de vite ni-l indică următoarele date : din 81 de gospodari din Bănlaca, numai nouă au cîte doi boi, 23 au cîte o vacă, doi cîte două vaci. Cai nu sînt în localitate. Din 83 de gospodari din vadul Crișului, 22 au cîte patru boi, restul cîte doi. Cei 159 de gospodari din Gurbești au în total 58 de boi, 44 cai și 70 de vaci. Cei 20 din Gheghie au în total 2 boi, 6 vaci și 4 cai. Cei 125 gospodari din Roit posedă în total 10 boi, 12 vaci și 73 cai etc.³. Chiar dacă ținem seama de tănuirea obișnuită la conscripțiile șeptelului, e cert că în această regiune unde aratul necesită patru boi, forțele de tracțiune nu erau suficiente. Aratul se făcea prin asocierea a trei-patru gospodari cu vitele (deseori vaci) ; iar în regiunea muntoasă, gospodarii, în loc să are, lucrau pămîntul pentru înșămîntat cu sapa.

Lipsa vitelor necesare pentru jug a constituit prilejul unei deșănțate specule. Moșierii împrumutau vite de povară iobagilor în schimbul zilelor grele de robotă.

O altă consecință gravă a fost că în condițiunile date nu putea fi vorba nici de îngrășarea conștiincioasă și sistematică a pămîntului cu gunoi⁴.

Lipsa considerabilă de vite trăgătoare a accentuat și mai mult povara robotei. Pretențiile moșierilor privind robota au crescut extrem de mult. La Piscolt, iobagii contelui Rhédey Adám chiar și pentru un pămînt de două găleți slujesc 52 de zile. Un țaran din Aștileu obligat la 40 de zile de robotă a fost dat afară și înlocuit cu altul, care a consimțit să facă 60 de zile pentru același pămînt. Țăranii din Valea lui Mihai erau împilați de moșierii Bernáth József și Gedeon cu prestații extrem de istovitoare și insuportabile. De aceleași greutateți se plîngeau și cei din Peștiș, Mézőpeterd și mulți din alte localități⁵. Țăranii din Girișul de Criș, obligați la 120 și chiar mai multe

¹ D. jud. Prot. urb. dep. 1828/91 resp. 1827/84—85.

² *Ibidem*, 1831/33—34, 1831/4, 1821/1, 1828/64, 1827/37.

³ Vezi conscripțiile localităților anterioare jud. Bihor, materialul conscripțiilor de impozit. Arh. St. regn. Lt.

⁴ Arh. St. regn. Lt. jud. Bihor. conscripții anul 1828. Generalia.

⁵ D. jud. Bihor. Prot. urb. dep. 1831/36, 1822/6, 1827/25, 1822/20, 1829/41, 1826/80, 1827/52.

zile de lucru în timpul aratului și secerișului, trebuiau să facă mai multe zile în șir pe moșia proprietarului, neglijând lucrul pe pământul lor propriu. Cîteodată aceiași țărani erau obligați concomitent la clacă cu căruța și la clacă cu brațele așa că soțiile lor nu mai aveau posibilitatea nici măcar să-și îngrijească de copii. Cînd capul familiei era chemat la lucru pentru județ, moșierul ducea la robotă pe membrii de familie rămași acasă¹.

Felul excesiv de a spori robota s-a resimțit și la socoteala muncii prestate. La Lugașul de sus și la Lugașul de jos nu s-a ținut socoteală de munca prestată („paleta”), mîinindu-se iobagii încontinuu la robotă. Se făceau abuzuri în mod sistematic la calcularea cărăușilor. Iobagii din Lorău-Ponoară, care transportau lemne de brad², se plîngeau printre altele și de acest lucru. Iobagii de pe domeniile prințului Eșterházy din Derecske se găseau într-o situație excepțional de grea : ei erau cu săptămînilor pe drumuri, deoarece trebuiau să transporte pieile de oaie la Tura, la Leva (Cehoslovacia) și la Eisenstadt (Austria)³.

Moșierii știau să-și mărească pretențiile la robotă sub pretextele cele mai felurite. Profitînd de nevoia de pămînt a țăranilor, arendau un *lant* de pămînt pentru 12 zile de muncă cu palmele ; pentru o bucățică de fînaț pretindeau alte cinci sau șase zile de muncă cu brațele. Profitînd de lipsa pășunilor, se cerea ca taxă de pășunat pe locurile rezervate proprietarului : o zi de muncă cu vitele pentru un bou ; cîte o zi de muncă cu palmele pentru o vacă sau doi viței, ori un cal. Păduritul s-a permis contra două zile de robotă cu vitele, sau patru zile cu palmele. Cei care nu se puteau lipsi de vite de jug le împrumutau, dar pentru zile în plus de robotă. În asemenea condițiuni, gospodarul care trebuia să presteze, să zicem, 52 de zile, era nevoit să facă poate de trei ori pe atîta⁴. Iobăgimea protesta, bineînțeles, împotriva inovațiilor de acest gen⁵.

Felul nemilos în care se executa robota este uimitor : slujitorii moșierului îl scoteau pe iobag de la munca lui și alergînd lîngă el, călare, îl goneau pînă la moșia proprietarului : „fără să țină seamă dacă-i tînăr, bătrîn, copil sau femeie gravidă, în ocări grozave, îl loveau cu biciul pe spate, peste față, îl loveau așa de crunt că în locul loviturii țîșnea sîngele”. La Apateul unguresc, un țăran s-a apărut cu furca de lemn în contra logofătului care-l maltrata fără milă la robotă ; drept urmare, țăranul a fost gonit de pe moșie⁶.

Din rodul gospodăriei superficial lucrate din cauza vieții hărțuite de clacă, a cincea parte se ducea pe dijmă și pe nonă. Dijmarii episcopiei romano-catolice din Oradea, cunoscuți prin agresivitatea lor, storceau cîte două groșițe sub titlul de „bani creștini” în timpul strîngerii dijmei, pînă și de la jelerii, care, fiind lipsiți de orice pămînt, nu puteau fi dijmuși.

Dijmuirea grînelor se făcea pe bază de declarație, însă în vara anului 1831, biserica din Oradea încercă să introducă drept bază pentru dijmă

¹ D. jud. Bihor. Prot. urb. dep. 1826/36.

² *Ibidem*, 1828 68, 1821/26, 1829 30, 1831/22.

³ D. jud. Bihor, scr. adm. gen. 1832/282.

⁴ *Ibidem*, 1831. VIII, f. nr. 8.

⁵ *Ibidem*, 1831, VII, f. nr. 22.

⁶ *Ibidem*, 1831, VII, f. nr. 8.

numărarea și înregistrarea clăilor ¹. În același timp, capitlul atacă și scutirea de dijmă a pământurilor nelucrate și încearcă să dijmuiască și linte.

Pentru sporirea obligațiilor de clacă se încearcă să se introducă la Bagamér (jud. Hajdu Bihor), Salacea și în alte sate ale moșiilor bisericești din Oradea, inovația ca la seceriș, de pildă, pentru stabilirea unei zile de muncă a iobagului să se ia ca bază numărul crucilor ². Aceste inovații au jucat un rol important în provocarea mișcării iobagilor din Bihor din anul 1831, după cum se va vedea în cele ce urmează.

Pentru completarea tabloului privind situația iobăgimii bihorene, mai trebuie amintit faptul că în primul deceniu al secolului se procedează la revocarea, sau, în cazul cel mai bun, la restrângerea drepturilor de care țăranii se bucuraseră nesupărați pînă atunci. Cum rezultă din exemplul satelor Tăuteu, Telechiu, Gepin, Căcuciul unguresc și Căcuciul român, Lugașul de sus și Lugașul de jos, Bănlaca și o serie întreagă de alte sate, acestea s-au ivit mai întîi în legătură cu păduritul ³, iar la Betria, s-a interzis țăranilor arderea varului ⁴. Confiscarea frecventă a livezilor de pruni, ca de pildă la Fancica și Lunșoara, este o dovadă pentru interzicerea fabricării rachiuului de prune și trecerea acestui drept asupra moșierilor ⁵. Tăierea nemiloasă a viței de vie, a pomilor fructiferi de pe lângă casele din Derecske, împiedicarea vînzării vinului la Salonta, Salacea, Dubricionești și în alte părți, arată aceeași tendință de a căuta să se concentreze toate sursele de venituri cu exclusivitate în mîna moșierului ⁶.

Tot capitlul din Oradea a aruncat în închisoarea domeniilor ei mai mulți țărani din Salacea pentru vînzarea vinului care li se interzisese pe nedrept, și nu i-a eliberat decît la intervenția forurilor superioare ⁷.

Pentru aceasta era însă necesar să se acapareze toate acele acte păstrate de comună, cu ajutorul cărora țăranii ar fi putut dovedi în chip hotărîtor că mai înainte fuseseră în posesiunea drepturilor pe care acum moșierii încercau să li le răpească.

Astfel se explică plîngerile privind luarea prin vicleșug a actelor de la primăriile din Mikepércs, Săcueni și mai multe alte localități ⁸.

Restrîngerea, recte, revocarea drepturilor de folosință a fost legată în mod organic de aplicarea din ce în ce mai largă a pedepselor bănești și corporale. Amenziile frecvente constituiau un mijloc obișnuit al moșierilor, atît pentru a-și mări veniturile bănești, cît și robota. La Bagamér, pe moșiile capitlului din Oradea, amenda era de fiecare dată trei zile de muncă, iar în caz de neexecutare, „în locul soților, slujbașii obișnuiau să închidă în pivnițe pe femeile lor cu sugacii pe care îi alăptau” ⁹.

¹ D. jud. Bihor, prot. urb. dep. 1831/13, 1831/18.

² D. jud. Bihor, scr. adm. gen. 1832/1532.

³ *Ibidem*, prot. urb. dep. 1826/1829, 1828/36, 1828/15—1828 35, 1829/33, 1831 26, 1831/40.

⁴ *Ibidem*, 1831/27, 1831/16, 1826/1.

⁵ *Ibidem*, 1828 28, 1831/2.

⁶ *Ibidem*, 1826 76, 1831/42—46, 1831/25.

⁷ *Ibidem*, 1831/42—46, precum și scr. adm. gen. 1831/VII, f. nr. 25 și 27.

⁸ *Ibidem*, 1822/40, 1827/43, 1827/77.

⁹ *Ibidem*, 1828/68.

Eforturile depuse pentru mărirea veniturilor bănești sînt caracteristice și ele în primul rînd pe moșiile bisericești. Astfel, pe moșia episcopiei greco-catolice de la Beiuș, „moșierul a urcat peste măsură prețul stînjelului de lemne”, sau la Bagamér capitlul de la Oradea a majorat taxa morarilor de la doi florini cît fusese mai înainte la 12, și apoi la 20 florini ¹.

Aici putem aminti că episcopul și capitlul din Oradea împrumutau bucuros celor lipsiți grîne și porumb care trebuiau restituite în bani la preț de speulă. Erau așa de mulți țărani care aveau nevoie de împrumuturi, încît episcopul și capitlul puteau foarte bine să le pună condiția de a trece la religia unită. În 1830, recolta din Dumbrăvița a fost distrusă de grindină, și, ca urmare, la începutul anului 1831, locuitorii de religie ortodoxă au anunțat că sînt dispuși să treacă la religia greco-catolică, căci altfel mor de foame. Li s-au și dat împrumuturile cu care au reușit să reziste pînă la recolta nouă. Atunci, însă, în zadar au mai încercat să se reîntoarcă la vechea lor lege, căci comisia județeană trimisă împotriva lor i-a amenințat cu bătaia ².

Pe lângă sarcinile feudale, țărănimea mai era obligată și la plata impozitelor către stat. În anul 1829—1830 contribuabilii din jud. Bihor datorau peste 60 de mii de florini drept impozite ³. Această sarcină se împărțea însă inegal, pentru că „moșierii angajează pe iobagii mai înstăriți ca servitori și astfel toată greutatea apasă asupra săracilor” ⁴.

Din situația grea a țăranilor au rezultat numeroase plîngeri și memorii adresate comitatului. Acesta apăra însă înainte de toate interesele moșierești și adeseori persecuta pe acei care veneau cu plîngeri. Despre nobilul Bokor László din Săcuieni, care a îndrăznit să scrie plîngerile iobagilor, se constată că „este un insurgent care caută să provoace dezbinare între moșier și locuitori, un om care nu vrea să știe de nimeni și care pentru această faptă merită să primească pedeapsă publică” ⁵.

Comportarea dregătorilor județeni a dat moșierilor o siguranță de sine plină de cinism. Episcopul greco-catolic din Oradea a amenințat pe iobagii de pe moșia Beiuș, care s-au plîns la județ, că îi va supune la dări și mai mari ⁶. Județul nu a depus nici un efort ca să-i oblige pe moșieri să țină judecățile domnești în care să discute reclamațiile ivite. Astfel, se explică de ce unii moșieri, ca cel de la Vadul Crișului, au fost în stare să refuze sub diferite pretexte ani de-a rîndul ținerea acestor judecăți ⁷.

★

¹ D. scr. adm. gen. jud. Bihor, 1829/37—38.

² *Ibidem*, 1832/149. În legătură cu unirea forțată se mai găsește material bogat la Gh. Ciuhandu: *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Ra.* (1830—1840), Arad, 1935.

³ *Ibidem*, 1832/94.

⁴ D. jud. Bihor, prot. urb. dep. 1829/54.

⁵ *Ibidem*, 1826/86.

⁶ *Ibidem*, 1826/72.

⁷ D. jud. Bihor. scr. adm. gen. 1831. VII, f. nr. 33. În deceniul anterior anului 1831, am întîlnit un singur caz în care țăranii depășind faza de petiții și rezistență pasivă față de moșieri s-au manifestat în chip violent împotriva puterii moșierești. Comuna Fecheteu, ținînd de domeniul Vadul Crișului, proprietatea contelui Batthyány Vince, se încumetă să facă acest pas curajos. Încă din 1817 țăranii s-au plîns împotriva proprietarului pentru majorarea fără

În prima parte a lunii august din 1831, concomitent cu marile răscoale țărănești în Slovacia de est, dar fără a se cunoaște evenimentele de acolo, s-a desfășurat o acțiune vie în satele românești din plășile Salonta și Oradea ale județului Bihor. Izbucnirea mișcării se datora inovațiilor introduse pe moșiile episcopiei și capitlului romano-catolic din Oradea, potrivit cărora administratorii moșilor cu concursul primarilor satelor întocmiseră, în vederea dijmuirii, tabele precise de recoltă, pretinzând să li se aplice și ștampila satului pentru legalizare. Anterior acestei inovații, se mulțumiseră cu simpla declarație verbală. E ușor de înțeles că această măsură a stîrnit un protest viu, în contra cărora primarii n-au îndrăznit, dar nici n-au voit să se opună, fiind și ei interesați. La insistența populației, au predat fără împotrivire ștampilele satului, pe care locuitorii le ascundeau trecîndu-le din mîină în mîină.

„Mișcarea ascunderii ștampilei” care s-a întins cu repeziciune într-o serie de sate, căpăta o și mai mare semnificație și importanță datorită presupunerii că acaparînd prin vicleșug ștampilele, moșierii vor să întărească nu numai actul care să dovedească renunțarea la situația mai avantajoasă pînă în prezent în legătură cu dijma și acceptarea altor condiții mai grele, dar și refuzul unei „circulări” (Kurens) regale secrete prin care se promitea iobagilor eliberarea și drepturi egale. Dorința de libertate și de proprietate care pînă acum mocnea mai mult „mistuindu-se sub cenușe” a luat foc și la iobăgimea din Bihor, întemeiată pe credința naivă dar tenace în „bunul rege”.

La formarea acestei credințe a mai contribuit o anumită interpretare a unor măsuri antiepidemice. În faptul că și moșierii erau obligați în principiu să facă de strajă, țărani vedeau semnele pregătirii egalității de drepturi, dar s-a ivit și întrebarea dacă măsurile de carantină din partea căpeteniilor județului nu au fost cumva luate în scopul de a împiedica înțîlnirea regelui cu poporul și prin aceasta să zădărnicească și eliberarea iobagilor? Eliberarea iobagilor nu însemna pentru țărani numai egalitatea de drepturi și scăparea de obligațiile feudale, ci însemna, în același timp, și împărțirea pămînturilor moșierilor.

limită a sarcinilor iobăgești. Memoriul lor a ajuns pînă la guvern, dar hotărîrea favorabilă a acestuia n-a fost adusă la cunoștința celor din Feketeu. Și după aceea, „asuprirea lor de către moșieri crește din zi în zi și îi pune în situația de a pieri cu toții”. Preotul din comună, Zaharia Balzan, s-a pus în fruntea țărănilor, care în 1821 au schimbat pe primarii credincioși moșierului și refuzînd pe candidatul acestuia, l-au ales pe Avram Zahu. Au alungat din pășune porcii moșierului și au dezarmat pe doi oameni de-ai lui. Au refuzat robota, dijma și cărăușia, au trecut într-un proces verbal această hotărîre și sub conducerea preotului s-a format o delegație, care a adus hotărîrea la cunoștința stăpînului moșiei. Au bătut pe omul care a fost trimis să strîngă dijma pe oi și mai tîrziu au interzis prin amenințări cu moartea slujbașului moșierului să ia dijma de porcei și oi. Unii au vrut chiar să pună în lanțuri pe „nemernic”. Au apărut pe locuitorii care tăiau lemne în pădurea moșierului și nu au permis ca să fie duși sub escortă la moșier. Deși scopul inițial al mișcării a fost doar ca să obțină comunicarea hotărîrii favorabile a guvernului care era ținută ascunsă, în cursul acestei acțiuni s-au manifestat dorințele cele mai importante ale țărănimii. Au declarat în mai multe rînduri că fînăul și pămîntul nu aparțin moșierului, ci sînt ale lor, că nu-l recunosc pe dl. conte Batthyány Vince drept stăpînul lor și că ei nu recunosc nici un fel de moșier. Prin aceasta, mișcarea țărănilor din Feketeu, care a încetat în 1822/23, prezintă trăsături comune cu mișcările din 1831, în care și satele ce țineau de moșia Vadul Crișului au jucat un rol important.

Pentru desfășurarea evenimentelor a avut o importanță decisivă iluzia pe care și-o făcea țărănimea din împrejurimi în legătură cu biroul militar de recrutare din Oradea. Acest comandament era în legătură directă cu căpeteniile satelor, fără intermediul slujbașilor județeni ; datorită acestui fapt s-a format credința că este vorba de un for superior — județul — pe care țărani se puteau sprijini.

În primele zile din august, țărani veniți la târgul săptămînal din Oradea au făcut cunoștință cu un soldat din regimentul Máriásy, anume Andrei Kulcsár, născut la Aleșd, care se întorsese acasă de curînd din Lemberg, unde își făcea serviciul militar și acum era repartizat la comandamentul militar din Oradea. Cînd i-au povestit acestuia necazurile lor cu dijma, cu dorința lor de pămînt liber, soldatul i-a îndemnat să refuze obligațiile față de moșier, spunîndu-le că dacă vor avea neplăceri din cauza aceasta, să vină la dînsul și el îi va conduce acolo „unde li se va face dreptate”. I-a mai sfătuit ca primarul să nu dea nimănui ștampila ¹.

Ioan Bihari, primarul din Roit -- care cu cîteva zile în urmă se adresase prim-pretorului plășii cu întrebarea dacă trebuie neapărat să îndeplinească porunca moșierului cu privire la ștampilarea tabelului de grîne, mai cu seamă dacă se extinde și la lîntea produsă pe terenuri desmiriștite — acum, în deplină înțelegere cu locuitorii satului, refuză, chiar după repetate somații, să predea ștampila. Un număr de 150 de locuitori în frunte cu Florian Lițu, ajutorul de primar, au semnat o declarație prin care toți refuzau dijma. Ioan Cîmpean care a fost împotriva acestei hotărîri era să fie alungat din comună. Petre Sandorovici, parohul comunei, a spus că „județul nu pune străji pentru apărarea împotriva holerei, ci pentru ca majestatea sa să nu poată veni în județ fără știrea domnilor”.

Primarul Ion Hotea din Berechin a refuzat de asemenea să predea ștampila, în perfectă înțelegere cu locuitorii. Primarul Florian Lăcata din Cheresig a declarat locuitorilor că administratorul moșierului i-a oferit 60 de florini pentru ștampilă. Atunci Toader Dobai și Toma Barbiș au plecat imediat la Toboliu și Giriș să se intereseze dacă și acolo nu s-au făcut încercări similare pentru acapararea ștampilei și au discutat cu delegații celor trei localități să meargă împreună să-l caute pe căpitanul din Oradea ca să-i ceară sfatul și ajutorul. Vorbeau că „localitățile care predau ștampila moșierului vor fi incendiate din ordinul majestații sale, și locuitorii vor fi omorîți”, iar cele care nu o predau vor fi înobilate ².

La Gurbești, poporul a fost îndemnat mai cu seamă de bătrînul Ionuț Lara, ca „să nu dea ștampila sub nici un motiv, pînă nu va fi întrebat căpitanul din Oradea”. Primarul Florea Groza a declarat locuitorilor adunați la primărie că în condițiile date nu e bine să țină ștampila la el, ci să o ia cineva „încît să nu se știe la cine și unde este”. Pînă la urmă a ascuns-o primarul în așa fel, că suljbașul însărcinat s-o caute n-a reușit să-i dea de urmă.

¹ Raport oficial despre audierea lui Andrei Kulcsár. D. jud. Bihor, scr. 1932/457.

² Procesul verbal al judecății ținute în comuna Roit, la 2—5 septembrie 1831. D. jud Bihor, scr. adun. gen. 1832/1532.

Este extrem de interesant faptul că Florea Groza își închipuia un rege național român. Cu ocazia mișcării a vorbit astfel: „Mulțumim lui Dumnezeu că de acum avem un rege, Nicorescu ¹, care este de fel din Giula, acum este la muscali, ca să învețe pe fiul regelui nostru; el o să ne conducă și vom izbuti în sfârșit să avem un conducător român”. Acest avertisment constituie o nouă contribuție la cunoașterea luptei lui Moise Nicoară pentru drepturile naționale ale poporului român; este o dovadă de impresia adâncă și durabilă pe care a lăsat-o această luptă în inima țărănimii din aceste părți.

Bătrînul Dumitru Stoja și Dumitru David au insinuat în fața poporului că primarul Ștefan Pop a și predat administratorului moșiei ștampila. Poporul a tras clopotele și a pornit înarmat la casa administratorului Mezei Sándor, în căutarea listei de grîne care a fost cum s-a pretins ștampilată; au spart ușa și negăsind acasă pe Mezei l-au amenințat cu toporul pe socrul său. Ioan Osontos, văzînd că cei din casă pun mîna pe arme pentru a se apăra, a strigat: „împuști unul sau doi, dar ceilalți îi omoară pe toți cei din casă”. Au vrut să-l scoată și pe notar de acasă, dar acesta fugise și atunci au vrut să ia drept ostatec pe nevasta sa. Dar întreaga acțiune a luat o altă întorsătură din cauză că între timp primarul a fugit spre Oradea, ca acolo să raporteze prim-pretorului cele întîmplate. Laurențiu Pituș, ajutorul de primar, a strîns pe loc oameni pe care i-a trimis să-l prindă și să-l aducă înapoi pe fugar „din ordinul regelui”. Primarul adus înapoi a fost huiduit cu strigăte de: „Jos din scaun, nemernicule”. Femeile îl înjurau și-l palmuiau cu furie; pe fratele său, care sărise în ajutorul lui, l-au alungat cu biciul. În cele din urmă, l-au pus în fiare pe primarul trădător, ca să-l conducă la căpitanul din Oradea, așa cum i-a sfătuit Moise Magyar ².

Mișcarea „ascunderii ștampilei” din satele capitlului din Oradea s-a întins repede și în valea Crișului, unde în toate comunele ce țineau de moșia Vadul Crișului, proprietatea văduvei contelui Batthyány Vince au fost ascunse ștampilele. Țăranii de aici s-au hotărît la aceasta nu atît din cauza dijmei, cît mai ales pe baza zvonurilor despre acel „curens” regal tăinuit, pomenit mai sus și pe care l-ar fi văzut primarul din Groși. Preotul Draveccky Lajos încearcă să abată țărănimea de la aceste închipuiri, ștampilînd cu forța unele acte lipsite de orice importanță, ca de exemplu rapoarte sanitare, certificate de vaccinare, dar, insistența lui a avut ca urmare doar sporirea rezistenței.

La 14 august pretorul a chemat primarii care n-au vrut să predea ștampilele. Drept răspuns la aceasta, numeroși țărani din Bratca, Lăraș-Ponoară și Daniș s-au adunat la Bînlaca și au hotărît să împiedice pe primarii de a le preda. În primul rînd au arestat pe primarul din Bînlaca, apoi l-au luat la bătaie și l-au întrebat pe notarul din localitate, dacă n-a eliberat vreun act păgubitor pentru popor. După aceea, trăgînd clopotele, au adunat poporul și în celelalte trei comune; pe primarii i-au pus și aici în fiare, iar ștampilele luate de la ei le-au ascuns dîndu-le din mîna în mîna. În urmă,

¹ Procesul verbal al judecății ținute în comuna Gurbești. *Ibidem*, 1832/1532. Este vorba, cum arată I. Tóth Zoltán în referatul său asupra studiului de față, de Moise Nicoară care a luptat pentru episcopia romînă din Arad. Cf. C. C. Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861)*, Arad. 1943.

² Procesul verbal al judecății ținute în comuna Sînt Andrei. *Idem*.

sub conducerea lui Ianoș Zot și Pavel Pot din Bînlaça, au silit prin amenințări pe notarul din localitate Ioan Bene să scrie o declarație în care spuneau că nu mai vor să slujească pe nici un moșier și pe care au trimis-o prin Ion Domokos căpitanului din Oradea. Ei credeau că în curînd va veni armata în ajutorul lor, pentru că așa au interpretat cuvintele spuse de notar cu cîteva zile mai înainte, care îi îndemna să facă curățenie în case, fără a le spune motivul adevărat (anume că era vorba de măsuri antiepidemice), ci declarînd, pentru a da mai multă greutate ordinului, că nu peste mult timp va veni armată în comună.

Primarul comunei Luncoșoara, Petru Botiș, nici n-a mai vrut să încaseze datele urbariale și cînd a fost dojenit de administratorul moșiei Samuel Grama pentru aceasta, „a îndrăznit să-l înfrunte în mod încăpățînat și necuviincios”. De aceea a fost scos din serviciu și înlocuit cu ajutorul de primar de pînă atunci. N-a vrut însă să-i predea acestuia ștampila. Ca urmare, a fost chemat în fața pretorului din Gheghie, unde însă nu s-a prezentat singur, ci însoțit de numeroși oameni care au declarat că ei nu dau ștampila. La fel a procedat pretorul cu primarii din Groși și Auseu, care s-au prezentat de asemenea însoțiți de mai mulți țărani, fiind astfel asigurați contra silniciilor ; în același timp, țăranii veniți cu primarii îi supravegheau și le impuneau o atitudine fermă.

Cînd grupurile din Luncoșoara, Auseu și Groși au părăsit comuna, pretorul a dat ordin primarului din Gheghie ca să aresteze pe primarii răzvrățiți, în primul rînd pe cel din Luncoșoara. Primarul Florea Mința însă a declarat fără ocol că „în cazul de față să fie pus și el în fiare, deoarece nici el n-o să predea niciodată ștampila comunei”. Iar fiul lui l-a îndemnat : „Tată nu da ștampila, chiar dacă te bate pretorul. Mai mult de 25 nu poate să-ți dea ; ba chiar dacă te-ar omorî, ar fi o glorie să mori pentru satul tău”. Pretorul a pus în fiare pe primarul răzvrătit din Gheghie împreună cu fiul său și a vrut să-i transporte sub escortă la prim-pretorul Antal Erdényi din Oradea. Drumul lor trecea însă prin Groși, unde i-a eliberat populația.

În zadar a comunicat pretorul și la Danis să se predea ștampila ; parohul de acolo, Florea Popa, instiga poporul la rezistență : „de-ar pune foc pe voi, ștampila să nu o dați”. La fel s-au comportat și cei din Tinăud. La Surduc, parohul Pantie Pop a îndemnat poporul să nu predea ștampila. La Lugașul de sus și de jos s-a refuzat plata datoriilor urbariale. Pretorul a trimis pe juratul său Sulvok Tózsé la Vadul Crișului să încerce a ștampila certificate de vaccinare. La sosirea lui s-au tras clopotele și poporul adunat sub conducerea lui Gavriel Nuț a declarat : „nu preda sub nici o condiție ștampila, ca nu cumva moșierul să scrie în numele lor M. S. regelui că vor să-l aibă și pe viitor ca moșier”. Văzînd această revoltă, juratul a vrut să-l pună în fiare pe primarul satului, dar mulțimea striga că n-au fiare în sat și au atras atenția juratului că „chiar de l-ar spînzura pe primar ei sînt așa de puternici că și din spînzurătoare l-ar scoate”.

Pretorul s-a dus personal la Sompoiuși. Pluta cu care se apropia de sat pe Criș a fost oprită de oameni înarmați cu furci. La sunetul clopotelor a fost înconjurat de o mare mulțime de oameni în frunte cu parohul Gavril Brînzași. Nimeni nu mai ținea seama de autoritatea pretorului Draveczy ;

un țăran cu numele de Vasile Iancu s-a apropiat de el cu pălăria în cap și când pentru aceasta persecutorul care îl însoțea pe pretor i-a tras o palmă, țăranul a pus mâna pe o furcă de fier ¹.

Atunci Draveczy s-a hotărât să ceară armată împotriva răzvrătiților. În urma dispoziției subprefectului Sombory Imre din 21 august s-a prezentat la fața locului, sub comanda căpitanului Jirzsa Antal și a locotenentului major Kukolevicsi Elek, o companie de soldați ². În plasa Salonta n-au întâmpinat rezistență, dar în Valea Crișului, da. Acolo, țăranii umblau și noaptea cu ciomege. La Bănlaca, Ilie Căpușan a vrut să provoace alt scandal trăgînd clopotul de alarmă. Zaf Boca din Bratca a spus că „chiar dacă soldații l-ar mânca, satul tot nu dă ștampila”. Soția lui Ilie Pascu din Groși a spus în repetate rînduri în fața magaziei sale din Aleșd că, dacă paznicii satului ar fi dat veste despre sosirea soldaților, localnicii ar fi tras clopotul și năpustindu-se asupra lor, i-ar fi ucis și chiar ea personal ar fi omorît vreo cinci soldați ³.

Episcopul Laicsák Ferenc din Oradea a încercat să restabilească ordinea în județ în urma pastoralei emisă încă de la 14 august, în care înfierează pe „anumiți pînditori de rea credință și nemernici vorbăreți”, care „se încumetă să lanseze fel de fel de zvonuri false, minciuni neobrazate”, îndemnînd poporul la rezistență îndrîjită, la acțiuni îndrăznețe și desfrîu. Speră că țăranii îi vor respinge „în întunericul îngrozitor de unde au ieșit” și-i îndeamnă cu cuvintele apostolului Pavel : „Supuneți-vă stăpînirii lumești pentru că orice stăpînire de la Dumnezeu este ; cel care se opune stăpînirii, se opune poruncii lui Dumnezeu” ⁴.

Slujbașii județeni și ai moșierilor cu ajutorul militarilor, îi prindeau pe răsculați, care erau judecați de două tribunale extraordinare. În satele capitlului din Oradea s-au ținut judecăți împotriva participanților la mișcările din plasa Salonta : în zilele de 29—30 august, la Sînt Andrei, în zilele de 2—5 septembrie la Roit, în ziua de 6 septembrie la Gurbești ; împotriva participanților la mișcările din plasa Oradea, în satele ce țin de moșia Valea Crișului, s-a ținut judecată între 2 și 7 septembrie la Aleșd. Sentințele cele mai grave au fost de 1—2 ani închisoare care trebuiau executate în fiare cu post de două ori pe săptămînă și o sută pînă la 200 lovituri de baston primite în rate ; participanții mai puțin însemnați la mișcări au primit cîteva luni de închisoare sau numai cîte o pedeapsă corporală ⁵.

Cheltuielile de judecată le suportau condamnații. Încasarea acestor cheltuieli se făcea prin executări nemiloase ⁶. Familiile arestaților înaintau cereri impresionante la comitat ca în timpul muncilor celor mai urgente,

¹ Procesul verbal al judecății ținute în com. Aleșd. Idem. Datele privitoare la Surduc : D. jud. Bihor, Proces verbal din adun. gen. din 1832, sub nr. 970 și 34 446. Datele privitoare la Lugaciul de sus și de jos : Arh. S. prezid. canc. mag. 2413—1831.

² Raportul judecății răscoalei din Valea Crișului, ținute la Aleșd. D. jud. Bihor, adm. gen. 1831. V. f. nr. 680.

³ Vezi nota 1.

⁴ Bibl. de stat Széchenyi (Budapest), tipărituri mici din 1831.

⁵ D. jud. Bihor, scr. adm. gen. 1483/1832.

⁶ *Ibidem*, 536/1832.

capul familiei să fie lăsat în libertate pe garanție, dar comitatul n-a consimțit decât în cazul celor mai puțin vinovați¹.

Eforturile depuse pentru găsirea ștampilelor ascunse n-au avut decât un succes parțial. Unele au fost găsite cu ajutorul soldaților, altele, în urma cuvintelor inimoase adresate de protopopul Atanasiu Boțcu, au fost predate de bună voie. Mai mulți țărani au fugit însă de judecată, ducând cu ei ștampilele. Județul a fost nevoit să facă ștampile noi pentru mai multe localități².

Tribunalele aveau obligația să cerceteze cauzele mișcării. Rapoartele oficiale adresate adunării județene arată că „într-o oarecare măsură și pretențiile exagerate ale moșierilor” ar fi dat prilej pentru răscoală și se constată că mișcarea a fost în legătură cu nădejdea de eliberare a iobagilor. Lipsa de temei a acestei speranțe nu pot s-o analizeze, dar fac aluzie la rolul care l-a avut interpretarea ciudată a anumitor dispozițiuni antiepidemice. Se da o atenție deosebită încrederii pe care participanții la mișcare o aveau în armată, lucru cu atât mai surprinzător, cu cât „țărani simpli și mai ales valahii totdeauna s-au temut de armată”. Consideră drept periculoasă legătura directă a căpitanului din Oradea cu fruntașii satului și atrage atenția asupra activității de instigare a soldatului Andrei Kulcsár³.

Adunarea județeană din 26 septembrie s-a adresat căpitanului din Oradea în cele două cazuri din urmă⁴. Andrei Kulcsár a fost audiat la 3 noiembrie de o comisie mixtă militaro-civilă, dar el a negat totul⁵.

Adunarea județeană mai sus-amintită a luat o hotărâre în legătură cu mișcarea țărănească, și anume: „moșierii respectivi care au neglijat de mult soluționarea plîngerilor urbariale să fie obligați să judece și să rezolve problemele fără nici o întârziere”. Conteul Batthyányi József a lămurit într-un memoriu că această hotărâre nu privește moșia sa din Aleșd, ci moșia contelui Batthyányi Vince, Vadul Crișului, pentru că satele de acolo au participat la răscoală⁶.

Avocatul moșiei Vadul Crișului, Thout József, a încercat în schimb să dovedească în memoriul său de ce s-a amînat mereu judecarea și cu acest prilej reamintește conducerii județului că nicidecum nu i-a constrîns pe moșieri prin fixarea vreunui termen în care să se facă judecățile⁷.

De altfel, adunarea județeană din 26 septembrie și-a exprimat față de palatin și guvern părerea că ideile nebuloase și lipsite de temei care au produs neliniște în sînul țărănimii s-ar putea evita pe viitor, dacă s-ar pune un accent mai mare pe școlarizarea țăranilor: „în școlile care ar trebui să fie înființate, limba de predare să fie cea maghiară, care ar putea avea două rezultate: poporul român necioplet îmbunătățindu-și moravurile prin educație ar deveni mai apt pentru îndeplinirea datoriilor și respectarea legilor; totodată, prin limba maghiară s-ar apropia diverșii locuitori ai aceleiași

¹ D. jud. Bihor, scr. adm. gen.

² Vezi nota 2 din p. 87.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, V. f. nr. 680.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Raport oficial despre audierea lui Andrei Kulcsár. D. jud. Bihor, scr. 1832/457.

⁷ D. jud. Bihor, scr. adm. gen. 1831, VII, f. nr. 33.

patrii, câștigînd încredere unii în alții și pe baza intereselor comune ar colabora mai strîns în vederea propășirii binelui comun”¹.

Puterea mișcării țărănești din Bihor se reflectă în măsurile luate pentru reînființarea gărzii cetățenești din Oradea și Olosig „în vederea asigurării ordinii interne”. Subprefectul Sombory, văzînd numărul redus de soldați în comitatul frămîntat de mișcări țărănești, a îndemnat personal autoritățile orașenești la reînființarea corpurilor de apărare care existaseră pe timpul războiului francez din 1809 și fuseseră desființate între timp. Imediat au și început să se prezinte voluntari. Aceste pregătiri aprobate și de adunarea generală din 26 septembrie au fost însă anulate pe baza unui ordin al palatinului².

★

Multă asemănare cu mișcările desfășurate în Bihor a prezentat mișcarea din județul vecin transilvănean, Solnocul de mijloc. Aici s-au răscolit țărani romîni din Girocuta, de pe moșia familiei contelui Kemény, din cauză că li se luase ștampila comunei pentru ștampilarea actelor gărzii cetățenești care forma cordonul sanitar al satului; „au destituit pe primarul care dăduse ștampila pe mîna domnului, alegînd un altul nou. Față de pretorul plășii și de slujbașii moșierului s-au arătat „nesupuși și încăpățînați”, au refuzat să facă robota. Rezistența lor a fost stimulată și de credința că satul a primit urbariul de la rege, dar moșierul căruia aceasta nu-i convine îl ține ascuns de conivență cu slujbașul de la județ; ba mai mult, cu ștampila satului acaparată prin vicleșug ștampilează un act fals prin care satul declară că nu are nevoie de urbariu.

Răscolții aveau și aici încredere în soldați care tocmai formau cordonul în jurul satului. Deși erau unii care se temeau că această armată „a fost trimisă pentru supravegherea lor”, totuși li s-a întărit din ce în ce mai mult convingerea că scopul adevărat și datoria soldaților din apropierea satului este să împună executarea prin forță a urbariilor atît de așteptate de țărani, împotriva voinței moșierului și a slujbașilor de la județ. La fel și țărani, satelor vecine doreau urbarii în locul silniciilor și se pregăteau să se alăture la mișcarea acelor din Girocuta. Mișcările similare din Supurul de jos și de sus, pe moșiile conților Károlyi și Andray, cît și a țărănilor din Bogdand și Korundt de pe moșia familiei baronului Wesselényi au fost reținute de „exemplul” Girocuta, căci iobagii fiind înfierbîntați de ideea urbariului au fost „readuși la realitate” de prim-pretorul adus acolo cu 16 nobili înarmați³.

★

Mișcările iobagilor romîni din 1831 din Transilvania sînt importante nu numai din cauză că accentuează unitatea de luptă antifeudală a diferitelor naționalități, ci și pentru faptul că în aceste mișcări, spre deosebire de cea din Slovacia de est, iese în evidență caracterul lor antifeudal,

¹ Arh. St. locoten. publ. pol. 1831, 4. f., p. 234, 28, 215.

² D. jud. Bihor, scr. adm. gen. V. f. 721, 722 și 1832/968.

³ Arh. St. pres. canc. mag. 140/1832; pres. canc. Trans. 87/1832, 109/1832.

iar condițiunile sanitare joacă un rol minim. Aceste mișcări își manifestă direct scopurile protivnice sistemului iobăgist și nimănui nu-i putea trece prin minte să califice această mișcare drept „răscoală a holerei”. Deoarece dezideratele mișcării de aici sînt identice cu cele din „răscoala holerei” din Slovacia de est, ele constituie dovezi indirecte ale caracterului antifeudal al ambelor răscoale. Bineînțeles că nu ne lipsesc nici dovezile directe referitoare la aceasta, dar nu putem depăși cadrul acestui studiu pentru a le semnala.

PARTICIPAREA LOCUITORILOR SATELOR DIN OLTENIA LA RĂSCOALA DIN 1821 *

DE

I. NEACȘU

Această problemă a fost numai schițată, în cadrul altei lucrări¹, pe baza unui material mult mai restrâns. Bogatul material documentar cunoscut în prezent ne dă posibilitatea să o reluăm și să încercăm să o lămurim în cadrul lucrării de față.

Pentru a prezenta fenomenul în mișcare, vom încerca să arătăm alăturarea locuitorilor satelor din Oltenia la răscoala din 1821, începînd de la izbucnirea ei la Padeș și în timpul desfășurării ei pînă la Țințăreni, unde s-a încheiat în mod temeinic oștirea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu.

Astfel se va putea înțelege mai bine participarea locuitorilor satelor din Oltenia la acest eveniment de seamă din trecutul de luptă al poporului din țara noastră.

★

Tudor Vladimirescu împreună cu Dimitrie Macedonschi și ceata de arnăuți, plecați de la București în împrejurările cunoscute, au sosit la Tîrgu Jiu vineri 21 ianuarie 1821, pe la apusul soarelui, poposind la Vasile Moangă, sameșul județului Gorj. În aceeași seară, Tudor a putut aresta numai pe clucerul Dincă Otetelișanu, unul din cei doi ispravnici ai județului Gorj, căci celălalt, căminarul Iorgu Văcărescu, se afla plecat în județ². După miezul nopții, Tudor a plecat spre satul Brădiceni împreună cu ceata sa, unde spera să prindă pe cel de-al doilea ispravnic. Credem că, cu această

* La această lucrare am folosit și o parte din materialul cules de colectivul „Documentele răscoalei din 1821” de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., colectiv din care face parte și cel ce semnează aceste rânduri. Aceste materiale urmează a fi publicate.

¹ I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 1016—1018.

² C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 91 și n. 5. (Mărturia lui Grigore Mongescu — fiul lui Vasile Moangă — unul din intimii și asociații lui Tudor Vladimirescu, care l-a ajutat la pregătirea răscoalei).

ocazie, Tudor a luat cu dînsul și pe Chinopsi, grămăticul ispravnicatului Gorj, pentru redactarea poruncilor ce urmau să fie iscălite de ispravnicii arestați, precum și pentru multiplicarea proclamațiilor. La ieșirea din Tîrgu Jiu, Tudor și-a împărțit ceata în două grupe. Prima, unde se afla sub pază clucetul Dincă Otetelișanu, a pornit spre Brădiceni pe drumul obișnuit, care ducea spre mănăstirea Tismana. Cu cea de-a doua grupă a plecat Tudor Vladimirescu tot spre Brădiceni, însă pe alt drum ocolit, poposind și dormind cîteva ore la cîrciuma stolnicului Vișoreanu, aflată lîngă satul Vădeni, la distanță de aproximativ o jumătate de poștă la nord de Tîrgu Jiu¹ (*vezi crochiul*). Această stratagemă a fost pusă în aplicare de Tudor, cu scopul de a deruta pe eventualii urmăritori din Tîrgu Jiu și, totodată, pentru a evita să fie surprins de un atac în timpul somnului.

A doua zi, sîmbătă 22 ianuarie 1821, au sosit cu toții la Brădiceni, unde sperau să găsească pe stolnicul Iorgu Văcărescu, dar acesta, fiind anunțat în cursul nopții, fugise de acolo. Tudor Vladimirescu s-a oprit în acest sat pentru un scurt repaus și a mîncat în casa polcovnicului Ioniță Mongescu, fratele lui Vasile Moangă. Apoi, în mare grabă, a mers cu toată ceata sa la mănăstirea Tismana, unde a sosit către seară². Intrarea în mănăstire s-a făcut fără cea mai mică rezistență³. Chiar în aceeași noapte, Tudor a silit pe Dincă Otetelișanu să iscălească porunci către zapcii plășilor și vătăfii plaiurilor județului Gorj pentru strîngerea plăieșilor în diferite localități și pentru aprovizionarea cu alimente a cîtorva mănăstiri⁴. Credem că în cursul aceleiași nopți, Tudor a pus pe grămăticul Chinopsi să multiplice *Proclamația de la Padeș și Arzul către Poartă*, în vederea răspîndirii lor în țară⁵.

A doua zi, duminică 23 ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu a coborît la satul Padeș, aflat în plaiul Cloșani (fostul județ Mehedinți), unde îl aștepta căpitanul Dimitrie Gîrbea cu pandurii plaiului⁶. Acolo a dat citire primei sale proclamații către „norodul omenesc din București și din celelalte orașe și sate ale Țării Romînești”⁷, care are un pronunțat caracter antifeudal. Ioan Solomon scrie, în amintirile sale, că proclamația a fost adresată „cître norod și cître toți căpitani care purtau arme...”⁸ Chemarea la Padeș

¹ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 93 și n. 1 (o poștă = 1/2 verstă).

² *Ibidem*, p. 94–95 și n. 1; N. Iorga—Dirzeanu, *Izvoare contemporane*, Buc., 1921, p. 5–6.

³ De la 12 mai 1818, mănăstirea Tismana era păzită de o ceată de panduri (Al. Ștefănescu, *Mănăstirea Tismana*, Buc., 1909, p. 88). E de presupus că acei panduri au fost avertizați din timp, de către D. Gîrbea, cu privire la sosirea lui Tudor Vladimirescu la mănăstire.

⁴ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 95.

⁵ Ambele documente au fost întocmite la București, după cum reiese și din ultimele izvoare cunoscute (Arhiva centrală istorică din Leningrad, fondul 673 — I. P. Liprandi — inventar 1, dosar 234, caietul A, f. 32–33). În noaptea de 21 spre 22 ian. 1821, Pavel Macedonschi — fratele lui Dimitrie — a lipit, în București, „Apelul” (probabil *Proclamația de la Padeș*) (Același fond, nr. 15, p. 45–632).

⁶ N. Iorga—Dirzeanu, *op. cit.*, p. 6; Ilie Fotino, *Tudor Vladimirescu și Aleksandru Ipsilante în revoluțiunea din anul 1821 supranumită zavera*, Buc., 1874, p. 7–8; N. Iorga—Cicranu, *Izvoare contemporane*, p. 234 (Memoriul lui Cioranu este plagiat după Fotino, cu unele mici adaosuri și modificări. — I. N.).

⁷ N. Iorga—Dirzeanu, *op. cit.*, p. 6–7.

⁸ Col. I. Solomon, *Din vremea lui Tudor Vladimirescu (1821)*. Amintirile colonelului... După ediția din 1862 (*Biografia Polcovnicului Ioan Solomon*, Craiova, iunie 1862), Vălenii-de-Munte, 1910, p. 18.

a căpitanilor de panduri asociați la pregătirea răscoalei și apoi trimiterea lor în fostele județe Mehedinți și Gorj pentru recrutarea pandurilor ne este confirmată și de mărturiile culese de C. D. Aricescu¹. Aceste date ne permit să afirmăm că Tudor Vladimirescu a vrut să dea răscoalei o formă organizată.

Proclamația a început să fie răspândită cu mare repeziciune în țară. Astfel, ea a sosit duminică 23 ianuarie 1821, către seară, la Tîrgu Jiu² (deci în aceeași zi cu citirea ei la Padeș); iar a doua zi, luni 24 ianuarie 1821, a fost citită de un pandur la Cărbunești³.

Tudor Vladimirescu a stat la Padeș timp de trei zile⁴, respectiv 23, 24 și 25 ianuarie 1821. El a așteptat acolo sosirea căpitanilor de panduri cu cetele lor, pentru a-și întări forțele. Nu toți căpitanii de panduri au înțeles însă să răspundă chemării sale. Este cazul căpitanului Iancu Enescu, care a venit la Tudor și a refuzat să se alătore răscoalei. Pentru acest motiv, el a fost închis la mănăstirea Tismana, de unde a reușit să fugă acasă⁵. Între timp, trimișii lui Tudor plecaseră și prin alte plăși ca să strângă panduri cu leafă, dintre cei ce fuseseră mai înainte în slujbă și se lepădaseră în dajdie pe timpul domniei lui Ioan Caragea voievod; precum și pe locuitorii satelor, în schimbul scutirii de orice dare⁶. În cele trei zile cât a stat la Padeș, Tudor a ridicat 600 de panduri bine înarmați, numai din plaiul Cloșanilor⁷. Pandurii aceștia au constituit nucleul puternic al viitoarei oștiri a răscoalei. Despre existența acestui nucleu fac mențiune rapoartele din 17 februarie/1 martie și 1/13 martie 1821, ale lui Kreuchely, consulul Prusiei la București⁸. Credem că în componența acestui nucleu au intrat și acei „dezertori din Transilvania”, semnați de Popovici, corespondentul din București al ziarului *Wiener Allgemeine Zeitung*⁹. Probabil că cea mai mare parte dintre ei s-au alăturat lui Tudor chiar de la Padeș.

La 26 ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu, împreună cu mica sa oștire adunată la Padeș, a plecat spre Baia de Aramă, unde a întâmpinat, o oarecare rezistență din partea lui Vasile Strîmbeanu, zăpciul acelei plăși, și a pandurilor aflați sub ordinele sale. În cele din urmă, Tudor a prins pe zăpciul,

¹ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 26 și n. 2, 3 și 4.

² *Ibidem*, p. 93.

³ Pr. N. Popescu, *Preoși de mir adormiți în domnul*, Buc., 1942, p. 118. (Cărbuneștii se află fața de Padeș la o distanță de peste 50 km în linie dreaptă).

⁴ Arhiva centrală istorică din Leningrad, fondul 673 I. P. Liprandi inventar 1, dosar 310, f. 3v.

⁵ N. Iorga—Izvoranu, *Izvoare contemporane*, p. 356—357; Acad. R.P.R., doc. XXXIX 78. („Căpit. Iancu Enescu ot Cotoruia, întâiuș dată au mersi la Tudor. Pătru, arnăutu, au fost lingă Iancu (Enescu), pînă cînd au fugit din Tismana și atunci au venit de s-au închinat”). Vezi și I. Neacșu, *Lista cu numele pandurilor și căpeleniilor lor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1957, vol. I, p. 409.

⁶ N. Iorga—Dîrceanu, *op. cit.*, p. 6—7.

⁷ *Ibidem*, p. 10; I. Fotino, *op. cit.*, p. 13; N. Iorga—Cioranu, *op. cit.*, p. 237.

⁸ Hurmuzaki—Iorga, *Doc. Ist. Rom.*, Buc., 1897, t. X, p. 109 și 112—114. (Rapoartele semnalează că nucleul a fost alcătuit din 700 de panduri foarte bine înarmați după moda turcă). Vezi și I. Neacșu, *Oastea pandurilor...*, p. 1021 și n. 1.

⁹ M. Popescu, *Contribuțiuni documentare la revoluția din 1821*, Buc., 1927, p. 7.

căruia i-a luat toți banii ; iar pe pandurii acestuia i-a alăturat oștirii sale¹. De acolo, Tudor a coborât în grabă pe valea Motrului, adunând în calea sa cete de locuitori și panduri din satele aflate în apropierea drumului parcurs de mica sa oștire. La Steicu i s-a alăturat căpitanul Ioan Răduțoiu cu o ceată de panduri adunați din satul său și satele vecine, ca : Roșița, Merișul, Ploștina și altele. Tot atunci, acest căpitan împreună cu pandurii săi au jefuit pe biv ceaușul Istrate Calotescu pentru propriul lor interes. Pentru că Răduțoiu a făcut jaful fără nici o poruncă, Tudor Vladimirescu l-a bătut de moarte și era chiar să-l și taie².

Din cele de mai sus se desprinde hotărârea lui Tudor de a lupta împotriva jefuitoarelor. Potrivit prevederilor *Proclamației de la Padeș*, jafurile trebuiau să lovească numai pe boierii asupritori ai țărănimii, afară de cei „făgăduiți”, precum și pe cei ce se împotriveau răscoalei. Averile acestora urmau să fie luate „pentru folosul de obște” și nicidecum pentru interese personale. Aceasta a fost una din preocupările permanente ale lui Tudor Vladimirescu, care a fost respectată de dînsul pe tot timpul duratei răscoalei, pînă cînd a fost arestat la Golești.

Pe la 27 ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu s-a abătut, din drumul său, prin Broșteni, de unde a luat pe căpitanul de panduri Ghiță Cuțuiu cu „o mică oaste”³. Apoi s-a îndreptat spre Ciovîrnișani și Siseștii de Jos, unde a întîlnit pe polcovnicul Pau Nicolicescu împreună cu o ceată de panduri trimiși de stăpînire împotriva sa⁴. La 28 ianuarie 1821, Pau Nicolicescu a fost prins la Ciovîrnișani și pandurii săi au fost alăturați oștirii răscoalei⁵. Tot atunci a recrutat la Siseștii de Jos 40 de panduri⁶.

De la Ciovîrnișani, Tudor Vladimirescu, împreună „cu o ceată de oameni”, a coborât la cula ce o avea la via sa de lîngă Cerneți, în timp ce Dimitrie Macedonschi cu „cealaltă adunare de oameni toată” a pornit pe alt drum spre mănăstirea Strehaiia⁷, prin satul Corcova⁸. Probabil că Tudor a sosit lîngă Cerneți în ziua de 29 ianuarie 1821 și coloana principală, în aceeași zi, la Corcova. Tudor Vladimirescu nu a intrat în Cerneți și s-a oprit la cula sa, unde i-au ieșit în întîmpinare locuitorii de prin satele vecine⁹. În schimb a trimis la Cerneți pe căpitanul Barbu Urleanu cu o ceată de panduri¹⁰, probabil pentru a ocupa și a apăra orașul. După aceea, Tudor s-a îndreptat spre mănăstirea Strehaiia și a ajuns pe drum coloana principală

¹ E. Vîrtosu, *Mărturia noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1941, p. 103 ; N. Iorga — Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 10 ; I. Fotino, *op. cit.*, p. 20 ; N. Iorga—Cioranu, *op. cit.*, p. 241.

² Arh. St. Buc., *Condica ispravnicatului Mehedinți*, nr. 1314, f. 15.

³ Gh. Crăciun, *Monografia comunei Broșteni din județul Mehedinți*, Turnu Severin, 1932, p. 20.

⁴ N. Iorga—Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 10 ; Muzeul de istorie a partidului. Arhiva C. D. Aricescu. Fondul St. Georges, pach. CCCLXIII/10. (Mărturiile bătrînilor panduri Niculcea Bălănescu și Dumitrașcu Ploscaru, ambii din Pestița, atestă că Pau Nicolicescu se afla cu tabăra la Sisești (de Jos), în casa Bengescului, la zece minute de Ciovîrnișani).

⁵ N. Iorga—Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 10—12.

⁶ Muz. ist. part., Arh. C. D. Aricescu, Fond. St. Georges, pach. CCCLXIII/10.

⁷ N. Iorga—Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 12—13.

⁸ C. D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii romîne de la 1821*, Craiova, 1874, p. 35.

⁹ N. Iorga—Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰ Muz. ist. part., Arh. C. D. Aricescu, Fond St. Georges, pach. CCCLXIII/10.

a oștirii răsculate¹. Apoi, împreună cu Dimitrie Macedonschi, au silit pe ceaușul Costache să le predea mănăstirea Strehaia; iar pe cei 70 de arnăuți și panduri, care făceau paza mănăstirii, i-a alăturat oștirii răsculate². Ocuparea mănăstirii Strehaia probabil că a avut loc în cursul zilei de 30 ianuarie 1821. Efectivele oștirii se ridicau acum la 1 500 de oameni³.

Concomitent cu acțiunea oștirii condusă de Tudor Vladimirescu din centrul răscoalei de la Padeș, a mai acționat și o altă oștire din centrul răscoalei de la Podul Grosului, aflată sub conducerea căpitanului Simion Mehedințeanu⁴. Se pare că această nouă oștire a răscoalei a prins la Tîmna, în ziua de 30 ianuarie 1821, pe vistierul Constantin Crăiniceanu cu cei 150 de panduri ai spătăriei și pe alți căpitani, printre care se afla și memorialistul Dumitrache Protopopescu. Ne întemeiem această presupunere pe memoriul lui D. Protopopescu, care scrie că el se afla la *Cerneți* (29.I.1821), când Tudor (e vorba de coloana principală a oștirii) sosise la *Corcova* (29.I.1821) și că apoi a plecat, sub conducerea lui C. Crăiniceanu, la *Tîmna*, când Tudor (e vorba de coloana principală a oștirii) venea la *Strehaia*. În continuare, el scrie că a doua zi dimineața (30.I.1821) a fost prins la Tîmna de numeroși panduri, care cunoșteau pe cei din subordinea lui Crăiniceanu (recrutați din plășile Dumbrava de Sus și de Jos)⁵ și că de acolo au fost duși cu toții la Strehaia, unde se afla Tudor împreună cu „o mulțime de panduri”⁶.

Tot atunci, Tudor a trimis cîțiva panduri de-ai lui, care au jefuit casa trădătorului Iancu Enescu, fapt care l-a determinat pe acesta să se alătore răscoalei. După ce și-a primit lucrurile, Iancu Enescu s-a dus acasă la Voloiacu (Vuloaica), lîngă mănăstirea Strehaia, și a strîns 1 000 de oameni. Cu alăturarea acestei puternice forțe, Tudor a pornit mai departe spre mănăstirea Motru⁷.

Tudor a lăsat pentru pază la mănăstirea Strehaia pe fratele său Papa Vladimirescu, cu două sute de panduri⁸. Înainte de 2 februarie 1821, Tudor s-a îndreptat cu oștirea răscoalei spre mănăstirea Motru și Țințăreni, fiind „primit peste tot de țărani ca un salvator și zeu ocrotitor și numărul partizanilor săi crește în fiecare zi, încît e de temut că va pătrunde curînd în Craiova”, raportează Fleischhackl lui Metternich, la 5/17 februarie

¹ N. Iorga—Dirzeanu, *op. cit.*, p. 18.

² *Ibidem.* Hurmuzaki—Nistor, *Doc. Ist. Rom.*, Buc., 1940, t. XX, p. 545.

³ Fleischhackl, agentul austriac din București, în raportul său, din 5 17 februarie 1821, a scris că slugerul Tudor „a ocupat în urmă Cernețului și mănăstirea Strehaia din județul Mehedinți, iar partizanii săi s-ar fi înmulțit de fapt la 400 de străini și 1 000 de localnici”. (M. Popescu, *op. cit.*, p. 5—6). Același, într-un raport tot din 5/17 februarie 1821, a scris că numărul insurgenților s-a ridicat „la cîteva mii”. (Hurmuzaki—Nistor, *op. cit.*, t. XX, p. 545). La rîndul său, Popovici, corespondentul ziarului *Wiener Allgemeine Zeitung*, scrie, din București, la 19 februarie 3 martie 1821 că: „Tudor a sosit la Cerneț cu 1 500 oameni, în mare parte dezertori din Transilvania”. (M. Popescu, *op. cit.*, p. 7).

⁴ Acad. R.P.R., doc. XXXIX/78. (Locuitorii multor sate din preajma satului Podul Grosului, unde era isprăvnicul al moșiei Simion Mehedințeanu, s-au ridicat la răscoală și au venit la Tudor Vladimirescu mai înainte ca acesta să fi sosit la mănăstirea Motru cu oștirea sa).

⁵ „Dumbrăveni voinici” le spunea memorialistul D. Protopopescu. Semnalăm că din plășile Dumbrava de Sus și de Jos făceau parte numeroase sate răsculate, printre care se afla și Podul Grosului, de unde s-a ridicat Simion Mehedințeanu.

⁶ C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 35.

⁷ N. Iorga—Izvoranu, *Izvoare contemporane*, p. 356—357.

⁸ I. Fotino, *op. cit.*, p. 20; N. Iorga—Cioranu, *op. cit.*, p. 241.

1821, din București ¹. La rîndul său, biv vel serdarul Ioan Dîrzeanu, care în memoriul său apreciază defavorabil răscoala din anul 1821, scrie : „Iară slugerul Teodor, cu toată adunarea sa, stînd între Strehaiia și mănăstirea Motrului, propovăduia către obștea locuitorilor feluri de deșertăciuni, ducîndu-i pe toți la stare de apostasie, încît toți locuitorii județului Mehedintzi au făcut încetare de răspunderea datoriiilor și cu toții alergau la adunarea slugerului Teodor, ducîndu-li prin care și pre cai cele trebuincioase de ale mîncării. Încă și margenea învecinatelor județe, ascultînd din depărtare propovăduirea asidosiei ², s-au abătut la nesupunere” ³.

La 2 februarie 1821, *Adunarea norodului* — cum numea Tudor oștirea ce strînsese a înconjurat mănăstirea Motru ⁴; iar după 4 februarie 1821, a ocupat-o definitiv, izgonind pe cei doi ispravnici închiși acolo ⁵. Între timp, Tudor trimisese la Țințăreni pe Macedonschi și pe Iova cu numeroși arnăuți, ca să ocupe toate pozițiile strategice ale viitoarei tabere ⁶. Fără îndoială că după instalarea în tabăra de la Țințăreni, sătenii au venit în număr și mai mare ca să îngroașe rîndurile oștirii răscoalei.

De aici, Tudor Vladimirescu și-a întins stăpînirea asupra celorlalte județe ⁷. Pe la mijlocul lunii februarie 1821, el a trimis pe Stan bulucbașa și pe Iovan bulucbașa la Băilești și Cioroiul (în sudul fostului județ Dolj), ca să răscoale pe locuitorii din acele sate; însă slugerul Ioan Solomon, cîrserdarul Oltenici, a arestat pe emisarii răscoalei și a silit pe săteni ca să stea pe loc ⁸. Pe la sfîrșitul aceleiași luni, în timp ce făcea față arnăuților trimiși împotriva sa de la București sub conducerea vornicului Constantin Samurcaș, Tudor a trimis la Tîrgu Jiu pe căpitanul Dumitru Gîrbea cu 400 de panduri și arnăuți, unde a prins pe căpitanul Costi (Costin) cu cei 200 de panduri ai spătăriei și i-a alăturat oștirii răscoalei ⁹.

În tabăra de la Țințăreni s-a încheșat în mod temeinic oastea pandurilor lui Tudor Vladimirescu, pentru a lovi în exploatatori și pentru a scăpa țara de jugul otoman.

Materialele documentare ne semnalează numeroase sate răscolate în anul 1821, dintre care unele se grupau și în alte centre mai mici, cum sînt cele din jurul satelor : Cărbunești (fostul județ Gorj), Băilești sîrbești și Dobrești (ambele în fostul județ Dolj), (*vezi crochiul*). Totuși, știrile prea sumare din acele documente nu ne dau posibilitatea să arătăm concret

¹ Hurmuzaki Nistor, *op. cit.*, t. XX, p. 541.

² Scutire de dari.

³ N. Iorga Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 18.

⁴ *Ibidem*, p. 32—33; E. Virtosu, *1821 — Date și fapte noi*, Buc., 1932, p. 12.

⁵ N. Iorga Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 34 și 38; Fond. Glogoveanu, doc. 295 1821. (Scrisoare din 1.II.1821 trimisă din tabăra de la Țințăreni lui N. Glogoveanu).

⁶ I. Fotino, *op. cit.*, p. 20.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ N. Iorga Dîrzeanu, *op. cit.*, p. 49. (Scrisoarea Divanului țării către Solomon); col. I. Solomon, *op. cit.*, p. 19—20. (Solomon scrie în amintirile sale că a prins la Cioroiu și Băilești „pe unul Stan bulucbașa, Iovan bulucbașa și Stancu bulucbașa, oameni ai căpitanului Iordachi, greci...”. Probabil o confuzie a memorialistului. — I. N.).

⁹ I. Fotino, *op. cit.*, p. 27—28; N. Iorga—Cioranu, *op. cit.*, p. 246; Arh. St. Buc., *Condica ispravnicatului Gorj*, nr. 1310, f. 66—68. (Între pandurii prinși cu Costi la Tîrgu Jiu au fost și Barbu Birău și Dinu Magdalinei din Frătești, fostul județ Gorj).

împrejurările și data cînd s-au alăturat la răscoală marea majoritate a locuitorilor satelor menționate în tabloul anexat ¹.

★

Vom încerca acum să analizăm componența socială a locuitorilor satelor, care au participat la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu în anul 1821 (vezi tabloul anexă).

În acest tablou au fost trecute satele acelor locuitori din fostele județe ale Olteniei, în care au avut loc acțiuni legate de răscoala propriu-zisă. Stabilirea participării la răscoală s-a determinat pe baza documentelor care atestă că locuitorii satelor s-au alăturat răscoalei sau că au participat la un eveniment legat de răscoala condusă de Tudor Vladimirescu. De asemenea, au fost trecute în tablou și satele acelor locuitori, pe care documentele îi semnalează ca „apostați” sau „răbelași” (adică participanți la răscoala din 1821). Așezarea geografică a satelor acestor locuitori în preajma drumului parcurs de oștirea pandurilor și în zonele principale ale satelor constituie un argument în plus că acțiunea lor a fost coordonată de conducerea răscoalei.

În schimb, nu au fost trecute în tablou satele acelor locuitori, în care au avut loc acțiuni locale ale țărănimii. În această categorie intră acțiunile răzlețe ale locuitorilor de la sate, participanți la : mici răscoale, jafuri, nesupuneri etc. ². Satele acestor locuitori, prin așezarea lor geografică, se află situate cu mult în afara drumului parcurs de oștirea pandurilor și în afara zonelor principale ale satelor răscolate. Ele fiind astfel izolate unele de altele este exclusă orice coordonare a acțiunilor lor. De asemenea, nici din documente nu rezultă că acțiunile lor să fi fost inițiate sau coordonate de vreun trimis al lui Tudor Vladimirescu sau al altor căpetenii ale răscoalei. Unele acțiuni au avut loc mult mai târziu, după ocuparea țării de către armatele turcești. Pentru aceste motive, nu am înglobat aceste acțiuni izolate, în lucrarea de față. Problema părții neorganizate a răscoalei merită singură să fie studiată separat.

Din analiza materialelor culese, precum și din studiul pe crochiu al repartizării satelor răscolate rezultă că, încă de la începutul răscoalei, locuitorii din satele de *la munte* (aproape în egală măsură compuse din clăcași și moșneni) s-au strîns într-un detașament la centrul important de la Padeș, sub conducerea lui Tudor Vladimirescu ; iar cei din satele de *la vale* (majoritatea absolută compusă din clăcași) s-au strîns într-un alt detașament

¹ Excepție fac locuitorii din satele *Benești*, fostul județ Vlcea (C. D. Aricescu, *Acte justificative* . . . , p. 81) și *Murgașul*, fostul județ Dolj (Arh. St. Buc., *Cond. Dep. Cremenation, Craiova*, nr. 905, f. 18—20 v), ale căror acțiuni au fost coordonate cu cele ale oștirii pandurilor, după ce Tudor Vladimirescu a plecat din tabăra de la Țințăreni spre Slatina. Satele acestea sînt așezate în apropierea drumului parcurs de oștirea răscolaiilor. Nu știm precis dacă locuitorii din aceste două sate au fost încorporați în oștirea pandurilor, totuși nu excludem această posibilitate.

² Exemple : a) La Ianușești, locuitorii au luat „în vremea răscoalei” 1 127 ocale porumb. (Arh. St. Buc., *Corespondența Haği Ianuș*, pach. XLI, doc. I, orig. grec.). b) Pe la mijlocul lunii iunie 1821 și mai târziu, locuitorii din Constantinești au ars casele și acareturile lui Haği Ianuș, i-au luat calabalcurile și băutura, i-au spart pătulele luînd porumbul și i-au stricat stupii (același fond, pach. 410, doc. 4, orig. grec.). c) La 22 iulie 1821, o scrisoare semnalează lui Haği Ianuș că „la Birca, rumîinii s-au răscolat ca să-și ia livezile pe care le aveau înaintea. Pentru dijmă, nu vor să dea nici un bob, ci vor să ne dea snopi” (același fond. pach. 511, doc. 65, orig. grec.)

la centrul important de la Podul Grosului, sub conducerea căpitanului Simion Mehedințeanu.

În afară de centrele sus-menționate, au mai fost și alte câteva centre mai mici : *a) la munte* : Cărbunești (fostul județ Gorj) și *b) la vale* : Băilești sîrbești și Dobrești (ambele în fostul județ Dolj). La aceste centre mici, la munte, majoritatea satelor se compuneau din moșneni, iar cele de la vale, majoritatea din clăcași.

Limita de despărțire a zonelor de acțiune ale centrelor răscoalei se poate stabili, cu oarecare aproximație, pe linia : Cerneți, riul Usnița, mănăstirea Strehaia, riul Motru, mănăstirea Gura Motrului (Motru), nord satul Murgășul, pînă la Slatina. Determinarea acestei limite s-a făcut pe baza indicațiilor izvoarelor istorice culese din tabloul anexat și a studiului pe hartă a terenului (în special al celui din vestul Olteniei).

Bogatul material cules din tabloul amintit ne dă posibilitatea să facem o analiză statistică mai temeinică cu privire la participarea la răscoala din 1821 a satelor și a locuitorilor lor. Atragem atenția de la început că, în ceea ce privește numărul locuitorilor și al pandurilor participanți la răscoală, nu avem date statistice pentru toate satele (*vezi tabloul anexă*). De aceea datele statistice privitoare la participarea locuitorilor și a pandurilor la răscoală nu ne pot da o situație numerică precisă, ci ele vor putea servi numai pentru o orientare generală asupra componenței lor sociale. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că efectivele oștirii pandurilor, strînse în tabăra de la Țîntăreni, se ridicau la peste 4 000 de panduri¹, iar din datele statistice culese din tablou rezultă un total de 398 de locuitori participanți la răscoală, din care 316 au fost panduri. Deși datele statistice culese sînt prea sumare pentru a putea trage concluzii precise cu privire la componența socială a oștirii răscoalei, totuși ele nu trebuie ignorate și subapreciate.

Tablourile statistice (A, B, C și D) vor ilustra participarea la răscoala din 1821 a satelor și a locuitorilor lor.

A. Participarea la răscoală a satelor repartizate pe centrele mai importante

Centre de răscoală importante	Sate răscolate			Total
	moșneni	moșneni clăcași	clăcași	
Pașeș și altele mai mici (la munte)	18	8	25	51
Podul Grosului și altele mai mici (la vale) . . .	6	2	51	59
Total	24	10	76	110

Tabloul statistic de mai sus scoate în evidență componența socială a satelor participante la răscoală, în zonele de acțiune ale centrelor respective. Din el reiese în mod evident că numărul satelor de clăcași participanți la răscoală este mult mai numeros decît cel al moșnenilor, în ambele centre ale răscoalei și în special în cel de la vale.

¹ I. Neacșu, *Oastea pandurilor...*, p. 1022.

B. Participarea la răscoală a satelor, repartizate pe județe

Județe	Sate răscolate			Total
	moșneni	moșneni clăcași	clăcași	
I Mehedinți	17	4	67	88
II Gorj	5	4	0	9
III Dolj	1	1	7	9
IV Vlcea	1	1	2	4
Total	24	10	76	110

Din analiza acestui tablou statistic rezultă că fostul județ Mehedinți a avut cele mai multe sate participante la răscoală, și anume 88 din totalul de 110 sate răscolate în toată Oltenia. Totuși, nu trebuie să pierdem din vedere că fostul județ Mehedinți era cel mai mare din Oltenia și că populația din acest județ a fost exploatată în mod sălbatic de către ispravnicul Costache Ralet. Deși acest județ, la sfârșitul anului 1820, avea procentul cel mai mare de sate moșnenești, anume 27,39% (respectiv 80 de moșii)¹; totuși pe timpul răscoalei din 1821 cunoaștem numai 17 sate de moșneni răscolți, față de 67 de sate de clăcași. Acest fenomen se explică prin faptul că exploatarea în satele de clăcași era mult mai intensă și totodată că în acest județ numărul pandurilor aflați în rîndurile clăcașilor a fost mult mai mare, decît în celelalte județe. (Se va vedea procentul pandurilor din această categorie, mai departe, în tabloul D).

C. Participarea la răscoală a locuitorilor și a pandurilor satelor, repartizați pe centrele mai importante

Centre de răscoală importante	Locuitori răscolți						Total		Procentul pandurilor raportat la totalul locuit.
	moșneni		moșneni clăcași		clăcași		total locuitori	panduri	
	total locuitori	panduri	total locuitori	panduri	total locuitori	panduri			
Padeș și altele mai mici (la munte)	21	14	25	23	135	129	181	166	91,7%
Podul Grosului și altele mai mici (la vale)	7	4	2	0	208	146	217	150	69,1%
Total	28	18	27	23	343	275	398	316	79,4%

Tabloul acesta statistic scoate în evidență că numărul mare al locuitorilor răscolți, provenit din satele de clăcași, a fost mai mare în ambele centre ale răscoalei și în special în cel de la vale. În schimb, procentul pandurilor raportat la tabloul locuitorilor a fost mult mai ridicat în centrul răscoalei de la munte.

¹ N. Adăniloae, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Buc., 1956, p. 25.

D. Participarea la răscoală a locuitorilor și a pandurilor satelor, repartizați pe județe

Județe	Locuitori răsculați						Total		Procentul pandurilor raportat la totalul locuit.
	moșneni		moșneni clăcași		clăcași		total locuitori	panduri	
	total locuitori	panduri	total locuitori	panduri	total locuitori	panduri			
I Mehedinți	48	9	15	14	322	268	355	291	81,9 %
II Gorj. . .	8	8	11	9	0	0	19	17	89,4 %
III Dolj . .	1	0	1	0	18	4	20	4	20 %
IV Vâlcea . .	1	1	0	0	3	3	4	4	100 %
Total . . .	28	18	27	23	343	275	398	316	79,4 %

Ultimul tablou statistic scoate în evidență că fostul județ Mehedinți (cel mai reprezentativ din punctul de vedere al numărului locuitorilor participanți la răscoală) a avut un procent foarte mare de panduri raportat la totalul locuitorilor (81,9%), care județ de altfel a avut și cel mai mare număr de participanți la răscoală (355 de locuitori). Din totalul general al aceluiași tablou rezultă că 79,4% din locuitorii participanți la răscoală au fost panduri. Datele lui constituie un mijloc de orientare și ne permit să presupunem că oștirea răsculaților a avut un nucleu important de panduri (circa 75%), proveniți la rândul lor din numeroase sate de clăcași.

Din analiza celor patru tablouri statistice de mai sus reiese în mod evident componența socială a locuitorilor satelor care au participat la răscoală. Totodată, ele ne ilustrează clar procentul foarte mare al pandurilor în cadrul răscoalei, care, desigur, participaseră ca voluntari alături de armata rusă în cadrul războiului ruso-turc din 1806—1812, când au obținut privilegiu și ulterior au fost deposedați de ele de către domnul Ioan Caragea voievod.

★

În concluzie, se constată o largă participare a locuitorilor satelor din Oltenia la răscoala populară din 1821, care au răspuns chemării lui Tudor Vladimirescu, pentru a lupta împotriva exploatării feudale și a obține independența țării.

Răspîndirea răscoalei mai mult în jumătatea de nord-vest a Olteniei corespunde, în special, teritoriului de unde se recrutaseră mai înainte pandurii în războiul din 1806—1812 și al aceluia unde ei au participat la revolta din decembrie 1814 — februarie 1815, constituind acolo forța revoluționară cea mai activă, care s-a ridicat împotriva exploatării nemiloase a clasei feudale în descompunere.

Totodată reiese că răscoala a avut chiar de la început un caracter organizat și că pandurii au jucat un rol de frunte, constituind sîmburele puternic al oștirii pandurilor.

ANEXA

Tablou

Satele și numele locuitorilor din Oltenia care au participat la răscoala din 1821

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
1	I. Jud. Mehedinți Albulești — cătun Pădina	clăcași	3	2	Al Barbulul, Ionită, căpitan de panduri, fiul căpitanului Al Barbulul, Trușcă, căpitan de panduri, fiul căpitanului Vărdariu Dumitrașco	Acad. R.P.R., XXXIX/78
2	Almăjelu	clăcași	2	1	Al. Popii, Ionită, pandur Popa Iordache, fiul său	Arh. St. Buc., Condica isprav- nicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 31 ^v —32 ^v . N. G. Papacostea, <i>O listă de întemnițați... în Bul. Com. ist. rom.</i> , VIII, (1929), p. 20
3	Bahna	clăcași	1	0	Donțu, Dumitru	Arh. St. Turnu Severin. Ad-tive noi, dos. 2086/1831 roșu, f. 415—415 ^v
4	Baia de Ara- mă	clăcași	3	3	Argintaru, Gheorghe, căpitan de panduri Niculescu, căpitan de pan- duri Al Stoicii (Stoica), Gheorghe căpitan de panduri	Arh. St. Buc., Condica isprav- nicatului Gori, nr. 1310, f. 69. Arh. St. Buc., Condica isprav- nicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 88 ^v —90. Muz. ist. part., arh. Aricescu. Fond St. Georges, pach. CCCLXIII/10 C. D. Aricescu, <i>Ist. rerol. 1821</i> , p. 95, n. 2 și 103 n. 2
5	Bala de Jos	moșneni	1	1	Vilceanu, Matei pandur	Acad. R.P.R., CCCXXXIV/236
6	Balta	moșneni	1	1	Zoican, Nicolae, negustor, căpitan de panduri	Muz. Portile de fier, Turnu Severin, mapa X, doc., nr. 4. Arh. St., Craiova, XXVII/13. Arh. St. Buc., Corespondența Hagi Ianuș, pach. 390, doc. 59. Fond. Glogoveanu (în posesia Inst. istorie), doc. nr. 447/1823. I. Boroș, <i>Răscoala lui T. Vla- dimirescu, în Transilvania</i> , LII (1921), p. 378 și 375.

Notă: Stabilirea componentei sociale a satelor am făcut-o cu ajutorul datelor culese din următoarele catagrafii:

I. Condica județului Mehedinți, de birnicii ce s-au găsit la îndreptare și de felurimea breșlelor. (Arh. St. Buc., Administrative vechi, Tara Românească, Condica Vistieriei, nr. 2379, f. 1—242^v);

II. T. G. Bulat, *Diviziunea proprietății rurale în Oltenia la 1837*, în *Arhivele Olteniei*, an. IV, 1925, p. 105—111;

III. Condica județului Dolju pentru catagrafia birnicilor (Arh. St. Buc., Administrative vechi, Vistieria Tării Românești, dos. nr. 2351/1808, f. 1—119^v);

IV. I. Popescu-Cilieni, *Biserici, țiruri și sale din județul Vâlcea*, Craiova, 1941, 138 + X p. + 1 h.

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
						E. Virțosu, <i>Mărturie noi Tudor Vladimirescu</i> , p. 9-15, 18-19, 30, 35-41, 50, 54 și 80. C. D. Aricescu, <i>op. cit.</i> , p. 26, 31 și 97. E. Virțosu, <i>T. Vladimirescu-Glose</i> , p. 141
7	Băculești (?) (Văgiulești)	clăcași	1	1	Pătru, Becheru, pandur	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , în <i>Bul. Com. ist. rom.</i> , VIII (1929), p. 24
8	Bălăcița	clăcași	2	0	Boiangiu, Ghiță, arnăuț Al Ghimișoi, Ion	Acad. R.P.R., XXXIX/78
9	Bălțații de Sus	clăcași	1	1	Al Barbului, Trușcă, (pandur)	Acad. R.P.R., XXXIX/78
10	Bălțații de Jos	clăcași	1	1	Colțan, Nicola (Nica)	Arh. St. Buc., Condica Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 38 ^v -39. Acad. R.P.R., XXXIX/78
11	Bicleșu	clăcași	3	2	Bicleșanu, Gheorghe, pandur Dinu Badî Burti „masil” Gheorghe sîn Barbu „meșteru”, ceasuș de panduri	Arh. St. Buc., Condica ispravnicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 31 ^v -32 ^v . Acad. R.P.R., XXXIX/78
12	Bobaița	moșneni și clăcași	11	11	Albinei, Pană, pandur Bădescu Petco, pandur Brinzan, Radu, pandur Cepoeru, Dumitru, pandur Cuteș, Radu, pandur Deateo, Barbu, căpitan de panduri Deateo, Dinu, pandur Dumitru, pandur Ioviță, Mihartu, pandur Nițăscu, Mihai, pandur Trăloiu, Ion, pandur	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , în <i>Bul. Com. ist. rom.</i> , VIII (1929), p. 21. Acad. R.P.R., CCCXXXIV/223. Fond. Glogoveanu, doc. 586/1821 Arh. St. Buc., Condica ispravnicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 15, 88 ^v -90
13	Botoșești	clăcași	2	0	Dinu, Iogofetel. Roșu, Dumitru	Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenation, Craiova, nr. 905, f. 15 ^v -16 ^v . Acad. R.P.R., XXIX/78
14	Braloștița	clăcași	9	9	Bălea, Mihai, pandur Ciunguleac, Gheorghe, pandur Mîtru, Andrei, pandur Neagoș Pătru sîn, pandur Popa, Gheorghe sîn, pandur Popa Nicolai sîn, pandur Rotăcol, Dinu sîn, pandur Tătaru, Ghiță, pandur Zidar, Mihai, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 218 ^b /1823

Nr. crt.	Satul	Componența socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
15	Brădești	clăcași	8	8	Cinciu, Dinn, pandur Diaconu, Costandin, pandur Dinăveanu, Nicolae sfn, pandur Dobre, Ioan, pandur Pasăre, Radu, pandur Pătrașcu, pandur Răcăreanu, Ghiță, pandur Turturea, Nicolae, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 232 ^a /1823
16	Brănești	clăcași	6	6	Avram, Ion sfn, pandur Birău, Dinu, pandur Mărgineanu, Pirvu, pandur Săteanu Simion, pandur Stegărescu, Ion, pandur Tudose, Gheorghe sfn, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 227 ^b /1823
17	Breznița	clăcași	26	26	Apostolu, Dumitrașcu sfn, pandur Apostol, Vladu (I), pandur Apostol, Vladu (II), pandur Băscăc, Trușcă, pandur Cioară, Matei, pandur Ciomescu, Dinn, pandur Cioșin, Matei, pandur Coajă, Ioan, pandur Costandin, Sava, pandur Croitoriu, Matei (I), pandur Croitoriu, Matei (II), pandur Dăogariu, Marin, pandur Diaconu, Pirvu, pandur Dunărințu, Matei (I), pandur Dunărințu, Matei (II), pandur Gomoiu, Răducan, pandur Mihal, Nicolae sfn, pandur Paraschiu, Pirvu, pandur Pătruț, Radu, pandur Rădiță, Constandin, pandur Rădnecan, pandur Rămescu, Niță, pandur Ștrbu, Iovan, pandur Ștaicu logofăt, pandur Tobă, Badea, pandur Volboloi, Vasile, Pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 229/1823
18	Broșteni	clăcași	?	?	„o mică oaste” condusă de Ghiță Cuțuiu	Gh. Crăciun, <i>Monografia com. Broșteni din jud. Mehedinț,</i> p. 20
19	Bucura	clăcași	4	0	Cloc, Dumitru Rălu, Stancu Răscăcea, Ion Uruiă, Pătru	Acad. R.P.R., CCCXXXIV/ 164, 165, 166 și 167

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
20	Busul	moșneni	1	1	Frunte Lată, Vasile, căpitan de panduri al spătăriei	Acad. R.P.R., ms. 261, f. 133. Arh. St. Buc., Corespond. Hagi Ianuș, pach. DXI, doc. 62. C. D. Aricescu, <i>op. cit.</i> , p. 109 n. 1. N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> , p. 247 și 294
21	Butoesti	clacași	13	13	Borușă, Mihai, pandur Cernăianu, Dumitru, pandur Cojocaru, Mihai sîn Dumitru pandur Creacă, Dinu, pandur Făiniță, Băluță, pandur Făiniță, Radu, pandur Făiniță, Trandafir, pandur Mirea, Mihai sîn, pandur Pătru, Ion, pandur Pătru, Radu sîn Diaconou pandur Popescu, Băluță, pandur Scăunași, Iacov, pandur Stanciu, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 225 ^b /1823
22	Cacoți	clăcași	1	1	Crănițeanu, Constantin, vister, comandir de panduri al spătăriei	Fond. Glogoveanu, doc. 295 1821. Arh. St. Buc., Corespond. Hagi Ianuș, pach. DXI, doc. 62. Acad. R.P.R., CLXXX/178, I. Boros, <i>op. cit.</i> , in <i>Transilvania</i> , LII (1921, p. 370, 373-374). N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> , p. 16, 33 și 257. C. D. Aricescu, <i>Acte justificative</i> , p. 35
23	Carpini (Carpinul)	moșneni	1	0	Carapanclu, Ioan	Acad. R.P.R., CCCXXXIV/169
24	Căciulași	clăcași	1	1	Virbicjanu, Nicolae, pandur	C. D. Aricescu, <i>op. cit.</i> , p. 47. Arh. St. Buc., Ad-tive nol. Departam. visteriei T. Rom., dos. 4943 1832 roșu, f. 87-89 ^V
25	Cioroboreni	clăcași	4	1	Buciu, Șerban, Casapu, Vasile sîn Ioan Nenciu, Marin Nicola sîn Popa Ioan halibașă, pandur	Acad. R.P.R., CCCXXXIV/168, 178 și 174. Arh. St. Buc., Con-dica ispravnicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 78-79 ^V

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
26	Ciovrnișani	clăcași	3	3	Cinpoeru, Dumitrașcu, pandur Dragomir, Ioan, pandur Drăguli, Ion, pandur	Acad. R.P.R., CCCXXIV/236. Muz. ist. part., arh. Aricescu, Fond. St. Georges, CCCLXIII/10. C. D. Aricescu, <i>Ist. revol.</i> 1821, p. 40 și 97, n. 1
27	Ciuperceni	moșneni	1	0	Morință, Dumitru	Arh. St. Buc., Condica ispravnicatului Mehedintzi, nr. 1314, f. 15.
28	Cîmpeteni (Căpinteni)	clăcași	2	2	Bălugeanu, Gheorghe, pandur Ion „panduru”, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 224 ^b /1823
29	Cloșani	clăcași	1	0	Tugulu, Mihăilă	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , în <i>Bul. Com. ist. rom.</i> , VIII (1929), p. 19
30	Comănești	moșneni și clăcași	1	1	Prunea, Gheorghe, pandur	Arh. St. Buc., Condica ispravnicatului Mehedintzi, nr. 1314, f. 76-77
31	Corzu	clăcași	3	1	Dascălu, Gheorghe, ceauș de panduri Nițolu, Ion Tipu, Pătru	Acad. R.P.R., XXXIX/78. Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenallon, Craiova, nr. 905-f. 15 ^v -16 ^v
32	Costești	moșneni	1	0	Stuparu, Gheorghe sîn Drăgan	E. Virtosu, 1821 - <i>Date și fapte noi</i> , p. 223
33	Coșofeni	clăcași	11	11	Barbu, Dumitrașco, sîn, pandur Bildea, Marin sîn, pandur Daogaru, Oprea, pandur Dinu „brat popa”, pandur Gruia, Neagole sîn, pandur Mehedințu, Spiridon sîn, pandur Olaru, Matei, pandur Olaru, Preda, pandur Roman, Gheorghe, pandur Staioco, Vladu sîn, pandur Vasile, Ion sîn, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 233 ^c /1823
34	Cremina (Cre-menea)	moșneni	1	0	Gheorghe, Geambașu	Arh. St. Buc., Condica Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 38 ^v -39
35	Dănceu	clăcași	1	0	Ținul, Stoiaru	Ibidem
36	Devisal (Deveselu)	clăcași	5	2	Codită, Stanciu Dugaiașu, Pirvu, pandur Florea, Dumitru, pandur Jilianu, Istodor Radu lui Gheorghe	Fond. Glogoveanu, doc. 653/1822

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
37	Dîlbocița	moșneni	2	0	Lepădat Radu Ceaușu	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , In <i>Bul. Com. ist. epm.</i> , VIII (1929), p. 25
38	Filiași (Filiașul)	clăcași	6	6	Cioară, Dinu sîn, pandur Grigore circumar, pandur Negru, Gheorghe, pandur Obeanu, Mihai, pandur Stanciu, pandur Sugu, Ion, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 232 ^d /1823
39	Flămînda	clăcași	7	7	Cocăș, Ion, pandur Drăcea, Ion, pandur Gîdea, Ioan, pandur Handosu, Preda, pandur Ilie, Ion sîn, pandur Roșchiciana, Costandin, pan- dur Trăilă, Ion, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 653/1822. Arh. St. Buc., <i>Condica isprav-</i> <i>nicațului Mehedinți</i> , nr. 1314, f. 78-79 ^v
40	Florești	clăcași	6	6	Gocoroveanu, Ion, pandur Dumitru, Pătru frat, pandur Gheorghe, Ion sîn, pandur Ion, Dumitru sîn, pandur Roșu, Vasile sîn, pandur Stolan, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 219 ^b /1823
41	Geblești	clăcași	2	1	Badea, Bogdan Ciocănel, Ioan, pandur	Arh. St. Buc., <i>Condica Curții</i> <i>de apel Craiova</i> , sect. II, nr. 904, f. 27-28 ^v
42	Gornovița	clăcași	1	1	Mulcă (Miu) Gornoviceanu, Radu, logofăt, căpitan de pandur	Arh. St. Craiova, XXIX/7. Arh. St. Craiova, <i>Curtea de</i> <i>apel</i> , sect. I, Craiova, dos. 105/1885, f. 1. Fond. Glogoveanu, doc.311, 319-320 și 581/1821. Acad. R.P.R., CCCXXXIV/ 184 C. D. Aricescu, <i>Ist. revol. 1821</i> , p. 26 și 97. E. Vîrtosu, <i>Mărturia noi Tu-</i> <i>dor Vladimirescu</i> , p. 23-24, 29 și 80
43	Grecești	moșneni	1	0	Pavel arnăutul, căpitan	Arh. St. Buc., <i>Condica Dep.</i> <i>Cremenation, Craiova</i> , nr. 905, f. 15 ^v -16 ^v
44	Gruia	clăcași	1	1	Gruianul, Ioan, pandur	Arh. St. Buc., <i>Condica isprav-</i> <i>nicațului Mehedinți</i> , nr. 1314, f. 78-79 v

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-rai	total panduri		
45	Gura Motru- lui	clăcași	10	10	Bîndu, Ion, pandur (Colța), Neacșu, pandur Colța, Radu, (pandur) Colța, Sandu, (pandur) Galbinu, Ion (pandur) Mihal, Stanciu sfn (pandur) Neghină, Pătru, (pandur) Negru, Gheorghe, (pandur) Rusu, Dumitru, pandur (Rusu), Mihal, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 230 ^b /1823
46	Hinova	moșneni	1	1	Gheorghica, Mihal (Mihail) sfn, pandur, în altă parte arădat	Arh. St. Buc., Condiția is- pravnicatului Mehedintzi, nr. 1314, f. 82 ^v . Acad. R.P.R., XXXIX/78
47	Igiroasa	clăcași și moșneni	1	0	Tudose, Gheorghe sfn, slu- jitor	E. Vîrtosu, 1821 — <i>Date și fapte noi</i> , p. 222—230
48	Iliești	clăcași	8	8	Bunășu, Ion, pandur Bucea, Drăghici, pandur Coravu, Ion, pandur Gruța, pandur Ianași, pandur Irișoiu, Mihal, pandur Rotar, Dincă, pandur Turbureanu, Preda, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 226 ^a /1823
49	Ilovița	clăcași	1	0	Lungu, Gheorghe	Arh. St. Turnu Severin. Ad-tive noi, dos. 2035/1831 roșu, f. 415—415 ^v
50	Imoasa	moșneni	1	0	Vintilă	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , în <i>Bul. Com. ist. rom.</i> VIII (1929), p. 19
51	Ionești	clăcași	8	8	Anghel, Nicola sfn, pandur Antonie, Ion, pandur (Antonie), Nicola, pandur Bașa, Anghel sfn, pandur Beșlu, Dumitrașcu, pandur Chiloiu, Ion, pandur Mihărtescu, Badea, pandur Vișan, Luță, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 228 ^d /1823
52	Iormănești — cătun Glo- gova	clăcași	1	0	Cuibac, Dumitrașco	Fond. Glogoveanu, doc. 371/1823
53	Izvoară (Izvoarele)	clăcași	1	1	Stancu, bulucbașa, în altă parte căpitan de panduri	Arh. St. Buc., Condiția is- pravnicatului Mehedintzi, nr. 1314, f. 78—79 ^v . Acad. R.P.R., XXXIX/78

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
54	Jiiana	clăcași	1	1	Saitu, Matel, pandur	Arh. St. Buc., Condiția ispravnicatului Mehedintzi, nr. 1814, f. 78-79 V
55	Meriși (Merișul)	clăcași	2	2	Buzatu, Ion, pandur Danciu, Pirva, pandur	Arh. St. Buc., Condiția ispravnicatului Mehedintzi, nr. 1814, f. 15
56	Odoreasca (Hodorea-sca)	clăcași	1	1	Vigă, Barbu, pandur	Muz. Ist. part., arhiva, Aricescu. Fond. St. Georges, CCCLXIII/10. C. D. Aricescu, <i>Ist. revol. 1821</i> , p. 97, n. 1 și 252, n. 3
57	Oprișoiu (Oprișoru)	clăcași	?	?	Sat în care locuitorii au fost „rebelli”	N. Iorga, <i>Situația agrară...</i> , <i>Oltenia</i> , p. 201
58	Orevița	clăcași	3	0	(Al) Vrăjitoarii, Dumitru Năstasie Trandafir	Acad. R.P.R., XXXIX/78 Arh. St. Buc., Condiția Curtiș de ape, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 38 V-39.
59	Pătulele	clăcași	3	3	Strbu, Nicola, „pandur de streini” Ticu, Barbu, „pandur de streini” Vuca „baralfariu” (stegar) (de panduri)	Acad. R.P.R., XXXIX/78 și CCCXXXV/217-219. 221 și 222. Muz. Ist. part., arhiva Aricescu. Fond. St. Georges, dach., CCCLXIII/10
60	Pestrița	moșneni și clăcași	2	2	Bălănescu, Niculcea, pandur, Ploscaru, Dumitrașcu, pandur	C. D. Aricescu, <i>Ist. revol. 1821</i> , p. 97, n. 1, 108, n. 2 și 187, n. 5
61	Piesăceaua (Prisăceaua)	clăcași	1	0	Mihal	Arh. St. Buc., Condiția Dep. Cremenatic, Craiova, nr. 905 f. 15 V-16 V
62	Plopi — că-tun Colarețu	clăcași	1	0	Ioan brat Matelță, căpitan	Arh. St. Buc., Condiția Curtiș de ape, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 38 V-39
63	Ploștina	clăcași	1	1	Gora, pandur	Arh. St. Buc., Condiția ispravnicatului Mehedintzi, nr. 1304, f. 15
64	Podu Grosu lui	clăcași	3	0	Budrigă, Ivan, căpitan Bușe. Năstasie (Tirsie), arnăut	Acad. R.P.R., XXXIX/78
65	Preșchini (?) (Preșneni)	clăcași	?	?	Sat în care locuitorii au fost „rebelli”	N. Iorga, <i>Situația agrară...</i> , <i>Oltenia</i> , p. 196
66	Pristolu	clăcași	2	2	Lăța, Gheorghe, pandur. Ștefan brat Bică, pandur	Arh. St. Buc., Condiția ispravnicatului Mehedintzi, nr. 1304, f. 78 79 V

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
67	Răcari	clăcași	5	5	Bădălan, pandur Drăgan, Mihai, pandur Mittelu, Dumitrașcu, Pandur Mittelu, Pătru, pandur Sărariu, Dinu, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 232 ^b /1823
68	Rogova	clăcași	3	2	Boboloacă, Trandafir, căpitan Crăpatu, Vasile, căpitan de Panduri al spătăriei Oarcă (Hoarcă) Ioan, căpitan de Panduri	Arh. St. Buc., Condica is- pravnicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 88 ^v -90. Arh. St. Buc., Condica Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 38 ^v -39. Fond. Glogoveanu, doc. 604/1821. Muz. Ist. Part., arh. Aricescu, Fond. St. Georges, CCCLXIII/ 10. N. Iorga, <i>Situația agrară...</i> , <i>Oltenia</i> , p. 193. N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> , p. 193, 247, 291, 293 și 294. V. A. Urechis, <i>Ist. Rom.</i> , XII, p. 273
69	Roșiuța	moșneni	1	1	Corăstea, Nicolache, pandur	Arh. St. Buc., Condica is- pravnicatului Mehedinți, nr. 1814, f. 15
70	Runculeni (Runcurelu)	moșneni	{ 1 ?}	{ 1 ?}	Trocea, Preda, căpitan de panduri și „sat în care locuitorii au fost amestecați cu apostolii”	Muz. Ist. Part., Arhiva Aricescu, Fond. St. Georges, CCCLXIII/ 10. N. Iorga, <i>Situația agrară...</i> , <i>Oltenia</i> , p. 199-200
71	Sălătrucu	clăcași	4	0	(Dimitriu), Ioniță brat Iovan Dimitriu, Iovan (Dimitriu) Radu brat Iovan Dimitriu Iovan Grecu, căpitan	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , <i>Bul. Com. Ist. Rom.</i> , VIII, (1929), p. 20. Arh. St. Buc., Condica Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 38 ^v 39
72	Scăpău	clăcași	4	2	Băcștea, Dumitrașcu, pandur Cenușă, Gheorghe Iacov sîn popa, pandur Pau, Ioan	Acad. R.P.R., CCCXXIV/ 217-219, 221 și 222
73	Secu (Săcul)	moșneni	2	2	Al Grecii (zis și Grecu) Oprea, căpitan de panduri Al Grecii, Stanciu, căpitan (de panduri)	Acad. R.P.R., XXXIX/78. Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenafon, Craiova, nr. 905, f. 15 ^v -16 ^v

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și prenumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
74	Siseștii de Jos	clăcași	{ 3 40	{ 3 40	Gărulea, Pîrvu, pandur Răducan, Ghiță, pandur Al Stoichii, Pătru, pandur (și) „unde s-au înscris 40 panduri d-un căpitan”	Fr. C. Popescu, <i>Monografia comunei Siseștii de Jos din județul Mehedinți</i> , p. 4, și n. 1 Mus. ist. part., arh. Aricescu. Fond. St. Georges, CCCLXIII/10.
75	Siseștii de Sus	clăcași	1	0	Ortopan, Dinul	N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , <i>Bul. Com. ist. rom.</i> , VIII (1929), p. 21
76	Slătinicu	clăcași	13	9	Brăescu, Ioan sîn Vasile pandur Dumitrașcu, Ceasu, pandur Cocoșilă, Dumitru, pandur Gheorghe, Ioan sîn, pandur Granguru, Ioan, pandur Hagiu Costandin Marin (I) „panduru”, pandur Marin (II) Miharte, Nicola, pandur Pîrvulețu, Gheorghe, pandur Stancu „panduru”, pandur, Stănică, Predoi Trandafir, Stan	Fond. Glogoveanu. doc. 228 ^b /1823
77	Socolești	clăcași	13	10	Amsu, Dumitrașcu, pandur Cincă, Ioan, pandur Cosă, Ioan, pandur Al Corni, Ghiță, pandur Curbeanu, Gheorghe, pandur Maziu, Costandin, pandur Socolescu, Mihai Spînu, Radu, pandur Stanciu „panduru”, pandur Teeriu, Mihai „sătean” Trăistari, Gheocel, pandur Vladul, Stanciu sîn Zimța, Ioan, pandur	Fond. Glogoveanu. doc. 234 ^b /1823
78	Steicul	clăcași	6	6	Mădurar, Radu, pandur Pasere, Ion, pandur Pupă Lăpte, Gheorghe, pandur Răduțoiu, Ioan, căpitan de panduri Al Sfil, Ion, pandur Tudorescu, Ghiță, pandur	Arh. St. Buc., Condița ispravnicatului Mehedinți, nr. 1314, f. 15 N. G. Papacostea, <i>op. cit.</i> , <i>Bul. Com. Ist. rom.</i> , VIII (1929), p. 22

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
79	Strehaia	clăcași	33	32	Albu, Gaspăr, pandur Băltacu, Vasile, pandur Bellu, Gheorghe, pandur Boștin, Matei, pandur Bulerca (?), Răducan, pandur Ciotoiu, Mitroi, pandur Cotorulanu, Stanciu, pandur Crețu, Ion, pandur Duică, Gheorghe, pandur Dulgheriu, Vasile, pandur Filip, Stanciu, pandur Gogoșe, Ion, pandur Grecu, Ștefan, pandur Iacov, Chivu, pandur Ivașcu, Dumitrașcu sfn, pandur Mircea, Barbu, pandur Mircea, Ion, pandur Mircea, Pătru, pandur Mircea, Pîrvu, pandur Mișco, Tudoraiche, pandur Mîcomeanu, Matei, pandur Nistor, Dumitrașco sfn, pandur Paroșe, Radu, pandur Pîrvu, Enaiche sfn, pandur Pîrvu, Matei, pandur Pîrvu, Mărin, pandur Răcea, Pătru, pandur Scăunașu, Ion, pandur Surcel, Matei, căpitan Tîrși, Costandin, pandur Tîrși, Petco, pandur Tucalo, Dinu, căpitan de panduri Velico, Barbu, pandur	Fond. Glogoveanu, doc. 218/1823. Acad. R.P.R., XXXIX/78.
80	Stroești	moșneni	1	1	Urleanu, Barbu (Ion) (s), căpitan de panduri	Muz. ist. part., arh. Aricescu. Fond. St. Georgea, CCCLXIII/10. C. D. Aricescu, <i>Ist. revol.</i> , 1821, p. 26, 31, 97 și 189, n. 2. N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> , p. 247, 259 și 294
81	Timișani	moșneni	1	0	Pupăzan, Costandin	Arh. St. Craiova, XVI 19
82	Tîmna	clăcași	1	0	Mîndruleanu, Vasile	Acad. R.P.R., XXXIX/78
83	Tîntari	clăcași	1	0	Badea a lui Vasile Vulpe	N. G. Pașacostea, <i>op. cit.</i> , <i>Bul. Com. Ist. rom.</i> , VIII, (1929), p. 21

Nr. crt.	Satul	Componența socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
84	Țințăreni	clăcași	3	3	Arpezeanu, Dinu, pandur Bucull, Florea, pandur Ristea, Dumitru sîn, pandur	Fond. Glogoveanu, doc 220 ^b /1823
85	Vinji (Vinju)	clăcași	2	0	Gogoloiu, Gheorghe Vlădășel, Ioan	Acad. R.P.R., CCCXXXIV ^a 171 și 172
86	Virtop	clăcași	{ 2 ?}	{ 2 ?}	Dragotă, Pătru, pandur Mitreă, Stan, pandur (și) sat în care locuitorii au fost „răbelași”	Arh. St. Buc., Condicta Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 21 ^v N. Iorga, <i>Situația aorard...</i> , <i>Olenia</i> , p. 197
87	Vlădaia	clăcași	1	0	Al lui Matei protopopul Du- mitrache, căpitan	Acad. R.P.R., XXXIX/78
88	Vuloaica (Voloiaicul)	moșneni	?	?	Iancu Enescu „Intorcindu-se acasă la moșia Vuloaica, lângă Strehala, au început să strângă la panduri”	N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> , p. 357
1	II. Jud. Gorj Albeni	moșneni	3	3	Băițoi, Ioan, pandur Covercă, Gheorghe, pandur Jimblaru, Barbu, pandur	Arh. St. Buc., Condicta is- pravnicatului Gorj, nr. 1310, f. 84-84 ^v
2	Btrzei	clăcași și moșneni	6	6	Dumitru, (pandur) Ioniță, Dascălu, (pandur) Melenco, Matei, (pandur) Mladin, Gheorghe, (pandur) Al Oprîții, Sărban, căpitan (de panduri) Prunescu, Mihai, (Mihăiță) (pandur)	Arh. St. Buc., Condicta dom- nească, nr. 16, p. 33-34 ^v Arh. St. Buc., Condicta Dep. Cremenation, Craiova, nr. 904, f. 13 ^v -15, Arh. St. Buc., Condicta is- pravnicatului Gorj, nr. 1310, f. 26. Acad. R.P.R., CCXC/100 și 347
3	Boroșteni	moșneni	1	1	Sterie, (căpitan de) panduri	C. D. Aricescu, <i>Ist. revol.</i> 1821, p. 95, n. 2
4	Cărbunești	moșneni și clăcași	{ 2 ?}	{ 2 ?}	Costandin, căpitan de pan- duri Petrescu, Ioan, „stegar” de panduri (și) ceată de panduri	<i>Preotul Costandin din Bu- toești — din pandur, preot, în</i> Pr. N. Popescu, <i>Preoți de mir</i> <i>adormiți...</i> , p. 118-122. D. Bodin, <i>Tudor Vladimi- rescu în București</i> , p. 32
5	Cîlnicul de Jos	moșneni și clăcași	2	0	Ciocirle, Niță, căpitan Goncea, Ștefan, căpitan	Arh. St. Buc., Condicta is- pravnicatului Gorj, nr. 1310, f. 58-58 ^v
6	Frățești	moșneni	2	2	Birău, Barbu, pandur al spă- tăriei Magdalinei, Dinu, pandur al spătăriei	Arh. St. Buc., Condicta is- pravnicatului Gorj, nr. 1310, f. 66-68

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și Pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
7	Perești	moșneni	1	1	Pioarul, Ioan, (pandur)	Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenalion, Craiova, nr. 904. f. 13 ^v - 15 și 15 ^v - 19 ^v
8	Prunești	clăcași și moșneni	1	1	Prunescu, Mihăică, căpitan de panduri	Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenalion, Craiova, nr. 904. f. 13 ^v - 15 și 15 ^v - 19 ^v Acad. R.P.R., CCXC/100. 107 ^a și 347
9	Urdari	moșneni	1	1	Urdăreanu, Ion, căpitan de panduri	Muz. Ist. part. arhiva Aricescu. Fond. St. Georges, CCCLXIII/10 N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> p. 291, 293 și 294 B.A.R.P.R. Sec. Mas. Documente. Scrisori. Iorga, vol. II, 1923, fol. 225, cota 362. 31
1	III. Jud. Dolj Băilești Romfnești	clăcași	{ 1 ?	{ 1 ?	Nicola Sirbu, pandur (și) locuitorii din sat „s-au ridicat de trâmșii lui Tudor Vladimirescu”	Arh. St. Buc., Condica Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 21 ^v N. Iorga, <i>Izv. contemp.</i> , p. 49
2	Băilești Sirbești	clăcași	?	?	Locuitorii - <i>idem</i>	N. Iorga, <i>op. cit.</i> , p. 49
3	Cioroiul	clăcași	?	?	Locuitorii - <i>idem</i> .	N. Iorga, <i>op. cit.</i> , p. 49
4	Dimiian (Dămian)	clăcași	1	0	Pavel, Stoian stn	Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenalion, Craiova, nr. 905, f. 46 ^v - 47 ^v
5	Dobrești	clăcași	2	0	Mihal, Dinu stn Pavel, Iovan stn	Ibidem
6	Lăcustenii de Sus	moșneni	1	0	Stancu	Ibidem
7	Murgașul	clăcași	11	0	Dimitrică, popa Ion cel Mare „sătean” Miu, Clucă stn Munteanu, Ștefan Nicolae, popa Pătru, popa Pirtea, Oprea (Sanda), Ilie brat Ioan stn pircălabu Sanda, Ioan (Ianache) stn pircălabu Șarpe, Stan Temelie, Gheorghe	Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenalion, Craiova, nr. 905 f. 18 - 20 ^v
8	Sălcuța	clăcași	3	3	Bărăscu, Duță, căpitan de panduri Bărăscu, Ioan, pandur Ioniță, ceauș de panduri	Arh. St. Buc., Condica Dep. Curții de apel, Craiova sect. II, nr. 904, f. 27 - 28 ^v . C. D. Aricescu, <i>Acte justiți-calive</i> , p. 42

Nr. crt.	Satul	Componenta socială a satului	Nr. locuitorilor		Numele și pronumele	Izvoarele utilizate
			total g-ral	total panduri		
9	Vrabeți	moșneni și clăcași	1	0	Preoteasa, Ionită sîn	Arh. St. Buc., Condica Dep. Cremenalton, Craiova, nr. 905, f. 46 ^v - 47 ^v
1	IV. Jud. Vâlcea Benești	clăcași	?	?	„Cu rebelli venără și sătenii cu topoare...”	C. D. Aricescu, <i>Acte justiti-cale</i> , p. 81
2	Dejoi	moșneni	1	1	Suliță Matei, căpitan de panduri	E. Vrtosu, <i>1821 - Date și fapte noi</i> , p. 107. Acad. R.P.R., ms. rom. 242 f. 195. Arh. St. Buc., Ad-tive noi Departamentul visteriei T. Rom., doc. 4949/1832 roșu, p. 100 - 102
3	Tetoiu	clăcași și moșneni	?	?	„S-au înrolat pentru cauza de atunci și de pe aici mulți oameni”	B. A. R. P. R., Sec. Mas. Documente. Scrisori. Iorga, vol. II, 1923, fol. 225, cota 362, 31
4	Tomșani	clăcași	3	3	Dumitru, (pandur) Tănăsie, (pandur) Tudor, (pandur)	Arh. St. Buc., Condica Curții de apel, Craiova, sect. II, nr. 904, f. 20 ^v - 21

DESFĂȘURAREA RĂSCOALEI DIN 1821 IN OLTENIA

DE LA PADEȘ PÎNĂ LA ȚÎNȚĂRENI ȘI SATELE RĂSCULATE
PE JUDEȚE

Legendă

- ▲ Centru răscoală
- ⊕ Mănăstire apărută de răsculați
- Tabara militară.
- ⊕⊕⊕⊕⊕ Drum parcurs de Tudor Vladimirescu și ceata sa de arnauți de la Tg. Jiu la Padeș (21.I.seara-23.I.)
- ⊕⊕⊕⊕⊕ Drum parcurs de o grupă din ceata lui Tudor Vladimirescu de la Tg. Jiu la Brădiceni (21.I.seara-22.I.)
- ← Drum parcurs de coloana principală condusă de Tudor Vladimirescu și la Padeș la Țințăreni
- ← Drum parcurs de Tudor Vladimirescu cu o coată de panduri de la Ciovrinișani la Cerneti și apoi la Strehaia
- ⊕⊕⊕⊕⊕ Drum probabil parcurs de coloana secundară a lui Simion Mehedinț, anu de la Podul Grosului la Timna și apoi la Strehaia
- 23.I. Dată din 1821
- Sat de moșneni răsculați
- ⊕ " " " și clăcași răsculați
- ⊕ " " " clăcași răsculați

JUDEȚE :

- I Mehedinți
- II Gorj
- III Dolj
- IV Vâlcea
- V Romanați

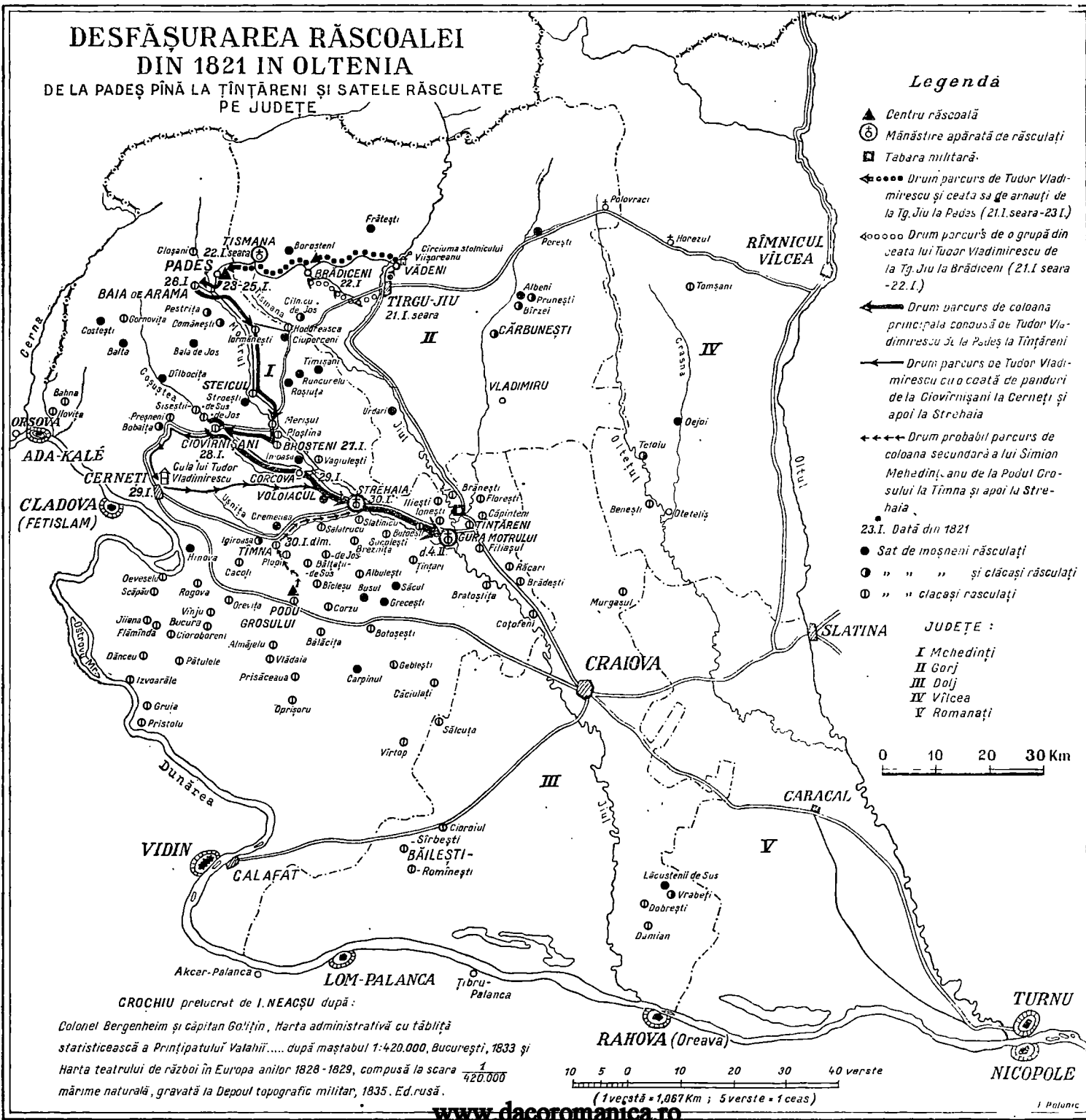
0 10 20 30 Km

10 5 0 10 20 30 40 verste

(1veceță = 1,067 Km ; 5verste = 1ceas)

GROCHIU prelucrat de I.NEACȘU după :

Colonel Bergenheim și Căpitan Golțin, Harta administrativă cu tăbliță
statisticăscă a Prințipatului Valahii..... după maștabul 1:420.000, București, 1833 și
Harta teatrului de război în Europa anilor 1828-1829, compusă la scara $\frac{1}{420.000}$
mărimenaturală, gravată la Depoul topografic militar, 1835. Ed.rusă.

O CONTRIBUȚIE LA BIOGRAFIA UMANISTULUI BRAȘOVEAN VALENTIN WAGNER (1510—1557)

DE

GUSTAV GÜNDISCH (Sibiu)

Cercetătorul Hermann Schuller din Mediaș, care a pus bazele cercetărilor științifice asupra scrisului neolatin din secolul al XVI-lea al sașilor din Transilvania, a consacrat umanistului brașovean Valentin Wagner o serie de studii speciale¹. Cu privire la viața lui Valentin Wagner, Schuller ajunge, într-o lucrare sintetică despre viața și opera acestuia, la concluzia că datele ce ne-au fost transmise din bătrâni n-au mai putut fi îmbogățite, iar viitorul va dovedi, dacă întunericul care cuprinde biografia acestui om va putea fi vreodată elucidat, sau dacă se va reuși să se umple măcar golurile cele mai izbitoare din istoria vieții sale².

În această privință istoriografia prezintă uneori adevărate curiozități. Astfel cercetătorul brașovean Oskar Netoliczka, către sfârșitul unei activități științifice dedicată în bună parte clarificării problemelor legate de numele lui Johannes Honterus — marele umanist, savant și reformator al vieții bisericești între sași, inițiatorul tiparului în Ardeal — a ajuns relativ la viața lui Honterus, la o concluzie asemănătoare. *Vita Honteri scribi nequit* constatase el într-o lucrare din anul 1922 pentru ca, după puțin timp, el însuși să descopere în arhivele elvețiene o serie de informații noi, prețioase, cu privire la viața lui Honterus și să deschidă, în adevăratul sens

---

¹ Hermann Schuller, *Valentin Wagners Katechesis*, în *Auswahl und deutscher Übersetzung*, Brașov, 1927, supliment la vol. VIII din *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*; idem, *Die Katechesis Valentin Wagners*, în *Korrespondenzblatt, d. Ver. f. sieben. Landeskunde*, 49, 1926, p. 1—17; idem, *Bibliographisches zu Valentin Wagners Katechesis*, în *Sieb. Vierteljahrschrift* . . . 50, 1927, p. 12—17; idem, *Valentin Wagner als didaktischer Dichter*, în *Sieb. Vierteljahrschrift* . . . 54, 1934, p. 77—96 și p. 270—297; idem, *Valentin Wagner, ein siebenbürgisch-sächsischer Schulmann im 16. Jahrhundert*, în *Mitteilungen der Deutschen Akademie*, 1934, p. 351—369; idem, *Gehalt, u. Form der von Valentin Wagner aus Senekas Werken gesammelten Sentenzen*, în *Sieb. Vierteljahrschrift* . . . 50, 1935, p. 19—57 și 245—262.

² H. Schuller, *Valentin Wagner, ein siebenbg.-sächs. Schulmann*, loc. cit., p. 351.

al cuvîntului, o eră nouă în istoriografia lui, care de atunci încoace a dat roade ce nu puteau fi bănuite cu un deceniu mai înainte ¹.

Așadar sîntem de părere că și viața lui Valentin Wagner va putea fi elucidată cu timpul, lămurindu-se și părțile rămase încă întunecate, începutul fiind făcut prin analiza unei scrisori găsită la filiala din Cluj a Academiei R.P.R. În Arhiva istorică a Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, în fondul documentar al familiei ardelene Haller, se păstrează o scrisoare din anul 1546, care aruncă unele lumini noi asupra trecutului lui Wagner ². Înainte însă de a trece la analiza conținutului acestui document, păstrat, din păcate, numai fragmentar, se cuvine să reamintim și să reconsiderăm, în parte, unele date cunoscute din viața lui Valentin Wagner, contribuind astfel la o înțelegere mai largă a celor cuprinse în scrisoarea amintită.

După toate probabilitățile, Wagner s-ar fi născut cam între anii 1510—1520, la Brașov ³. Despre părinții lui nu se știe nimic. Se crede că ar fi căpătat primele noțiuni de învățătură la dominicanii de la mănăstirea sf. Petru din Brașov, continuîndu-și studiile apoi la Cracovia. Acestea sînt însă numai presupuneri. Primele mențiuni precise despre Wagner datează abia din anii 1540 și 1541, cînd îl găsim confirmat ca lector al școlii orășenești din Brașov, probabil în calitate de cleric ⁴. În anul următor, în cursul iernii, el pleacă la Wittenberg, unde la data de 13 aprilie 1542 îl aflăm înscris în registrele universității. După toate aparențele, această călătorie n-a fost întreprinsă numai de dragul studiilor. Ne aflăm în ajunul introducerii reformei luterane la Brașov și toate indiciile ne îndreaptă spre ipoteza că Wagner a îndeplinit cu această călătorie o misiune mai mult oficială, avînd ca scop să ia contact în numele lui Honterus și al oficialităților politice din oraș, cu căpeteniile mișcării reformatoare din Wittenberg și în special cu Melancthon, ale cărui vederi ideologice, politice și dogmatice au fost mult apreciate de conducătorii vieții spirituale din Brașov ⁵. Această afirmație pare să fie întărită și de faptul că Wagner a stat un timp relativ scurt la Wittenberg, întorcîndu-se chiar în cursul aceluiași an la Brașov, unde și-a reluat postul de la școală.

În anul 1543, din inițiativa lui Honterus, și fără îndoială cu concursul neșovăitor al lui Valentin Wagner, s-a produs la Brașov acea reformă a învățămîntului, care a fost începută cu vestitele *Constitutiones Scholae Coronensis* ale lui Honterus, prin care s-a pus temelia învățămîntului școlar

¹ K. K. Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, Sibiu, 1935, p. 1—3 și literatura la care trimite în note.

² Arhiva istorică a Academiei R.P.R., Filiala Cluj, fondul familiei Haller, fasc. XXII, lit. H, nr. 180. Mulțumesc și aici profesorului Jakó Zsigmond de la Universitatea Bolyai din Cluj, care a avut amabilitatea să-mi atragă între altele atenția asupra acestui document.

³ H. Tontsch, *Die Honteruspresse in 400 Jahren*, Brașov, 1933, p. 21; Fr. Teutsch, în *Allgemeine deutsche Biographie*, vol. 40, p. 584; Fr. Schuller, *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*, vol. 4, Sibiu, 1902, p. 489; B. Capesius, care în ultimul timp s-a ocupat mai intens cu umanității ardeleni din secolul XVI, emite părerea (verbală), că data nașterii lui Wagner n ar putea să fie după anul 1515. părere ce o împărtășesc.

⁴ K. K. Klein, *op. cit.*, p. 193, după socotelile din Arhivele statului, orașul Stalin, „Schaffner Rechnungen 1539—1546”.

⁵ *Ibidem*, p. 191 ss., a dedicat acestei misiuni la Wittenberg a lui Valentin Wagner în succintele sale cercetări asupra activității umaniste și reformatoare a lui Honterus un subcapitol întreg.

primar și mediu înaintat al sașilor, în secolele următoare ¹. Cel dintâi rector al acestui așezământ nou a fost numit Valentin Wagner și cea mai veche matricolă școlară din tot sud-estul european, care este cea de la Brașov, cu înregistrări începând de la anul 1544 încoace, este scrisă de propria lui mână ². După tradiția școlii, Wagner a rămas în postul de rector numai un singur an și apoi a intrat probabil în rândul lectorilor. Pentru scurt timp, el devine și notar al orașului Brașov, iar de la 1546—1548 îl aflăm menționat ca senator al orașului ³. Pentru această perioadă din viața lui Valentin Wagner aflăm din scrisoarea de care ne vom preocupa aici în mod special, un amănunt nou și interesant din mai multe puncte de vedere. Din cuprinsul acestei scrisori reiese în mod clar că Wagner a avut în acest timp, în legătură cu reforma învățământului, inițiată cu atât succes la Brașov, și o însărcinare specială din partea magistratului din Sibiu. Nu se poate învedera din textul scrisorii în ce formă i s-a dat această misiune. Faptul însă este precis și el explică la rândul lui denumirea frapantă a lui Wagner în socotelile Sibiului ca *ludiliterator noster* ⁴.

În calitatea sa de membru al magistratului brașovean, Wagner a fost întrebuințat în repetate rânduri în misiuni politice și diplomatice. Faptul că a fost trimis cu predilecție în misiuni la Sibiu, denotă, în afară de legăturile menționate, că s-a bucurat aici de un prestigiu și de o încredere deosebită. Astfel îl găsim la 27 aprilie 1546 într-o misiune la Sibiu, la sfârșitul lui februarie 1547 împreună cu un fruntaș al preoțimii săsești din țara Birsei, Mathias Glatz, la întrunirea căpeteniilor clerului luteran ardelean la Sibiu, cu care prilej a adus noului primar al Sibiului, Martin Weiss, o scrisoare personală a lui Honterus, iar la 2 mai și 25 noiembrie 1547, 13 martie, 8 septembrie, 23 octombrie și 25 noiembrie 1548 îl aflăm din nou, aproape totdeauna pentru un timp mai îndelungat, de circa 2 săptămâni la Sibiu ⁵.

La sfârșitul lui septembrie sau începutul lui octombrie 1546, Valentin Wagner s-a căsătorit la Brașov. Magistratul de la Sibiu s-a folosit de această ocazie spre a-i oferi ca dar din partea provinciei un covor prețios și o linguriță de argint, ⁶ ceea ce învederează iarăși legăturile lui strânse cu conducătorii vieții publice de la Sibiu. Unii cercetători cred că în jurul anului 1545—1546 ar fi avut loc o a doua călătorie a lui Valentin Wagner la Witten-

¹ Fr. Teutsch, *Die siebenbürgisch-sächsischen Schulordnungen*, vol. 1, p. XVII, și 6 ss., în *Monumenta Germaniae Paedagogica*, VI, Berlin, 1888.

² Jos. Trausch, *Schriftsteller—Lexikon*, vol. 3, Brașov, 1871, p. 477, nota 6.

³ Fr. Stenner, *Die Beamten der Kronstadt*, Supliment 1 la vol. VII din *Quellen* etc., Brașov, 1916, p. 154. Stenner face o deosebire între *civis iuratus* și *Ratsherr*, încadrându-l pe Wagner în anii 1545—1547 ca *civis iuratus*, care în anul 1548 ar fi fost ridicat la rangul de *Ratsherr*. Pilda lui Stenner o urmează H. Tontsch, *Die Honteruspresse*, p. 22 și H. Schuller, în *Mitteilungen*, etc., p. 351, ceea ce evident este o eroare, fiind vorba de o noțiune sinonimă. A ajuns de altfel abia în 1546 sau chiar 1547 la acest rang.

⁴ Arhivele statului din Sibiu, fondul Socoteli Consulare, 1546, f. 27 și apoi 44 numai în forma *ludiliterator*.

⁵ *Quellen...* etc., vol. 3, Brașov, 1896, p. 388, 392, 405, 443, 446, 448. Scrisoarea lui Honterus către Weiss la I. Trausch, *Beiträge und Aktenstücke zur Reformationsgeschichte von Kronstadt*, Brașov, 1865, p. 59—61.

⁶ Fr. Teutsch, *Geschichte der evang. Kirche in Siebenbürgen*, vol. I, Sibiu, 1921, p. 245.

berg, ceea ce însă cred că nu se poate deduce din scrisoarea citată a lui Sigismund Gelei din Bratislava, către Wagner, datată 5 mai 1546¹.

Activitatea literară a lui Valentin Wagner culege în acești ani primele ei roade, ca să sporească în ultimul deceniu al vieții sale (el a decedat acum 400 de ani, la 1 spre 2 septembrie 1557) în mod considerabil, evidențiindu-l, între altele, ca pe unul din cei mai buni eleniști ai timpului său. El a avut legături și cu patriarhul de la Constantinopol și a încercat prin unele publicații să propage luteranismul între comercianții greci, care aveau legături comerciale intense cu Brașovul și probabil și între români². În anul 1544, faima literară a lui Valentin Wagner creștea între sași cu acea precuvîntare în 72 versuri pline de vervă și inspirație, cu care se adresa căpeteniilor săsești din Transilvania, prezentîndu-le opera lui Johannes Honterus *Compendium iuris civilis in usum civitatum ac sedium Saxonicarum in Transylvania collectum*, tipărită în anul 1544³.

Poziția lui Valentin Wagner în istoria culturală a sașilor este caracterizată mai cu seamă prin activitatea sa literară și didactico-literară, care-l situează printre reprezentanții de frunte ai umanismului ardelean. El s-a remarcat ca un cunoscător profund al limbilor clasice, editînd texte din autori antici ca Seneca, Aristotel și alții. A publicat de asemenea textul grecesc și latin al noului Testament. În masele mai largi ale poporului s-a făcut cunoscut prin editarea a 16 gravuri după „dansul morții” al lui Hans Holbein, însoțite fiecare de versuri ale lui Wagner. Personalitatea lui este profilată și prin legăturile strînse și amicale ce le-a întreținut tot timpul activității sale cu fruntași ai umanismului contemporan ca Melancthon și Camerarius. Ca *pastor Coronensis meritissimus, vir utriusque linguae, tam Graecae quam Latinae, peritissimus, adeoque in utraque rhetor et poeta exercitantissimus și summum ornamentum patriae suae*, Wagner a rămas după o viață destul de scurtă în amintirea contemporanilor săi⁴.

Astfel se contura personalitatea aceluia, pe care magistratul din Sibiu căuta în anul 1546 — cum reiese din scrisoarea, ce face obiectul acestor rînduri — să-l atragă în serviciile orașului și ale Universității săsești. Această scrisoare, păstrată în original, a suferit în decursul veacurilor unele stricăciuni care au deteriorat chiar elementele principale ale unei scrisori: numele emitentului, numele adresantului și data⁵. Din datare s-a păstrat anul: 1546; lipsește însă luna și ziua. Totuși, acestea se pot reconstitui cu o oarecare aproximație, întrucît documentul a fost scris, după cum se deduce din conținutul lui, după încheierea actului de logodnă al lui Valentin Wagner și înainte de căsătoria sa, care după cum am văzut, a avut loc pe la sfîrșitul lunii septembrie 1546. Această deducție concordă foarte bine și cu indicațiile din registul scrisorii, elaborat pe o fișă separată în secolul al XVIII-lea

¹ K. K. Klein, *op. cit.*, p. 197, după Teutsch. Scrisoarea la J. Dück, *Geschichte des Kronstädter Gymnasiums*, Brașov, 1845, supliment, p. 32 ss.

² H. Schuller, în *Mitteilungen*, *loc. cit.*, p. 363.

³ *Ibidem*, p. 355. Facem aici abstracție de pretinsa gramatică greacă a lui Wagner din anul 1535, care nu există în original și a cărei existență pentru acest an — ar fi primul tipar ardelean — rămîne cel puțin discutabilă.

⁴ *Quellen...*, vol. 4, Brașov, 1893, p. 80 și 491.

⁵ A se vedea transcrierea documentului în anexă la această scurtă contribuție.

și păstrat împreună cu scrisoarea originală, avînd data de 4 august 1546. Ca destinatar al scrisorii figurează primarul Sibiului al cărui nume de asemenea lipsește astăzi în originalul deteriorat. Firește însă că aici este vorba de cunoscutul primar Petru Haller, personalitatea cea mai importantă pe atunci între sași, care a avut conducerea orașului și a provinciei Sibiu între anii 1542—1546, 1550—1552 și 1554—1556, fiind apoi între anii 1556—1569 jude regal al Sibiului¹. Haller a obținut mai tîrziu în afara pămîntului crăiesc, diferite latifundii pe care s-au stabilit urmașii săi și s-au maghiarizat, intrînd în rîndurile nobilimii din comitatele ardelene². Prin această împrejurare se explică și proveniența scrisorii din fondul familiei Haller la Arhiva istorică a Academiei R.P.R. — Filiala Cluj. Mai multe greutăți întîmpinăm însă la identificarea persoanei care a redactat scrisoarea de față. Regestul pe fișa din secolul al XVIII-lea indică numele unui oarecare Pertel Hans. În izvoarele, de altfel, foarte bogate referitoare la istoria Brașovului, în secolul al XVI-lea, nu se găsește de loc acest nume³. Din felul însă cum se prezintă scrisoarea credem că avem aici de a face cu o citire eronată a aceluia care a elaborat în secolul al XVIII-lea regestul scrisorii și emitem ipoteza că ea a putut fi redactată de cunoscutul brașovean Hannes Benkner, om politic, antreprenor și comerciant, care în anul 1546 a înființat la Brașov prima *moară* de hîrtie din Ardeal și care în repetate rînduri a fost primar (Stadtrichter) al orașului. Benkner este acela care l-a îndemnat pe Valentin Wagner să prelucreze catehismul lui Luther în limba greacă și s-a îngrijit, cum se știe, de traducerea în limba slavonă bisericească a evangheliilor. Afară de asemănările grafice dintre cele două nume Pertel și Benkner, numele lui Benkner fiind adesea redat și sub formele Penker și Penkner, ne îndeamnă la ipoteza identității autorului scrisorii cu Hannes Benkner și faptul că autorul scrisorii îl numește pe Haller prieten, ceea ce denotă legături mai apropiate, care de fapt au existat între Haller și Benkner. Amîndoi au întreținut și legături comerciale, fiind la un moment dat cointeresați la exploatarea în comun a unei mine de aur de la Baia de Arieș în munții Apuseni⁴.

Scrisoarea de care ne ocupăm în rîndurile de față se prezintă ca un răspuns al ipoteticului Benkner către Petru Haller, care ceruse intervenția celui dintîi în legătură cu o eventuală numire a lui Valentin Wagner ca notar provincial la Sibiu. Un deceniu și jumătate funcțiunea de notar provincial al Sibiului fusese îndeplinită cu mare iscusință de magistrul Lucas Trapoldianus, care s-a retras din această funcție abia la sfîrșitul anului 1545, ca să moară pe la finele anului 1547 ca senator. În ceea ce privește reocuparea acestui post, magistratul din Sibiu se afla acum într-o criză care s-a încheiat abia în anul 1548 cu numirea lui Thomas Bomelius

¹ Despre Haller a se vedea : G. Gündisch, *Peter Haller, Bürgermeister von Hermannstadt u. Sachsengraf (1490—1569)*, în *Deutsche Forschung im Südosten*, 5, 1944, p. 43—102 și literatura indicată acolo.

² G. Gündisch, *Haller Péter gazdasági vállalkozásai, Erdélyi tudományos füzetek*, nr. 206, Cluj, 1947, p. 13.

³ *Quellen...*, vol. 1—8, Brașov, 1886—1928.

⁴ G. Gündisch, *Deutsche Bergwerkssiedlungen im siebenbürgischen Erzgebirge*, în *Deutsche Forschung im Südosten*, 1, 1942, p. 70.

din Braşov. Funcţia notarului provincial avea în cadrul corpului administrativ autonom al saşilor din Ardeal o însemnătate covârşitoare, cu atât mai mare în acele zile, cu cât saşii din Universitatea săsească, formînd una din cele trei „naţiuni”, făceau parte din componenţa păturilor conducătoare ale principatului ardelean nou înfiinţat. Funcţia notarului din Sibiu este amintită deja în secolul al XIV-lea¹. În cadrul diferitelor forme ale autonomiei săseşti, notarul avea în atribuţiile sale conducerea cancelariei oraşului, a provinciei sibiene şi a Universităţii săseşti. Ca atare el avea o responsabilitate multiplă, fiind însărcinat cu redactarea şi supravegherea întregii corespondenţe². El trebuia deci să aibă un simţ politic dezvoltat, să minuiască o pană iscusită, şi natural, să stăpînească limba latină în toate subtilităţile ei. El era elementul statornic în cadrul organului de conducere al oraşului, respectiv al provinciei sau al Universităţii, care era magistratul din Sibiu, deoarece primarul şi senatorul Sibiului puteau fi la sfîrşitul anului oricînd schimbaţi³.

În lipsa unei personalităţi apte pentru acest post, magistratul sibian, după retragerea lui Trapoldianus, a reuşit în cele din urmă să angajeze, pe un timp limitat pe cunoscutul umanist bistriţean Christian Pomarius⁴. Pomarius a fost caracterizat prin acea nestatornicie, care este simptomatică pentru mulţi din scriitorii umanişti. Trecut de mult de pragul tinereţii, îl găsim pe rînd în serviciile magistratelor de la Sibiu, Braşov şi Bistriţa în calitate de notar, ca să ajungă către sfîrşitul carierei sale în funcţia de paroh la Lechinţa şi decan al capitolului de la Bistriţa. La Sibiu Pomarius a refuzat să se angajeze pe o durată mai îndelungată. El ilustrează această situaţie, intitulîndu-se în protocolul oraşului ca *notarius rogatus usque ad tempus, donec alter institui poterit*⁵. Este evident că Pomarius a cedat în primul rînd insistenţei cu care a fost chemat de către Petru Haller, care i-a dat o sarcină specială încredinţîndu-i orînduirea şi inventarierea arhivei oraşeneşti, pe care fireşte Haller, la preluarea funcţiei de primar, va fi găsit-o în dezordine. La data de 25 septembrie 1556, Pomarius terminase lucrarea. În acest moment — cum aflăm din scrisoare — el demisionează deja din serviciul, preluat iniţial probabil numai cu scopul de a orîndui arhiva, ca, la stăruinţele lui Haller, să rămînă în sfîrşit şi în anul 1547.

În asemenea împrejurări, atenţia primarului Petru Haller şi a magistratului sibian se îndreptau asupra persoanei lui Valentin Wagner, strălucit cunoscător al limbilor clasice, care desigur şi-a dovedit capacitatea necontestată în diferitele treburi ale oraşului Braşov precum şi în situaţia sa de *ludiliterator* în serviciile magistratului sibian. Astfel în vara anului 1546, Haller se adresează deci prietenului său la Braşov — ipoteticului Hannes

¹ G. Seiwert, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare*, în *Archiv d. Vereins f. siebenbg. Landeskunde*, 47, 1933, p. 46, ss.

² Asupra cancelariei de la Sibiu, vezi unele observaţii la Andreas Scheiner, *Die Sprache des Teilschreibers Georg Doller*, în *Archiv...*, 47 1933, p. 46 ss.

³ G. Müller, *Stühle und Distrikte*, Sibiu, 1942, passim.

⁴ R. Schuller, *Christian Pomarius. Ein Humanist und Reformator im siebenb. Sächsenland*, în *Archiv...*, 39, 1913, p. 185 ss.

⁵ *Archiv...*, 3, 1858, p. 170, notă 17.

Benkner — rugîndu-l să sondeze printre rudele lui Wagner șansele unei eventuale chemări a acestuia în postul de notar provincial sibian. Din răspunsul primit de Haller, se poate vedea, că prietenul și-a îndeplinit misiunea cu multă conștiinciozitate. Înainte însă de a povesti mersul tratativelor, el mărturisește cât de greu ar fi „ca să nu zic chiar imposibil”, de a se lipsi de o personalitate de talia lui Wagner. Totuși, simțindu-se obligat față de Haller și magistratul din Sibiu, ipoteticul Benkner începe tratativele cu mama și rudele lui Wagner, pentru a-l îndupleca pe acesta, cu ajutorul lor, să accepte o chemare atît de onorabilă. Din scrisoare putem deduce că tatăl lui Wagner era pe atunci deja mort. Benkner discută cu mama lui și cu rudele mai apropiate, care transmit în același timp lui Haller prin mediatorul lui mulțumirile lor pentru că încredințase lui Valentin Wagner încă mai dinainte postul de *ludiliterator* în cadrul universității¹, iar acum voia să-l înalțe la onoruri și mai mari. Ei ar fi fost gata să îndeplinească în această privință dezideratele lui Haller, dacă nu s-ar fi lovit însă de un obstacol de neînving. Înainte de a se fi încheiat actul de logodnă între Valentin Wagner și aleasa lui, s-ar fi hotărît în mod neșovăielnic ca Wagner să nu părăsească cu logodnica lui casa părintească, ci să se oblige să rămînă pentru totdeauna la Brașov, și că la condițiile astfel formulate, Valentin Wagner ar fi consimțit. Acum, firește, el n-ar mai fi putut să treacă peste cuvîntul dat. În asemenea condiții, ipoteticul autor al scrisorii, Benkner, trebuie să declare misiunea sa ca eșuată. El roagă pe Haller să fie convins că s-a procedat în această problemă cu toată diligența și să nu fie supărat de eșecul afacerii.

Nu putem afirma dacă Valentin Wagner, relativ la chemarea lui la Sibiu, a cedat într-adevăr numai voinței ferme a logodnicei sale. Cert este că la Brașov, o serie de fapte reale s-au împotrivit unei hotărîri pozitive față de oferta sibiană. El a rămas fidel Brașovului și și-a urmat calea, ca cel mai intim colaborator al lui Honterus, un fel de Melanchthon al Ardealului. În scurt timp, de altfel, el ajunge succesorul deplin al acestuia intrînd chiar și în posesia tiparniței lui Honterus².

Scrisoarea, de care ne-am ocupat în aceste rînduri, luminează cîteva momente din drumul întunecos al vieții lui Valentin Wagner. Cu detaliile sale din intimitatea vieții personale a lui Wagner, ea ne oferă o contribuție binevenită la biografia acestui savant și umanist ardelean, de la a cărui moarte s-au împlinit acum 400 de ani. Scrisoarea reprezintă însă și o contribuție la psihologia cetățeanului din vechiul Brașov, cu iubirea sa fără margini față de peticul de pămînt, unde s-a născut și de care numai cu greu se desparte.

¹ Sintem de părere că Wagner a avut ca *ludiliterator* al Sibiului un fel de imputernicire pentru introducerea sau promovarea reformei de învățămînt la Sibiu și în tot cuprinsul Universității săsești.

² Badál E., *Az első rézmetsző műhely magyarországon. In Művészet-történelmi értesítő*, 5, 1956, p. 134—136, publică o scrisoare a lui Georg Wernher din anul 1555, prin care acesta solicită de la camera ungară din Bratislava un privilegiu pentru tipografia lui Wagner, emițînd părerea, că Valentin Wagner s-ar fi folosit în tipografia sa ca primul ardelean și de arta gravurii în aramă.

ANEXĂ

Prudens et circumspecte domine amiceque observandissime, salutem et mei commendationem. Rogat me vestra prudens dominatio per suas literas ad me datas, ut agerem cum parentibus et propinquis Valentini Wagneri, quo is officium notariatus istius civitatis Cibiniensis assumeret, quoniam Christianus Pomarius, qui nunc et provinciae praeest, ob certas et quidam rationabiles causas eam conditionem resignasset. Ego sane, qui cum vestrae prudenti dominationi tum isti ornato senatui ad commodandum inserviendumque multis nominibus me astriculum devinctumque esse agnosco, considerans etiam quam difficile (ne dicam impossibile) sit, rem¹ qualis² qualis³ sit, talis carere posse persona, egi certe et quidem diligentissime tam cum matre eius Valentini ac propinquis quam etiam affinibus, rogans eosdem quantum potui diligentia, ut ipsorum accedente voluntate idem Valentinus eam honestissimam conditionem assumeret, ex qua plurimum decernentibus ipsis omnibus et ipsi eorum filio Valentino maximus honor foret assecuturus. Qui omnes amplissimas egerunt gratias vestrae prudenti dominationi, tum quam antehac filio ipsorum ludium literatorem concredidissent, tum quam etiam iam eundem ad altiora honoris ornamenta promovere niterentur. Gratias ob id inquam et agentes maximas et habituri multo maiores per omnem vitam ipsorum conaturi, ut si non dignam gratitudinis tamen testem aliquam saltem vicem rependere possint. Et in hoc quoque dominationum vestrarum voto adimplendo paratos promptosque esse dicebant, nisi non obstaculo propedirentur, nempe eo, quod priusquam sponsalia firmarentur, id verbis claris expressis receptum est, ne idem Valentinus cum sponsa alio migrare, sed hic apud nos manere deberet. In quod observandum esse, Valentinus suum praebeuit assensum. Et proinde fidei datae ipsi contraire non licet. Cum itaque tali conditionis exceptione remoretur, rogo vestram prudentem dominationem, ne aliqua indignationis molestia ( )⁴ uti in hoc negotio diligenter ( )⁵rum quoque nihil non sum ( )⁶ gratificari con ( )⁷ domo feliciter ( )⁸ 1546.

Pe verso adresă : Prudenti ac circumspecto dominio ( )⁹ magistro civium civitatis Cib ( )¹⁰ et amico ( )¹¹.

Orig. hîrtie, sigilul era pe verso pentru inchiderea documentului aplicat. Arhiva istorică a Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, fondul familiei Haller, fasc. XXII, lit. H, nr. 180.

¹ Aşa este textul original.

² Idem,

³ Idem.

⁴ Lacună 4 cm.

⁵ Lacună 8 cm. ⁶ Lacună 10,5 cm. ⁷ Lacună 11 cm. ⁸ Lacună 12 cm. ⁹ Lacună 5 cm. ¹⁰ Lacună 2,5 cm. ¹¹ Lacună 3,5 cm.

NOTE ȘI ÎNSEMNĂRI

TRADUCERILE ÎN LIMBA GREACĂ ȘI ROMÂNĂ A „NACAZULUI“ (ÎNVĂȚĂTURA) ECATERINEI A II-A

DE

ARIADNA CIORAN-CAMARIANO

În anul 1773 s-a publicat la Iași o carte cu următorul titlu: „Învățătură a însuși stăpînitoarei mării Ecaterinii II către orînduita epitropie preste alcătuirea arătării a unii noao. legiuitoare condică, tălmăcită pe limba moldovenească și tipărită prin îndemnarea luminatului Gheneral Feldmarșal și a fêl de fêl de ordine Cavalier și poruncitorul Armiei cel dintăi, Graf Petru Alexandrovici Rumianțov. Cu toată ostrdiia și cheltuiala préosfințitului Mitropolit a toată Moldaviia Chiriu Gavriil, carea s-au tălmăcit de Toma II logofet la anii de la Hristos 1773, august 16¹.

Din titlu vedem că traducătorul este un oarecare Toma al doilea logofăt, iar din prefață aflăm că traducerea s-a făcut din grecește.

În cele ce urmează ne propunem să arătăm cine este traducătorul Toma și care este prototipul grecesc de care s-a servit el. Dar mai întîi să arătăm foarte pe scurt ce este acest „Nacaz” al țarinei.

Pentru a satisface cerințele opiniei publice a nobilimii din Rusia și pentru a înlătura o răscoală țărănească, Ecaterina întreprinde convocarea unei comisii pentru alcătuirea unui nou cod de legi. Prin convocarea acestei comisii, ea spera să cîștige definitiv opinia publică rusă, demonstrînd în mod concret voința și intenția ei de a face unele reforme în țară². Deci, Ecaterina avea nevoie de această comisie pentru scopuri politice.

Prin acest nou cod de legi, Ecaterina urmărea întărirea poziției ei prin „despotismul luminat” și crearea renumelui, atît în Europa cît și în Rusia, de „suverană luminată”. Această comisie legiuitoare trebuia însă să lucreze sub directa îndrumare și supraveghere a împărătesei pentru ca dezbaterile ei să nu ia vreo întorsătură nedorită.

În acest scop, Ecaterina însăși începe la 1765 redactarea Nacazului, adică instrucțiunile către această comisie care trebuia să alcătuiască noul cod de legi. În aceste instrucțiuni, făcînd uz de spiritul enciclopediștilor și folosind terminologia lor³, împărăteasa formula prin-

¹ I. Bianu — N. Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, Buc., 1910, vol. II, p.201.

² G. Makogonenko, *Nicolae Novikov și cultura rusă în sec. al XVIII-lea*, Moscova-Leningrad, 1951, p. 76 (în lb. rusă).

³ G. Makogonenko, *op. cit.*, p. 74.

cipline generale ale noii legiurii; se recomanda în mod fărnarnic toleranța religioasă, îndulcirea pedepselor, îngrădirea iobăgiei etc. De asemenea, după principiul „despotismului luminat” și sub pretextul că din cauza spațiului întins al țării, o altă cîrmuire ar fi dăunătoare, se demonstra necesitatea guvernămîntului autocrat. Prin aceste reforme, Ecaterina voia să întimideze pe cei din rîndurile nobilimii care se împotriveau autocrației țariste. De fapt, Ecaterina nu se gîndea să le pună în aplicare și cîtuși de puțin fără aprobarea nobilimii, căreia i-a dat mîna liberă să înlăture din Nacaz tot ce nu-i convenea.

Izvoarele din care Ecaterina a II-a și-a extras principiile generale ale Nacazului, după cum mărturisește ea însăși în corespondența sa cu enciclopediștii francezi, sînt operele lui S. von Pufendorf¹, *Institutions politiques* de Bielfeld, *Dei delitti e delle pene* de Beccaria², și mai ales *L'Esprit des lois* de Montesquieu, în care se analizează diferitele forme de guvernămînt³. În ceea ce privește pe Montesquieu, țarina nu se jenează să recunoască într-o scrisoare către d'Alembert că l-a „depuillé sans le nommer”⁴. Aproape 300 de capitole ale Nacazului au fost împrumutate de la Montesquieu și 108 de la Beccaria⁵. Trebuie să observăm însă că Ecaterina extrăgea din operele enciclopediștilor ceea ce nu era în contradicție cu cîrmuirea ei autocrată.

Cînd Nacazul a fost terminat, împărăteasa l-a trimis comisiei legiuitoare ca să-i servească drept îndreptar. După citirea Nacazului, membrii comisiei⁶ au hotărît să-i acorde țarinei titlul de „marea și înțeleapta mamă a patriei”. Ecaterina, făcînd încă o demonstrație demagogică, a refuzat acest titlu, spunînd că datoria ei este să aibă grijă de supușii ei și să iubească cu dorința sa fie iubită de aceștia.

¹ Operele lui Pufendorf sînt fundamentul teoretic ale societății burgheze din secolul al XVIII-lea. Ele joacă un rol foarte important pentru burghezie ca *Manifestul Partidului Comunist* pentru lumea muncitorească; vezi D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 38 și 52.

² Opera lui Beccaria a fost tradusă în limba greacă de Adamantie Coray și publicată la Paris în 1802. O nouă ediție adăogită a apărut tot la Paris în 1823, iar o a treia la Atena în 1843; vezi, Gh. Ladas, Βιβλιογραφικαί έρευναι αναφερόμεναι εις τὰ έργα του 'Αδαμαντιου Κοραή (Cercetări bibliografice referitoare la operele lui Adamantie Coray), Atena, 1934, p. 40. Această importantă operă a juristului italian din secolul al XVIII-lea s-a tradus prin intermediul versiunii grecești a lui Coray și în limba romînă de Vasile Vîrnav în 1824. Traducerea romînească se păstrează în ms. rom. 185 al Academiei R.P.R.; vezi Ion Bianu, *Catalogul manuscriselor romînesti*, București, 1907, tom. I, p. 421. Trebuie să relev că învătatul Coray nu a fost diacon cum se reproduce în titlul traducerii făcute de Vîrnav. El se numea Diamantis (Adamantie). Probabil pronumele lui prescurtat s-a întregit greșit Diaconu.

³ S. Platonov, *Histoire de la Russie des origines à 1828*, Paris, 1929, p. 788 și Dimitrie Mavrocordat, Δοκίμιον ιστορικόν περί της ρωσικής νομοθεσίας από των αρχαιοτάτων άχρι των καθ' ήμās χρόνων (Schită istorică despre legislația rusească din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre), Atena, 1857, p. 179–180.

⁴ S. Platonov, *loc. cit.*; cf. și *Istoria U.R.S.S.*, sub redacția acad. B. D. Grekov, 1948, p. 618 (în l. rusă) și G. Makogonenko, *op. cit.*, p. 74.

⁵ D. M. Kaouchansky, *L'Influence russe sur le droit roumain dans la 1-ère moitié du XIX-e siècle*, în *Les Balkans*, XI, 1939, p. 71. Cu traducerea în limba greacă a vestitei opere a lui Montesquieu, *L'Esprit des lois*, se ocupa încă din 1790 revoluționarul Rigas Velestinlis. O altă traducere în limba greacă a făcut marele dragoman Iacob Arghirooulos, vezi Ariadna Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și romînă*, Buc., 1946, p. 25. Din această operă se inspiră și Ionitã Tăutul în tratatul său de politică, redactat la Constantinopol în 1827; vezi D. Popovici, *op. cit.*, p. 97 și 127. Sub titlul *Firea legilor*, se publică fragmente în 1842, în revista lui Gh. Barițiu, *Foia pentru minte, inimă și literatură*. Mai toate operele literare ale lui Montesquieu au fost traduse atît în limba greacă cît și în limba romînă. Prima traducere făcută în limba romînă din Montesquieu este *Arsachie și Ismenia*, „tălmăcită la leat 1794”. Traducerea se află în ms. rom. al Academiei R.P.R., nr. 3099; vezi D. Popovici, *op. cit.*, p. 97 și 127.

⁶ Despre membrii comisiei, vezi B. D. Grekov, *op. cit.*, p. 618.

Comisia a lucrat între anii 1766—1768, ținând vreo 200 de ședințe¹. Ecaterina căuta să prelungească lucrările comisiei fiindcă ea nu se grăbea nici să elaboreze legile și nici să le pună în aplicare. Constatând însă că în ciuda intervențiilor ei, mulți deputați au continuat să acționeze într-o direcție nedorită de ea, iar pe de altă parte socotind că și-a atins scopurile de propagandă, a dizolvat comisia², așa că reformele legislative ale Ecaterinei au rămas o simplă teorie.

Lucrările comisiei ca și Nacazul³ au fost comentate mult, atât în Rusia, cât și în cercurile iluminiștilor din Occident. Gloria de suverană iluministă a Ecaterinei II n-a durat însă mult timp, deoarece cunoscutul iluminist Nicolae Novikov a scos, prin revista sa „Trutini”, masca de pe chipul de monarh iluminat al Ecaterinei, arătând societății ruse adevărul ei chip de monarh despotice⁴.

Către sfârșitul vieții sale, țarina nici măcar de formă nu mai poza ca o „suverană luminată”, ci dimpotrivă ea a devenit animatoarea fățișă a unei politici reacționare.

Când a izbucnit revoluția franceză, ea a exclamat : „aceasta nu este o simplă revoluție. Să închidem cărțile de înaltă filozofie și să începem iarăși cu abecedarul”. A emis și un ucuz, prin care interzicea intrarea în Rusia a cărților și a persoanelor care veneau din Franța. În același timp, mitropolitul Moscovei, Platon, a primit ordin să controleze toate operele cu continut filozofic sau politic, traduse în limba rusă⁵.

Cu un an înainte de a se încheia pacea de la Kuciuk-Kainargi, în timpul când armatele rusești, în luptă cu asupritorii turci, se aflau pe teritoriul romnesc, Nacazul Ecaterinei se traduce și se publică și în limba română, din ordinul comandantului trupelor rusești, feldmareșalul Rumianțov. Scopul urmărit de Rusia țaristă prin această traducere se încadra în propaganda pe care o făcea în această epocă Ecaterina, în stinul popoarelor creștine subjugate, propagandă, pe de o parte antiotomană, iar pe de alta filorusă, cu scopul de a le câștiga simpatia și sprijinul⁶.

Deci, Nacazul se publică în limba română într-o vreme, spune N. Iorga, când tiparul țărilor române nu dădea decât proclamațiile lui Rumianțov⁷.

Versiunile grecești ale Nacazului

Din prefața versiunii românești aflăm că traducerea s-a făcut din grecește. Dar care este prototipul grecesc? Se pune această întrebare, fiindcă în limba greacă nu avem o singură traducere, ci două, independente una față de cealaltă, publicate amândouă în același an. Una, făcută de un anonim, după versiunea italiană, s-a publicat la Veneția în 1770. Cine este anonimul traducător nu se știe. Nici Gh. Zaviras, care trăia în timpul publicării cărții, nu l-a putut

¹ Șt. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, I. *Izvoarele*, Iași, 1934, p. 281; idem, *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, vol. I, partea I, *Izvoarele*, Vaslui, 1937, p. 183.

² G. Makogonenko, *op. cit.*, p. 82-83.

³ Nacazul a fost publicat de mai multe ori și în mai multe limbi. Mai întâi a apărut în limba rusă la Moscova în 1767. În același an, și tot la Moscova, a apărut o altă ediție și cu traducerea germană, iar la 1770, o ediție în patru limbi: rusă, latină, germană și franceză. S-a mai tradus în limba italiană, polonă, engleză, olandeză, greacă și română. Cf. D.M. Kaouchansky, *op. cit.*, p. 71.

⁴ G. Makogonenko, *op. cit.*, p. 128.

⁵ F. Vafidis, *Ἑλλησιαστικὴ Ἱστορία (Istoria bisericăscă)*, Alexandria, 1928, vol. III, partea II, p. 446.

⁶ Ariadna Camariano, *op. cit.*, p. 17 și idem, *Voltaire și Giovanni del Turco, traduși în limba română pe la 1772*, Buc., 1944, extras din vol. omagial C. Giurescu, p. 181.

⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII. *Reformatorii*, Buc., 1938, p. 309.

identifica¹. Probabil a fost vreunul din acei greci înflăcărați din Insulele Ionice, care și-au sacrificat nu numai averea, ba chiar și viața, alături de armatele rusești, din Mediterana. Aceștia așteptau cu încredere realizarea promisiunilor lui Orlof—cărui a fi este și dedicată cartea—că Ecaterina a II-a va elibera poporul grec de sub asuprirea otomană. Entuziasmul grecilor din Veneția pentru Rusia ajunsese așa de departe în acea epocă, încât ei își exprimau dorința să trăiască sub oblăduirea și protecția mării împărăteșe.

A doua traducere în limba greacă a Nacazului s-a făcut de învățatul cleric Evghenie Vulgaris. Acest text s-a publicat sub următorul titlu: *Εισήγησις τῆς Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος Αἰκατερίνης Β' πρὸς τὴν ἐπιταχθεῖσαν ἐπιτροπίαν ἐπὶ τῇ ἐκθέσει τοῦ προβλήματος ἐνὸς νεαροῦ κώδικος, μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν τῶν γυν Ἑλλήνων διάλεκτον ὑπὸ Ἱεροδιακόνου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως* (Instrucțiunea Majestății sale imperiale Ecaterina a II-a către comisia însărcinată cu alcătuirea unui nou cod de legi tradusă în limba populară a grecilor de astăzi de ierodiaconul Evghenie Vulgaris), <Petersburg, 1770>².

Evghenie Vulgaris a precedat traducerea sa cu o dedicație către prea „slăvita împărăteasă” și o lungă prefață către cititor. Locul și data apariției traducerii sale nu figurează în titlu. Gh. Zaviras ne spune că s-a publicat la Petersburg în anul 1771³. Nu cunoaștem argumentele pe care se bazează Zaviras în afirmația sa. Tot așa se exprimă și Const. Sathas⁴, precum și A. Papadopoulos-Vretos⁵. Probabil acești doi din urmă au folosit pe Zaviras⁶.

Dar avem mărturii plauzibile, după care rezultă că traducerea lui Vulgaris s-a publicat în 1770. În prefața sa către cititor, traducătorul Vulgaris spune: „Iată că acum, în anul 1770 mi s-a încredințat prea cinstita îndeletnicire de a traduce Nacazul din limba franceză în cea greacă⁷. Iar într-o scrisoare pe care învățatul traducător o trimitea din Lipsca prietenului său Neofit Kafsocalivitul, printre altele, îi scria și următoarele: „Anul trecut mi s-a trimis cartea alcătuită de însăși Majestatea sa despre legislația țării pentru ca s-o traduc din limba franceză în limba noastră. Am primit ordinul de la curtea imperială să dedic traducerea Majestății sale. M-am conformat și am trimis opera terminată la Paștele trecut. Cu aceasta i-am mulțumit peste așteptările lor. Dovadă că mi-au trimis în august trecut zece pungli, drept răsplătă pentru munca mea. Pe lângă aceasta, mi s-a propus să iau asupra-mi supravegherea școlii, de curând înființate acolo, pentru educarea copiilor nobililor. Chibzuind mult și bine asupra acestei misiuni am refuzat, nu știu însă dacă refuzul meu va fi acceptat”⁸.

Dintr-o altă scrisoare a lui Vulgaris, adresată tot lui Neofit Kafsocalivitul, aflăm nu numai că nu i-a fost acceptat refuzul, ci din contra i s-au făcut toate concesiile posibile. I s-a dat deplină libertate să stea în Rusia cum va voi și cît va voi. Împărăteasa i-a fixat o remunerație de 1000 de ruble pe an și a ordonat să se pună sub supravegherea lui Biblioteca patriarhală și sinodală pentru ca să le aibă la dispoziție.

În asemenea condițiuni, fiind îndemnat și de prietenii săi, Vulgaris a acceptat invitația, comunicînd lui Kafsocalivitul că după sărbătorile Paștilor va porni spre Rusia.

¹ Gh. Zaviras, *Νέα Ελλάδα ἡ ἑλληνικὸν θέατρον ἐκδοθὲν ὑπὸ Γεωργίου Κρέμου* (Grecia modernă sau teatrul grecesc, editat de Gh. Kremos,) Atena, 1872, p. 293.

² Titlul grecesc este precedat de titlul rusesc, iar textul este publicat pe două coloane; la stînga paginii este textul rusesc, iar la dreapta, traducerea greacă.

³ Gh. Zaviras, *op. cit.*, p. 273.

⁴ Const. Sathas, *Νεοελληνικὴ φιλολογία* (Literatura neogreacă), Atena, 1868, p. 570.

⁵ A. Papadopoulos-Vretos, *Νεοελληνικὴ φιλολογία* (Literatura neogreacă), Atena, 1857, vol. II p. 64.

⁶ Deși cartea lui Zaviras a fost editată de Kremos la 1872, totuși se știe că a fost utilizată în manuscris și mai ales de Const. Sathas.

⁷ Cf. traducerea Nacazului făcută de Vulgaris, p. 41 din introducere.

⁸ Cf. Pavlos Kalligas, *Μελέται . . . καὶ λόγοι* (Studii . . . și discursuri), vol. II, Atena, 1898, p. 210.

Deși scrisorile lui Vulgaris nu sînt date, totuși, din cele spuse mai sus putem trage următoarele concluzii :

1. Textul francez al Nacazului a fost trimis lui Vulgaris, pentru a fi tradus, la începutul anului 1770.

2. Prin luna aprilie a aceleiași an (sărbătorile Paștilor în anul 1770 au căzut la 4/15 aprilie), traducătorul termină traducerea și o trimite în Rusia.

La 27 iunie 1770, dedicația lui Vulgaris către Ecaterina a II-a și prefața lui către cititor sînt deja traduse în limba rusă, cum rezultă din dedicația lui Ștefan Pisarev, publicată în fruntea versiunii grecești a Nacazului. Cred că imediat după ce s-au tradus în limba rusă aceste texte grecești, adică dedicația și prefața, versiunea lui Vulgaris s-a dat la tipar, deoarece cu greu am putea admite că Ecaterina a II-a, care dădea semne vădite de dorință de a publica Nacazul ei în cît mai multe limbi, fiind în posesia traducerii grecești încă din luna aprilie a anului 1770, să fi întîrziat publicarea ei pînă în 1771. Este foarte probabil ca pînă în luna august a anului 1770, cînd i se trimite lui Vulgaris recompensa pentru munca depusă ca traducător, și invitația de a se duce în Rusia, versiunea lui fusese publicată. Deci credem că versiunea lui Vulgaris s-a publicat în 1770 și nu în 1771 cum s-a susținut.

Traducătorul și prototipul grecesc al versiunii românești

Trei ani după ce s-a publicat traducerea greacă a lui Vulgaris, cercurile rusești aflate în țările române în timpul războiului ruso-turc, găsesc util ca această scriere a împărătesei să îmbrace forma românească. Feldmareșalul Rumianțov însărcinează cu ducerea la bun sfîrșit a traducerii românești pe mitropolitul Moldovei, Gavriil. Acest lucru rezultă din prefața-dedicație către feldmareșalul Rumianțov, semnată de mitropolitul Gavriil și publicată în fruntea traducerii românești a Nacazului. Dar din titlul traducerii vedem că nu prelatul însuși a făcut traducerea, ci un oarecare Toma, al doilea logofăt. Cine este acel Toma al doilea logofăt? Știrile ce le posedăm sînt foarte puține. La 1755, el era profesor la școala din Iași, sau poate dădea lecții în casele boierești. Acest lucru rezultă dintr-o însemnare aflată pe un manuscris grecesc, păstrat în biblioteca mitropoliei din Iași. Manuscrisul cuprinde comentariile lui Teofil Coridaleu la cartea lui Aristotel despre suflet. Pe prima pagină găsim două însemnări destul de lămuritoare. În josul paginii stă scris : „Și aceasta pe lîngă altele este a lui Toma Dimitriu, originar din Castoria”. În partea de sus a aceleiași pagini, citim o altă însemnare : „a lui Toma din Castoria, al doilea logofăt, și s-a afierosit acum școlii domnești din Iași de către Arghira soția lui”, iar la sfîrșitul cărții găsim următoarea notiță : „sfîrșitul cărții despre suflet. S-a terminat în anul 1755 al mîntuirii; s-a scris și mi s-a citit mie celui mai smerit dintre elevii lui Toma din Castoria, în satul Crepana”.

Prin urmare, vedem că Toma al doilea logofăt avea numele de familie Dimitriu, era originar din Castoria și că la 1775 preda la Iași filozofia¹.

În afară de acest manuscris, biblioteca mitropoliei din Iași posedă încă cîteva manuscrise cu conținut filozofic (unul scris la 1756), care de asemenea au aparținut lui Toma Dimitriu, iar după moartea acestuia au fost dăruite de soția lui școlii domnești din Iași².

¹ Teodor Atanasie, bazîndu-se pe însemnarea acestui manuscris, îl trece pe Toma din Castoria în lista profesorilor școlii din Iași; vezi *Περὶ τῶν ἐλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ*, (Despre școlile grecești din România), Atena, 1898, p. 65; vezi și N. Dossios, *Studii greco-române*, Iași, 1901-1902, p. 38 și 94.

² A. D. Xenopol — C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, Iași, 1885, p. 360, 362, 365, 369; cf. și C. Erbiceanu, *Manuscrise vechi aflate în biblioteca sf. Mitropoliei a Moldovei*, în *Revista teologică*, III, 1886, p. 51, 68, 81 și 230.

Un manuscris al lui Toma Dimitriu, cuprinzând comentariile lui Teofil Coridaleu la tratatul despre cer al lui Aristotel, scris la 1756, se găsește astăzi în Biblioteca centrală universitară din București. Probabil este manuscrisul din biblioteca mitropoliei Moldovei, descris de Erbiceanu, care mai târziu a ajuns în amintita bibliotecă din București. Toma, traducătorul Nacazului, a făcut și alte tălmăciri din limba greacă în limba română. Din îndemnul lui Ioan Cantacuzino vistierul, a tradus *Alcătuirea înaurită a lui Samuil Ravi Jidovul*¹. Traducerea lui s-a publicat la Iași în 1771 cu cheltuiala amintitului vistier. La 1771, când Toma face această traducere era al doilea logofăt, căci așa se intitulează în titlul traducerii: „tălmăcită pre limba moldovenească de Toma al doilea logofăt”².

Cam pe atunci, sau poate și mai înainte, din îndemnul episcopului Leon Gheuca, Toma traduce din limba greacă în limba română, romanul lui Eliodor, *Etiopicele sau Theagen și Hariclea*. O copie a acestei traduceri, începută la 1772 și terminată la 1773 se datorește unui oarecare Grigorie Ilievici, pisarul Mitropoliei Moldovei. Copistul spune într-o însemnare că traducerea s-a făcut de „loghiotatul chir Toma v. logofăt”³.

Traducătorul nostru are și talent de versificator. El termină sau precede traduceri sale prin adăugarea unor versuri proprii. De pildă, la sfârșitul traducerii *Etiopicele* adaugă cîteva versuri, prin care arată motivele ce l-au îndemnat să facă traducerea⁴. Cealaltă traducere: *Alcătuirea înaurită*, o precede cu „*stihuri politicești cătră cei ce vor ceti cărticia aciasta*”⁵.

Cînd la 1773, mitropolitul Moldovei, Gavriil, a vrut să publice Nacazul în limba română, a însărcinat cu traducerea lui, pe Toma Dimitriu. Îl cunoștea bine, fiindcă era grămătic la mitropolie, și pe lângă aceasta avea și o oarecare experiență ca traducător: făcuse deja și alte traduceri. M-am oprit mai mult asupra traducătorului Nacazului, căci era necesar, fiindcă este confundat cu alți doi omonimi: Toma Mandacasis și Toma Carra paharnicul. De pildă, Ioan Bianu și Nerva Hodoș, autorii *Bibliografiei românești vechi*, descriind cartea lui Ravi, *Alcătuirea înaurită*, tradusă de Toma al doilea logofăt, adaugă, lângă numele traducătorului Toma, și pe cel de *Mandacașul* cu semn de întrebare⁶, iar la indice, la cuvîntul *Mandacaș Toma*, se trimite și la p. 198, unde este numele lui *Toma al doilea logofăt*. Dar Toma Mandacasis nu trebuie confundat cu Toma al doilea logofăt. Primul a fost corector tipografic al versiunii grecești a *Alcătuirii înaurite*, publicată la Lipsca⁷, iar al doilea a făcut traducerea în limba română a acestei cărți, publicată la Iași.

¹ Traducerea în limba greacă din limba latină a acestei cărți a făcut-o prelatul grec Nichifor Theotochis și a publicat-o la Lipsca în 1769; cf. E. Legrand, L. Petit, H. Pernot, *Bibliographie hellénique du XVIII-e siècle*, Paris, 1928, vol. II, p. 106. Traducerea în limba română s-a făcut din versiunea lui Theotochis.

² I. Bianu—N. Hodoș, *op. cit.*, p. 197. Un manuscris cuprinzînd această traducere a lui Toma este descris de I. Bianu în *Catalogul manuscrisurilor românești din Biblioteca Academiei Române*, Buc. 1907, vol. I. p. 317.

³ Autorii catalogului manuscrisurilor românești din Biblioteca Academiei Române au întregit greșit pe v. logofăt în vel logofăt. Acest Toma, căruia i se dă epitetul de *loghiotatul* nu este altul decît profesorul Toma, care a tradus și *Alcătuirea înaurită*. Or, noi știm precis din însemnările de pe manuscrisele ce au aparținut bibliotecii sale, precum și din titlul traducerii Nacazului, că acest Toma a fost al doilea logofăt. Deci prescurtarea „v. logofăt” trebuie întregită „*vtori logofăt*” și nu „*vel logofăt*”.

⁴ Maria Marinescu-Himu, *Romanul grecesc „Etiopică” al lui Heliodor în traducere românească*, în *Hrisovul*, V, 1945, p. 52.

⁵ I. Bianu—N. Hodoș, *op. cit.*, p. 198—200.

⁶ I. Bianu—N. Hodoș, *op. cit.*, p. 197.

⁷ E. Legrand, *op. cit.*, p. 106.

Și Trifon Evangelidis, trecând în lista profesorilor Academiei domnești din Iași pe Toma din Castoria, adică pe traducătorul nostru Toma Dimitriu, și adaugă cu semn de întrebare, pe lângă numele *Toma* și pe cel de *Mandacasis*¹.

Dar Toma Dimitriu și Toma Mandacasis, deși sînt amîndoi din Castoria, trăiesc în aceeași epocă și au amîndoi pronumele *Toma*, totuși sînt două persoane deosebite. Mandacasis și-a făcut studiile mai întîi la Constantinopol, apoi în Rusia și în sfîrșit la universitatea din Lipsca, unde și-a luat doctoratul în medicină și filozofie la 1757. Stabilit la Lipsca, practica medicina și corecta diferite cărți grecești ce se publicau acolo, multe dintre ele publicîndu-le chiar cu cheltuiala sa²; tot acolo a publicat și propriile sale scrieri³. A murit la Lipsca în anul 1796.

Deci, Toma Mandacasis, care a studiat în Rusia și la Lipsca și a luat doctoratul în 1757, nu trebuie confundat cu Toma din Castoria, care are nume de familie Dimitriu și care preda în 1755 la Iași filozofia.

Alții îl confundă pe traducătorul Nacazului cu juristul Toma Carra, care a tradus în 1804, din ordinul domnitorului Moruzi, *Exaviulul* lui Armenopol, iar peste doi ani a compus din ordinul aceluiași domnitor, prima parte a *Pandectelor*. De pildă N. Iorga repetă această părere eronată de mai multe ori. În *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, Buc., 1901, vol. II, p. 447, vorbind de traducătorul Nacazului spune: „Toma vtori logofăt, să-i dăm și numele de familie: Carra”. Iar în pagina următoare adaugă: „Simțitor mai tîrziu, Costachi Moruzi recurse la luminile lui Toma Carra, pe care-l găsim ocupat și cu lucrări de traduceri literare de la 1773 încă”. Peste 27 de ani, Iorga, își menține părerea că Toma al doilea logofăt, traducătorul lui Eliodor este una și aceeași persoană cu Toma Carra paharnicul, traducătorul lui Armenopol. La 1928 scria: „La traduction des „Ethiopiennes” a été donnée par Tomas Carra second logothète qui fut chargé aussi d’une version des lois byzantines”⁴.

Și M. Gaster adaugă cu semn de întrebare pe lângă *Toma* al doilea logofăt, și numele de *Carra*⁵.

Cred că nu putem admite că *Toma* din Castoria, traducătorul Nacazului, este una și aceeași persoană cu *Toma Carra* paharnicul, pentru următoarele motive:

1. *Toma*, traducătorul Nacazului, am văzut că se iscălea *Toma Dimitriu*, iar *Toma* traducătorul *Exaviulului*, *Toma Carra*, Deci, primul avea numele de familie *Dimitriu*, iar al doilea, pe cel de *Carra*.

2. *Toma Dimitriu* era la 1755 profesor la Iași, ceea ce arată că la această dată era deja un om matur. *Toma Carra* nu numai că trăiește la 1809, dar este și în plină activi-

¹ Trifon Evangelidis, *Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας* (Învățămîntul în timpul stăpînirii turcești), vol. II, Atena, 1936, p. 397.

² Vezi Const. Sathas, *op. cit.*, p. 555; A. Dimitracopulos, *Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθας* (Adăose și îndreptări la literatura neogreacă a lui Const. Sathas), Lipsca, 1871, p. 92—93; Pavlos Kalligas, *op. cit.*, p. 213 și 219.

³ Pentru scrierile lui Mandacasis, sau pentru acelea corectate sau publicate cu cheltuiala sa, cf. E. Legrand, *op. cit.*, la indice.

⁴ N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine*, vol. XIX, 1928, p. 35; idem, *Cărți și scriitori români din veacurile XVII—XIX în Anal. Acad. Rom.*, Mem. sect. lit., ser. II, tom. XXI, 1906, p. 180; idem, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc., 1928, p. 98; idem, *Istoria Românilor*, Buc., 1938, vol. VII, p. 309 și 312.

⁵ M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Literatur*, în *Grundriss der romanischen Philologie* von Gustav Gröber, Strasburg, 1901, vol. II, partea 3, p. 317.

tate. Este ban și iscălește în calitate de judecător¹. Este posibil, dar puțin probabil, ca un om deja matur la 1755, să fie în stare, chiar dacă admitem că trăiește, să exercite, după 54 de ani, funcțiunile de ban și de judecător.

3. Toma Dimitriu era profesor de filozofie și grămătic la mitropolia din Iași, pe cînd Toma Carra avea cunoștințe juridice și de drept internațional. Era socotit ca unul dintre marii jurisconșulți ai epocii². La *Pandectele sale*, are o introducere de 48 de pagini, foarte erudită, asupra istoriei dreptului în genere. Se bazează pe mulți autori și mai ales citează opera lui Montesquieu *L'Esprit des lois*³.

4. Dar argumentul cel mai puternic este constatarea că atunci cînd Arghira, soția lui Toma Dimitriu, dăruiește, după moartea soțului ei, manuscrisele acestuia școlii din Iași, scrie pe ele : „dăruit școlii din Iași de Arghira, soția lui Toma din Castoria, al doilea logofăt”. Ceea ce arată că Toma Dimitriu a rămas pînă la moarte cu modestul titlu de al doilea logofăt, pe care îl purta încă din 1773.

Toma Carra între anii 1804—1806 iscălește Toma Carra paharnicul, iar în 1807 este ridicat la rangul de ban. Acest titlu îl purta și la 1809. La această dată iscălește ca judecător, banul Toma Carra⁴. Dacă Toma Dimitriu și Toma Carra ar fi fost una și aceeași persoană, atunci desigur Arghira, la afierosirea manuscriselor, ar fi pus ultimul titlu al sotului ei, pe cel de ban și nu pe cel de al doilea logofăt.

Deci Toma Dimitriu, Toma Mandacasis și Toma Carra sînt trei persoane de cultură și activitate deosebită.

După ce am identificat pe traducătorul Nacazului, urmează să stabilim și prototipul grecesc după care s-a făcut versiunea românească.

În vol. IV al *Bibliografiei Românești Vechi*, (Buc., 1944, p. 255) care conține adăogiri și îndreptări la celelalte volume, se spune ca o completare la *Invățătura Ecaterinei a II-a*, descrisă în vol. II, „să se mai adauge că opera este tradusă din rusește”, după cum rezultă din următoarea notiță tipărită la p. 239 : „Izvodulul celui diutli s-au însemnată prin singură a sa mîină, de însuși stăpînitoarea a Eil mărire, așa : Ecaterina.

La Petersburgu 1768, aprilie 8, dinu Tipografia Sinatului”.

Nu pricepem de ce această notiță a făcut pe autorii *Bibliografiei Românești Verhi* să creadă că traducerea românească s-a făcut din rusește. Această notiță nu s-a adăugat de traducătorul român, ci există în textul rusesc ; s-a tradus întocmai în textul grecesc, iar din textul grecesc și în cel românesc. Nu încapă nici o îndoială că traducerea s-a făcut din grecește. Însuși mitropolitul Gavriil ne-o mărturisește în prefața-dedicație către Rumianțov : „Îndrăznesc numai a arăta împlinirea datoriei mele cei ne apărate și a îndemnării cei cu multă rîvnă a slăvirii tale pentru tipăritul cărții în limba moldovenească, care prin multă silință de iznoavă talmăcindu-se de pre limba grecească, pre cit au fost cu puțință mai cu curată înțelegere”...⁵.

Șt. Berechet a crezut, acum 23 de ani, că a găsit prototipul grecesc și anunța : „Acest unic exemplar l-am găsit rătăcit în biblioteca Universității din Iași... Tradu-

¹ Aurel Sava, *Departamentul criminalicesc și Norme de procedură penală la începutul secolului al XIX-lea*, extras din *Revista de drept penal și știința penitenciară*, nr. 7—9, 1933, p. 4 ; Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova*, (1741—1832), Iași, 1934, p. 52—53.

² Aurel Sava, *op. cit.*, p. 6.

³ Const. Erbiceanu, *Manuscrisele grecești existente în Biblioteca universității din Iași*, în *Revista teologică*, III, 1886, p. 215—216.

⁴ Aurel Sava, *op. cit.*, p. 4 și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 52—53.

⁵ Vezi prefața-dedicație de la începutul versiunii românești a Nacazului publicată în *Bibliografia românească veche*, Buc., 1910, vol. II, p. 202.

cerea aceasta s-a tipărit la Venetia în 1770. Ea-i făcută după o altă traducere din limba italiană¹.

Dar bucuria lui Șt. Berechet pentru găsirea acestui exemplar „rălăcit” este nejustificată, fiindcă această carte este o traducere în limba greacă a Nacazului, dar nu și prototipul versiunii românești. Adevărul text grecesc, de care s-a servit traducătorul român, este versiunea lui Vulgaris. Un exemplar al acestei versiuni se află în posesia noastră și un al doilea, la Biblioteca Academiei R.P.R. În cunoscuta „*Bibliographie hellénique du XVIII-e siècle*” a lui F. Legrand (vol. II, p. 116—120), se găsesc descrise una lângă alta, ambele traduceri grecești ale Nacazului. Și la Papadopulos-Vretos sînt bibliografiate amîndouă traducerile, la nr. 135 și 141².

Șt. Berechet face o amănunțită comparație între textul grecesc, ediția venețiană, și versiunea românească, și găsește unele deosebiri. De pildă, spune că versiunea greacă are la început un Prolog de 31 paragrafe, scrise de Ecaterina a II-a asupra modului cum trebuie să se adune reprezentanții poporului rus pentru a lucra la noul cod, care Prolog lipsește din versiunea românească³. E firesc să lipsească acest Prolog din traducerea românească, fiindcă el nu există în textul lui Vulgaris, după care a tradus Toma, al doilea logofăt. La sfîrșitul cărții, Șt. Berechet constată alte deosebiri; versiunea greacă se termină cu cap. XX, pe cînd textul românesc are încă două capitole. Existența acestor două capitole este explicabilă: ele se găsesc în versiunea lui Vulgaris. Șt. Berechet reproduce toate titlurile capitolelor din textul românesc și din versiunea greacă, precum și două fragmente, pentru ca să arate felul cum s-a făcut traducerea. Comparînd aceste texte, vedem că traducerea românească nu reproduce exact textul grec al presupusului prototip, nici în fragmentele date ca exemplu și nici în titlurile capitolelor. În afară de două sau trei titluri foarte scurte, care sînt la fel în ambele versiuni, toate celelalte prezintă deosebiri pronunțate. Avînd în vedere servilismul cu care se făceau traducerile în acea vreme, ar fi trebuit să avem o traducere cuvînt cu cuvînt. Acest lucru se constată de altfel, dacă comparăm traducerea românească cu versiunea lui Vulgaris. Titlul românesc se îndepărtează destul de mult de titlul prea lung al ediției venețiene, însă reproduce exact pe cel al lui Vulgaris. Pentru ca să probăm teza noastră, că traducerea românească derivă din versiunea lui Vulgaris și nu din ediția venețiană, dăm mai jos un mic fragment pentru comparație. Reproducem chiar pe cel dat de Berechet.

EDIȚIA VENEȚIANĂ

Prg. 411. Κάθε Βασιλείον έχει τους ειδικούς του μερικούς Νόμους εις την ιδιότητα και κυριότητα των κτημάτων, οι όποιοι έγιναν όμοφώνως κατά φύσιν των θεσμών τής αὐτῆς βασιλείας. Διά τοῦτο και όταν ένας υἱός θέλει νά έμβη εις την έξουσίαν και δεσποτείαν των πατρικῶν κτημάτων πρέπει νά ξόδεύη εκείνην την στράταν όπου διορίζουσιν οι νόμοι,

VERSIUNEA LUI VULGARIS

Prg. 411. Πάσα επίκράτεια έχει περί την κτήσιν των υπάρχόντων Νόμους ίδιους, συμφώνους με τὸ κατ' αὐτήν πολιτικόν κατάστημα ὅθεν ἀκολούθως ὁ τρόπος τῆς των πατρικῶν αγαθῶν ἀποκτήσεως, πρέπει νά εἶναι διατετυπωμένος ὑπό των Νόμων.

¹ Șt. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, vol. I, Izvoarele, Iași, 1934, p. 284; cf. idem, *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, vol. I, Izvoadele, partea I, Vaslui, 1937, p. 186.

² A. Papadopulos-Vretos, *Νεοελληνική φιλολογία* (Literatura neogreacă), vol. II, Atena, 1857, p. 63 și 64.

³ Șt. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, I, Izvoarele, Iași 1934, p. 285.

TRADUCEREA LUI TOMA

Par. 411. Firește care împărăție are pentru stăpînirea averilor pravile osebite, potrivite cu alcătuirea ei cea politicească. Deci după urmare chipul cîștigării bunurilor parintești trebuie să fie hotărît de cătră pravile”.

Dacă comparăm cu atenție acest fragment constatăm că textul românesc este tradus cuvînt cu cuvînt după versiunea lui Vulgaris și că celălalt text grecesc prezintă deosebiri destul de însemnate.

Deci, fără îndoială, prototipul traducerii românești este versiunea lui Vulgaris, lucru de altminteri firesc, deoarece Vulgaris a făcut traducerea din ordinul curții imperiale rusești și ea a satisfăcut pe deplin pe acei care o comandaseră. Pe urmă, această versiune pe lângă faptul că era bună, mai avea și avantajul de a fi la îndemîna feldmareșalului Rumianțov, care a prezentat-o mitropolitului Gavriil pentru a fi tradusă în românește.

În momentul apariției în limba romînă, Nacazul Ecaterinei nu a influențat cu nimic legislația romînească¹. Abia peste mai multe decenii, alcătuirii legiurilor veacului al XIX-lea se inspiră din această operă².

Din cele spuse mai sus, putem trage următoarele concluzii: Ecaterina a II-a a încercat să facă un nou cod de legi nu cu intenția sinceră de a veni în ajutorul poporului obidit, ci pentru a-și crea o reputație de suverană „luminată”. Printre traduceri Nacazului sînt și două în limba greacă, independente una de cealaltă, una publicată la Veneția, iar cealaltă făcută de Evghenie Vulgaris, la Petersburg, în 1770 și nu în 1771, cum s-a crezut. Traducătorul Nacazului în limba romînă este Toma Dimitriu al II-lea logofăt, profesor la Iași și grămătic la mitropolia Moldovei, care nu trebuie confundat cu omonimii săi Toma Mandacasis și Toma Carră; și în sfîrșit, traducerea în limba romînă nu s-a făcut direct după originalul rusesc cum se afirmă în *Bibliografia Veche Romînească*, ci prin intermediul versiunii grecești, dar nu după ediția venețiană, cum au crezut unii, ci după cea a lui Evghenie Vulgaris, publicată la Petersburg.

¹ V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol 1, Buc. 1891, p. 126—127.

² D. M. Kaouchansky, *L'influence russe sur le droit roumain dans la I-ère moitié du XIX-e siècle*, în *Les Balkans*, XI, 1939, p. 71.

CERCETĂRI CU PRIVIRE LA PROTOMEDICII MOLDOVEI

Cronologia protomedicilor Moldovei

DE

Dr. PAUL PRUTEANU (Iași)

Funcția de protomedic a fost creată prin Regulamentul Organic, care îi precizează clar rolul și atribuțiile. Potrivit dispozițiilor Regulamentului Organic, protomedicul se alege de către consiliul administrativ, dintre medicii din orașul Iași și se întărește de domnitor. Sarcinile sale constau în supravegherea activă a îndatoririlor doctorilor, hirurgilor, spișerilor și moașelor. Mai era obligat să prezideze comisia doftorească, să ia măsuri de vaccinare, să vegheze la buna funcționare a spitalelor și a spișeriilor; să informeze Comitetul Sănătății despre orice neajunsuri în domeniul sănătății publice și să-i facă propuneri despre toate măsurile necesare îmbunătățirii sănătății publice.

Funcția de protomedic a dăinuit pînă la unirea serviciilor sanitare ale Munteniei și Moldovei, în 1862.

Cu rare excepții, protomedicii au constituit figurile cele mai reprezentative ale corpului medical din Moldova. Toți au avut o bogată activitate medicală; cei mai mulți au avut paralel și o largă activitate culturală și socială. Este deci necesar să fie cercetate și cunoscute, cît mai îndeaproape, activitatea și aportul fiecărui protomedic la progresul ocrotirii sănătății, poziția, concepțiile lui în marile ei probleme de organizare.

Mihail Zota a fost protomedic numai trei ani și anume din septembrie 1831 pînă în 1833 (cel mai tîrziu, august), și nu timp de 14 ani cum se arată în listele lui I. Felix¹ și V. Gomoiu².

Data numirii lui o putem preciza cu ajutorul adresei generalului Mircovici, către obștească adunare, din 4 septembrie 1831, în care se spune că Kiselev a întărit, ca „glavnoi doftor”, pe Zota³.

Nu începe îndoială, după părerea noastră, că la data acestei adrese (4 septembrie 1831) Zota funcționa ca protomedic, căci, spune mai departe Mircovici în acea adresă: „am încredințat dumisali Zota di a căuta patru doftori și un hirurg din cei mai vrednici și mai ispițiți pentru orașul Iași, asupra căriia dumnealui Zota prin raportul său cătră mini...”. Deci mai

¹ I. Felix, *Istoria igienii în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea*. Partea I, *Analele Acad. Rom.*, seria a II-a, tom. XXIII, Buc., 1901.

² V. Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învățămîntului medical în România*, Buc., 1923.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1434, dos. 265, f. 1. „Cel mai de frunte (glavnoi) doftor domnul diplin împuternicit prezident au întărit pî doftorul Zota...”.

Înainte de 4 septembrie 1831 când Zota a fost întărit de Kiselev, el primise unele însărcinări special legate de noua lui funcțiune (recrutarea medicilor de cvartal), și chiar raportase despre cele îndeplinite în această direcție. Că în septembrie 1831 Zota exercita efectiv funcția de protomedic, ne-o atestă și un alt document; darea de seamă a Obștei Adunări a Divanului, din 5 septembrie 1831, în care s-au ales cei patru doctori de cvartal și hirurgul pentru orașul Iași. După ce se înșiră numele acestora, se spune: „Ceea ce să atinge pentru două moașă ce prin aceiaș predlojanie să poruncește a să alege. fiindcă dumnealui vist. Iordachi Rosăt au arătat acum că epitropia casăi doftorilor au scris dimisale *glavnoi doftor Zota* ca să le aleagă pe acele . . . rămâne ca intra' acest chip de cătră dumnealui *glavnoi doftor Zota* să fie aleasă . . .”¹.

Putem deci infirma data de 1832 arătată de I. Felix și V. Gomoiu, pentru numirea lui Zota și să precizăm că această numire s-a făcut în 1831.

A doua dată, aceea pînă la care a funcționat, o putem preciza tot cu ajutorul unei adrese, din august 1833, a lui Mircovici către Sfat: „Întimplindu-se a se lăsa din slujbă protomedicul Zota” . . . cere Sfatului să-i propună doi candidați pentru ca Kiselev să aleagă pe unul din ei, „Întru a ocuparisi locul în care s-a aflat dumnealui doftorul Zota”².

S-ar putea obiecta că nefiind numit altul în loc, Zota ar fi continuat să ocupe mai departe funcția de protomedic. Mai avem însă un document, adresa Sfatului către Comitetul Sănătății din 29 septembrie 1833, în care scrie să s-a primit jaloaba protomedicului Zota de a fi eliberat din postul de protomedic. Sfatul a recomandat, în loc, pe Sakelarie, și pe Ilasciuc. Kiselev a întărit pe Ilasciuc³. Deci data cea mai îndepărtată pînă la care putem admite că Zota a funcționat ca protomedic, este de 29 septembrie 1833.

În concluzie, doctorul Mihail Zota a funcționat ca protomedic din 1831 (probabil septembrie) pînă în 1833 (cel mai tîrziu septembrie).

În lista lui Felix, ca și în datele lui Gomoiu (*Din istoria medicinei*) după Zota a venit, ca protomedic, Cuciureanu. În realitate însă după Zota a urmat mai întîi Ilasciuc, apoi Sakelarie, Samurcaș, Rattier și abia după acesta, Cuciureanu.

Ion Ilasciuc (Ilaszuk). Despre doctorul Ilasciuc putem stabili cu certitudine data numirii lui în funcțiunea de protomedic, pe baza a: a. a ofiției lui Mircovici către sfat, din 24 septembrie 1833⁴, prin care arată că Kiselev a întărit, ca protomedic, pe Ilasciuc. b. a documentelor citate mai înainte (adresa Sfatului din 29 septembrie 1833 Kiselev a întărit pe Ilasciuc).

Data pînă la care a funcționat, ne-o dă G. Z. Petrescu: 15 mai 1835, cînd „retrăgîndu-se, i-a succedat ca protomedic doctorul D. Sakelarie”⁵.

Așadar, doctorul Ion Ilasciuc a funcționat ca protomedic din 1833 (probabil septembrie) pînă la 15 mai 1835.

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1434, dos. 265, f. 3.

² *Ibidem*, Tr. 1764, dos. 350, f. 42 (11 august 1833).

³ *Ibidem*, f. 46 (1833, septembrie 29).

⁴ *Buletin foaie oficială*, an. I, nr. 39, Eșii, joi 2 noiembrie 1833. „Ofiția D. V(ice) Preșident din 24 septembrie 1833 cu nr. 1548 către Sfat: D. Plenipotent privind din raportul meu cu nr. 3075 că în numărul candidaților recomenđuți de Sfat spre împlinirea dregătoriei mai marelui Doftor a Moldovei, să pune înainte doftorul Ilasciuc, carele în vremea holerii în Eși, rămîind mai sîngur în ființă, Ex. S. au arătat experiențe nelndoită a osărdiei către acest prințpat la toate întâmplările, unde necăutînd la adevărata primejdie să cere ajutori de medijină au binevoit a întări pe acest medic mai mare doftor. Primind în această pricină poronca Exce-lentiei Sale Pavel Dimitriev, cu nr. 1102. eu împărtășesc știința pentru această însărcinare, pe D. Ilasciuc. Protomedicus, ocărnuitorului Sfat spre cuviincioasa din partea aceluia punere la cale”.

⁵ G. Z. Petrescu, *Medicina publică în Moldova acum o sulă de ani*, în *Rev. șt. med.*, an. 1931, p. 103, n. 8.

Dimitrie Sakelarie a funcționat ca protomedic de la 15 mai 1835 pînă în vara anului 1837. (În iunie 1837 mai semna ca protomedic¹; în septembrie 1837 semna Samurcaș)².

Dimitrie Samurcaș, a funcționat, ca protomedic, din 1837 (numirea lui a avut loc probabil între iunie și septembrie; a început a funcționa cel mai tîrziu în septembrie 1837) pînă în 1845³. Indicația dată de V. Gomoiu⁴, că ar fi fost numit în 1841 nu poate fi deci reținută. Din documentele cercetate de noi rezultă că Samurcaș a funcționat fără întrerupere, ca protomedic, din septembrie (cel mai tîrziu) 1837 pînă în 1845.

Leon Rattier (Ratié) a funcționat, ca protomedic, în anii 1845—1846. În 1845 a fost numit⁵ și în mai 1846 și-a dat demisia⁶.

Gh. Cuciureanu a funcționat ca protomedic de la 1846 (cel mai tîrziu din luna ianuarie 1847) pînă în aprilie 1852.

Datele indicate de I. Felix și V. Gomoiu, în lucrările lor citate mai înainte, după care ar fi funcționat între 1846 și 1849 nu sînt exacte. Data numirii i-o putem preciza cu ajutorul ofisului domnesc care i-a fost adresat cu acest prilej și care a fost publicat în *Buletinul foaie oficială a Moldovii*⁷.

Cuciureanu a demisionat în 1852. Demisia lui și numirea, în loc, a doctorului C. Vîrnav, au fost publicate în *Gazeta de Moldavia* nr. 31, din 28 aprilie 1852: „În urma demisiei d-sale post. Gh. Cuciureanu în funcțiile de protomedic și după dispozițiile căpit. al III, anexa B, paragr. 92, a reglementului organic, sfatul administrativ prin a sa anafora sub nr. 1057, au propus pentru acest post pe D. aga Constantin Vîrnav, doctor în medicină, graduit în Austria unde are și autorizația de a practica. Prea În. Domn . . . prin decret din 24 aprilie (1852) sub nr. 22 au binevoit a-l numi de protomedic al principatului”.

Putem deci preciza că doctorul Cuciureanu a funcționat ca protomedic din 1846 (cel mai devreme din mai 1846, cînd a demisionat Rattier și cel mai tîrziu din ianuarie 1847) pînă în 1852 (cel mai tîrziu pînă la 24 aprilie 1852), data numirii, prin decret, a lui Vîrnav.

Const. Vîrnav. Rezultă din cele de mai sus (data decretului de numire) că Vîrnav a început a funcționa din 24 aprilie 1852. E deci neîndoielnic greșită indicația dată de I. Felix

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1434, dos. 521.

² Ibidem, dos. 560, fol. 14.

³ Ibidem, Tr. 1757, dos. 326. memoarul Comitetului Sănătății pe anul 1846: „Protomedicul Samurcaș murind Comitetul a cerut numirea altuia . . . comisia doftorească alcătuită din . . . conform domnescului ofis nr. 58 din trecutul an 1845, preziduită de protomedicul Samurcaș pînă la săvîrșirea lui din viață. . .”. Cum din acest document rezultă în mod evident că a fost protomedic pînă la moartea lui, și cum știm că Rattier a fost numit în 1845, rezultă că Samurcaș a murit în 1845 și că a fost protomedic pînă în 1845. Și anume pînă cel mai tîrziu în luna mai, cînd deja funcționa Rattier.

⁴ V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști, veterinari din ținuturile românești*, Brăila, 1938, vol. I.

⁵ *Albina românească*, an. XVII (1845), nr. 38 (17 mai), f. 179. „De cîtva timp petrece aici D. doctorul Leon Ratié de la Paris . . . Spre a folosi pe publicul de cunoștințele cele însemnate ale acestui bărbat, guvernul În. Sale au încredințat d. Ratié sarcina de protomedic pe epoha petrecerii sale în Moldova, cu îndatorire ca cu împreună lucrare a Comitetului de Sănătate să reorganizeze aici ramul medical după îmbunătățirile introduse pe aiure în acest obiect însemnat”. Rezultă de aici că în mai 1845, la data articolului din *Albina*, Rattier era protomedic.

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1757, dos. 326. Memoarul citat mai sus.

⁷ *Buletin foaie oficială*, an. XV (1847), nr. 6, (19 ianuarie). „Cinstit credincios boerul Domniei mele. D-ta arhon Post. Doctor Gheorghe Cuciureanu, înfățișându-ni-să de cătră Sfatul ocărnuitor anaforaua sa pentru rînduire de Protomedic, a căruia post după săvîrșirea din viață a post. Dimitrie Samurcaș au rămas vacant . . . te rînduim prin acest al nostru domnesc ofis Protomedic al Principatului . . .”. În Buletin nu se indică data ofisului, dar e evident că numirea a fost anterioară datei Buletinului citat. Noi am găsit documente cu rezoluție de ale lui Cuciureanu, ca protomedic, din 16 ianuarie 1847.

după care ar fi funcționat de la 1849 pînă în 1855. Aceeași eroare e reluată de V. Gomoiu (în *Din istoria medicinei ca și în Repertor*), de autorul biografiei lui Virnav din *Texte privind dezvoltarea gândirii social-politice în România*¹, precum și de Baclajanski în teza sa despre Virnav². De altfel, ambele date sînt greșite. În ceea ce privește prima, am și arătat netemelnicia ei. Cea de-a doua, adică anul 1855 pînă la care ar fi funcționat, sub nici un chip nu poate fi acceptată. Este cert că în 1853 funcționa doctorul Steege și este bine cunoscut raportul acestuia despre serviciul sanitar al Moldovei pe care l-a înaintat, la 8 noiembrie 1853, generalului Budberg. Putem de altfel stabili mai precis data numirii lui Steege după nota și ofisul domnesc publicate în *Gazeta de Moldavia*, din 1 octombrie 1853 :

„La ocazia numirii D. aga L. Steege în post de protomedic a principatului, Prea În. domn au binevoit a-i adresa următorul ofis din 27 septembrie sub nr. 59 : « După recomandarea sfatului cărmuitoriu, prin anaforaua sub. nr. 2701, noi am găsit de cuviință a întări pe D-ta în postul de protomedic a statului . . . ear totodată îngăduim D-tale ca să urmezi și îndatorirea de doctor primar la spitalul civil ».

Virnav nu a putut deci funcționa pînă în 1855, cum greșit se arată în lucrările citate. Efectiv el a funcționat pînă în septembrie 1853³.

În concluzie, doctorul C. Virnav a fost protomedic de la 27 septembrie 1852 pînă în a doua jumătate a lunii septembrie 1853.

Ludovic Steege. A funcționat ca protomedic de la 27 septembrie 1853 pînă în 1859. În nici un caz nu sînt acceptabile datele lui I. Felix (reluete de V. Gomoiu în *Din istoria medicinei*, în *Repertor* rectifică data : 1853, care corespunde realității) după care ar fi funcționat între 1855—1860. Între 1853 și 1855 noi am găsit nenumărate documente semnate de Steege ca protomedic. Cît despre data pînă la care a funcționat aici ar trebui să distingem între data formală și aceea de fapt. În 1859 Steege mai era — în mod formal — protomedic. Prin decretul lui Alex. Ion Cuza din 21 ianuarie 1859, Steege a fost numit comisarul guvernului la comisia riverană de la Viena „păstrându-și și postul de protomedic al statului”⁴. Prin același decret „Colonelul Teodor Cihac este însărcinat cu gerența funcțiilor de protomedic pînă la îndeplinirea misionii d-sale doctorului Steege la comisia zisă”.

Deci Steege își păstra postul de protomedic și în 1859, dar îl exercita în fapt Teodor Cihac. De altfel această situație dura încă din septembrie 1858, cînd Steege a fost numit prima oară în comisia riverană, iar cu gerența funcției de protomedic fusese însărcinat colonelul dr. Iacob Cihac⁵. Constatăm că din acel moment, adică din septembrie 1858, Steege nu mai exercită efectiv funcția de protomedic în care găsim, în cursul anului 1858 pe colonelul dr. Iacob Cihac, iar în anii 1859—1862 pe colonelul dr. Teodor Cihac.

Doctorul Iacob Stanislau Cihac. Rezultă din cele de mai sus că Iacob Cihac a funcționat ca protomedic de la 9 septembrie 1858 pînă la 21 ianuarie 1859.

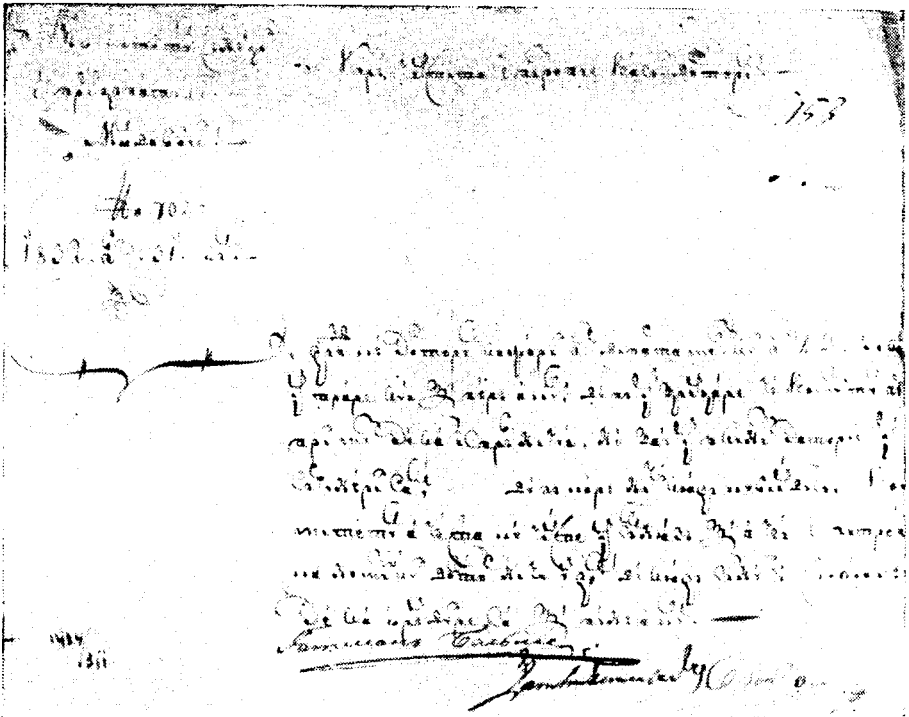
¹ Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1954.

² Alex. Baclajanski, *Dr. Costache Vărnăv, povățuitorul sănătății și primele începuturi de popularizare sistematică a medicinei la Români*, Teză, Cluj, nr. 483, 1929. .

³ Noi am găsit rezoluții de ale lui ca protomedic, din 21 septembrie 1853.

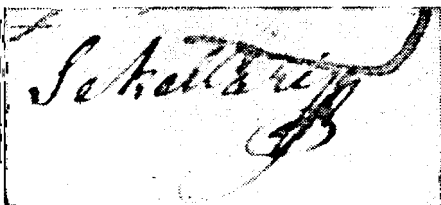
⁴ *Monitorul oficial al Moldovei*, nr. 27, din 25 ianuarie 1859.

⁵ *Gazeta de Moldavia*, nr. 72, din 11 septembrie 1858, „. . . la ocazia cînd interesele guvernului recheamă la Viena pe d-lui postelnicul Steege, membru comisiei țărîmurale a Dunării, excelența sa prințul caimacan apereînd îndelungatele servicii a d-sale doctorului Cihac au binevoit a-i încredința provizornica purtare a sarcinei d-lui protomedic și a-i adresa următorul ofis : « D-sale doctorului colonelul Iacob Cihac. În privire că d-lui protomedicul statului postelnicul doctor Steege pornește pentru Viena în trebile guvernului, eu apereînd meritele, foloasele servicii sacrificate pînă acum de cătră Dv. vă numesc locotenent de protomedic pînă la sosirea D-lui doctorului Steege cu mîrginirea drepturilor acestui post prevăzut în reglement. N. Konaki -Vogoride. Iași, în 9 sept. 1858, nr. 1855 »”.

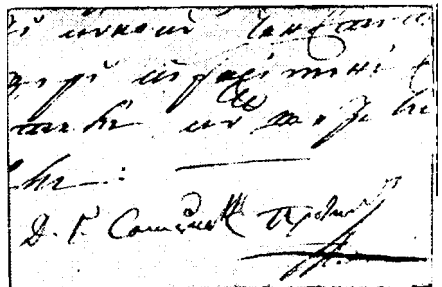
The image shows a handwritten document in an old Slavic script, likely Cyrillic. At the top, there is a header with the name "Protopharmacia Zota" and the year "1802". The main body of the document contains several lines of text, followed by a large, stylized signature that appears to be "Zota".

Fig. 1. — Semnătura protomedicului Zota.

The image shows a handwritten signature in a stylized Cyrillic script, which is identified as "Sackelarie".

Fig. 2. — Semnătura protomedicului Sackelarie.

The image shows a handwritten document in an old Slavic script, likely Cyrillic. At the bottom, there is a signature that appears to be "D. P. Samurcaș".

Fig. 3. — Semnătura protomedicului Samurcaș.

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Fig. 1. — Semnătura protomedicului Rattier.

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Fig. 5. — Semnătura protomedicului Cuciureanu.

Mergem la Căminul nostru întru Căminul spirit
 peșterii Căminului nostru, așezăm în
 arău următorul Cămin. parafraza de 1887 Cămin
 cauză de Păcatul unde năd măi așezăm năd
 în așezăm de spiritul totu în arău strategic.
 Mergem năd în prezentu în așezăm în așezăm
 anapăraților Păcatului năd pe năd
 H. D. D.

Os ba pronom
 de la f. f. f.
 Kolya de
 a ateli Ka
 năd năd
 tate. tate
 toașd acur
 jup așezăm
 din ca așezăm
 of Khatia
 J. Muxen

Fig. 6. — Rezoluție scrisă și semnată de protomedicul Iacob Cihac.

No 2898
 84
 după 1887

PRINCIPATELE-UNITE.
MINISTERIUL
TREBILOR STRAINE
MOLDOVIEI.
 Secția II
 Juri 17 Noiembrie 1888

Comitetul de Științe și Arte
 a fost înțeles că...
 în Comitetul de Științe și Arte...
 și a fost înțeles...
 Comitetul de Științe și Arte...
 în Comitetul de Științe și Arte...
 No 211...
 Comitetul de Științe și Arte...

Fig. 7. — Rezoluție semnată de protomedicul Teodor H. Cihac.

Doctorul Teodor Cihac a funcționat ca protomedic de la 21 ianuarie 1859 pînă la 29 mai 1862, data decretului de numire al succesorului său, doctorul Zisi¹.

Doctorul Dimitrie Zisi a intrat în funcția de protomedic pe baza decretului citat mai sus, din 29 mai 1862, „în mod provizoriu pînă la definitivă organizare a corpului medical”². În același an, în urma unirii serviciilor sanitare ale principatelor, funcția de protomedic al Moldovei a fost desființată, iar doctorul Zisi a fost numit, cu decretul din 17 septembrie 1862, medic șef al orașului Iași³.

Cu Dimitrie Zisi se încheie deci lista celor 12 protomedici ai Moldovei.

Pe baza celor de mai sus, prezentăm aici un tabel de protomedicii Moldovei, în ordinea succesiunii lor și cu timpul de funcționare al fiecăruia dintre ei; includem aici și pe Eustațiu Rola, care a îndeplinit o funcție similară între 1830 și 1831 (a murit în timpul epidemiei de holeră din vara anului 1831).

Protomedicii Moldovei

1. Eustațin Rolă		— 1831 (+)
2. Mihail Zota	1831 (probabil septembrie)	— 1833 (probabil septembrie)
3. Ioan Ilasciuc	1833 („)	— 1835, mai 15
4. Dimitrie Sakelarie	1835, mai 15	— 1837 (cel mai devreme iunie, cel mai târziu septembrie)
5. Dimitrie Samurcaș	1837 (cel mai târziu septembrie)	— 1845 (cel mai târziu mai)
6. Léon Rattier	1845 (cel mai târziu mai)	— 1846, mai
7. Gheorghe Cuciureanu	1846 (după mai)	— 1852 (cel mai târziu aprilie)
8. Costache Vrnav	1852, aprilie 24	— 1853, (probabil cel mai târziu în septembrie 1853)
9. Ludovic Steege	1853, septembrie 27	în fapt, septembrie 1858 — formal, 1859, probabil
10. Iacob Stan. Cihac	1858, septembrie 9	— 1859, ianuarie 21
11. Teodor Cihac	1859, ianuarie 21	— 1862, mai 29
12. Dimitrie Zisi	1862, mai 29	— 1862, septembrie 17.

¹ *Monitorul medical*, nr. 14, din 1 iunie 1862. Vezi și *Foaie de publicații oficiale*, nr. 122 din 6 iunie 1862, fol. 485 : „Comitetul Sanitar nr. 920. Măreia Sa Domnul principatelor-unite prin ordonanța sub. nr. 389, binevoind a numie pe d. doctor Dimitrie Zisu, provizor, în funcțiunea de protomedic statului care, are a funcționa până la definitivă reorganizare a corpului medical”.

² *Ibidem*.

³ *Monitorul medical*, nr. 24, din 1 octombrie 1862.

ARENDAREA VĂMILOR ȘI OCNELOR DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ LA 1830

DE

V. MIHORDEA

După tratatul de la Adrianopole și înainte de punerea în aplicare a Regulamentului Organic s-au făcut simțite o serie de măsuri ale administrației lui Kiselev, menite să înlesnească formarea noilor condiții ale vieții economice din țările române.

La 13/25 ianuarie 1830, Obșteasca Adunare a Țării Românești trimite isprăvnicatelor de județe un ordin circular prin care le aduce la cunoștință că vămile și ocele din principat au fost luate în arendă, prin contract, de către baronul Ștefan Meitani și biv vel postelnicul Filip Lenș, cele dintâi pe un an iar cele din urmă pe trei, cu începere de la 1 ianuarie.

Cu rezoluția (predlojenia) de la 6 ianuarie, Kiselev a întărit numitul contract, ordonând a se pune în aplicare și a se face cunoscut tuturor locuitorilor conținutul acelor articole, care trebuiau să fie respectate de public și de autorități.

În circulară nu se dau toate articolele referitoare la obligațiile contractanților față de Divanul săvârșitor, deși este păstrată numerotarea completă, trecându-se în dreptul celor omise: „nu privește la publicații”.

Din cuprinsul circularei aflăm că prețul sării este de șapte lei suta de oacă, la gura oanei, fiind liber a cumpăra oricine cu acest preț și a vinde oriunde în cuprinsul țării, mergând — nu ca mai înainte, numai la o depărtare de șase ceasuri de fluviu — până în satele de pe malul Dunării. Peste graniță însă, numai contractanții au voie să vîndă sare, cu prețul ce le va conveni, pe cînd în țară, atît ei cît și oricine, pot face comerț cu sare, însă „nu cu mai sus preț decît șase parale ocaua”. Nu era voie a se trece sare în Moldavia, nici să se aducă de acolo.

Din cuprinsul articolului 12 aflăm că locuitorii satelor ce se găsesc în slujba ocnelor, „păzitorii malului ot Buzău, Slănicul, Telega și din orașul Ocele Mari”, pe baza învoielii cu contractanții, sînt apărați de „potvadă și angarea”, contractanții plătindu-le dările la visterie. De asemenea contractanții erau liberi să cumpere de oriunde și în orice cantitate, fîn și orz pentru caii ocnelor, seul trebuitor pentru unsul odgoanelor și pentru lumînări, precum și tot ce socotesc ei necesar alimentației oamenilor.

În privința vămilor, arendate numai pe un an, pentru mărfurile și produsele ce vor intra și ieși din țară, se va percepe o singură dată taxa de 3%. Dispoziția aceasta, de care pînă atunci beneficiau numai negustorii statelor ce încheiaseră convenții speciale cu Poarta otomană, o găsim în tratatul de comerț ruso-turc, semnat la Constantinopol în ziua de 10/21 iunie 1783 :

„Cu deosebire în Moldova și Muntenia... vameșii și ceilalți impegați nu trebuie să silească pe negustorii ruși cari trec prin aceste locuri să plătească diferite taxe de tranzit, sub diferite numiri făurite de ei. Iar pentru mărfurile pe care sus ziiși negustorii le vor aduce din statele Rusiei sau din ale celorlalte puteri în zilele două provincii și în alte părți ale Sublimei Porți, nu vor plăti vamă decât 3 % și o singură dată, la locul unde-și vor vinde mărfurile; precum și pentru mărfurile ce vor exporta...din zilele provincii și alte părți ale S. P.... nu vor plăti, de asemenea, decât o singură dată și 3 % în locul unde vor fi cumpărate zilele lor mărfuri”¹.

Se menționează în circulară că în urma tratatului de la Adrianopol raialele Brăilei, Giurgiuului și Turnu-Măgurele sînt incluse în teritoriul Țării Românești, pentru a nu da ocazie contractanților să facă vreo interpretare echivocă în privința întinderii teritoriului intern.

După ridicarea monopolului turcesc, erau libere la export: cervișul², mierea, ceara, cașca-valul și untul, iar în privința seului pentru luminări, ceea ce va prisiși peste nevoile interne de consum. Toate aceste produse vor plăti taxa de export de 3 %, fără deosebire.

Se face mențiune specială că, date fiind nevoile de aprovizionare ale armatei de ocupație rusă, în momentul încheierii contractului, sînt oprite la export: „zaharelile, finul și caii, vitele cu coarne, mari și mici”. Aceasta pentru a nu crea în viitor, cînd se va permite exportul, vreun drept contractanților ca să încaseze taxe de vamă, fapt care nu s-a întîmplat, deoarece restricția a durat mai mult decât termenul contractului.

În contractul de arendare a vămilor se cuprindea și exploatarea puțurilor cu păcură aparținînd statului, cum erau acele ale vămii de la Cîmpina și Vălenii de Munte. Contra autorităților locale de la Văleni, contractanții adresează Divanului reclamații că lucrătorii puțurilor cu păcură închiriate sînt luați, „în feluri de angarale” și nu-și pot căuta de munca lor³. În ordinul Divanului săvîrșitor către ispravnicii de la Vălenii de Munte de la 30 martie același an se arată că „la punctul 22 al contractului vămilor să cuprindă ca, cît vor privi la nizamul și întregimea venitului aceștii vămi și să vor cuprindă în puncturile anilor trecuți, în care intră și lucrarea puțurilor să se urmeze și pã acest an cu asemenea chip, iar la punctul 38 al condiției divanului să cuprindă că locuitorii cari scot păcură la Văleni și la Cîmpina, a căror dajdie se plătește de către vameși și de alte angarale sînt apărați, să aibă a să păzi obiceiul vechi, ca să nu să supere dă angarale nici decum”⁴.

Dacă prevederile din anii trecuți, referitoare la arendarea puțurilor de păcură, ca o măsură de întregire a venitului vămilor și ocnelor, rămîn valabile și pentru 1830, desființarea vămilor interioare din cuprinsul țării era o măsură nouă, valabilă în toate sectoarele vieții economice și constituie un pas însemnat în calea liberei desfășurări a comerțului intern.

Documentul care urmează, fiind inedit, este prima mențiune a desființării vămilor interioare, potrivit noilor perspective deschise activității comerciale de tratatul de la Adrianopol.

¹ Martens, *Recueil de traités*, ed. a II-a, vol. III, p. 625.

² Cerviș, grăsimă topită de bou, vacă, bivoli, scoasă din oase. În secolul al XVIII-lea țările române erau datoare a trimite la Constantinopol pentru trebuința capanului împărătesc o cantitate anumită de cerviș (Șăineanu, *Înfl. orientală*, II, 102).

³ Arh. St. Buc., Administrative vechi, dos. nr. 244, f. 25.

⁴ *Ibidem*, f. 27.

(București), 1⁷/25 ianuarie 1830

Obșteasca Adunare a Țării Românești trimite ispravnicilor de județe cuprinsul contractului pentru luarea în arendă a vămile și ocnelor de către Filip Lenș și Ștefan Meitani, cu ordin de a se conforma în ceea ce-i privește.

Obșteasca Adunare, dumnealor boerilor
ispravnici ot Sud ...¹

Exelenția sa, deplin împuternicitu prezident al divanurilor prințipaturilor Moldavii și Valahii, ghenăral leitenant și ghenăral adjutant și a feluri de ordine, cavaler, Pavel Dimitrovici Chisilef, prin predlojânie de la 6 ale următoarei, supt no. 36, au întărit contractul ce l-au încheiat cu dumnealui biv vel postelnic Filip Lenci², și cu dumnealui baronul Ștefan Meitani, pentru luare în arendă de la întliu ghenar, a vămile de la graniță și a ocnilor din Valahia, cele dintliu pe un an, iar cele din urmă pe trei, binevoind a porunci a să aduce acest contract în cuviin-cioasa săvârșire, iar articurile lui, fără întârziere să să publicarisească pe la județe, spre obșteasca știință.

Pentru ocne

Pont

1,2. nu privește la publicații.

3. Prețul sării din lăuntru din țară, să socotește tot precum s-au urmat și pînă acum la gura ocnii, cîte lei șapte, suta de ocă³.

4. Cu acest preț este slobod să cumpere sare de la gura ocnii, vericine va voi și a o vinde înlăuntru în țară prin orașe, tîrguri și sate, fără nici o poprire.

5. Acești cumpărători fiindcă s-au stricat acum obiceiul de a-și vinde sarea numai plină în locul cu depărtare de șase ceasuri de Dunăre, volnici sînt, ca sarea ce va cumpăra de la ocne, să o ducă ori pentru a lor trebuință, sau pentru vînzare, și pînă în cele din urmă sate, adică pînă la margine, ce cad pã malul Dunării, fără de a să îndrăzni să o treacă și peste Dunăre.

6. Vînzarea sării peste granița Dunării, și cu orice preț să va putea vinde, este cădere numai a contractilor fără de a să îndrăzni altcinevaș de a trece un dram măcar.

7. Fiindcă această cădere a vînzării sării peste granițe este un drept legiuit numai a contractiilor, deaceia oricare altul va îndrăzni să treacă sare peste graniță, acea sare să i să facă controbont pã suma contractiilor.

8. Fără a să zăticni cîtuș de puțin, slobod de vînzare a sării înlăuntru în țară, prin orașe, tîrguri și sate, de către vericine să îndatorează, osebit și contractii ca să facă vînzare de sare în toate orașele unde vor avea magazii cu ardicata sau cu amăunutu, și nu cu mai sus preț decît șase parale ocaoa, fără însă de a avea drept, ca să poprească pe alți vînzători de a o vinde cu preț slobod.

¹ loc alb; circulară către ispravnicatele tuturor județelor.

² *Filip Lenș*, descendent al familiei Linchou, de origine franceză, stabilită în țară în a doua jumătate a secolului XVIII (cf. V. Mihordea, *Politica orientală franceză și țările române în secolul al XVIII-lea*, Buc., 1937, cap. III). În legătură cu el agentul austriac Kreukely scrie în raportul său de la 13 aprilie 1822 către internunțul de la Constantinopol, von Millitz: „Le Klutshar Philippe, fils d'un pauvre maître de langue et né dans un petit cabaret tenu par sa mère est aujourd'hui... le plus riche boyar en numéraire et possesseur d'une des plus belles maisons de Bucharest” ... (Hurmuzaki, *Doc.*, vol. X, p. 144).

³ Leul 40 parale.

9. Carele cu sare ce să vor scoborî de la ocne spre schelile Dunării, să rămîie slobode despre orice dîntuire.

10. Sare de la ocnilor Moldovii, fiind poprit de a trece atît în Valahia cît și peste Dunăre la locul dinpotriva hotarului Valahii, tot după acelaș cuvînt să poprește, și cea de la ocnele Valahii de a trece în Moldavia și a să descărca peste Dunăre la locul dinpotriva hotarului Moldavii.

11. Orice dregători și vameși, este poprit de lua sare de la carele ce vor veni încercate cu sare de la ocne, supt cuvînt de avalt, vamă, sau altă numire asemenea, și de la cei ce vin la ocne de la munte, și cumpărînd sare să întorc cu dînsa pă cai pentru trebuința vitelor ce au prin munți.

12. Satele ce să află în slujba ocniilor, după învoirea ce urmează și va urma între cumpărători și lăcuiitorii acestor sate, anume păzitorii malului ot Buzău, Slănicul, Telega și din orașe : Vel Ocnă, să fie apărate de orice podvadă și angara. Și pentru ca să nu să zătlonească trebuințele ocniilor, să îndatorează contracții a plății la vistierie, dreaptă dajdie acestor sate, atît acum, precum sînt așezate în ecstrahturile visterii, cît și după cum să vor așaza la îndreptarea dăjdiilor ce se va face în toată țara, li să va face însă acum, catagrafie anume de toți lăcuiitorii ce să află întrînsele. Și cîți peste aceia să vor mai sprijini acolo din alte sate, să îndatorează contracții, să-i dea înapoi dregătorilor județelor de unde vor dosi, la cea întîiu cerere ce vor face pentru aceasta.

13. Fînul, orzul pentru caii ocniilor, i seul trebuincios pentru unsul odgoanelor, și pentru lumînări, precum și pentru hrana oamenilor, să fie slobozl contracții, a le cumpăra din vreme, și în suma ce le va fi cu adevărat trebuincioase, fără nici o poprire, de unde vor găsi, și cu orice preț să vor învoi.

14, 15 și 16, nu privește la publicații.

Pentru vămii

17. Vînzarea vămilor fiind numai pe un an întreg și numai cu o luoare de vamă pentru mărfuri și producturi ce vor intra în țară și vor eși din țară, iar nu și cele dinnăuntru din țară ca un catahrisis ce împiedică obșteasca îndemnare.

Drept aceia și la strigarea vămilor ce s-au făcut acum în mezat, luoaerea vămilor dinlăuntru rămîne cu totul pînă să va face îndeplinitoarea punere la cale pentru dînsa. Și să taie dinpreună cu aceasta, și toate avaturile care să dă din veniturile aceștii vămii.

18. Cu loarea vămilor, a intrării și a ieșirii, au să urmeze contracții, adică pentru lucruri ce vor veni din Europa adese în țară, de sudiiți a protecțiilor streine, și să vor vinde cu rădicata după tarifa evropeană. Iar pentru cele ce vor veni iarăș din Evropa și să vor vinde cu mărunțișul, sau din țara turcească, și să vor vinde aici, precum și pentru cîte mărfuri și producturi vor eși din țară peste granițele acestui pămînt, cîte trei la sută, socotiți la prețul după loc. Și între trecerile graniților țării să vor socoti și schelele Brăilii, a Giurgiului și a Turnului, nemai fiind de acum înainte vamă între pămîntul valah și al Brăilii, i celelalte precum s-au urmat în anii trecutî. Fiindcă după trahtatul încheiat în Adrianopol s-au intrupat aceste locuri în pămîntul prințipatului valah.

19. Fiindcă din cele ce era poprite a trece peste hotarele țării, acum prin voie date, s-au slobozit a trece fără nici o poprire : pastrama, cervișul, miera, ceara, cașcavalul și untul ; asemenea și seul de lumînări ce va prisosi peste trebuința consumații țării, are să ia și pentru acestea cîte trei la sută de la toți fără deosebire.

20. Fiindcă acum sînt poprite zaharelile, fînul și caii, i vitele cu coarne, mari și mici, cînd să vă da și pentru acestea vreo slobodă voie de trecerea peste hotar, la vama ce să va hotări, contracții nu au nici o dreptate a să amesteca nefiind coprînsă în contraht.

21. Tranzitele mărfurilor, sînt slobode prin țară, însă de să vor fi¹ din mărfuri și produc-turi poprite de a să vinde în țară și prin viclenie să vor vinde, unile ca acelea să să facă contro-bont luîndu-să jumătate pã seama doveditorului și jumătate pã seama haznelii, dator fiind dove-ditorul să dea de știre pentru aceasta, stăpînirii, cu al său raport înscris, coprinzător de toate împrejurările unii asemenea întîmplări.

22. Afară dintr-aceste mai sus cuprinse cîte alte vor privi la neznamul și întregimea vini-tului acestii vămii, și să vor coprinde în ponturile anilor trecuți în care intră și lucrarea puțurilor cu păcură, afară din cele priveleghete și bez numai luoaerea vămilor dinlăuntru în țară, să urmeze și pã acest an cu asemenea chip.

23. Stăpînirea să îndatorcăză a da toată mîna de ajutor la căutarea acestui venit al ocnelor și al vămilor.

S-o glăsuît însă cu coprindearea contractului.

24. Nu privește la publicații.

Pentru care poruncește divanul, să publicuiți tuturor lăcuitorilor și dregătorilor de obște ca să fie cunoscut, avînd toată îngrijirea și privigherea, ca să să păzească arătatele condiții cu întocmai urmare fără de nici o scădere sau adaos, căci pentru cel mai mic catahrisis, dumnea-voastră veți rămînea în răspundere. Iar de primirea și urmare, să avem înștiințare.

1830 ghenar 13

Procił Ghiorgbi Poenaru sãrdar.

[Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos. 244-1830, f. 261,28,29].

---

¹ așa în text.

DATE CU PRIVIRE LA CORPUL OSTĂȘESC DE SUB COMANDA MAIORULUI PANGAL (1807—1808)

DE

C. ȘERBAN

În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812 au luptat alături de armata rusă unități de voluntari recrutați din Moldova, Țara Românească și Peninsula Balcanică. Un asemenea corp de voluntari, în care majoritatea erau greci, a purtat denumirea de corpul „elin” aflat sub comanda maiorului N. G. Pangal.

Informațiile cunoscute pînă în prezent¹ privitoare la organizarea și existența sa sînt destul de săracé. Dintr-un manuscris intitulat „Dosar despre oamenii care au slujit în corpul lui Pangal și despre husarii cerno-srbi care bat paveaua în București”² depus de curînd la Arhivele Statului din București, aflăm date extrem de interesante³.

Din primele pagini aflăm condițiile în care a fost alcătuit acest corp ostășesc și cine erau voluntarii. Din declarațiile unor soldați, subofițeri și ofițeri reiese că recrutarea voluntarilor s-a făcut întîi la Odesa, unul din centrul refugiaților balcanici, în urma unui manifest lansat de N. G. Pangal, care servise mulți ani în armata rusă pe bordul unui vas de război⁴.

Cu primele detașamente de voluntari din care făceau parte locot. Dimitrie Hadji, sublocot. Gh. Polito, subof. Ioanes Nicolau și Anastasie Larisianus, maiorul N. G. Pangal a venit la Iași în primăvara anului 1807. În luna mai, corpul ostășesc „elin” avea 3 000 de oameni împărțiți în 5 legiuni⁴. De la Iași, comandantul acestui detașament s-a dus la București pentru recrutarea de noi voluntari, precum și pentru echiparea și înarmarea lor. C. Erbiceanu a publicat manifestul din 3 mai 1807 dat în București, prin care N. G. Pangal căuta să atragă în corpul său noi voluntari⁵. Succesul acestui manifest a fost atât de mare, încît numărul voluntarilor s-a ridicat la 6 000 de oameni⁶.

¹ V. A. Urechîă, *Istoria romnilor*, București, 1896, vol. IX, p. 551; R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău*, București, 1909, p. 476; N. Iorga, *Istoria Romnilor*, București, 1938, vol. VIII, p. 189; C. C. Giurescu, *Istoria romnilor*, București, 1947, vol. III, partea a II-a, p. 768.

² Arh. St. Buc., ms. 1532. Manuscrisul provine din Arhivele centrale din Chișinău (R.S.S. Moldovenească), 14 august 1808, f. 112. El a fost semnalat prima dată în 1909 de istoricul Radu Rosetti ca făcînd parte din Arhiva senatorilor din Chișinău. În 1955, acest manuscris s-a aflat la București, venind de la Arhivele Statului din Iași unde a fost microfilmata.

³ Ms. 1532, p. 8—19.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, partea a II-a, p. 392; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 476.

⁵ C. Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldovei și Sucevei*, Buc., 1888, p. 363—364.

⁶ *Ibidem*, p. 510.

Componența acestui corp ostășesc era foarte variată ; ea se explică într-o oarecare măsură și prin scopul urmărit de cei care se angajau să lupte alături de armata rusă. Dionisie ecleziarhul arată în cronică sa „că a dat năvală norodul din toate părțile de se scria ostași”¹. Acest entuziasm trebuie înțeles nu atât ca o dovadă de patriotism, cât mai mult ca o urmare a avantajelor materiale care decurgeau din noua situație : scutire de dări, asigurarea unui venit (solda), a echipamentului, precum și posibilitatea de pradă iminentă în vremea războiului. Aceste afirmații sînt confirmate chiar de contemporani. Senatorul S. S. Kușnicov arată într-o scrisoare adresată generalului Bagration, din 19 septembrie 1809 că această armată (de voluntari) „a fost armată din oameni fără căpătîi și care au venit din toate părțile la serviciu mai mult pentru cîștiguri personale și jafuri decît pentru apărarea principatului <Țara Românească> împotriva atacurilor turcești”².

După cum era de așteptat, în acest corp ostășesc s-au înrolat, în primul rînd, greci emigranți din sudul Rusiei, Moldova și Țara Românească. Ei proveneau din diferite regiuni ale Greciei continentale și din Arhipelag³. Printre ei aflăm însă și un mare număr de supuși ruși⁴, turci⁵, sîrbi și bulgari⁶. Mulți sînt originari din țara noastră de la Zimnicea, Tg. Mehedinți, Tecuci, Focșani, Galați, Brlad, Huși și Botoșani⁷.

Pregătirea lor militară fusese satisfăcută în parte, înainte de angajarea ca voluntari, datorită faptului că unii serviseră mulți ani în cadrele armatei ruse, pe vasele din flota Mării Negre, în regimentele rusești de grenadieri din Siberia, de cavalerie de la Kiev, de cazaci de la Don etc.⁸.

Echiparea lor s-a făcut în condiții destul de grele pentru faptul că lipseau banii necesari pe de o parte, iar pe de alta, se opuseseră boierii cînd se ridicase problema desființării havaierurilor lor în acest scop⁹. Totuși, domnia a reușit să procure echipament și armament prin intermediul negustorilor și meșteșugarilor străini, aflați în țară în acel timp. Un asemenea negustor a fost Dumitru Mavrichi din Nejinck care a procurat puști, pistoale și săbii în valoare de 28 764 lei¹⁰. S-au adus apoi arme și din Austria¹¹. Echipamentul a fost procurat tot prin meșteșugarii și negustorii străini. Astfel, au fost croitorul Ioan Damka, supus austriac¹², croitorul Avram din Iași¹³, negustorul Nicolae Capșa supus francez¹⁴, negustorul Abramovici din Chișinău¹⁵.

¹ *Cronograful Terei Rumtnești scris de Dionisie ecleziarhul*, R. Vlcea, 1934, p. 140.

² Arh. St. Buc., ms. 1532, p. 107—112.

³ Iată cîteva nume : maior Carlos Servios din Corfu, căpitan Dim. Catregani din Ianina, Ioan Xenos din Tenedos, Nicola Vran din Zeo, locot. Dum. Hadji din Constantinopol, subof. Gr. Manoli din Candia, serg. maj. Enache Steriu din Tesalonic, *ibidem*, p. 8—29.

⁴ Anegost Sculi, Ivan Stomelo, Mihail Micropol, Sava Afineas, Liber Nicolav, Teodor Larionov, Enache Trandafilov, *ibidem*, p. 8—19.

⁵ Iată cîteva nume : Petro din Filipona, Costa Dimitriu, C-tin Gheorghe, Stoian Saitaris, Stona Vișan, Ionus Foti, Iane Romelioti, Ionuță Petco, *ibidem*, p. 8—19.

⁶ Din localitățile : Belgrad, Vidin, Siștov, Rusciuk, Adrianopol, Negotin, Tîrnova, Sofia, *ibidem*, p. 20—27.

⁷ Arh. St. Buc., ms. 1532, p. 20—27, 41.

⁸ *ibidem*, p. 8—21.

⁹ C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, Buc., 1888, p. 271 ; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 475—476.

¹⁰ Arh. St. Buc., ms. 1531, p. 2, 20, 36, 46 ; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 694.

¹¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, partea a II-a, p. 373—375 ; D. Z. Furnică, *Dira istoria comerțului*, Buc., p. 244—246.

¹² Arh. St. Buc., ms. 1532, p. 75—77.

¹³ Acad. R. P. R., ms. 876, p. 3.

¹⁴ Arh. St. Buc., ms. 1531.

¹⁵ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 706, nr. 24.

Corpul ostașesc de sub comanda maiorului N. G. Pangal a participat în luptele duse între turci și ruși la Ismail¹, Brăila și Giurgiu. De asemenea, a participat în bătălia de la Obilești de lângă București².

Comportarea ostașilor a fost sub așteptările comandamentului rus. Într-o scrisoare din 19 septembrie 1808 senatorul S. S. Kușnikov relatează generalului Bagration unele impresii privind comportarea acestor ostași. El o apreciază ca fiind „incapabilă, inutilă și dăunătoare țării”³. După armistițiul de la Slobozia, acest corp de voluntari fiind scos — ca și celelalte unități — din zona de operații și cartiruit în diferite târguri și sate s-a dedat la jafuri care au provocat o seamă de plingeri ale organelor administrative⁴.

La sfârșitul anului 1807 — la 16 decembrie — comandamentul rus comunica Divanului Țării Românești că s-a hotărât desființarea corpului de voluntari „elin”⁵. În ianuarie 1808, s-au expediat ispravnicilor de județe primele instrucțiuni cu privire la adunarea armamentului, echipamentului și harnașamentului deținut de acești voluntari⁶.

După aceasta s-au dat dispoziții pentru repatrierea lor. Repatrierea era necesară și trebuia făcută cât se poate de urgent pentru că mulți dintre foștii voluntari hoinăreau prin București, lipsiți de orice fel de venit, putând astfel să aducă „neliniște atât pentru oraș cât și pentru țară”, după cum afirmă generalul Miloradovici într-o scrisoare adresată senatorului S. S. Kușnikov⁷.

Repatrierea s-a făcut la cererea foștilor voluntari. Unii au preferat Rusia⁸, alții Serbia⁹. Cțiva dintre ei și-au exprimat dorința să se stabilească în Țara Românească și Moldova, în diferite târguri, cum ar fi : Iași, Galați, Botoșani, Huși, Focșani, Ploiești și București¹⁰. Cheltuielile de drum pentru această categorie de foști voluntari se acordau după grade : un ofițer primea 15 lei și un subofițer, 7 lei¹¹. Plata indemnizației de hrană și transport s-a achitat de către vistieria țării, prin intermediul comandamentului rus din București în persoana maiorului Pskovitinov¹².

Lucrările de repatriere a foștilor voluntari au fost urgentate în luna mai, mai ales în urma unui memoriu. Acest memoriu semnat de 25 de ofițeri de diferite grade cuprinde o descriere a stării grele în care se aflau toți voluntarii. Astfel, se arată că din momentul când nu li s-au mai plătit soldele, adică din ianuarie 1808, foștii voluntari își vindeau atât îmbrăcămintea necesară, cât și caii pentru a avea posibilitatea să se întrețină zilnic ; unii dintre ei, se arată în memoriu se îmbolnăviseră fără a avea posibilitatea să fie îngrijiți. În concluzie, semnatarii memoriului cereau plata soldelor pe ultimele 4 luni¹³. Cțeva zile mai târziu, la 18 mai 1808, pleca primul lot de repatriați în Rusia, pentru a se stabili în orașele — Dubăsari, Nikolaev și Odesa unde aveau proprietăți și familii¹⁴. Un alt lot părăsea orașul București la 22 mai 1808, iar un al treilea, cțeva zile mai târziu¹⁵.

¹ Arh. St. Buc., ms. 1532, p. 19 ; Hurmuzaki, *Documente*, Supl. 1, vol. III, p. 121.¹

² Hurmuzaki, *Documente*, Supl. 1, vol. III, p. 121.

³ Arh. St. Buc., ms. 1532, p. 107—112.

⁴ Ibidem, ms. 54, p. 184 ; ms. 1532, p. 107—112.

⁵ Ibidem, ms. 54, p. 249.

⁶ Ibidem, p. 249 ; ms. 1532, p. 107—112.

⁷ Ibidem, ms. 1532, p. 2—4.

⁸ Ibidem, p. 8—19, 20—27, 28—36.

⁹ Ibidem, p. 37—41.

¹⁰ Ibidem, p. 45—47.

¹¹ Ibidem, p. 47 .

¹² Ibidem, p. 48—51.

¹³ Ibidem, ms. 1532, p. 51—56.

¹⁴ Ibidem, p. 60—63.

¹⁵ Ibidem, p. 68—73.

O altă categorie de foști voluntari s-a repatriat în Grecia. Pentru a ajunge acolo au fost nevoiți să facă un mare ocol prin Ungaria, Serbia austriacă și Dalmația. Acest lot număra 37 de oameni (17 ofițeri și 20 de soldați), toți de origine grecească¹.

Operațiile de repatriere s-au prelungit până în toamna anului 1808, mai ales pentru cei care plecau individual². Ultimele mențiuni privitoare la repatrierea lor sînt în legătură cu plecarea lui Petre Sulov negustor din Odesa, fost ofițer care mergea la Odesa la 1 septembrie 1808.

Activitatea corpului ostășesc de sub comanda maiorului Pangal nu oglindește în întregime rolul pe care l-au avut unitățile de voluntari care au luptat alături de armata rusă. Alte unități, cum sînt, de exemplu, pandurii, care au luptat pînă la sfîrșitul războiului, au adus un real folos armatei ruse care a operat în Oltenia. Datele de mai sus, referitoare la corpul ostășesc de sub comanda maiorului Pangal, completează informațiile de care dispun istoricii pînă în prezent.

---

¹ Iată cîteva nume : Iane Iuscaris, Elie Panaloti, Iorgantos Matheo, Nicola Mușupulos, Vasile Caravias, Anastasie Suliotis, *ibidem*, p. 80—82.

² Ivan Stomel fost căpitan a plecat la Kiev, Teodor Larionov, fost sublocot., Petre Danșov, Cristofor Bogdan, fost căpitan, Porteresculo pleacă la Kiev etc. *ibidem*, p. 91—102.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVIND RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1888

DE

CORNELIA C. BODEA

Documentele ce publicăm mai jos provin din două depozite diferite : Arhivele Statului București și Biblioteca Centrală de Stat, Filiala Bălcescu.

Ele oglindesc două aspecte ale răscoalei țăranilor din 1888, fără pretenția de a dezvălui însă laturi cu totul necunoscute.

Primul grup de documente — în număr de 63 piese ¹ — privesc desfășurarea propriu-zis a răscoalei și completează seria telegramelor și rapoartelor publicate în : *Răscoala țăranilor din 1888, Documente și mărturii* apărute sub îngrijirea Acad. M. Roller, Buc. 1950, și Vasile M. Kogălniceanu, *Chestiunea fărânească*, vol. II, București, 1906.

Telegramele redau în special situația din zilele de 7/19 și 8/20 aprilie, în județele Dîmbovița, Ialomița, Ilfov, Prahova, Rîmnul Sărat și Vlașca.

O comparație între numărul total al telegramelor publicate ² cu al celor inedite prezentate de noi aici, pentru zilele de 7—8/19—20 aprilie și zilele vecine, relevă importanța acestora din urmă, prin golul care-l acoperă.

Astfel, pentru 6/18 aprilie :	inedite	3,	publicate	42	
pentru 7/19	„	:	inedite	26, publicate	1
pentru 8/20	„	:	inedite	30, publicate	7
pentru 9/21	„	:	inedite	—, publicate	25

În majoritatea lor telegramele sînt adresate concomitent autorităților militare și, în copie, Ministerului de Justiție. Ele nu au număr de înregistrare în vreun dosar special al răscoalelor și nu poartă nici apostile oficiale : Marghiloman, col. Algiu sau Th. Rosetti. Probabil că au fost trimise acasă lui Marghiloman și nerestituite.

Rapoartele și convorbirile telefonice provin de la autoritățile administrative și judecătorești însărcinate cu paza liniștei și anchetarea cazurilor de răscoală în diferitele comune, plase sau județe. Pentru județul Ialomița, de exemplu, relatarea procurorului Cociaș ³ — cu data de 26 martie — asupra cauzelor răscoalelor din Urziceni aruncă o lumină nouă și diferită de raportul colonelului Lahovari publicat de V. Kogălniceanu ⁴. Din punct de vedere cronologic rapoartele sînt anterioare telegramelor ; ele descriu momente de la sfîrșitul lunii martie și începutul lui aprilie stil vechi, sau dintre 8—15 aprilie stil nou.

¹ Biblioteca centrală de stat, Filiala Bălcescu, Achiziții inv. 68, 69, 70 și 71.

² *Răscoala țăranilor din 1888*, p. 119—155.

³ Anexa I, 20.

⁴ V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 18—20.

Pentru o mai ușoară orientare am grupat întregul fond de documente pe județe, iar în interiorul județelor, pe sectoare sau focare de revoltă. Am ales ordinea alfabetică a județelor.

Al doilea grup de documente ¹ — în număr de 16 — prezintă într-o măsură mai mare o nouătate, întrucât se referă la propaganda socialistă desfășurată în timpul zilelor de răscoală și mai ales după înăbușirea ei.

Reiese din aceste documente că, activitatea propagandistică socialistă nu s-a mărginit numai la durată oficială a răscloalor. Ea s-a concentrat în alcătuirea de petiții sau suplicii pentru țărani, și propagandă electorală în vederea alegerilor parțiale pentru Colegiul al treilea, în toată perioada martie—mai 1888.

Adoptând același sistem de grupare alfabetică a județelor ca și la telegrame, aici am despărțit însă județele muntene, Brăila și Mehedinți, de cele moldovene Covurlui, Dorohoi, Putna și Roman.

Nouă și necomentată pînă acum apare activitatea socialiștilor din județul Mehedinți, unde activează și D. V. Secară, fost redactor la revistele *Viitoriul* ² (ianuarie 1887) și *Socialistul* ³ (martie 1888). Atitudinea rezervată a socialiștilor din acest județ, față de răscoală ⁴, explică și scoaterea lui D. V. Secară de sub urmărirea Codului penal.

Amănunte noi și puțin cunoscute oferă rechizitorul final drcsat împotriva lui Th. C. Mănescu, redactor la *România viitoare* ⁵ din Brăila. Găsim aici reproduse pasaje întregi din textul petițiilor ce alcătuia pentru țărani,

I. C. Atanasiu în volumul său despre mișcarea socialistă ⁶ vorbește despre Ștefan Tatomici, ca despre un fruntaș socialist al Galaților; cele patru telegrame reproduse de noi confirmă părerea lui ⁷. Figura „Monahului Claudiu Vasiliu” ⁸ din județul Putna rămâne să fie identificată de către cercetătorii specialiști ai mișcării socialiste de la noi.

Cît despre documentul privitor la activitatea propagandistică a lui Vasile G. Morțun, el nu surprinde; procură doar amănunte culese pe teren în legătură cu numele său atît de răsunător în Parlament și în presă în vremea aceasta.

Socotim de o importanță mai deosebită cele două scrisori I. Nădejde către Sblt. Chinezu ⁹. Procesul Nicolae Chinezu este cunoscut din *Desbaterile Adunării Deputaților* (ședințele de la 24—25 noiembrie 1888) și din prezentarea făcută pe același material de I. C. Atanasiu ¹⁰. — În ambele cazuri se citează un fragment dintr-o scrisoare a lui Nădejde către Sblt. Chinezu, citită de A. Marghiloman în Cameră. În dosarul Chinezu alcătuit de parchetul Dorohoi în mai—iunie 1888 au figurat de fapt două scrisori Nădejde. Ele au fost comunicate, în copie, lui A. Marghiloman în calitate sa de ministru al Justiției de către Procurorul din Dorohoi, însoțite de raportul 1490/1888 publicat în *Răscoala țărănilor din 1888* ¹¹.

Prin publicarea acestui material documentar, intenția noastră a fost de a aduce o modestă contribuție la istoricul răscoalei țărănilor, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la izbucnirea ei.

¹ Arh. St. Buc., administrative, Ministerul Justiției, dosar 302/1888.

² A apărut un singur număr cu titlul *Viitoriul, revistă științifică literară*, Turnu-Severin, ianuarie 1888; redactori S. Bodiu și D. Sacară. Cf. și *Înștiințarea* din *Socialistul*, 24 martie 1888, p. 3.

³ A apărut numai numărul din 24 martie 1888.

⁴ Cf. *Socialistul* din 24 martie 1888, articolele *Locul nostru*, *Lui Ioan Nădejde*, *Cătră țărani mehedințeni* etc.

⁵ Redactorul pe 1888 e Zamfir N. Filotti. După 30 mai 1888, *România viitoare* se contopește cu *Frăția*, gazeta partidei muncitorilor de la Galați. Redactor este Th. C. Rănescu [citește Mănescu].

⁶ I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contemporană a Romniei, 1881—1916*, vol. I, *Mișcarea socialistă 1881—1900*, Buc., 1932, 443 [-448] p.

⁷ Vezi și *România* din 6 iunie 1888, reprodus în *Răscoala țărănilor*, p. 278—279.

⁸ Anexa II, 15.

⁹ Anexele II, 11 și 12.

¹⁰ I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 192—197.

¹¹ p. 191—193.

A N E X E

Desfășurarea răscoalei

JUDEȚUL DÎMBOVIȚA

I

Sectorul Cătunul-Ghergani-Poiana

1

Căpitanul Tomescu raportează colonelului Algiu și ministrului Marghitoman că în comunele Ghergani, Boanga, Vlădiceasca și Brăiloiu e liniște datorită prezenței trupelor; în Boanga a fost arestat notarul.

Tel. 291/0.

Ghergani, 18 aprilie [1888], ora 5

În comuna Ghergani, Boanga, Vlădiceasca și Brăiloiu unde se bănuia un început de răscoală avînd trupele în localitate totul este în liniște. În comuna Boanga arestînd pe notar, care informat fiind că ar fi instigator tot satul l-a luat pe garanție declarînd că nici idee n-a avut a se răscula. Satele se patrulează. Cîrciumele seara le voi închide. Toți locuitorii au hrană în abundență. Proprietarii și arendașii sînt în cea mai mare panică. Sînt informat că Cojoaca, Corneșu și Poenari s-au răsculat.

Nr. 11

Căpitan Tomescu

2

Prefectura județului Dîmbovița comunică ministrului de Interne că în comuna Bîldana sătenii s-au răsculat, dar liniștea a fost restabilită.

Tel. —

Tîrgoviște, 19 aprilie [1888], ora 3.30

În ziua de 5 curent cîțiva săteni din comuna Bîldana răsculîndu-se au mers la biroul primăriei cerînd a le arăta ordinul ce are primit de a li se da pămînt, dînd cu pietri în ferestrele primăriei, unde pornind subprefectul, imediat a restabilit liniștea. Comunic spre știință.

p. Prefect Dîmbovița, N. Russu

3

Căpitanul Gheorghiu raportează colonelului Krupenski și ministrului Marghitoman că la Butimanu și Cojasca e liniște și că urmează să facă arestări în cursul nopții; cere ca arestații din Ciocănești să fie trimiși Comănduirii București.

Tel. 3/0.

Ghergani, 19 aprilie [1888], ora 11,58'

Comuna Butimanu liniștită, în comuna Cojasca găsînd subprefectul, oamenii sînt liniștiți. La noapte voi face cîteva arestări de capii rebeliunii; mîine voi trece Cătunul și în urmă la Butimanu spre a face iarăși cercetări. Rog a se da ordin d-lui major Gîrleanu de la comuna Buftea pe acei 38 rebeli din comuna Ciocănești să fi predea Comănduirii București, contrar aștept ordin pentru escortă; mîine voi raporta rezultatul.

Nr. 3

Comandantul Escadronului 6, Căpitan Gheorghiu

4

Procurorul Rădescu raportează ministrului de Justiție că în comuna Cojasca nu au avut loc turburări.

Tel. 444/120.

Tîrgoviște, 20 aprilie [1888], ora 4

După telegrama primită de la subprefectul plăsei Ialomița, nu s-a ivit încă răscoală în comuna Cojasca. Spiritele țărănilor sînt aproape potolite.

Nr. 724

Procuror Dîmbovița, Rădescu

5

Căpitanul Tomescu raportează colonelului Algiu și ministrului Marghiloman că, în comunele din sectorul de sud al județului, populația „s-a domolit”.

Tel.119/0.

Ghergani, 20 aprilie [1888], ora 9,30'

În comunele Ghergani, Boanga, Priseaca, Boteni, Conțești, Brăiloiu, Bălteana, Vizurești și Tărtășești oamenii s-au domolit. Locuitorii din Priseaca și Vizirești ar fi avut intențiunea a se răscula înainte d-a sosi trupa. Grupele s-au împrăștiat cu începerea arăturilor care or avea loc luni. Sper la o complectă liniște.

Căpitan Tomescu

Poiana de Sus

6

Procurorul Rădescu comunică ministrului de Justiție că țăranii din Poiana de Sus s-au răsculat în masă și cer pământ.

Tel.443/121.

Tîrgoviște, 20 aprilie [1888], ora 4

Prefectura locală comunică după telegrama dată de subprefectul plășei Bolintinului că locuitorii comunei Poiana de Sus sînt răsculați în masă cerînd pământ, amenințînd autoritățile comunale. Comandantul diviziei locale este încunoștiințat de aceasta.

Nr. 723

Procuror Dimbovița, Rădescu

7

Prefectura județului Dimbovița comunică Ministerelor de Interne și Justiție că sătenii din Poiana de Sus s-au răsculat.

Tel. 50/0, expres.

Tîrgoviște, 20 aprilie [1888], ora 9,30'

Primii telegrama acum de la d-nu subprefect Bolintinu anunțînd că locuitorii comunii Poiana de Sus s-au răsculat în mare masă cerînd pământ și amenințînd autoritatea comunală. Ne facem datoria de a vă pune și pentru cas în cunoștiință.

Nr. 1821

p. Prefect Dimbovița, Nicu Russu

8

Căpitanul Lucaci raportează Corpului II Armată și ministrului Marghiloman că pentru reprimarea răscoalei din Poiana de Sus a trimis escadronul de Muscel.

Tel.118/0.

Gara Titu, 20 aprilie [1888], ora 3,30'

Astăzi noapte sosit la reședință primarul comunei Poiana de Sus, spune că acolo mare răscoală; abia scăpat de sub paza santinelei lor care le asigurase pînă azi spre a le da pământ. Casul grav pornit escadronul de Muscel. Comunic spre cele de cuviință, voi comunica rezultatul.

Nr. 6

Căpitan Lucaci

9

General Budișteanu înformează Corpul II Armată și pe ministrul Marghiloman că la Poiana de Sus a trimis escadronul de la Titu.

Tel. 74/0.

Tîrgoviște, 20 aprilie [1888], ora 10,15'

Sînt informat de autoritatea locală că locuitorii comunii Poiana de Sus s-au răsculat în mare masă cerînd pământ și amenințînd autoritatea comunală. Trimesc escadronu din Titu pentru a restabili ordinea. La cas de trebuință va fi ajutat de compania de la Ghergani.

Nr. 3132

General Budișteanu

JUDEȚIUL IALOMIȚA

Sectorul Călărași- Ulmu- Valea Rusului

10

Lt. Nicolaescu raportează colonelului Lahovari, Corpului II Armată și ministrului Marghiloman că a împușcat un grup de răsculași la Valea Rusului și cere ajutoare să poată intra în sal.

Tel. 161/0, f. urgentă.

G. Dilga, 18 aprilie [1888], ora 3,20'

La Valea Rusului am împușcat banda de răsvrătitori, 7 morți, 2 răniți și 6 prizonieri. Trimiteți ajutoare, nu pot singur intra în Valea Rusului¹. Ne mai trebuie cartușe.

Lt. Nicolaescu

11

Colonelul Lahovari comunică colonelului Algiu și ministrului Marghiloman rezultatul reprimărilor efectuate pînă la Ciocănești și intenția de a continua spre Valea Rusului și Ulmu; așteaptă sosirea de noi trupe.

Tel. 277/0.

Călărași, 18 aprilie [1888], ora 9

Am primit depeșile de azi noapte și de astăzi; dacă-mi vine batalionul din Ostrov am trupe de ajuns. Am potolit tot pînă la comuna Ciocănești, avînd numai vreo 12 morți și răniți. Dintre răsvrătitori am arestat azi și legat cot la cot toate capetele pînă la Ciocănești. Acum sînt în urmărirea jefuitoarelor de la Valea Rusului și Ulmu unde convergcază afară de coloana mea, alte două ale companiei din 30 dorobanși și un singur escadron din Urziceni. Cred că odată această mișcare terminată și ulmenii arestați, liniștea va fi complet restabilită.

Colonel Lahovari

12

Căpitanul Parapeanu raportează Regimentului 3 Călărași din București și ministrului Marghiloman că în sectorul său a restabilit liniștea și a arestat 267 răsculași.

Tel. 162/0.

Călărași, 19 aprilie [1888], ora 8

Aci liniște² și prin comune s-au arestat pînă astăzi 267 revoltători. Escadroanele fac serviciu prin telegrama nr. 257.

Nr. 272

Căpitan Parapeanu

13

Colonelul Lahovari raportează colonelului Algiu că a reprimat răscoala în comunele Cunești și Rasa, și a preîntîmpinat-o în comuna Mihai Viteazu; că în satul Valea Rusului sînt morți și răniți, și că urmează să intre în Ulmu.

Tel. —

Călărași, 19 aprilie [1888], ora 8,10'

Astăzi 6 aprilie am făcut arestări în Cunești și Rasa, unde se pretrecuseră grave desordine; am legat și trimis la Călărași pe capii cunoscuți ai tîlharilor comise. Informat fiind că în comuna Mihai Viteazu tulburările sînt iminente, astăseară am mers și am sosit în acest sat cu o oră mai înainte de executarea uneltirilor, crimele ce erau să aibă loc astăseară, am făcut și voi face arestările capilor. Mîine fac joncțiunea cu compania din Regimentul 30 Dorobanși care în ocuparea satului Valea Rusului, vecin de Mihai Viteazul, au pus jos șapte morți și opt răniți, și mîine 7 aprilie voi sosi la Ulm odată cu roșiorii, aici fiind focarul de unde a pornit toată răscoala în partea de baltă a județului. Major Lipan, care a fost cu mine va lua comanda companiei ce trimiteți și va opera cum a văzut că am operat pînă aci.

¹ Cf. telegrama aceluiași către col. Lahovari din 18 aprilie, ora 4.30', în *Răscoala țărănilor din 1888*, p. 127—128.

² Cf. telegrama aceluiași din 17 aprilie, *Răscoala țărănilor din 1888*, p. 101—102.

— Major Vidulescu l-am îndreptat cu companiile sale în satele agitate despre Slobozia. Voi face a se ridica la gara Dâlga pîinea și cartușele ce ați trimis; pînă acum coloana mea n-a avut lipsă și compania din 30 dorobanți a fost aprovizionată astăzi din Mihai Viteazul.
Colonel Lahovari

14

Prefectul județului raportează ministrului de Interne că în district a fost restabilită ordinea și că trupele fac arestări iar organele justiției anchetează; sînt circa 250 arestați.

Tel. —

Călărași, 19 aprilie [1888], ora 9,40'

Ultimele știri sînt cu totul satisfăcătoare. La comuna răscolită Mihai Viteazu lângă Ulmu a ajuns trupa tocmai cînd era să înceapă devastările de către țărani. S-a arestat capii. Aflu că și la Ulmu, cuibul răscoalei, este acum liniște. Trupele ajunse au început arestările, deci în toate părțile districtului răscoalele s-au potolit. Ordinea este restabilită.

Azi Judele instructor și Procuroru încep ancheta celor arestați al căror număr se urcă la 250 aproximativ. Din aceștia numai vreo 50 cred că vor fi depuși, iar ceilalți sînt de părere a se pune în libertate după ce se va lua informațiuni de la dînsii. Bine înțeles că liberarea se va face succesiv și treptat. Sunt foarte calmați și regretă de întîmplările arătînd pe adevărații vinovați.

Prefect Vineși

15

Col. Lahovari raportează colonelului Algiu și ministrului Marghiloman că răscoala din sectorul Călărași este înăbușită și a cules informații.

Tel. 127/0.

Călărași, 20 aprilie [1888], ora 3.

Trimit coloane diferite în localitățile din jurul Urziceniilor și Slobozia pentru a întîmpina agitațiunile ce ni se semnalează de domnia voastră și de oficerii locali. Am cules multe informațiuni și voi căuta, după cum îmi recomandaseți a mai aduna¹ și altele. Cred că la întoarcere vă voi putea da mai multe relații. Aici răscoala sau mai bine tîlhăria este înăbușită. Pornesc trupele ce am aci spre nord, Urziceni și Slobozia.

Colonel Lahovari

16

Col. Lahovari raportează colonelului Algiu și ministrului Marghiloman că a înaintat parchetului procesele verbale în legătură cu arestările făcute și cere înființarea unui al doilea cabinet de instrucție pe lângă tribunalul local.

Tel. 141/0.

Călărași, 20 aprilie [1888], ora 5,20'

Este indispensabil ca un¹ al doilea cabinet de instrucție să se stabilească pe lângă tribunalul de aici și noul jude de instrucție ar putea să ia afacerile cele alte, rămînînd actualul însărcinat numai cu instrucția afacerii de tîlhărie și rebeliune a țărănilor. Rog faceți această cerere ministrului Justiției. Eu sezizat parchetul trimițîndu-i procesele verbale corespondente fiecăruia din faptele de rebeliune care au produs arestările ce am făcut.

Colonel Lahovari

17

Col. Lahovari raportează colonelului Algiu că comuna în care operează trupele de sub comanda sa, și represaliile făcute împotriva răscolaiților în drum spre Ulmu.

Tel. —

Călărași, 20 aprilie [1888], ora 8²

Azi 7 aprilie am lăsat pe maiorul Vidulescu cu o companie pentru a termina arestările în Valea Rusului, cătunul Lupșanu, Valea Mare și Mihai Viteazu; am însărcinat pe maior

¹ Corect : *aduna*.

² După conținut, telegrama aceasta este anterioară celei expediată la ora 6.30'.

Lipan cu comanda companii de vânători și a companii din reg. 20 dorobanți spre a se duce spre Lehliu, Slobozia și în orice altă localitate i s-ar semnala din Călărași sau din București. Am pornit cu o companie vânători și cu compania din 30 dorobanți spre Ulmu, am întâlnit în pădurile Ulmu ceata de ulmeni care comiseseră jafurile în Valea Mare și a Rusului, și care au atras pe locuitorii acestor sate în devastări. S-a prins și legat toată ceata din care au căzut 2 morți și 2 răniți. Voi intra acum în Ulmu și voi aresta toți capii pe cari îi voi trimite la Călărași. În această parte ordinea se poate considera ca restabilă.

Colonel Lahovari

18

Col. Lahovari raportează, din Ulmu, colonelului Algiu că în urma repruziilor făcute s-a restabilit ordinea în sectorul Călărași-Ulmu; comunică dispozițiile date în vederea noilor mișcări de trupe.

Tel. — Călărași, 20 aprilie [1888], ora 6.30*

Cred că la ora asta trebuie deja să fi primit depeșile mele de azi dimineață și de peste ziuă. Tîlhăriile sunt acum împiedicate în toată zona dintre Călărași, calea ferată și granița pînă la Ulm; în sus de acest punct nu se semnalează nici o neorînduială și sunt încredințat că lecțiunea dată va stîrpi tîlhăria în această zonă. Mă aflu la Ulm unde fac percheziție și arestez pe capii. — Trupele ce am aci le voi porni sîmbătă 9 aprilie în direcțiunii deosebite. De preferință pe dorobanți voi trimite la gara Dălga unde vor putea fi trimiși la București, dacă nu se ivește nimic nou. Am întrebuițat companiile ce am trimis eri și îndată ce maiorul Lipan mă va încunoștința că în zona ce i-am fixat nu se produce nimic, vă voi aviza spre a dispune de ele și mai ales a putea rechema pe dorobanți. Mline eu voi fi la Călărași, unde o să putem corespunde mai iute și lua ultimele dispoziții.

Colonel Lahovari

19

Lt. colonel Dumitrescu raportează din partea colonelului Lahovari că predarea areștilor trebuie amînată pînă la sosirea sa în Călărași; se cer precizări în legătură cu stîrca de asediu.

Tel. — Călărași, 20 aprilie [1888], ora 8

Colonel Lahovari îmi spune a vă comunica ca pînă la sosirea d-sale în Călărași nu se pot da prizonierii parchetului, căci trebuie să vie rapoartele sale arătînd împrejurările în cari s-au prins fiecare ceată și a da indicațiuni asupra vinei capilor, astfel că instrucțiunea să pornească de la o bază determinată. Dorește a ști dacă starea de asediu a fost decretată și dacă această stare antrenează urmarea prin parchetul militar. Rog răspundeți asupra acestora spre a le putea comunica colonelului Lahovari.

Lt. Colonel Dimitrescu

II

Sectorul Urziceni

20

Raportul general al procurorului Cociăș către ministrul Justiției, cuprinzînd rezultatele anchetei făcute în comunele Urziceni, Speteni, Broșteni, Alexeni, Eliza-Stoenești, Bărcănești, Bărbulești și Ștefănești: cauzele, pretextul răscoaltei și intensitatea ei. — Anexă: textul telegramei contestate de către locuitorii din Urziceni¹.

¹ Compară cu „Memoriul d-lui Colonel Iacob N. Lahovary asupra răscoalei țaranilor din județul Ialomița, din anul 1888”, publicat de Vasile M. Kogălniceanu, în *Chestiunea țărănească*, București, 1906, anexe, p. 18—30.

Procurorul General
pe lângă
CURTEA DE APEL
din Bucuresci

[26 martie/7 aprilie 1888]¹

Domnule Ministru,

Comformându-mă ordinului domniei voastre m-am transportat împreună cu Domnul Secretar General al Ministerului de Interne², atât în comuna Urziceni precum și într-alte comune din județul Ialomița, spre a cerceta cauzele turburărilor ce au avut loc, și rezultatul constatărilor mele este următorul.

În zilele de 17, 18 și 19 martie anul curent autoritățile administrative din comuna Urziceni și anume subprefectul plășei respective C. Cernescu, Primarul Alexandru Vasilescu și ajutorul de primar Călin Mihălescu. luaseră inițiativa după ordinul ce primiseră de la D-l Ilie Protopopescu prefectul județului Ialomița de a adresa o telegramă D-lui I. C. Brătianu pentru a blama turburările ce avuseseră loc la București în zilele din urmă și pentru a cere pedepsirea culpabililor cari abuzează de libertățile publice. — În capul acestei telegrame, care nu s-a expediat însă, figurează semnătura subprefectului Cernescu, a primarului din Urziceni, a ajutorului de primar și chiar a judecătorului de ocol Teodorescu, — tot din telegramă se vede că un număr de treizeci și trei de persoane au fost semnate de aceiași mână.

Autoritățile administrative sus citate umblau pe la locuitori spre a ouține semnături.

Cu ocasiunea manifestărilor din București, de la 14 și 15 martie, câteva persoane din Urziceni și Speteni aflându-se în Capitală și întorcându-se la domiciliurile lor, au căutat să îndemne și pe locuitorii din comunele rurale ca să imiteze pe acei din București și prina turburare a început în Urziceni în ziua de 20 martie în următoarele împrejurări: un domn avocat de acolo Jipescu a început să insinueze că sătenii sunt vânduți de către agenții administrativi din Urziceni, că s-au iscălit fără știrea lor o telegramă și că a sosit timpul ca să protesteze; atunci câțiva lucrători din Urziceni s-au dus în masă la locuința avocatului Jipescu unde se aflau subprefectul, primarul și ajutorul de primar, au intrat înăuntru cu forța și a cerut funcționarilor să le dea înapoi originalul telegramei, primarul a refuzat de a-l da și atunci atf dînsul cît și ajutorul său precum și subprefectul au fost loviți și forțați a le restitui telegrama; printre cei bătuți mai sunt și Christache Teodorescu picherul. Apostol Niculescu copist la judecătoria de ocol, precum și Ștefan Nenu dulgher, care semnase telegrama. Lesiunile suferite însă de aceste persoane nu presintă absolut nici o gravitate, după cum rezultă chiar din actele medico- legale ce li s-au eliberat de doctorul care i au examinat.

După ce aceste fapte au fost aduse la cunoștința d-lui prefect Protopopescu, domnia-sa a și trimis d-lui Comandant al Companiei din Urziceni următoarea telegramă: „Cer ca, cu orice preț să faceți ca d-l subprefect de acolo să poată trimite grabnic la Călărași, legați, pe frații Mihalești și spițerul din Urziceni. — În caz contrariu voi cere pedepsirea d-tale pentru refuz de serviciu legalmente datorit, mai cu seamă în astfel de nenorocită întimplare de Duminică, cînd ați avut oameni concentrați. — Nu înțeleg cum de nu ați împiedicat acele mișelii; ai ocașie să repari, arătînd zelul d-tale la ceea ce-ți cer”.

A doua zi d-l prefect împreună cu d-l maior de dorobanți Roșca s-au și dus la Urziceni; îndată ce s-a răspîndit prin comunele vecine știrea despre sosirea d-lui prefect, sute de locuitori de prin comunele vecine s-au îndreptat spre Urziceni ca să-i facă plîngerile lor asupra nemulțumirilor ce aveau, — se vede că d-l prefect s-a intimidat, căci după informațiunile ce mi s-au dat de chiar sub prefectul Cernescu, precum și de alte persoane, d-l prefect ar fi spus sătenilor să se ducă să are și fără învoială și aceștia înțelegîndu-l poate rău s-au și dus cu plugurile și parte dintr-înșii au și arat 400 de pogoane în moșia ținută în arendă de d-l G. Haracopulo, contra voinței arendașului, care văzînd atitudinea lor amenințătoare și spunîndu-i-se că au fost autorizați de d-l prefect nu a putut să-i împiedice.

Acî s-au mărginit, domnule ministru, toate turburările din comuna Urziceni unde a sosit și forța armată ca să preîntîmpine orice altă mișcare.

Persoanele interesate din Urziceni a provoca mișcări prin comunele vecine s-au și grăbit a trimite emisari pentru a spune locuitorilor că a sosit timpul ca să protesteze, să ceară pămînturi și să li se amelioreze situațiunea și deodată s-au pus în mișcare sătenii din

¹ Pentru datare vezi raportul col. Lahovari, în V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 21 — 22.

² Lupu Costache.

comunele Broșteni, Condești, Elisa Stoenesti, Bărcănești, Speteni, Armășești, Bărbulești, Alexeni; voi expune înainte ce s-a petrecut într-acele comune, căci am fost prin toate pentru a-mi da seama de intensitatea turburărilor, precum și de cauze și în urma voi avea onoare să vă expun părerea mea basată pe fapte.

În comuna Broșteni, în ziua de 24 martie, fiind zi de târg se aflau acolo și Răceanu comerciant din Urziceni, precum și Ioniță Popescu comerciant din Speteni. Aceștia fiind desemnați sătenilor că dinșii i-au vîndut și că semnaseră telegrama de care am vorbit, cițiva locuitori s-au repezit asupra lor și i-au bătut.

Pe ambii pacienți i-am văzut chiar noi și supunîndu-i unei examinări medicale d-l doctor a declarat că leziunile sunt ușoare.

În comuna Alexeni, sătenii s-au dus la Primărie și au luat sigiliul pentru ca primarul să nu mai poată lucra. — Chemînd pe locuitori și întrebîndu-i asupra nemulțumirilor lor, dinșii s-au plîns în primul loc contra primarului și în al doilea loc contra arendașului care nu le dă pămînt de ajuns pentru arătură. — Am căutat să-mi dau seama despre conduita primarului Nae Ionescu și am aflat că dînsul este străin de localitate, că a fost primar și în județul Tutova, că a fost și subcomisar la poliția din București, și în urmă însurîndu-se în Alexeni s-a ales acolo ca primar. — Conduita lui a fost incorectă sub toate raporturile: cînd avea ură asupra cuiva îi dresa un proces-verbal pentru un închipuit ultragi, îl înainta parchetului și cînd soseau în comună citațiunile precum și copii de pe sentințe spre a se înmîna inculpaților, dînsul dresa procese verbale că le-a lăsat la domiciliul părții, comitînd un rals în acte publice și cu modul acesta sătenii se vedeau încarcerati cu mandate de arestare fără să fi avut cunoștință de nici un termen. Acest primar a distrus acte publice, a primit mită, a comis delictul de abuz de putere oprind pe locuitori să are locuri ce le aparțineau, fapte pentru care l-am dat în judecată și am cerut și suspendarea lui de la domnul ministru de Interne, suspendare care a și fost comunicată primarului și locuitorilor și cu modul acesta liniștea s-a restabilit.

Într-această comună locuitorii au arat 400 de pogoane pe moșia d-lui Haracopulo, după îndemnul d-lui prefect Protopopescu, zic dînșii, și a rămas ca să se înțeleagă cu arendașul.

În comuna Eliza-Stoenesti, proprietatea d-lui colonel Mărculescu și majorul Roșca, sătenii au bătut pe primarul Ion Popescu, pe Dumitru Voiculescu, notarul și pe șeful de garnisoană; au intrat cu forța în casele d-lui Mărculescu, căuțînd pe primar care fugise, au intrat asemenea forțat la d-l maior Roșca crezînd că notarul se ascunsese acolo și au introdus vitele în grîul d-lui arendaș. Arendașii Ion Marinescu și Petre Marinescu văzîndu-se amenințați au fugit asemenea, lăsînd soțiile acasă singure; au mai urmărit și pe învățătorul satului.

Chemînd pe locuitori, dînșii s-au prezentat înaintea noastră în masă, armați cu ciomege, și arătîndu-le că sîntem duși acolo tocmai pentru a asculta plîngerile lor, dînșii ne-au arătat că n-au pămînt de arat, că arendașul le pune condițiuni foarte oneroase, că n-au porumb pentru hrană, și că primarul cu tot consiliul comunal în loc să fie socoteală de dreptățile lor, îi năpăstuieste față cu arendașul; înfine că nu mai aveau cui să reclame și că au căutat să-și facă singuri dreptate. — Le-am arătat că vom cerceta plîngerile lor contra primarului și dacă le vom găsi întemeiate, îl vom da în judecată; i-am asigurat că s-au luat urgente măsuri pentru a li se împărți de comisiunea numită de Minister, porumburi, și sătenii s-au liniștit.

În comuna Bărcănești aceleași nemulțumiri contra primarului, notarului și întreg consiliul comunal, care văzîndu-se bătuți au fugit și aceleași plîngerii contra arendașului Gustav Șuter, aceeași lipsă de hrană, aceeași lipsă de pămînt. — Sătenii s-au prezentat înaintea noastră foarte liniștiți, au cerut depărtarea primarului, și cum consiliul comunal întreg plecase din comună d-l secretar general l-a disolvat și a numit o comisiune interimară, din trei persoane desemnate de dînșii pentru a gira lucrările pînă la noi alegeri, și astfel am ajuns a-i calma și pot zice chiar a-i împăca.

În comuna Speteni sunt proprietari mici în contra cărora sătenii erau revoltați, doi din acei proprietari au fost ușor bătuți.

Aici este locul să vă expun că comuna Speteni a dat celorlalte comune vecine semnalul turburărilor. Se vede că printr-această comună ziarul „Lupta” precum și ideile propagate de acest ziar au fost împrăștiate de persoane interesate a turbura creerii sătenilor și a-i neliniști, căci toți strigau să se ia pămînturile acelor cari le posedă și să le împartă lor; toți ne

spuneau că așteaptă armata rusească pentru a se învațuți și înproprietări și pentru ca să vă convingeți și mai bine, domnule ministru, voi reproduce în întregul ei depunerea lui Costache Dragomir din Speteni, făcută sub prestare de jurământ în infața d-lui judecător de instrucție.

„Domnule judecător, Luni 15 martie, mă aflam în București dus spre a-mi cumpăra puțină cherestea; acolo am văzut turburările din dreptul Palatului și pe mai mulți domni vorbind că vremurile sînt grele și că ar fi mai bine să avem război și să fim cu rușii, căci împărăția Rusească are tarapana și plătește bine pe oameni, dîndu-le 5 franci pe zi și că dacă ne va bate rușii au să vie în țară să taie pe ciocoi, iar pămînturile au să le împartă la oameni. Mercuri am plecat din București ca să viu la Speteni. În comuna mea am spus ce s-a împlînt în București, și vorbele ce am auzit acolo. Oamenii din sat au hotărît să facă și ei tot ca la București, adică rebel, să se scoale să dea afară pe primar cu tot consiliul comunal, șeful de garnisoană și alți patru cinci proprietari din sat, căvora să le luăm locurile. Aceasta a fost cauza turburărilor pe cari le-ați constatat în comuna noastră”.

În comuna Bărbulești, primarul a fost bătut și proprietarul Fotescu urmărit, cauzele nemulțumirilor sunt în ce privește pe primar că pîrtinind pe proprietar, iar în ceea ce privește pe acesta din urmă că nu le-a dat nici o palmă de pămînt pentru arătură și islaz, că le ia vitele și în loc să le aducă la oborul comunal din Bărbulești, le duce la aceea din Cășăreni, obligîndu-i să le plătească sume enorme ca daune pentru stricăciunile cauzate. Am pus în vedere d-lui Fotescu ca pe viitor, să se conforme legei Poliției rurale, l-am consiliat să dea sătenilor pămînt pentru arătură, ceea ce le-a fîgăduit, și astfel i-am lăsat pe toți liniștiți și aproape împăcați.

În comuna Ștefănești, aceleași plîngerii contra primarului, care lovind pe un locuitor, a fost și dînsul bătut. aceleași nemulțumiri contra arendașilor și contra învățătorului și notarului cari fugiseră chiar.

În resunat cauzele principale, care au dat naștere acestor turburări sunt următoarele: Anul trecut a fost un an rău pentru agricultori și mai cu seamă pentru sătenii din județul Ialomița; lipsa de mare și adînc simțită, populațiunea într-această parte a plășii cîmpului e numeroasă; satele se țin lanț unul de altul, arendașii le pun condițiuni foarte oneroase prin contract, îi obligă să semene numai grîu și porumb, refuzîndu-le pămînt pentru orz și mei; iarna a fost grea, lipsa de nutreț, a făcut pe săteni să vînză chiar vitele. Primăvara fiind timpul pentru învoirile agricole anuale, spiritele erau neliniștite și îngrijite pentru viitor: hrana de lipsea, administrație comunală nu aveau, primarii îi asupreau, pe subprefect nu-l văzuseră cu ochii.

De aceste slăbiciuni și miserii au profitat cîteva spirite deranțate și alte persoane rău voitoare pentru țara noastră, spre a le pune în minte, că trebuie să se scoale contra proprietarilor și să le ia pămînturile, că dacă vor veni rușii, boierii vor fi omorîți și dînșii împrietăriți, că toți au dreptul deopotrivă la pămînt, și cum sătenii nu aveau ce minca și ce munci, aceste idei, cari într-alte timpuri ar fi trecut ca vîntul fără ca să lase nicio urmă, acum au prins rădăcină.

Telegrama de la Urziceni a fost pretextul, iar cauza reală este nepăsarea administrațiunei și pe deasupra tutulor cesiunea economică de o gravitate însemnată și de o urgență învederată, care trebuie să rezolve această stare de lucruri și să remedieze căci dacă pentru un moment voicile au amuțit și vijelia pare a fi încetat însă de anul viitor cînd învoielile le vor atrage din nou atențiunea, aceleași cauze pot să producă efecte mult mai dezastruoase, și cei interesați vor găsi un teren întins pentru ca sămînta discordiei să incolțească.

Supunîndu-vă la cunoștință cele ce preced, vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a primi încredințarea înaltei considerațiuni ce vă păstrez.

p. Procuror General, C. Cociășul

[Telegrama]

I. C. Brăteanu Marele Cetățean

București

Noi cetățenii ialomițeni din comuna Urziceni, blamăm odioasa purtare a egoistei opoziții instrument al străinilor, cari pentru ambițiuni culpabile voește să piarză țara.

Adinc milniți, rugăm pe șeful iubit al partidului țarei să ia măsuri severe pentru pedepsirea mișeilor care abuzează mereu de libertățile noastre publice. Vă mai rugăm să fiți ca pînă acum sentinela energică și neobosită a romnilor alți în țară cit și în afară.

C. Jipescu [?]	M. I. Receanu	Ion Bordeiu
I. Strungaru	Gheorghe I. Receanu	Grigore Bordeiu
Tase...	Constantin N. Helevas	Iancu Ene
A. Nicolescu	Anton Atanasiu	Gheorghe Niță
Al. S. Vasilescu	G. D. Macoran	Ioniță Niță
N. Manolescu	Preot Barbu Rădulescu	Costea Ene
P. Lăchescu	D. Georgescu	Preda Matei
Marinescu	Ștefan Nanu	Gheorghe Burlacu
S. Gheorghe	Teodorescu	Tănase Neagu
C. Nicolescu	C. I. Ranetescu	Petre Sin Petre
Hristache Teodorescu	Ion Tache Stoica	Anghel Mihai
I. Georgescu	Stanciu D. Ranetescu	Ioniță Anton
V. Ionescu	Georgescu	Niță Ștefan
G. Cernescu	M. Petrescu	Hristache Niță
P. Maronescu	Ene Gheorghe	Alecu Ionel
C. Mihalescu	Ioniță Mihai	Stan Ștefan
Dumitru Stănescu	Bucur Trica	Nedea Costea
S. Mihăilescu	Toma Radu	Gheorghe Niță
I. Periețeanu	Anghel Radu	Gheorghe Badea
N. Steureanu	Neculae Bechean	Dumitrache Tănase
C. Stamatescu	Trică Grinzean	Ioniță Moise
G. Ionescu	Lazăr Ioniță	Nedelcu David
C. Ghițescu	Mihai Constantin	Scarlat Stan
Petre Dumitrescu		

21

Subprefectul Cernescu raportează prefecturii cu privire la rolul jucat de Ghinescu în turburările din Urziceni, și comunică măsurile militare luate pentru pololirea agitațiilor din Bărbulești, Jilavele, Gîrbovi și Manasia.

Tel. —

Urziceni, 19 aprilie [1888], ora 8,50'

În adevăr am și eu informații pozitive că Ghinescu, Spițeru, Rioșeanu și frații Mihalești sunt capii instigatorilor în Urziceni. Ca probă, simbăta trecută cînd am aflat că voese să facă o nouă răscoală în Urziceni și strigau cerînd cîtiva din agitatori disolvarea consiliului comunal, Ghinescu a fost cel dintîi pe care mi-au pretins a-l numi în comisiunea interimara, și eu în scopul crezînd a-i împăca am fost nevoit să-l numesc între ceilalți. Ghinescu, simbătă toată noaptea s-a consultat cu Rioșeanu și Mihalești și astfel duminică dimineața spiritele agitate din nou, a trebuit să vă cer disolvarea consiliului. Mai aflu că Ghinescu aseară vorbea prin circiumi și desaproba măsura pentru arestarea capilor, zicînd că n-are să fie bine de acei care execută asemenea măsuri. Am luat măsuri pentru arestarea lui și mline înaintez Călărași.

Mline orele 4 dimineața escadron roșiori aflat aici sub comanda căpitanului Elefterescu pleacă comunele Bărbulești, Jilavele, Gîrbovi și Manasia, unde agitațiile din nou crește, pentru a aresta capii căci agită spiritele după lista dată de mine. La Urziceni în urma arestarilor făcute deși s-a mai liniștit, dar rău voitori fac propagandele lor prin satele vecine.

Subprefect, Cernescu

22

Cpl. Rimniceanu raportează Regimentului 23 Dorobanți și ministrului Marghitoman că în comunele Manasia, Gîrbovi și Jilavele au izbucnit turburări și cere ajutorare pentru arestarea răsculaților.

Tel. 86/0

Urziceni, 19 aprilie [1888] ora 12,30'

În comunele Manasia, Gîrbovi și Jilava sunt agitații, rog ordonați comandantului i escadronului Roșiori¹ să-mi dea concurs pentru arestarea rebelilor și a-i înainta.

Nr. 324

Căpitan Rimniceanu

¹ Cf. telegrama aceluiaș din 18 aprilie, în *Răscoala țaranilor*, p. 137.

23

Prefectul Județului comunică ministrului de justiție instrucțiunile date în legătură cu arestările și anchetele din Urziceni; cere numirea unui al doilea judecător de instrucție.

Tel. 544/318

Călărași, 20 aprilie [1888] ora 5.40'

Dasem deja ordine subprefectului Urziceni să nu facă arestări, decât în urma unor serioase informațiuni, iar în ce privește persoanele mai alese din localitate să mă avizeze mai întâi pe mine. Așa a făcut până acum. Nu e adevărat că s-a dat mandat contra Victor Stoica. Am recomandat subprefectului o completă imparțialitate. Aș fi cerut de la început înlocuirea lui dacă aveam imediat o persoană energetică, cinstită și mai de încredere care să-l înlocuiască. Instrucțiunile ce i-am dat sunt foarte detaliate și severe. Voi căuta ca toată instrucțiunea să se facă pe adevăratele date. Este însă neapărată trebuință de un al 2-lea Jude-Instructor fiind peste 200 arestați.

Vineș

24

Cpt. Rîmniceanu raportează Corpului II Armală arestările făcute în comuna Jilavele.

Tel. —

Urziceni, 20 aprilie [1888], ora 8,20'

Astăzi prins din comuna Jilava 8 instigatori care a făcut din nou revolta, unul rănit mline îi înaintez regimentului.

Nr. 332

Căpitan Romniceanu

JUDEȚUL ILFOV

I

Sectorul Budești-Ollenița

25

Convorbirea telefonică dintre subprefectul plășii Negoiești și ministrul de Justiție despre agitațiile din Lămotești: se cere intervenție armată la Frumușani și Lămotești. — Ministrul promite trimiterea a 60 de roșiori și dă dispozițiuni în vederea reprimării răscoalei.

31 martie/12 aprilie, ora 9,30' (la aparat)¹

Țiganii din Lămotești s-au risipit dar sunt încă agitați, dar așteaptă venirea unor emisari cari sunt eșiți prin sate și propagă idea printre țărani că s-a primit ordine la autoritățile comunale să le dea pământuri. Și că primarii și notarii s-ar fi interesat cu bani de la arendași și proprietari și ar fi ascuns ordinele, ca să facă noi desordine și să atace pe arendași și proprietarii de moșii. Se susține că ar fi eșit prin comunele din plasa Dimbovița-Mostiște niște zidari din București și ei ar fi care îndeamnă pe țărani la răscoală. I se spune cu siguranță că țiganii frații Malangești din Lămotești au fost zilele din urmă prin comunele Afumați și Moara Domnească și că de acolo au fost îndemnați să se răscoale și ei în contra proprietarilor și arendașilor. — Arendașul Leonides îmi comunică azi că cirulă vorba printre țiganii din Lămotești că au să se grupeze din nou și să-l atace. Aflu de la unii din locuitorii pacinici cari au a face cu capii țiganilor revoltați că au să atace pe toți amplotații care ar căuta să restabilească ordinea prin mijloace blinde și astfel intervenirea armatei este necesară. Dacă s-ar întârzia arestarea capilor țiganilor revoltați e temere că desordinele au să se întindă și prin comunele vecine. Atft subprefectura cit și autoritățile comunale nu dispune de nici o

¹ Pentru datare cf. telegrama 26/0 din 12.IV. Budești : „... sunt la oficiul telegrafic..”. — „S a rezolvat prin ordine verbale la telegraph la 10 ore 31 marte, A. M. /arghiloman/'". *Răscoala țaranilor.* . . , p. 35.

forță și le este cu neputință să împiedice întinderea desordinelor. DD. proprietari și arendași sunt îngrijiți de desordinele de pînă acuma și roagă pe Onor. Guvern prin mine ca să ia măsuri eficiente pentru reprimarea unor asemenea desordine. Pentru restabilirea ordinii din comuna Lămoțești și pentru împiedicarea de a se putea naște și prin comunele vecine sunt trebuință de cel puțin o sută soldați armați. D. Comandant al companiei este concentrat în București și n-am la cine mă adresa.

Intrebare În ce punct precis să vă trimit cele dintii ajutoare. Pot porni inediat 60 roșiori. Cred că sunt îndestulători.

Răspuns La comuna Frumușani care este în apropiere cu șoseaua București Oltenița unde voi porni și eu. Pot să vă mai comunic Dv. orice informații în privința aceasta.

Intrebare Neapărat. Sunt îndestulători acești oameni?

Răspuns Pentru restabilirea ordinii cred că sunt destui. Aștept la primăria comunei Frumușani soldații.

Intrebare Iacă ordinele mele.

1 Arestarea tuturor capllor, emisarilor cari au cutreeraz, ori din ce comună ar fi.

2° Toți primarii și proprietarii să nu se miște de la postul lor.

3 Să se proclame că Lămoțeștii sunt pedepsiți; — adem Afumați Ștefănești.

4 Amerințare de garnizoană permanentă călări.

5 Dacă sunt plîngeri legale nu le primim decît pe cele pacinice.

6 Supraveghiare pe toate punctele plășei.

Răspuns Ar fi bine să se concentreze și la Budești 50 soldați fie pentru asigurarea armelor din cazarmă cari sunt lipsite de orice pază, fie pentru asigurarea biroului telegrafic.

Intrebare Ai încredere în dorobanții locali ca nu cumva la un moment dat să fraternizeze cu răsculații?

Răspuns Eu cred că dacă soldații concentrații vor fi din comunele depărtate nu vor face astfel.

Vom aviza

26

Subprefectul plășii Negoești comunică Ministerului de Justiție revendicările sătenilor : propune măsuri pentru satisfacerea lor

Tel. 138 90

Budești, 19 aprilie [1888], ora 10,50'

Țăranii agitați se plîng între altele că n-au izlazuri pentru pășunatul vitelor, că n-au porumb pentru hrana familiilor, că n-au drumuri îndestulătoare pentru a trece la diferite moșii unde li se oferă învoeli mai puțin împovărate și că au vitele slabe și nu pot lucra la șosele.

Pentru împăcarea cu desăvîrșire a țăranilor agitați îmi permit a vă ruga să binevoiti a dispune : 1 să se îngăduie țăranii a pășuna vitele în păduri acolo în comunele unde statul are moșie ; 2 să se instituie o comisiune specială care să meargă în fiecare comună și să claseze căile vecine comunale, căci autoritățile comunale care sunt însărcinate după legea drumurilor cu clasarea acestor căi sunt influențate de unii din proprietari și arendași și refuză de a deschide drumuri care înlesnește trecerea țăranilor la diferite moșii străine ca să facă învoeli ; 3 să instituie comisiuni de plăși care să constate care din țăranii sunt în lipsă de hrană și să cumpere porumbul de la proprietarii și arendașii din localitate și să distribue îndată. Listele de locuitorii lipsiți de hrană s-au format de autoritățile comunale cu parțialitate și fără nici un scrupul și dau loc la nemulțumiri ; 4 să se amîne lucrarea șoselelor pentru oarecare timp căci țăranii au avut lipsă de nutreț și au scos vitele slabe din iarnă așa că nu pot transporta poveri de petriș sau pămînt.

Nr. 1264

Subprefect Negoești, Popescu

27

Sbtl-ul Budișteanu raportează Comandantului Corpului II Armată că cererea sătenilor din comuna Budești (moșia general Manu), de a li se da izlaz pentru vite, este pe deplin îndeplătită.

Budești, 20 aprilie [1888] ora 9,20'

40 oameni liniște, satisfacție, astăzi se procedă la distribuirea porumbului. O plîngere a lor mai este ; comuna Budești are peste 700 capete de vite plătit pentru fie 4 franci și un pogon de secerat a acelor care sunt învoiți, iar 7 franci și tot unu de secerat acelor

pe care arendașul nu i-au învoit ; ea avea ca izlaz întotdeauna făscioare de pământ pe lângă Argeș, și la un cap de pădure și atât încît le avea suficient pentru vite, Toamna trecută arendașul moșii proprietății general Manu, le-au spart izlazul în mare parte și nu le-au lăsat decît o fâșie de pădure care deși mocirloasă și unde acum cițiva ani le-au murit o mulțime de vite, arendașul însă continuă de a cere tot acelaș privilegiu.

Veniți în masă cer ca să li se lase tot izlazul ce l-au avut în totdeauna și pe care se găsește acum rapiță în cea mai mare parte. Am văzut în adevăr că vitele lor sunt atît de slabe încît deabea mergeau ; cum sunt acum, le este peste puțintă de a se putea servi cu ele și în plus că nici nu vor avea unde să se îndrepte. La Herești, Valea Dragului liniște.

Comand. Detașamentului,
Sublocot. Budișteanu

28

Sbtl-ul Budișteanu raportează colonelului Algiu și Ministrului Marghiloman că sătenii din cătunul Gruu (moșia Stolojan) cer să li se mărească suprafețele de pământ date spre cultivare.

Tel. 46/0 Expres.

Budești, 20 aprilie [1888] ora 9,25'

În acest moment un număr de vreo 35 locuitori ai cătunului Gruu proprietatea D-lui Stolojan mi-au venit să se plîngă că n-au pămînturi destule de muncit, 5 pogoane porumb și unul meu nu li se ajunge după ce dă dijmele și învoielile. Cer ca să li se mai dea în citeva de lucru dacă se cere tot acele îndatoriri.

Comandantul detașamentului Budești,
Sublocotenent Budișteanu

29

Subprefectul plășii Negoești comunică colonelului Algiu și ministrului Marghiloman că în preajma Budeștilor ordinea a fost restabilită, și cere ca Lt. Bozianu să treacă la Obileștii noi, Obileștii vechi și Gurbănești'

Tel. 63/0 Expres

Budești, 20 aprilie [1888] ora 10

S-a restabilit ordinea prin comunele din preajma Budeștilor, în care a fost turburată și s-au arestat capii turburărilor așa că liniștea este asigurată. Rog dați ordin D-lui Locotenent Bozianu comandantul companii de dorobanți ca mîine să trecem cu parte din trupe la comunele : Obileștii Noi, Obileștii Vechi și Grubănești în care au fost mișcări pentru restabilirea ordinii și arestarea șefilor mișcărilor. Funcționarii comunali din comunele acestea și-au părăsit posturile și nu se pot înapoi de cît în urma restabilirii ordinii și arestării capilor agitației care i-au urmărit ca să-i omoare. D-nu Locot. Bozianu înțelege că nu este trimis de cît să restabilească ordinea în comunele din preajma Budeștilor.

Nr. 98

Subprefect Negoești, Popescu

Olenița

30

Maiorul Vișu raportează, din Hotaru, Corpului II Armată și ministrului Marghiloman că în tot sectorul e liniște și că nu are nevoie de ajutoare.

Tel. 25/0 Expres

Olenița, 20 aprilie [1888] ora 8, 15'

Comaniile dorobanți sunt Budești și Olenița. Eu cu escadroanele mă aflu sosit astăzi Hotaru. Nu-mi mai trebuiește nici un ajutor, proprietarii și arendașii alarmează lumea. Găsesc liniște peste tot unde se zice de ei că i-au jefuit și bătut. Mîine cred să fiu Olenița, vă voi raporta. Voi lua informații de la Constantin Pășcanu. Pînă acum subprefectul bine.

Major Vișu

31

Maiorul Vișu raportează, din Oltenița, Corpului II Armată și ministrului Marghiloman că arestații din Oltenița și Budești vor fi trimiși sub escortă la București.

Tel. 144/0

Oltenița, 20 aprilie [1888]

Mă găsec cu escadroanele Oltenița, venit de Holar. Peste tot liniște. Oamenii din sate sunt deja doți la munca cimpului. Mfine pleacă o escortă de dorobanți cu arestații din Oltenița și care escortă are să ia și pe arestații de la Budești. Poimline 10 curent vor fi București.

Nr. 98

Major Vișu

II

Sectorul Buftea-Domnești

(Vezi și : Județul Dîmbovița, sectorul Cătrunești-Ghergani Poiana ; Județul Prahova, sectorul Fulga-Albești-Crivina).

32

Cpt. Scheletti raportează Colonelului Algiu și ministrului Marghiloman că a fost trimis cu trupele ce comandă la Buciumeni și Crevedia.

Tel. 7/0 f.f. urgentă

Gara Buftea, 19 aprilie (1888) ora 4, 55'

Majorul Gîrleanu nu ne-a lăsat la Buftea, trimetîndu-ne în satele Buciumeni și Crevedia. Ordinul Dv. primit la orele 3 dimineața, luat dispoziții a venit companiile la gară.

Căpitan Scheletti

33

Subprefectul plășii Snagov comunică prefecturii Ilfov că sătenii din Bicu, Dragomirești, Zurbaua și Ileanca s-au răscolat; au cerut porumb, izlazuri și pămînt de muncă și li s-au dat.

Tel. —

Domnești, 19 aprilie [1888], ora 5,20'

În ziua de 5 spre 6 curent sătenii din Bacu cù vilele au devastat livezile proprietarului Vasile Danu care a renunțat la pagubă. Eri dimineață grupîndu-se sătenii cerînd lărgirea izlazului, li s-a făcut de proprietar. D-nu Danu fiind arendaș și la moșiile Dragomirești Zurbaua din Znagov, s-au revoltat sătenii armîndu-se cu ciomege a rupt actul agricol din aceea primărie, au cerut între altele și porumb, căroro le distribue astăzi pînă la 600 kile din pătulele de la Bacu. La D-nu Apostolescu proprietarul moșiei Ileanca locuitorii ridicîndu-se cu ciomege la conacul proprietății, după ce a devastat livezile a cerut porumb 10 familii, și alții pogoane pămînt. Intervenînd primarul li s-a dat pămînt și porumb. Spiritele agitate sunt în prezent liniștite. Celor de la Dragomirești-Zurbaua li se distribue porumb de către D-nu Locot, Ștelănescu escadron. 5 Călărași Jassy,

Nr. 2255

Subprefect Znagov, Periețeanu

34

De la subprefectura Snagov se comunică prefectului de Ilfov și ministrului Marghiloman că în Ciocănești armata a imprăștiat pe răscolăți și s-au făcut 38 de arestări; s-au trimis ajutoare armate și la Poenari.

Tel. 57/0

Gara Buftea, 19 aprilie [1888], ora 11

Eri s-au răscolat și locuitorii din Ciocănești cari luînd pe primar au mers la pătulele arendașului Theoharie Papasu pentru a le distribui porumb ; venînd îndată un escadron reg. 7 de Călărași au imprăștiat pe turburători, și au arestat 38.

La Poenari, aflu că și acolo s-ar fi răsculat, ajutoare militare s-au trimis. În celelalte comune după ultimele informațiuni este liniște.

Nr. 2114

Subprefect Snagov, B. Enăchescu. ¹

35

Prefectura Județului Ilfov anunță colonelului Algiu și ministrului Marghi-loman semne de răscoală în comuna Chiajna.

Tel. 132/0

[București], Prefectura Ilfov, 20 aprilie [1888] ora 5,10'

Notarul comunei Chiajna ne-a comunicat astăzi că locuitorii amenință să devasteze porumburile arendașului și locurile publice. Binevoii trimeteți trupe să preîntâmpine desastrelle.

p. Prefect, M. D. Cereșianu

36

Subprefectul plășii Snagov anunță prefectului de Ilfov și ministrului Marghi-loman că locuitorii din Dragomireștii din Deal s-au răsculat.

Tel. 30/0

Buftera, 20 aprilie [1888], ora 8

Sosind la reședință ², după cum v-am anunțat, vă informez că la Dragomirești din deal sunt rasculați locuitorii unde sunt și trupe, însă m-a chemat în localitate. Vă rog răspundeți dacă urmează a pleca în fața locului. Aștept îndată răspuns.

Subprefect Plasei Snagov, Theodorescu

37

Subprefectul plășii Snagov anunță prefectului de Ilfov și ministrului Marghi-loman că în comunele plășii e liniște.

Tel. 176 Expres

G. Buftera, 20 aprilie [1888], ora 9,30'

După informațiunile ce avem comunic că pînă în prezent este liniște în toate comunele plășii.

Nr. 2138

Subprefect Snagov, Theodorescu

III

Sectorul Fierbinți-Afumați

83

Raportul județului instructor Tătăranu asupra răscoalei de la Afumați și Ștefănești; cauzele nemulțumirilor și propuneri de îndreptări provizorii.

[28—29 martie¹9—10 aprilie]

Raport

În urma delegațiunei ce am avut din partea d-lui Prim-Procuror, însoțit fiind de d-nu procuror Carlova și de d-nu Director al Prefecturei de Ilfov ne-am transportat în comuna Afumați în ziua de 28 martie 1888.

Aci am ajuns pe la orele 7 fără 1/4. Se afla cu trupa un detașament din regimentul 21 de Dorobanți supt comanda locotenentului Cornăteanu. Îndată cu sosirea noastră în comună a venit și un detașament de geniu de la fortul Afumați supt comanda Lt. Doiculescu.

La intrarea noastră înainte de a ajunge la Primărie, se părea liniște. Abia cțiva oameni pe linie. Dar deodată ne pomenim cu tot satul revoltat, care venea spre noi, armați cu ciomege, furci. Începuse a se însera și abia se putea cunoaște omu.

¹ Ajutorul Subprefecturii Snagov cf. *Răscoală țărănilor*, p. 63.

² După continut telegrama 36 este ulterioară celei de la nr. 37.

Fiind impresurați de mulțime, am fost siliți să le ținem un limbagiu blând.

Cereau cu toții să plece armata și că atunci se vor liniști. Am luat dispozițiuni ca detașamentul de geniu să se retragă într-o casă și a nu sta pe linie.

După o discuție care a durat aproape două ore, am ajuns a-i potoli și a primi de la dânșii petițiunea către Ministeru de Interne de plângerea lor.

Seara pe la orele 10, am putut să mă strecor la școala unde zăcea profesorul.

L-am întrebat de ce a fost bătut? Mi-a răspuns că fiindcă a fost delegat din partea comunei pentru alegerea de deputat și că ar fi votat *pe rosu* (expresiunea întrebuițată de toți locuitorii).

În aceeași situațiune se afla și negustorul Ghiță Popp, care a fost asediat în casă de mulțime, i s-a spart ușa și geamurile, au intrat înăuntru, atunci Ghiță Popp a tras cu revolveru și a rănit la picior pe un locuitor. Cas grav nu exista, glonțu a fost sustras din picior. Din acest moment Ghiță Popp de frică se afla și el cu mulțimea revoltată.

N-am putut afla nimic de la el.

Pretind că n-au capi, n-a fost instigați de nimeni, toți pîna la unul sunt raspunzători de faptele lor.

A doua zi 29 martie pe la orele 4 de dimineața auzim cornul de adunare, ne sculăm cu toții crezînd că Lt. Cornățeanu care se afla la școală cu trupa, ne dă de știre, de o nouă răscoală.

Mirarea noastră a fost și mai mare cînd am văzut pe un țaran cîntînd din corn.

Adevăru este că într-o jumătate de oră tot satu era în picere.

Pe la 6 ore de dimineață după o explicațiune ce am avut cu mulțimea, le-am promis să merg în persoană la d-nu Ministrul de Interne.

De aci am mers la casa primarului, unde l-am găsit plin de sînge, capu spart în mai multe părți, ochii aproape închiși de lovirele după obraz, o coastă înfundată, și semne vinete pe spinare și brațe.

Abia putea să vorbească, și să-mi spue cîțiva din țărani care a văzut dînsul că l-a bătut.

Fiind în această stare imediat l-am pornit la București la Spitalu Colțea împreună cu profesorul.

De la casa primarului ne-am dus la casa locuitorului Ivan Ganciu care e dosit din comună de cîteva zile neștiind nimeni unde se află. Aci am văzut un spectacol înfiorător, casa degradată, țenei, copii plîngînd și țîpînd.

Geamurile toate sparte, ușile forțate, și roatele de la o căruță sfărîmate.

Am întrebat cauza acestei degradări.

Toți răspundea acelaș lucru. „Că acest locuitor a primit parale, a fost delegat și a votat pe roșu”, că dînsu de frică a fugit și dînsii de aceea au spart casa.

De aci am mers la casa proprietarului, d-nu Dumba. Locuitorii de sigur n-ar fi îndrăsnit să pătrundă în casa proprietarului; dacă primarul din imprudență nu s-ar fi ascuns în casă.

Locuitorii îl văzuse intrînd, oamenii d-lui Spandonidi au tăgăduit că primarul se afla ascuns.

Acești oameni în număr de trei în calitate de epistați pe moșie, au fost crunt bătuti, aceasta după spusa slugilor, și că au fugit prin fundul grădinii nu se știe unde.

Casa d-lui Dumba n-a fost prădată. Cîteva dulapuri mari sparte unde se bănuia a fi ascuns primaru, canapelele deranjate de la locul lor, cîteva uși rupte ca să poată intra multimea înfuriată. Primaru se ascunsesse în pod. Mulțimea l-a urmărit. Dînsu de frică s-a urcat pe înveliș.

Fiind prins a fost crunt bătut pîna l-a dat jos pe scara podului. Ciomegele curgea. Singele se vede pe scară, pe zid și pe geamuri, l-au scos pe scara mare, l-a dus la primărie, și de aci acasă la dînsu.

Întrebînd pe locuitori de ce l-a bătut, mi-a răspuns toți că este omu lui Spandonidi, și că împreună-i persecuta și le făcea toate neajunsurile.

Acestea sunt în scurt faptele cum s-a petrecut la Afumați și ce am putut vedea.

Cred că ar fi bine să se ia oarecari mijloace de îndreptare stării locuitorilor.

Această răscoală este rezultatul nemulțumirii locuitorilor contra arendașului.

În mare parte modul de învoială este prea oneros și nu se execută contractul de învoiala. Administrația locală departe de a fi la înălțimea ei, este mai mult un instrument în mîinile arendașului, care usează chiar și cu bătăi.

Plîngeri din partea sătenilor care sunt scutiți după lege de prestație și de căi de comunicații, au fost executați de primar fără să țină în seamă certificate în regulă de scutire.

Condițiunile de învoială cu arendaș/ii/ sunt împovărătoare, lipsa de izlaz. Protecțiunea din partea arendașului către unii din fruntașii cărora li se dă mai multe pogoane de arat, pe cînd alții care n-au de loc pămînt, nu li se dă de loc sau li se dă foarte pușin, de aci nemulțumiri, animozități, chestiuni de gelosie între cel bogat și cel sărac.

Și aceasta este atât de adevărat că afară de bătaia primarului, a fost bătăi între locuitori. Ca măsuri urgente ce am putut lua, a fost de a invita pe directoru Prefecturii, de a disolva întregul consiliu comunal, de a se alege un altu, care să fie expresiunea tuturilor locuitorilor.

De a se face liste de toți aceia care sunt scutiți de căile de comunicații și să nu mai fie trecuți în roluri de la aprilie viitor.

De a se înainta copii după contractele de învoială Ministerului de Interne.

Aceste sunt în scurt observațiunile mele asupra cauzei mișcării, și îndreptările provisorii ce se pot aduce.

Comuna Ștefănești

Pe la orele 1 după amiază în ziua de 29 martie corent am sosit în comuna Ștefănești; însoțit de aceleași persoane și cu trupa ce se afla în comuna Afumați.

Aci am (găsit) pe căpitan P. Teodor comandind compania 4 din regimentu al 2-lea de geniu de la Pantelimon. Pe comandantu N. Seulescu cu compania 7 din regimentu 1 de geniu de la fortu Ștefănești. Pe d-nu căpitan Georgescu cu compania 11 regimentu 1 de linie. A venit în urmă de la fortu Afumați, d-nu căpitan Joaîn spre a mă întreba dacă mai trebuie forță armată.

La sosirea noastră am găsit întregul sat răsculat. Țiganii toți și parte din romini cu ciomege strigând să li se facă dreptate, că n-au pământuri, că învoielile sunt grele, și că au ajuns de n au ce mânca.

Liniștea s-a restabilit lesne.

Am izolat pe revoltați în două tabere. Drumul ce duce la forturi a fost deschis prin detașamentele de militari.

Între revoltați se afla ajutoru de primar, consilier/ul/ șefu garnisoanei, cornistu.

Am scos din mulțime pe ajutoru de primar și consilier cari de frică, fiind bătuți, au trecut cu mulțimea răsculată.

Am chestionat pe agentu receptorului care a fost față la toate cruzimile, care a fost închis în aceeași odaie cu primaru I. G. Iliescu, care a văzut toate scenele acestea, cine au fost capii revoltii, și cine au lovit pe primar din care fapt i s-a ocazionat moartea.

În urma acestui interogatoriu am arestat 23 de locuitori care au bătut pe primar, și au condus răscoala.

Acești arestați au fost conduși cu escortă la fortul Ștefănescu, de unde se vor înainta la parchetul de Ilfov.

Cadavru primarului Iliescu a fost pornit la spitalul Colțea spre a i se face autopsia.

Causa rascoalii din Ștefănești

Causa principală a rascoalei din Ștefănești este mai mult o așțare, o instigațiune venită din afară din sat decât nemulțumirile între arendaș și locuitori.

Țiganii după ce au prădat mai multe circiumi, bînd cantități enorme de vin pe care nu-l plătea, aceasta după însăși declarația tuturilor circiumarilor din comună au venit la primărie și au cerut primarului ca să le citească ordinul (după cum spune dinșii) venit de la București, „cum că roșii au căzut și a venit albi de la putere”.

Agentu fiscal N. Boloveneanu a fost adus cu forța la primărie ca să le citească acest pretins ordin, de oarece primaru ascundea acest ordin.

Agentu și primaru le-a spus că nu se afla un asemenea ordin, iar că a sosit o adresă din partea subprefectului de Dimbovița în privința împărțirii porumbului destinat pentru această comună.

Dinșii nemulțumiți pe acest răspuns au început să bată pe primar și pe agent.

Au fost închiși în odaie. Gardă de trei țigani a fost pusă la ușe.

Mulțimea au plecat de au prădat alte circiumi, lua cu forța pe toți care nu voia să-i urmeze, au mers în cătunul Cretzulești care se află la 1/2 de kilometru de Ștefănești, au intimidat pe locuitori, au devastat în modul cel mai barbar casa proprietarului Stancu Becheanu, în cit n-a mai rămas nici cea mai mică mobilă în bună stare, toate au fost aruncate afară, sobele dărîmate, scările de piatră stricate, și zidurile crăpate în multe părți.

Casa d-lui Sava Vasiliu ce se află în această comună a fost cruțată de cea mai mică devastatiune.

Capii arestați, restul de țigani răsculați s-a retras toți pe la casele lor.

Locuitorii mi-a remis o petițiune prin care se plînge de învoială, cerînd să dea dijma din zece una, că n-au islaz și să se micșoreze plata vitelor pentru pășunat.

Nu se plîng însă de administrațiunea primarului.

Este necesar a se face o instrucțiune minuțioasă în această privință, a se descoperi pe cât se poate pe instigatorii acestei revolte, și de altă parte a se lua măsuri în privința administrației care lasă de dorit, și pe cât se poate a se îmbunătăți soarta locuitorilor fără a se jigni drepturile proprietarilor.

Aceste sunt în scurt faptele și observațiile pe cari cu onoare vi le supun la cunoștința D-voastră.

Jude instructor Cab. V, Tătăran

39

Raportul procurorului C. Gh. Paraschivescu asupra revoltei țăranilor din comunele Drăgoești, Fierbinți, Cătrunești, Creața-Leșile, Țurlari și asupra cauzelor care au provocat-o.

[Sfârș. martie—început aprilie]

Domnule Ministru,

În urma delegațiunii domnului Prim-Procuror de a cerceta cazul de revoltă a locuitorilor din comuna Drăgoești Plasa Mostiștea ne-am transportat imediat la localitate împreună cu d-u Jude Inst. Florian și d-u Prefect respectiv Obedeanu; am constatat că primarul dispăruse deoarece locuitorii din comuna și cătunele vecine cu ciomege în mână au intrat în primărie, au rupt hîrțile și registrele, căutînd și cerînd de la primar un ordin de la guvern ce se afla trimis dînsului în care se decide pe viitor ca dișma să fie din zece una și erbăritul vitelor cum se vor putea învoi; asemenea să li se dea și 5.000 franci trimiși de prințul Cuza spre a fi distribuit locuitorilor. Am căutat a-i calma cît se poate, am lăsat pe d-u Jude Instructor la sus numita comună, iar eu am pornit la comuna Fierbinți unde am fost anunțat de d-u subprefect respectiv Durma că și acolo locuitorii au început a se revolta în urma descinderii în acea comună a patru indivizi din București, ajungînd la localitate am găsit pe locuitori aproape potoliți, se luase măsuri de d-u căpitan al garnisoanei din Fierbinți. d-u Prefect de Ilfov și un escadron de roșiori în comuna Cătrunești, unde și acolo se produsese revolta locuitorilor, am găsit pe primar și pe notar bătuți și adăpostiți în odaia d-lui căpitan Ghețu în garnisoană la Cătrunești, care ne-au declarat că pe notar abia l-au putut scăpa din mîna locuitorilor luîndu-l d-sa în brațe și ferindu-l astfel de loviturile țăranilor, am găsit vreo două sute de locuitori în grup care ne-au spus că voesc a li se da pămînt, ordinul guvernului ca pe viitor dișma să fie din zece una, cît și 5.000 franci care s-au trimis la primărie spre a li se distribui și care și-i-au apropiat primarul.

De aci am plecat spre comuna Creața Leșile și cătunul Țurlari unde asemenea am fost anunțați că se află revoltă de țărani, am avut două escadroane roșiori și în momentul cînd voia, a intra în comună logofătul d-lui Darvari proprietaru de acolo (Creața Leșile) ne-au întîmpinat comunicîndu-ne că locuitorii din cătunele vecine au intrat cu ciomege în mână în curtea proprietății, au spart ușile de la casă, gîmurile, au stricat tot în casă, au spart pătulele cu bucate și se pregătesc a trece și la arendașul vecin, intrînd imediat în sat am descins la casa proprietății și am constatat întocmai cele ce ni s-au arătat de logofăt. Locuitorii se retrăsese pe drumul satului în număr ca de vreo trei sute pînă la patru sute veniți toți din cătunele Măineasca, Țurlari, Dascălu, fiecare avînd cîte un par mare în mîini; d-u Prefect au dat ordin unui escadron spre a-i face să înainteze spre d-sa și a-i întreba asupra revoltei și a faptului de distrugere săvîrșit la domnu arendaș din Țurlari și d-u proprietar Iosif Darvari; dîșii s-au opus soldaților de a înainta, au început a-i lovi cu ciomegele și chiar a trage un foc în aer. D-nii sublocotenentii Teclu și Bibescu au fost loviți cu ciomegele, insultați, asemenea a voit a atrage în grupul lor pe d-u sublocotenent Bibescu care se afla puțin mai depărtat de escadron, spre a-l putea scăpa d-u locotenent Filitis a dat ordin de a se trage cîteva focuri în aer și astfel abia a putut fi degajat d-u sublocotenent Bibescu, acestea toate ni s-au afirmat de d-u căpitan Olănescu care au fost trimis să ni se spue de ce s-au tras focul și cu al cui ordin. În urmă calmîndu-se puțin am fost siliți să avansăm noi spre dîșii și a-i întreba cauza revoltei și a nemulțumirilor și ne-au declarat că nu voesc a mai avea pe primarul actual căci s-a unit cu arendașul și i-a dat ordinu de la guvern în care se decide ca dișma să fie din zece una; că asemenea voește să li se dea pămînturi, că nu au frică de focuri căci știe că este ordin să nu se tragă în dîșii, că imediat ce se va retrage armata va reîncepe din nou, și foarte bine au făcut primarul că au părăsit comuna căci dîșii îl omorau.

Din toate cercetările făcute am putut constata că aceleași cauze au fost care au provocat revoltele prin toate satele, adică ca se află la primărie un ordin al guvernului asupra dișmei pe viitor de a fi din zece una, cît și refuzul de a li se distribui de primar 5.000 franci trimiși de

Prințul Cuza, cu adaos că în comuna Creața-Leșile și Catrunesti, mulți ne arătau lipsa de pământ spre a se putea hrăni. S-au lăsat de d-u Prefect prin toate punctele revoltate câte un pluton de roșiori, noi asemenea am dresat cu d. Jude Inst. acte de cele am constatat și din care reese care sînt capii acestor revolte printre locuitori.

Am trecut în urmă prin comuna *Afumați și Ștefănești*, unde acte au fost dresate de d. Jude Instr. Tătaran și d. Procuror Cîrlova, cu ocasiunea omorului săvîrșit de locuitori în persoana primarului din Ștefănești, și a bătăii grave a primarului din Afumați. În Afumați spiritele se aflau încă agitate și trecînd la casa proprietății d. Dumba am găsit o distrugere săvîrșită de locuitori asupra locuinței administratorului, unde au găsit pe primar ascuns în pod și de unde au început a-i aplica lovituri.

Primiți vă rog, d-le Ministru asigurarea prea înaltei mele stime și considerațiunii.

Procuror, C. G. Paraschivescu

40

Două convorbiri telefonice dintre Lupu Costache, secretar general la Interne și ministrii de Justiție și Război, în legătură cu situația de la Țurlari, Greci-Grădiștea, Micșunești-Greci, Fundul Danciului și Fierbinți. Se ordonă procederea cu asprime împotriva „cuibului” de la Lipia-Bojdani, și anunță trecerea autorităților judecătorești în subordinea conducerii militare.

3 15 aprilie [1888] ora 5 și 6,15'

5 ore

Lupu Costache. Ce morți și ce răniți aveți?

R. Nici un mort, nici un rănit. Bună ziua domnule ministru, Aici nici un mort, nici un rănit. Eri am restabilit ordinea la Țurlari, o comună pendinte de Petrăchioaia și unde în rîndul trecut trăsese în roșiori. Azi de dimineață am plecat la 5 ½ la Greci-Grădiștea cu batalionul de vinatori și cu un escadron călărași. Pe căpitan nu l-am găsit acolo. Dorobanții desarmați de locuitori și cartușele împrăștiate prin sat. Căpitanul Solomonescu înconjurînd satul i-au strîns la primărie și astfel constrînși s-au putut lua armele și cartușele, fără nici o rezistență din parte-le. Am arestat pre cei vinovați aproape 30. La ora 1 am plecat la Micșunești-Greci și Fundul Danciului unde azi tocmai au voit să bată pre primar, în urma trecerii escadronului de călărași ce venea la Fierbinți, din această comună s-au arestat toți capii. Ajunși în Fierbinți am găsit locuitorii adunați și înconjurați de escadronul căpitanului Solomonescu; satul fiind înconjurat de escadronul căpitanului de roșiori Elefterescu, înct cu ușurința grație acelei energii ambilor căpitanii am putut prinde toți capii și toți instigatorii.

Cu această ocasiune trebuie să vă pun în cunoștință că dorobanții de aici s-au comportat foarte bine, și că sergentul Sandu Dumitru merită să i se dea imediat Serviciul credincios. Această medalie dată chiar de noi nline ar avea un bun efect. Dorobanții din Greci-Grădiștea fără arme i-am expediat la București. Rog dați ordin la regimentul de dorobanți respectiv să-i încazarneze plină ce va sosi raportul d-lui major Magheru îndată ce în înțelegere cu d. Major Magheru și d. Procuror vom lua vreo dispoziție, vă voi comunica. Despre alte comune nu știu nimic după relația dată de d. major Buzoianu toată linia de la Pantelimon plină la Brănești liniște.

— „Anunțați sergentului Sandu Dumitru că are medalia militară Serviciul credincios și că mîine se va cere decretul de la rege.

Acuma luați în considerație că lucrurile sunt mult mai grave de cum credeți. O parte din Sabar este în foc la cealaltă extremitate de la Căciulați, Pașcani, Moara Săracă plină la Lipia Bojdani se comit devastări și crime. Un exemplu trebuie făcut. Numai blîndețea noastră și lățirea svonului că este ordin să nu se tragă au contribuit la propagarea revoltei. În București neliniște mare, din cauza plîngerilor sinistre ce vin din toate unghiurile județului. Consiliul de ministri a decis a se usa de toată rigoarea și a se da ordin deslușit fiecărui ofițer să ia inițiativa represiunii, cu dreptul de a face singuri cele trei somațiuni, ori unde s-ar găsi lipsiți de un agent judecătoresc sau administrativ. Propagați acest ordin.

Terminați acolo cu un ceas mai nainte și trimiteți marș forțat orice trupe disponibile la Lipia Bojdani. Acolo se găsesc două escadroane cavalerie de două zile paralizate neștiind că au dreptul să uzeze de armele lor. S-a format acolo o ceată de vreo citeva sute de oameni cari voesc a se/ năpusti în Prahova spre a o rîscula. Ofițerii de acolo cer ajutor și d-ta singur le poți da. Cercetați în Greci-Grădiștea că trebuie să fi sosit și escadronul locotenentului Janolescu care se poate întrebuița tot spre Lipia Bojdani.

Să așteptați că trebuie să vie și colonel Algiu.

6 ore și un quart.

— D. Ministrul de Resbel¹ e la aparat cu mine. Întrebă cum se face că trupele să tragă și să nu fie nimeni rănit. Nu este momentul de a glumi și comandanții vor fi făcuți răspunzători de aceasta.

— R. Căpitanul Elefterescu cu 60 Rosiori înconjurat satul. . .

— I. Știu tot pînă la momentul cînd s-a dat focurile. Răspunde la întrebare.

— R. Plutonul care a tras din pozițiunea în care era, erau dorobanți și se vede că distanța fixată era sus încît gloanțele treceau pe deasupra. Dacă s-ar fi întîmplat să fie o companie de linie aici s-ar fi dat exemplul پر care, și noi cu toții /considerăm ?/ indispensabil pentru a pune capăt acestei stări de lucruri.

I. (*Barozzi*) Altă dată să rectifice tirul și să tragă de două și trei ori.

R. Reluăm conversația noastră. Un ofiter din cele două escadroane VI Călărași, Major Ritoridi ce fusese tramise Lipia Bojdani sosește acuma. Escadroanele sunt în Căldă rușani, poate chiar în Greci-Grădiștea. Tot acolo trebuie să fie sosit, cum ziceam adineaori și Janolescu. Tramiteți să le ralieze în aceste localități. Cel mai oșosit va aduce prearestati. Ceilalți făcuți totî corp să țină Gruia și cu osebire Lipia Bojdani unde ineficacitatea a dat mare avînt răscolitelor. Nici să aștep'tați pe Janulescu care află acum că este încă lîngă Brănești. Spargeți cu ori-ce chip cuibul din Lipia și ori-ce sacrificiu ar costa împiedecați ca miscarea să sară în Prahova. Urgență și iar urgentă, căci Bojdinarii anunță că trec acolo.

Transmiteti exact aceste indicațiuni d-lui Magheru care unit cu divizionul Ritoridi va executa aceste ordine.

De la ceasul acesta în tot districtul ordinele sunt ca autoritățile militare să ia conducerea ; procurorul va rămîne numai pentru a asista și a încheia acte de constatare unde timpul ar per mite și unde devastările ar fi mai grave. D-voastră puteți reveni cu directorul prefec'urii. Lăsați ordine la toate autoritățile a se supune instrucțiunilor militare. Puteți rămîne dacă credeți prezența necesară pentru a asigura comunicațiunile și a restabili autoritățile. Vă lăsăm apreciator al chestiunii.

Încă o dată vă rugăm ponctualitate și extremă urgență.

R. Noi pe aici luptăm din răputeri. Timpul rău ne-a împedit.

— I. Nu e nimica. Cum s-o auzi de împuscături și sarje se potolește din nou Afumații. Dealtmîntrelea cînd oți mintul la Lipia Bojdani puteți reveni cu forțe mari la Afumați și să faceți acolo o pedeapsă exemplară căci numai sărăcie nu este acolo. Cînd veți fi în contact cu Maiorul Ritoridi în Căldărușani spuneți-i că s-a reluat armele de care fusese desarmați dorobanții în Greci și că nu este pericol pentru soldați.

41

Procurorul Paraschivescu comunică Ministrului de Justiție că în comunele de la Fierbinți pîna la Afumați e liniște; cere ajutor militar pentru cercetări la Afumați.

Tel. 13/0

Fierbinți, 19 aprilie [1888] ora 7,35'

Am plecat pentru Afumați în urmă depeșei Dv. Fierbinții și toate punctele pe unde am trecut de la plecarea mea liniștea completă restabilită. Rog pe D-nu Ministru să binevoiască a da ordin ca D-nu colonel Popescu în urma operațiunilor ce va face în Afumați să-mi lase la dispoziție escadronul căpitanului Solomonescu și un pluton de vînători spre a putea face cercetări serioase în Afumați.

Procuror Paraschivescu

42

Căpitanul Jupceanu raportează Corpului II Armată și ministrului de Justiție că la Lipia-Bojdani, Grădiștea, Greci-Micșunești și Fierbinți ordinea a fost restabilită.

Tel. 36/0 Expres.

Fierbinți, 20 aprilie [1888] ora 9.

În comunele Lipia Bojdani cu cătunele ei, Grădiștea cu cătunele, Greci-Micșunești cu cătunele și Fierbinți ordinea restabilită, liniște completă țăranii început a eși la muncă.

Căpitan Jupceanu

¹ C. Barozzi, ministru de război între 12/24 martie—12 24 noembrie 1888.

JUDEȚUL PRAHOVA

I

43

Prefectul Județului Prahova raportează ministerelor de Interne și Justiție că în unele comune liniștea a fost restabilă, iar în altele s-au trimis trupe. Nu s-a făcut uz de arme, cercetarile continuă,

Tel. 85 0

Ploești, 19 aprilie [1888] ora 1,20'

Astăzi noapte sosit din județ. În câteva din comunele revoltate pe unde am fost liniștea restabilă în urma arestării capilor a răsvrătirei iar în celelalte trimis forțele necesare și sunt pe cale a fi pacificate. Justiția continuă cercetările iar autoritățile militare își fac datoria fără însă a se fi făcut uz de arme pînă acum. Am luat cele mai energice măsuri pentru menținerea ordinii.

Nr. 3168

Prefect, Furduescu

44

Raportul general al colonelului Poenaru către Corpul II Armată despre efectivele de care dispune și despre mișcarea trupelor în județ situația din diferite comune.

Tel.

Ploești, 19 aprilie [1888] ora 6,30'

Răspund ordinului nr. 3367. Regim. 7 Dorobanți cu 12 companii efectiv 1500, două companii din regim. 30 Dorobanți efectiv 220 amîndouă una companie din regim. 22 Dorobanți efectiv 130, din aceștia sunt în județ 9 companii, rămîine în oraș numai 925 oameni. Am mai rechemat de afară trei companii care vor sosi la noapte sau mîine dimineață. Călărași sunt 2 escadroane, căpitan Clineanu 77 efectiv, căpitan Gongopulo 83; afară în județ sunt 27, mai rămîn în oraș 133; din aceștia a sosit chiar acum căpitan Gongopulo cu 60 oameni și un convoi arestați de la Gherghita și-mi raportează că trecînd prin mai multe comune cari au fost răscolite a constatat că oamenii sunt eșiți la cîmp la muncă. Voi mai trimite și mîine în celelalte părți a se asigura de atitudinea oamenilor. Voi micșora din ce în ce trupele de dorobanți așteptînd să treacă și Duminecă, pentru acest scop mi-ar mai trebui cavalerie. Major Retoridi n-a sosit aici. Sper că se va liniști peste tot. Azi la Petroșani și la Vadu Părului a fost o aglomerare am dat ordin de arestat pe un primar care mi-a fost semnalat ca instigator. Trupele d-aici sunt necesare pentru oraș, aștept și batalionul de Vaslui poate am nevoie pe la alte puncte dacă se va mai ivi.

Colonel C. Poenaru

45

Primprocurorul Elefrescu comunică ministrului de Justiție numărul de țărani arestați și depuși la Penitenciarul Ploești, și măsurile luate pentru preîntîmpinarea dezordinelor în oraș.

Tel. 601 211

Ploești, 19 aprilie [1888] ora 9,40'

Din diferitele sate răscolite sînt arestați 133 țărani cari sunt depuși în penitenciarul din Ploești destul de încăpător pentru a nu fi nevoie să-i ținem închiși prin caserme sau alte locuri. În ceea ce privește viitoarele măsuri de arestări sau liberări mă voi conforma instrucțiunilor ce mi-ați dat cu toate că în Prahova răscoala pînă acum este suprimată.

În Ploești însă temîndu-mă de veri o tulburare a mahalalelor din margine am luat precauțiunile cele mai nemerite și eficace ca nimic să nu se întîmple. Cîrcumele de vreme se închid, indivizii se pun sub privegherea polițienească și patrule regulate se fac pe la bariere. Depun tot zelul și activitatea necesară pentru ca ordinea în Ploești să nu fie cu nici un chip turburată.

Prim Procuror, Elefrescu

46

Colonelul Poenaru raportează Corpului II Armată și ministrului Marghiloman că peste tot e liniște și că a trimis trupe la Cîmpina, Albești și Urlați.

Tel. 76/0.

Ploești, 20 aprilie [1888] ora 11,50'

Sosit 1 companie din 21 Dorobanți, alta expediată direct Cîmpina. Liniște peste tot, nimic nou. Am trimis de la Albești o jumătate companie Urlați unde este trg.

Colonel C. Poenaru

II

Cîmpina

47

Subprefectul Tărtășescu cere prefecturii județului Prahova și ministrului Marghiloman trimiterea de trupe pentru preîntîmpinarea unei revolte în orașul Cîmpina.

Tel. 107/0

Cîmpina, 19 aprilie [1888] ora —

Primarul urbei Cîmpina cu adresa 398 ne face cunoscut că de mai multe zile se vorbește pentru ivirea unei revolte în acea comună. Vă rog respectuos binevoii a dispune trimiterea de armată căci nu știe momentul izbucnirii.

Subprefect, Tărtășescu

N.B. : Se zice că revolta va izbucni în astă noapte.

48

Angelescu comunică inginerului Gheorghiu din Ploești și ministrului Marghiloman că în Cîmpina e liniște, și că trupele au sosit.

Tel. 124 0

Cîmpina, 20 aprilie [1888] ora 2,30'

Liniștea domnește, armata sosită, la parte din soldați și celor trei ofițeri dat quartir Gahița.

Angelescu

49

Primarul urbei Cîmpina comunică primului procuror al județului Prahova și colonelului Algiu că au început oarecari turburări în oraș și cere anchetă.

Tel. 113/0

Cîmpina, 20 aprilie [1888] ora 3,20'

Circulă în oraș oarecari mișcări de rebeliune, rog veniți în localitate pentru cercetare.

Nr. 399

Primar, Ionescu

50

Colonelul Poenaru cere Corpului II Armată și ministrului Marghiloman ca o companie din Reg. 21 Dorobanți să treacă la Cîmpina spre a preîntîmpina turburările.

Tel. 8/0 f. urgent.

Ploești, 20 aprilie [1888] ora 6

Rog, dați ordin ca una din companiile destinate pentru aici din 21 Dorobanți să treacă direct la Cîmpina pentru a sta acolo, cu toate că nu mi se mai semnaleză nimic, pentru aceasta nu cred să mai am nevoie batalionul de Vaslui. Sper să se liniștească și să continue astfel.

Colonel C. Poenaru

51

Primarul Procuror Elefterescu comunică ministrului de Justiție că agitațiile continuă numai la Cîmpina printre muncitorii de la fabrica de gaz : cere autorizare pentru luarea de măsuri severe.

Tel. 014/225 urgentă

Ploești, 20 aprilie [1888] ora 9.

În tot județul pînă acum liniște desăvîrșită, numai în Cîmpina spiritele sunt agitate. Muncitori mărginași vor să sfărîme țevile de la fabrica de gaz Hernia sub pretext că nu mai fac ei

transportu păcurei și dînd asalt primăriei să instaleze un alt consiliu comunal. O companie de dorobanți este deja trimisă acolo, dar autoritatea comunală, proprietarii și comercianții îngrijii cer să mă duc personal și să previn răul. Dacă mă autorizați mă duc mîine dimineață și voi lua măsurile cele mai energice și eficiente pentru a opri pe cei ar voi să provoace răscoala.

Prim Procuror, Elefterescu

III

Sectorul Fulga, Albești, Crivina.

(Vezi convorbirea telefonică din 31.III.—12.IV. județul Ilfov, Sectorul Budești-Oltenița).

52

Colonelul Poenaru raportează Corpului II Armată că, restabilind liniștea în comunele răscolate, începe a retrage parte din trupe; sătenii cer pămînt de muncă și învoeli mai bune.

Tel.—

Ploești, 19 aprilie [1888] ora 8,20'

În comunele Fulga, Cioranii de sus, Gherghița și celelalte răscolate s-a restabilit ordinea. De la Albești primesc asemenea raport că în Albești a găsit liniște, în Vadul Părului o ceată de țărani s-a prezentat înaintea companii, înția somație s-a supus lăsînd a aresta capii. Colonelul Sisman a sosit, spune că atitudinea țăranilor față cu trupa era docilă și supusă lăsînd a se aresta capii și un număr de aproape 100 arestați sunt pe mîna justiției. Cererile țăranilor peste tot aceleași să li se dea pămînt de muncă, învoeli mai bune cu arendașii. Astăzi vom începe a retrage parte din trupe din comunele răscolate.

Nr. 312

Colonel C. Poenaru

53

Colonelul Poenaru cere Corpului II Armată și ministrului Marghiloman să i se trimită carabine necesare la patrularea prin comunele de unde s-au retras trupelc.

Tel. 36/0

Ploești, 19 aprilie [1888] ora 9,20'

Începînd a mai retrage din trupe din comunele potolite, se simte nevoie de carabine pentru a patrula prin diferitele sate, pentru vreo două zile. Dacă se poate rog a trimite cele 2 escadroane deja cerute; batalionul anunțat și companiile din al 7-lea de Linie n-a sosit încă.

Nr. 5

Colonel C. Poenaru

54

Maiorul Teodorescu raportează Corpului II Armată și ministrului Marghiloman că în comunele din jurul Gării Crivina e liniște.

Tel. 54/0

Gara Crivina, 19 aprilie [1888] ora 10

Pînă la astă oră este liniște completă în comunele de prin prejur.

Nr. 12

Maior Teodorescu

55

Maiorul Teodorescu raportează Corpului II Armată că țăranii revoltați din cătunul Burias (Ilfov) au lreul în Gîrlăceni, și că a luat măsuri severe de reprimare.

Tel.—

Gara Crivina, 19 aprilie [1888]

Acum fiind informat că un număr de 15—20 revoltați din cătunul Burias au venit peste cătunul Gîrlăceni forțîndu-i a ara cu sila locurile proprietății. Imediat am pornit o companie tare de 75 oameni și 2 ofițeri dîndu-le ordin a restabili ordinea cu orice preț, plec și eu acolo. La Crivina am lăsat o singură companie ce mai am. Eu mă întorc îndată ce se va restabili ordinea și voi raporta.

Maior Teodorescu

56

Primprocurorul Elefterescu comunică ministrului de Justiție că în comunele răscolite a fost restabilită ordinea, că trecerea convoiului de arestați prin sate a intimidat țăranii, și că în comunele focar ale răscoalei au fost lăsate trupe.

Tel. 173 189 Cu expres.

Plocești, 19 aprilie [1888] ora 11.

M-am întors la reședința județului dupe ce am trecut prin toate comunele răscolite și acele ale căror spirite erau agitate. Am izbutit să fac a se restabili complet ordinea fără omor și rănire, arestînd aproape o sută capi de răscoală. Conducerea lor în convoi prin diferite sate pînă la Plocești a făcut pe țăranii să se intimideze. Ca precauțiune însă am regulat ca în Fulga, Ciorani, Gherghita, Buda Palanga și Puchenii, focar al răscoalelor să rămîie cîte o companie de dorobanți, ca să prevină orice răscoală în satele apropiate.

Prim procuror, Elefterescu

JUDEȚUL RÎMNICUL SĂRAT

57

Prefecțul județului comunică ministrului de Interne că, contrar zvonurilor, în județ e liniște; locuitorii din comuna Macrina cari au fost la soția Lt-ului Jecu din Focșani sînt liniștiți.

Tel. —

R. Sărat, 19 aprilie [1888] ora 8,35'

Sînt cinci zile de cînd am auzit că sunt turburări în județ, am dat imediat ordin subprefecților să treacă la localitățile ce mi s-a semnalat ca răscolite și m-au asigurat că ordinea și liniștea domnește pretutindeni.

Mi-au comunicat între altele că niște locuitori din comuna Macrina s-ar fi dus la Focșani să consulte pe femeia unui D. locotenent care propaga socialism, dacă ei pot căpăta pămînturi. Reîntorși la vetrele lor au fost și sînt în perfectă liniște. Pe la proprietatea Grădișteanu n-a fost absolut nici o mișcare. În momentele actuale vigilența administrației este îndoită și dacă vre-un accident ar turbura liniștea pe lângă măsurile imediate ce voi lua, voi avea grija să comunic Dv. cazul fără întîrziere.

Prefect, A. M. Nicolau

JUDEȚUL VLAȘCA

I

Sectorul Obedeni-Mihălești

58

Prefecțul județului comunică, din Mihălești, miniștrilor de Interne și Justiție că în comunele vizitate este în genere liniște și că supraveghează zona limitrofă județului Ilfov spre a preveni „contagiunea”.

Tel. 114/9 Expres.

Domnești, 19 aprilie [1888] ora 4,40'

Sunt în Mihălești. Nimic grav. Cîteva vorbe răspîndite la beții. După cele auzite în comunele din Ilfov le-am paralizat prin explicațiuni către locuitori și totul este liniștit. Pornesc în celelalte comune. Necentenit stau pe linia Argeșului care se învecinește cu Ilfov, fiind că nu mă tem dect de contagiunea de acolo, fiind locuitorii zilnic în contact din diferite interese

Prefect Vlașca, Poteca

59

Subprefectul plasei Neajlov-Glavacioc raportează prefectului de Vlașca că diferendul din Bulbucata a fost lichidat; în celelalte comune e liniște.

Tel. — ff. urgentă.

Obedeni, 19 aprilie [1888] ora 6

Am fost la Bulbucata, am găsit liniște, locuitorii au avut oarecare nemulțumire pentru închiderea unui drum ce comunicau sătenii din cătunul Nebuna la cătunul Facău, ambele pendinte de Bulbucata, care drum traversa o livadă arendașului. Am convenit cu D-nu arendaș de l-au deschis din nou, recomandându-i a fi indulgent cu locuitorii. Spiritele sunt liniștite acum, de urmare voi raporta. În celelalte părți liniște.

Subprefect, Vișănescu

60

Prefectul județului anunță miniștrilor de Interne și Justiție că i s-au semnalat turburări în Mihălești.

Tel. 18 0

Obedeni, 19 aprilie [1888] ora 8

Mi se comunică că în comuna Mihălești de lângă Argeș s-ar fi semnalind oarecare simptome de revoluție. Eu eri am trecut pe acolo și acum mă înapoiez iarăși. Vă voi raporta ce voi găsi.

Prefect Vlașca, Poteca

61

Prefectura Județului Vlașca raportează primului ministru Th. Rosetti că în Gălățeni și Vida e liniște și că a dat dispoziții subprefectului de Neajlov-Glavacioc să ancheleze diferendul din Bulbucata.

Tel. —

Giurgiu, 19 aprilie [1888] ora 8,30'

Telegrama Dv. în privința neorînduiriilor de la Gălățeni și Vida am expediat cu într-adins D lui Prefect care se afla prin comunele după marginea Argeșului. La întrebarea ce am făcut eri seară subprefectului de Neajlov-Glavacioc — dacă are știință despre ver o mișcare a țăranilor de la Gălățeni sau din ori care alte comune din plasa sa, mi a răspuns astăzi la orele 11 dimineața că are liniște pretutindeni.

După amiază am primit din parte-i o telegramă prin care-mi semnala că la comuna Bulbucata spiritele locuitorilor ar fi agitate și am ordonat să treacă imediat la localitate să vadă ce este, să ia măsuri pentru menținerea bunei ordine și să ne comunice. Pînă acum n-am primit nici un răspuns. Pentru Vida n-avem nici o cunoștință. În plasa Margini avem bine pretutindeni. De la plasa Calniști pînă în acest moment n-am primit nici un raport, cu toate că am trimis acolo de eri seară un sergent călare la subprefect ca să ne raporteze. În oraș avem liniște.

p. Prefect Vlașca, Cartoian

II

Sectorul Puieni—granița spre Ilfov

62

Prefectura județului Vlașca comunică miniștrilor de Interne și Justiție că a luat măsuri ca răscoala din Prundu Belului să nu se întindă în județul Vlașca¹.

Tel. 90/0 Express

Giurgiu, 20 aprilie [1888] ora 1,20'

Aflu că în astă noapte locuitorii din comuna Prundu Belului județu Ilfov limitrovă cu comuna Puieni din acest județ s-ar fi răscolat, eu am pornit imediat la comuna Puieni pe subprefectul plășei Marginea, spre a fi cu priveghere și a lua măsuri să nu se facă și acolo ceva.

p. Prefect Vlașca, Cartoianu

¹ Vezi și Jud. Ilfov.

63

Colonelul Costaforu raportează Corpului II Armată și Ministrului Marahiloman că țăranii din Prundu-Belului (Jud. Ilfov) s-au răsculat și că a dat dispoziții pentru trimitere de trupe.

Tel. 93/0 Expres

Giurgiu, 20 aprilie [1888] ora 1,40'

Subprefectul plășii Marginea m-au raportat că în comuna Pruntu Belu Județul Ilfov țăranii s-au răsculat astăzi noapte. Fiind în marginea acestui district, am dat 15 călărași cu care au și pornit dindu-i și un ordin către major Stoenescu la Comana ca la caz de trebuință să-i trimită 40 soldați cu un ofițer.

Nr. 145

Colonel Costaforu

Propaganda socialistă în 1888

JUDEȚUL BRĂILA

I

Rechizitorul final dresat de procurorul Tribunalului Brăila, G. P. Malaxa, împotriva lui Th. C. Mănescu, redactor la ziarul „România Viitoare”; învinuit de a fi instigat la răzvrătire pe locuitorii din comunele Lalinu, Gurgueți și Scorțaru Nou din județul Brăila.

1888 August 31

Rechizitor final

No. 3511

Noi Procurorul Tribunalului Brăila

Având în vedere inculparea ce se aduce contra individului Tudor C. Mănescu de ani 30, născut în comuna Ivănești din județul Ialomița, venit în Brăila fără profesiune obișnuită, de naționalitate romîn, necăsătorit, fără avere, dat judecății prin rechizitoriul nostru introductiv nr. 1085, pentru faptele prevăzute și penate de art. 78 și 181 Cod. penal ¹.

Având în vedere toate actele de procedură penală dresate contra suszisiului Individ și anume: procesul verbal încheiat în cauză de subprefectul plasei Vădeni la 4/88 aprilie, procesul verbal încheiat de noi la 5/88 aprilie, precum și instrucția urmată în Cabinetul D-lui Jude instructor; interogatorul inculpatului și depunerile martorilor,

Putem expune în fapt, următoarele:

Individul Tudor C. Mănescu, fost perceptor comunal, actualmente fără profesiune și fără nici un căpătîi, se adăpostește la umbra unui pamflet bimensual cu aere așa zise socialiste, intitulat „România viitoare”, redactat sub auspiciile unui oarecare Domn, de aceeași teapă, care iscălește Z. N. F. ² și care contribuie neapărat singur la editarea ziarului, inculpatul avînd deabia cu ce trăi de azi mine; ocupația zilnică a inculpatului este de a frecuenta cafenelele de dimineața pînă în seară și de cu noapte pînă în zioa; povestind, cui vrea să-l asculte, vederile sale socialiste și *punînd Țara la cale*, dupe placul său; încît lumea îl considera ca un fel de maniac bun de a fi pus sub interdicțiune. Mijlocul de trai al inculpatului nu poate fi altul decît cerșetoria ascunsă, practică sub formă de împrumut; căci neavînd vreo slujbă sau profesiune obișnuită, nu e cu putință a admite că ar putea trăi numai din produsul unei foițe „*de bas étage*” ca România viitoare; afară numai dacă inculpatul n-ar fi întrebuițat și alte mijloace ilicite spre a-și procura bani; și care n-au putut încă ajunge la cunoștința Poliției locale.

¹ La 5/17 april, procurorul Malaxa înștiința Ministerul de Justiție despre acțiunea socialistă a lui Th. C. Mănescu în comunele Scorțaru și Gurgueți (Brăila) cf. *Răscoala țăranilor din 1888*, p. 9. — În aceeași zi Al. Marghiloman ordonă arestarea lui Mănescu (Arh. St. Buc., Min. Justiției, Dosar 302/1888 f. 708). — La 27.IV/9 mai, Malaxa raporta Ministerului de Justiție punerea în libertate a inculpatului, conform art. 96 pr. penală (*Ibidem*, f. 709).

² Zamfir N. Filotti.

Fata sa posomorită, aerul misterios ce-și dă, umbrelul său furios și cotit, li dă aparenta unui bandit scăpat de la munca silnică. Îmbrăcămintea sa usată lasă a se vedea, cît colo, lupta ce susține contra miseriei; încît cași să eviți bună ziua ce-ți impune uneori acest desmetec cu mullă umilînță, și dacă n-ar fi putina carne ce a citit, cu greu s-ar putea distinge de convoiul cerșetorilor autorizati. Patul său de odihnă îl găsește prin hanurile ovreești și chiar adese ori sub seninul cerului constelat, pe băncele bulevardului sau sub gangurile caselor în cas de vreme rea.

În așa stare de miserie acest individ misterios, concepu ideia nenorocită să întreprindă o campanie socialistă în iudetul Brăila. Ocașia îl servește cît se poate de bine: căci la epoca cînd țara era sgduită de răscoala locuitorilor săteni din iudetul Ilfov, Buzău, Ialomita și altele, inculpatul, sub pretext de a-si încasa abonamentele ziarului său, porni din Brăila, Vineri 1 Aprilie a.c., cu traista în băț și se opri deocamdată în comuna Latinu. unde este mai cunoscut. din cauza că ocupase în acea localitate funcția de perceptor comunal. În acea comună inculpatul se găzdueste la circiama lui Ion Gangescu, unde se încearcă a înfierbînta spiritele cu idei socialiste și a îndemna țaranii să urmeze pilda locuitorilor din comunele răscolite.

A doua zi, Sîmbătă 2 aprilie inculpatul pleacă la comuna Gurgueți și descinde la circiama lui Ivan. Afînd că sătenii sînt adunați la primărie se grăbește a-și face aparițiunea printre dînși și a pasă în apărător desenteresat, încercîndu-se de a-i împedeca de a tranșa neînțelegerea ce avuse cu arendașul în privința obligațiunii muncilor agricole. Cugeînd că nu e totmai locul favorabil spre a și răspîndi ideile sale răsvrătitoare, chiar în oficiul primăriei, dete întîlnire țaranilor la circiama lui Ivan pentru a doua zi Duminică, cînd le ținu discursuri socialiste și-i îndrumă ca în număr mare să meargă cu totii Duminică viitoare la Brăila, să ceară prefectului pămînturi. În acest scop, le făcu o jalbă redactată în termeni destul de puternici spre a deștepta în gîndul sătenilor idei răsvrătitoare. și-i povățuește să imitezze pe țaranii din județele răscolite; acea jalbă ș-o acopere într-o clipă cu numeroase subsemnături.

După această ispravă socialistă, inculpatul pleacă imediat la comuna megiășe Scorțaru nou, lăsînd pe urma sa germeul ideilor revoluționare ca tainica speranță că va fermenta în inima și gîndul țaranului român. Informat că locuitorii din Scorțaru sînt adunați la primărie în cete numeroase, spre a se înțelege cu arendașul moșiei asupra locnelilor agricole, fără să aibă vreo daravelă cu autoritatea locală, încurajat de succesul ce obține deja în Gurgueți, descinde direct la primărie unde se amestecă în convorbirile sătenilor, făcînd paradă de socialism și escitînd și mai mult spiritele tulburate prin neînțelegerea ce se ivise între arendaș și muncitori. Cu toate acestea sătenii, mai cu mîinte dect acest aventurier îndrăzneț, se pornesc spre locuințele lor, cînd inculpatul văzînd că discursurile sale n-au nici un efect asupra naturei blinde a țaranului român, îndemna pe unul dintre ai lor să le spuie că dînsul a venit într-adins pentru a le da dreptatea, și în acest scop se propune a le face jalbe către autoritățile superioare.

Țaranii se atunară atunci din nou la primărie în număr și mai mare, căci știrea despre sosirea marelui socialist Mănescu se răspîndise cu iuțeala fulgerului, și acolo chiar în oficiul Primăriei sub ochii autorității locale, care nu îndrăsnea să miște spre a evita vreo nenorocire, inculpatul redactează două jalbe în termenii cei mai amenințători pentru liniștea autorităților constituite, provocînd la ură și dispreț contra guvernului.

Acele două jalbe se acoperise de aproape 200 iscălituri cînd sosi la fata locului subprefectul, vestit în grabă de cele ce se petrecuse, și cătă a liniști spiritele pornite spre nesupunere, rădicînd cu multă prudență pe inculpat din mijlocul țaranilor care-l escortară plîmă mai departe, presupuînd că i se va face vreun rău, și gata a i da mîna de ajutor.

Adus în Brăila, inculpatul nu se mulțumește cu indulgența autorității administrative, care-l lasă în libertate plîmă ce să adune probe de culpabilitate, șe postează înaintea Creditului agricol și sfătuește pe țaranii care veneau la contracte de împrumut, a se înțelege cu consătenii lor și a veni Duminică în grupuri numeroase la prefectură spre a cere pămînturi.

Adus înaintea noastră inculpatul mărturisește faptele ce i se împută, iar instrucția adună probe de culpabilitate.

— Avînd în vedere că inculpatul este dat judecării pentru faptul că prin cuvinte rostite în public și scrieri espuse publicului a provocat direct la nesupunere către legi și autoritățile constituite, și la ură și dispreț contra guvernului, delict prevăzut și penat de art. 294 și 181 C. penal.

— Considerînd că pentru acest fapt culpabilitatea individului Theodor Mănescu se stabilește pînă la evidență în cele trei jalbe adresate Prefectului Județului Brăila redactate de dînsul și scrise de mîna sa proprie în termenii de natură a provoca pe țărani la nesupunere către autoritățile constituite, la ură și dispreț contra guvernului.

Și într-adevăr ce înseamnă aceste rînduri din petiția locuitorilor din Gurgueți: — „Sîntem o seamă de oameni muncitori care am servit țerei de cîte ori am fost chemați și aci n-avem pămînt

de muncă, sințem speculați etc. etc. — dacă nu un Indemn a nu se mai supune legilor? Ce are aface nevoia de pământ cu această amintire dureroasă a serviciului militar datorit de fiecă român, și impus prin legea de recrutare? Se vede că colo intențunea criminală a inculpatului de a scormoli inimile rănite ale părinților și fraților bravilor ostași căzuți pe câmpul de luptă în resbelul de la 1876—77! Nu este aci o provocațiune la ură și dispreț contra guvernului, care după părerea inculpatului, în schimbul sarcinilor ce au făcut, li lasă să moară de toame?

Și mai departe: „...ne facem datoria și vă încunoștinăm că binele și libertatea țării noastre atîrnă de la chipul cum ni se va satisface cererea aceasta...”: și mai la vale: „...nu mai voim săgădueli, ci voim să vedem pe D-l inginer măsurîndu-ne pămînturi...” și apoi „...numai astfel guvernul va putea nădăjdui în sprijinul țărănilor la o vreme de nevoie pentru țară”.

Toate aceste expresii destul de puternice pentru spiritele neculte sînt de natură a face o impresiune adîncă asupra țărănilor și aș provoca la nesupunere către legi și autoritățile constituite și chiar la ură și dispreț contra guvernului.

— Considerînd că expresiunile cuprinse în petitiile locuitorilor din comuna Scorțaru-nou: „...căci a venit vremea să nu mai putem răbda asuprașirile ce ni se face de alțiia ani...” și mai departe: „Juceți să cunoască Guvernul Țerei și loși boerii care slăptnesc țara că noi nu mai putem suferi jugul care-l ducem...” sînt de natură a provoca aceiași nesupunere către legi și autoritățile constituite, la ură și dispreț contra guvernului și a face pe locuitorii din ambele comune megiașe să manifeste nemulțumirile lor prin acte de violență.

— Considerînd că faptul ce se impută inculpatului se stabilește și din arătările martorilor: Alexandru Theodorescu (dos. fil. 56) pînă la Stan I. Bălănescu (dos. fil. 70).

Avînd în vedere că inculpatul mai este dat în judecată și pentru crima prevăzută și penată de art. 78 C. penal.

— Considerînd că inculpatul, prin faptele mai sus menționate n-a avut intențunea de a încerca să surpe forma guvernului, sau de a alța pe locuitori de a se scula în contra autorității Domnului, căci mijloacele răsvrătitoare nu sînt destul de puternice pentru aceasta.

— Considerînd că pe lângă faptul ce i se impută inculpatului s-au mai făcut pasibil și de delictul de vagabondaj prevăzut și penat de art. 217 și urm. din Codicele penale.

— Considerînd că individul Mănescu este om fără nici un căpătîi, căci cu toate că actualmente locuiește la hanul nr. 35 du pe Bulevardul Carol I, însă nu are domiciliul statornic în orașul Brăila.

— Considerînd că sorgința mijloacelor sale de hrană sînt misterioase, căci acest individ nu exercitează obișnuit vreo profesiune sau meșteșug.

Pentru aceste considerente văzînd art. 131 pr. pen., găsim indicii suficiente de culpabilitate contra inculpatului T. Mănescu pentru faptul că prin cuvinte rostite în public și scrieri espuse publicului a provocat direct la nesupunere către legi și autoritățile constituite, la ură și dispreț contra guvernului, delict prevăzut și penat de art. 294 și 181 C. penal și 2° pentru faptul de vagabondaj prevăzut de art. 217 și urm. C. penal și cerem D-lui jude instructor să-i placă a declara locu de urmărire contra-i pentru ambele delițe; iar prin ordonanța ce va emite să binevoiască a l trimite în judecata Tribunalului.

În privința crimei prevăzută și penată de art. 78 C. penal nefiind elementele necesare la aplicațiunea acestui text de lege, cerem D-lui Jude instructor să vadă că nu este loc de urmărire. Adaosele și corecturile sînt făcute de noi.

Făcut la Parchet 31/88 August.

(ss.) Procuror G. P. Malaxa

Pentru conformitate Glt. Ionescu

1892 Februarie 22, Brăila.

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 940 41].

¹ La 22 februarie st. v. 1892, Parchetul Tribunalului Brăila înainta această copie Ministerului de Justiție, însoțită de următoarea adresă:

Domnule ministru,

Răspunzînd ordinului Domniei Voastre Nr. 2141 din 20 februarie curent, am onoare a vă înainta copia cerută dube rechizitorul definitiv făcut de Domnul Malaxa pe cînd era procuror la acest Tribunal, în atîncerea în care era urmărit Domnul Teodor Mănescu în anul 1888, cu ocazia răscoalii țărănilor.

Binevoit. vă roz etc.

Procuror J. S. Caracș.

[Rezoluție:] Văzut. — D-ii judecători Culoğlu și Rîmnicăanu vor fi rugați a trece pe la Minister. Smbătătă la 11 ore precise.

25 fev.

A. Marghiloman, cf. Dosar 302/1888 f. 9304

2

Ordonanța Tribunalului Brăila de trimitere în judecată a socialistului Th. C. Mănescu pentru vina de a fi provocat — prin cuvinte și scrieri — la nesupunere față de legi și autoritățile statului.

1888, Noembrie 22/4 Decembrie

Ordonanța Nr. 2417

Noi M. Paraschivescu jude instructor pe lângă Tribunalul Brăila;

Având în vedere actele de procedură penală instruite la Cabinetul nostru contra lui Theodor C. Mănescu de 30 ani, român, născut în comuna Ivănești, județul Ialomița și domiciliat în comuna Brăila, lăsat liber la domiciliu și inculpat prin rechizitorul introductiv al d-lui Procuror că a comis faptele prevăzute și pedepsite de artic. 78 și 181 din Codul penal.

Având în vedere rechizitorul d-lui Procuror

Considerând că din complexul actelor de instrucțiune formate în această afacere procesul verbal dresat de d. Procuror, acel adresat de d. subprefect, interogatorul inculpatului, petițiile aflate la dosar și depunerile martorilor rezultă în fapt următoarele:

Theodor C. Mănescu fiu de sătean ocupase mai multe funcțiuni publice, între cari și aceea de Perceptor în județul Brăila. De la un timp însă începe a se ocupa de jurnalistică și-l vedem colaborând la un jurnal „România Viitoare” care apărea în Brăila pe la începutul anului curent.

Prin acest jurnal se tindea la împrăștierea ideilor socialiste; conținea articole destul de violente la adresa guvernelor și se împărțea mai ales prin comunele rurale pe la finele lui martie când începe răscăoala sătenilor în județele Ilfov, Ialomița, Prahova, el are aerul de a înbrățișa cauza acestora, a aproba și încuraja starea lor de răsvrătire. În acel timp se vede apărând și în doliu.

Mănescu încredințat poate că numai cu scrierile sale nu o să producă efectele ce avusese în vedere la început, găsește propice, față cu neliniștea în care se găsea țara, să plece în persoană prin comunele rurale. Astfel în ziua de 1 aprilie a.c. și ia câteva numere din jurnalul său pleacă.

Mai întâi merge în comuna Latinu, unde era cunoscut, căci fusese agent de percepție și trage în gazdă la circiumarul Spiridon Ion. Aci, seara, strângându-se mai mulți țărani le vorbește de revoltele din țară, le citește gazete și le spune să ceară și ei pământuri, căci acum este timpul să capete dreptate. A doua zi se duce la primărie ține aceleași discursuri sătenilor, să ofere el chiar să le facă petițiunile și îi îndeamnă în același timp să vină cu toții în grup mare la prefect ca să li se satisfacă cererea.

De acolo trece în comuna Gurguețu, unde trage direct la primărie și unde găsim mai mulți săteni adunați, cari din împlinire atunci chiar tratau de tocmeli cu arendașul. Le ține aceleași discursuri, aceleași îndemnări să ceară pământuri și să vie la Brăila în corpore și să ceară dreptate, ba încă le alcătuiește el singur o petițiune. Termenii din această petițiune sunt destul de provocători, astfel: „Vă rugăm D-le Prefect să faceți a se cunoaște de toți boierii (țarei), cari stăpinesc țara că noi nu mai putem trăi, dacă va mai urma starea asta de lucruri”. Mai departe: „Nu mai putem să ne ascundem nemulțumirea noastră și, ca oameni și ca români ne facem datoria să vă încunoștiințăm că binele și libertatea țării noastre atîrnă de la chipul cum ni se va satisfacă cererea aceasta”. „Nu mai vrem făgăduieli, domnule Prefect, ci voim să vedem pe D. inginer măsurându-ne și dîndu-ne pămîntul trebuincios. . .”. „Nu mai astfel guvernul va putea nădăjdui în sprijinul țărănilor la o vreme de nevoie pentru țară”.

După ce termină aci, trece în comuna Scortaru-Nou. Acolo asemenea trage direct la primărie unde găsește adunați mai mulți țărani pentru a încheia contractul de învoieli cu arendașul. Le adresează și acestora discursuri, ca și celor din Latinu și Gurguești. Le spune și lor de ce nu cer pământuri pentru că în Ilfov și toată țara s'au sculat și o să li se dea. Le alcătuiește și două petițiuni, în termeni tot așa de amenințători către autoritățile constituite. Astfel „. . . a venit vremea să nu mai putem răbda aspirările ce ni se fac de atîția ani. . .” și, „. . . numai astfel guvernul țării va mai putea nădăjdui în puterile noastre la vreme de nevoie”; și mai departe: „. . . Faceți, domnule Prefect, să cunoască guvernul țării și toți boierii cari stăpinesc țara, că noi nu mai putem suferi jugul care l' ducem”.

În urma acestora se răspîndește cu iuteala fulgerului vestea în sat, că a venit un om care le da pământuri. Aleargă toți la primărie unde se găsea Mănescu. Acesta le ține discursuri provocatoare, le spune să se unească cu țărani din Latinu și Gurguești, să vie cu toții odată la Brăila, să ceară cu orice chip de la Prefect pământuri și să se ție, să nu se lase.

Agitațiunea era mare. Primarul văzînd în ce grad erau iritate spiritele nu poate să ia nici o măsură ca să liniștească lucrurile. El este nevoit chiar, de frică să iscălească și el alături cu țărani aceste petițiuni provocatoare.

Panica coprinse pe arendași și proprietari, cari alergînd la administrație fi cer sa i apere, și chiar sosînd și d. subprefect în localitate prinde pe inculpat pe care l aduce la Brăila și se ia în același timp măsuri pentru liniștirea spiritelor.

Toate aceste fapte se dovedesc în mod patent :

Cu mărturiile proprii ale inculpatului Mănescu recunoscînd că el a scris și redactat acele petițiuni și că mobilul n-a fost altul decît mizeria în care au ajuns țărani cari n-au pămînturi și sunt exploatați de arendași și proprietari.

Cu depozițiunile martorilor audiați în instrucțiune și în special ale lor : Alexandru Theodorescu, Spiridon Ion, M. Bratu și Stan S. Bălănescu.

Aceste fiind faptele, să examinăm cestiunea din punctul de vedere al aplicării legii : Inculpatul este dat judecării că a săvîrșit faptele prevăzute și pedepsite de art. 78 și 181 din Cod penal prin rechizitorul definitiv și pentru delictul de vagabondaj prevăzut de art. 217 și următorii din acelaș Cod.

În modul cum s-au perpetuat faptele, art. 78 nu poate fi aplicabil căci mijloacele întrebuițate de inculpat nu aveau de scop de a surpa forma guvernului, de a așța pe locuitori, de a se scula contra autorității Domnului.

În specie, faptele săvîrșite de inculpat căd sub prevederile art. 181 din codul penal, și într-adevăr :

Pentru existența acestui delict se cere ca cineva prin cuvinte rostite în public, prin scrieri să fi provocat la nesupunere către legi, or către autoritățile constituite, la ura sau disprețul contra guvernului ; și

Ce cuvinte mai puternice ca acestea rostite în circiuni și la primărie : „veniți cu toții la Brăila, cereți cu orice chip Prefectului pămînturi și nu vă lăsați” ar fi cuvinte mai în public rostite și cari ar provoca nesupunerea către autoritățile constituite ?

Ce termeni mai puternici ca aceia întrebuițați de dînsul în petițiile ce a redactat : „nu mai putem să ne ascundem nemulțumirea noastră și ca oameni și ca romini”. . . „nu mai voim făgăduieli, domnule Prefect”. . . „căci a venit vremea să nu mai putem răbda. . .” — ar putea provoca nesupunerea la legi și autoritățile constituite, la ură sau dispreț în contra guvernului ?

Că, dar, elementele acestui delict sunt deplin întrunite.

— În privința delictului de vagabondaj, ce asemenea se impută inculpatului, nu se dovedește în specie, căci :

Inculpatul Mănescu este romin, născut în comuna Ivănești, Jud. Ialomița, are un domiciliu stabil în Brăila, are și o profesiune obișnuită, aceea de jurnalist cu care se hrănesc mulți și foarte sus, are și mijloace de existență, căci nu se stabilește a fi recurs vreodată la mijloacele condamnabile pentru a putea trăi.

Pentru toate aceste motive :

În baza art. 129 și 131 din procedura C. penal și în unire în parte cu d. Procuror. Declărăm :

Că există caz de urmărire în contra inculpatului Theodor C. Mănescu pentru faptul că prin cuvinte rostite în public și prin scrieri expuse publicului a provocat direct la nesupunere către legi, și autoritățile constituite, la ură și dispreț contra guvernului, delict prevăzut și pedepsit de art. 29 și 181 din Cod penal.

Că nu există caz de urmărire pentru crima prevăzută de art. 78 Cod. penal și delictul de vagabondaj prevăzut de art. 217 și următori Cod. penal, ce i se impută.

Disponem ca procesul să se trimeată în cercetarea Tribunalului Corecțional

Parte civilă nu este constituită.

Dată la Cabinetul nostru, astăzi 22 noiembrie 1888. .

(semn.) Jude instructor,
M. Paraschivescu

(ss) p. grefier. Constantinescu
Grefa Tribunalului Brăila

Prezentă copie fiind conformă cu originalul aflat în dosarul nr. 2322/88 se atestă și se dă D lui Th. Mănescu conform cererii.

p. grefier A. Dănulescu

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 932 și 939]

JUDEȚUL MEHEDINȚI

3

Primprocurorul de Mehedinți, Doicescu, raportează ministrului Marghiloman cu privire la propağanda socialistă a lui D. V. Secară în comunele Bresnița și Jidostita, și cere aprobare pentru deschiderea unei anchete.

Tel. urgentă, confidențială.

T. Severin, 5 17 mai 1888/, ora 9,30'

Inregistrată Min. Just. nr. 8585/7 mai

D. Sub prefect plășii Ocolului mi comunică prin raportul 2357 că în zilele de 2 și 3 mai curent un domn Secara fost funcționar la primăria Severin a mers în comunele Bresnița și Jidostita în apropierea orașului, cu jurnale și un program al partidului socialist, făcând diferite promisiuni care tind mai mult la turburarea liniștei.

În comuna Bresnița s-a întreținut mai mult cu preotul comunei care a chemat pe primar și notar cărora a recomandat pe Secară.

În Jidostita a fost tot la preot, unde a și dormit o noapte și s-a întreținut cu învățătorul și un clericumar

Am făcut imediat oarecare cercetări confidențiale și am aflat că jurnalele duse în aceste comune le a lăsat gratis și că ar fi vroid a scoate peste câteva zile un jurnal mi se pare intitulat „Socialistul” din care a mai scos un număr acum vreo lună. N-am aflat încă numirea celorlalte jurnale pentru că sînt numai două ore de la comunicare și subprefecul nu mi le spune în raport. Sînt decis a deschide o scrupuloasă anchetă contra lui Secară și celor ce voi mai găsi culpabili, dacă Dvs. aprobați și care ordin îl aștept. Dacă mai descopăr ceva vă comunic imediat.

Prim Procuror Trib. Mehedinți

I. Doicescu

[Rezoluție:] La dosar, am dat din Buzău aprobarea cerută. 7 mai A, Marghiloman

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 800—802.]

4

Procurorul general Columbeanu comunică ministrului de Justiție (la Buzău) că a dat dispoziții să se facă cercetări privind activitatea lui Secară în comunele Bresnița și Jidostita.

Tel. extra urgentă confidențială.

Craiova, 5 17 mai ora 11.

Inregistrată Min. Just. nr. 8586 7 mai

Relativ cele ce primul procuror Mehedinți v-a comunicat că un Domn Secară ar fi umblînd prin comunele Bresnița și Jidostita, a turbura liniștea publică prin înțipărirea a niște jurnale și a unui program am onoare a vă informa că am însărcinat pe D. Prim Procuror ca dînsul în persoană să meargă prin toate comunele unde a fost acel Secară, să cerceteze cu scrupulozitate ce a făcut, să facă cu judele instructor toate perchezițiunile necesare și să caute a descoperi orice s ar fi urzit. Apoi de va constata cea mai mică provocare la desordine sau orice delict de altă natură, să ia urgente și severe măsuri de prinderea culpabililor.

Cele ce se vor dovedi mă voi grăbi a vi le aduce la cunoștință.

Procuror general Gr. I. Columbeanu

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 797—798].

5

Raportul primului procuror Docescu către ministrul de Justiție, cuprinzând rezultatul anchetei referitoare la activitatea socialistului Secară în comunele Schela Cladovei, Ibrșnița și Jidostiița, din 26, 27 april, 2 și 7 mai s.l.v.

Primul Procuror

al

TRIBUNALULUI MEHEDINȚI

nr. 3225

8 mai 1888

Înreg. Min. Just., nr. 8853/11 V.

Domnule Ministru,

Pe lângă cele ce am avut onoare a vă comunica telegrafic în privința parcursului lui Secară prin cîteva comune din acest district, cu tot respectul mai supun la cunoștința D-voastre următoarele :

În comuna Schela Cladovei, Secară a fost împreună cu un comerciant onorabil de aici, Petriche Oreviceanu, în sărbătorile Paștelor, adică în ziua de 26 aprilie, unde a și jucat în horă cu locuitorii și acel comerciant, lăsînd preotului și la cîțiva locuitori cu cunoștințe de carte, jurnalul ce el redactase sub numele de „Socialistul”, din care nu a scos decît un singur număr, la 24 mai ie anul curent. Promenada aceasta la Schela Cladovei a făcut-o cu trăsura acelui comerciant. Această comună este la o distanță ca de 4 kilometri de oraș.

În comuna Bresnița a fost în ziua de 27 aprilie pe jos. Aci a tras la preot, pe care însă nu-l cunoștea, dar cu care făcînd cunoștința, s-a întreținut ver o trei ore acasă la el, apoi s-au dus împreună la hanul primarului, unde chemînd și pe primar și notar s-au întreținut cu toți ca vr o oră și jumătate, lăsînd preotului jurnalul „Socialistul” și primele două numere din „Frăția” care apare la Galați, iar celorlalți numai jurnalul „Socialistul” spre a le citi. Această comună este la o distanță ca de 15 kilometri departe de oraș.

La comuna Jidostiița a fost tot pe jos în ziua de 2 mai, a dormit aci la preot, pe care asemenea nu l-a cunoscut, și în ziua de 3 mai cam pe la 2 ore p. m. a plecat spre Severin. Aci s-a întreținut pe lângă preot și cu învățătorul și cu primarul și încă cu vr-o doi inși ce se mai găseau la primar acasă, și apoi au mers cu toții la un hân unde a stat puțin și apoi a plecat înapoi spre Severin. La toți cu care s-a întreținut aci le-a lăsat jurnalul Socialistul spre a-l citi. Această comună este departe de oraș ca la 15 kilometri.

Pe la toți a spus că umblă pe jos pentru că doctorul l-ar fi prescris această cură ca remediu al maladiei de care suferea.

În toate aceste comune el a vorbit despre votul universal despre desființarea armatei permanente și înființarea armatei teritoriale, despre desființarea temnițelor, despre egalitatea femeii, despre trecerea proprietății individuale în proprietate colectivă și încă alte cîteva subiecte care sunt notate pe pagina a doua a jurnalului „Socialistul” în capul primei coloane, din care am onoare a vă înainta un exemplar. Toată conversația lui a fost numai în sensul ideilor din jurnal, fără propagandă de revoltă și cu adăogire că Camerele au să se dizolve și să bage de seamă pe cine aleg de deputați, îndemnîndu-i să aleagă tot țărani și chiar și pe el că și el, este fiu de țaran, pentru că tată său a fost preot în comuna Băiceii din districtul Iași.

Eri a fost din nou în comuna Schela Cladovei la preot unde a și fost arestat de primar conform ordinului ce a avut.

Întrebat Secară asupra acestor excursiuni și a subiectului întretinerii lui cu locuitorii, ne-a declarat că a crezut că nu este interzis a vorbi despre cele ce atît alți socialiști cit și el a scris deja în jurnal, că el a crezut că nu vorbește nimic oprit că nu s-a gîndit nicio dată la turburarea liniștii și că jurnalul l-a împărțit cu intențiunea de a face pe oameni să se aboneze pentru că este singurul lui mijloc de hrană, acum de cînd este scos; dar ca dacă prin aceasta face un rău se va abține de la orice lucrare în acest sens pe viitor, căutînd a nu mai aduce nemulțumiri, în orice sens ar fi.

Din toată cercetarea noastră dar, ne constatînd nimic grav și din perquisitiune, convinșîndu-ne că nu este în corespondență cu nimeni și că nu este instrumentul nimănui pentru a

provoca turburări, l-am pus în libertate, însă sub privegherea poliției, pînă la primirea ordinului Dv. dacă trebuie sau nu să mai deschid acțiune publică contra-i.

Primiți etc
Prim Procuror, Docsescu¹

Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 808, 811.

6

Ministerul de Interne înaintea ministrului de Justiție raportul prefectului de Mehedinți—din 7 19 mai — în legătură cu propașanda socialistului Secară.

Ministerul de Interne
Divis. Administrative
nr. 7203

București, 1888 mai 14/26
Înregistrată Min. Just., Nr. 9369/16
mai

Domnule Ministru,

Am onoare a vă comunica copie după raportul primit de la Dl. Prefect de Mehedinți Nr. 4738, pentru ca văzînd cele întrînsul cuprinse, să binevoiți a lua măsurile ce veți crede de cuviință

Primiți vă rog, Domnule Ministru asigurarea înaltei mele considerațiuni.

p. Ministru,

[Rezoluție:] La dosarul special, pe lângă raportul primului Procuror de Mehedinți.

17 mai A. Marghiloman

*Copie după raportul D-lui Prefect de Mehedinți
sub nr. 4738 din 7/19 mai 1888, către Ministrul de interne.*

Dl. subprefect al plășei Ocolu ne comunică prin raportul nr. 2358, că, în zilele de 2 și 3 mai curent, un Dn. Secară fost în serviciu primăriei urbei Severin ca verificator de măsurii și greutatea metrice, ar fi eșit în comunele Bresnița și Jidostița din acea plasă, cu jurnale și un program al partidului socialist, făcînd diferite promisiuni care ar tinde la turburarea liniștii și lovirea instituțiilor naționale.

În comuna Bresnița s-a întreținut mai mult cu preotul comunei cel care a trimis de a chemat pe primarul și pe notarul respectiv, recomandîndu-le pe acel Secară. La comuna Jidostița a fost asemenea primit de preotul local dormind chiar noaptea acolo; s-a întreținut

¹ Cu nr. 3226/88 Docsescu trimisese acelaș raport și procurorului general Columbeanu la Craiova care la rîndul său îl înaintea Ministrului de Justiție, însoțit de următoarea adresă:

Procurorul general pe lângă Curtea de
Apel din Craiova Nr. 2092

Craiova 1888 mai 9.
Înregistrată Min. Just. nr. 8781/11 mai

Domnule Ministru,

În afacerea lui Secară de la Severin pe lângă cele comunicate prin telegrame am onoare a vă înainta și o copie după raportul Primului Procuror de Mehedinți cu nr. 3226/88.

Din cele relatate, eu nu cred, că ar fi loc a se deschide acțiune publică contra numitului, deoarece nici o turburare n-a avut loc. Dacă D-voastră fusă nu împărtășiți această opinie, vă rog să binevoiți a mă încunoștința spre a lua măsurile ce le veți crede utile.

Binevoiți etc.

Procuror General. Gr. I. Columbeanu
Șeful cancelariei
A. I. Ștefănescu

[Rezoluție:] La dosar

16 mai A. Marghiloman

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 804, 813].

cu învățătorul comunal, cu circiumarul Dumitrescu și alți; adăogînd dl. Subprefect că cazul acesta l-a denunțat și D-lui Prim Procuror local.

Față cu aceste espunerî, scrisul am chemat pe Dl. Subprefect și în mod confidențial, i-am atras atențiunea verbal, să fie cu multă băgare de seamă asupra conduitei aceluia individ, să nu dea afacerii o importanță ce nu ar merita și în orice caz să fiu informat despre orice s-ar petrece.

Astăzi mi se puse în cunoștință că numitul Secară, pus deja sub privighere secretă după dispozițiile luate de parchet și Dl. Subprefect, mersese la Comuna Schela-Cladovii vecină cu orașu Severin, unde locuitorii sărbătoreau slobozirea apei de la o fîntînă, dar mai înainte de a ajunge la locul adunării, primaru avizat la vreme, l-a înapoiat în oraș cu cuvenita gardă, și acun este deținut la poliție pînă ce parchetu-i va regula pozițiunea.

Grăbesc a aduce cu respect toate acestea la cunoștința D-voastră, spre cele de cuviință Bine-voiți etc.

p. Prefect, (ss) M. Constantinescu

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 807-808].

M O L D O V A

JUDEȚUL COVURLUI

7

Procurorul general de Galați comunică ministrului de Justiție că turburările din comuna Tulucești ar fi fost instigate de [Stefan] Tatovici.

Tel. 215/103

Galați, 24 mai/5 iunie [1888]

Inregistrată Min. Just., Nr. 9916/24 mai

Sătenii comunii Tulucești (Covurlui) liniștit. După declarațiunile unora din ei instigator fost Tatovici care i-a provocat la nesupuneri către autoritate.

p. procuror general, Zorilă

[Rezoluție:] La dosar

24 mai

A. Marghiloman

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 842].

8

Procurorul general de Galați comunică ministrului Justiției că a dat dispoziții pentru arestarea lui Tatovici și pentru reprimarea mișcărilor țărănești.

Tel. Personală, f. urgentă

Galați, 26 mai/7 iunie/1888/, ora 1

Inregistrată Min. Just., nr. 10062/26 mai

Azi dimineață mai multe sute țărani au venit din nou biroul lui Tatovici, pentru petițiuni pămînturi. Primul procuror somîndu-i a se împrăștia s-au opus, încorajați de Tatovici. Imediat am sesizat instructorele care dat mandat aducere contra instigatorului al cărui interogatoriu continuă. Am luat măsuri, țărani să se împrăștie și la cas de desordine să avem trupe la dispoziție.

Sunt dovezi că Tatovici provoca la răscoală¹. Sunt de părere a fi depus și a usa măsuri energice, ca mișcarea să nu se întindă. Comunicînd, respectuos aștept și ordinul Dv.

p. procuror g-ral, Zorilă

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 844-5 .

¹ Amănunte în „Românul” din 6 iunie 1888, reproduse în *Răscoala țărănilor din 1888*, p. 278-279.

9

Procurorul general de Galați anunță ministrului Marghiloman că a emis, mandat de arestare împotriva lui Tatovici și că liniștea a fost restabilită.

Tel. 36/0.

Galați 26 mai 7 iunie [1888], ora 7,50'
Înregistrat Min. Just., nr. 10063/26 mai

Contra lui Tatovici decernat mandat arestare. Țăranii reînțorși acasă, liniște perfectă.
p. procuror g ral Zorilă

[Rezoluție:] La dosarul răscoalei țăranilor

A. Marghiloman

[Arh. Et. Buc., Min. Just., dos. 302/1888. f. 846].

10

Prefectul județului comunică primului ministru și ministrului de justiție că S/ Tatovici a fost arestat, și că a luat măsuri pentru reprimarea tulburărilor de la Tulucești.

Tel. 55/0.

Galați, 26 mai/7 iunie [1888], ora 11
Înregistrată Min. Just., nr. 10061 26 mai

Tatovici despre care v-am raportat ieri continuând și astăzi a ademini locuitorii au fost arestat. Instrucția urmează. Chiar în moment află că locuitorii din Tulucești s-ar fi răsvrătit contra primarului. Am dispus ca 20 soldați cu un oficer să fie miine în ziua la Tulucești unde voi fi și eu.

Prefect, D. Rosetti

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888. f. 843]

JUDEȚUL DOROHOI

11

Scrisoarea lui I. Nădejde către (sbl. Chinezu) cuprinzând: știri despre succesele propagandei socialiste la sate, și înlinderea mișcărilor din județul Dorohoi spre Botoșani; nemulțumiri în legătură cu purlarea unui prieten socialist, fost guvernamental; enumerarea cazurilor în cari primarii pot fi pasibili de destituire; optimism în legătură cu situația socialistilor din Iași și Vaslui.

Jassy 12 mai 1888 [st. v.]

Prietene,

Toate revașile și cele trei suplici s-au primit cu bine și s-au și trimes împreună la București, deci fii pe pace, cum zic cei de dincolo.

În nr. 33 vom pune și călcările de lege, ce ne ați trimes, mai trimete. Trimet astăzi și legile ce ceri. Cine e M? Micale de la Tarnauca? Or Mironescu? — Mi pare tare bine că ai trecut Rubiconul, ai să muncești mult, dar simpatia țăranilor și inteligența lor, are să-ți alunge din oase orice pesimism. Ai să te bucuri și mai mult dacă vei afla, că mișcarea a mai început în câteva sate în jud. Dorohoiu. Astfel la Bivol și la Avrameni lângă Darabani; sperăm în curînd să se întindă iute pe Prut în gios. Mișcarea s-a început apoi la Pomârla, unde au fost studenții din școala normală superioară și s-au întors entuziasmați, și d-acolo se va întinde. La hotarul spre jud. Botoșani, încă a început a merge la Strbi, la Vlasinești. Toate acestea locuri stau în legătură cu Iașul, dar oi /ii/ vom putea pune cu Dorohoiul, unde s-ar cuveni să mai lucreze și alții, nu numai D-ta.

Cît despre deputat țăran, n-ar fi rău de a se va găsi un țăran vrednic, dar chiar de nu s-ar găsi, n-ai alt candidat.

Despre B... am și eu oareșcare supărare. Dăunăzi a felicitat pe Brăteanu; acuma a ieșit pe lista opozitiei vechi!! Pe urmă bani nu trimete, măcar cei ce-mi datorește pentru colecția „Contemporanului”. Din cauza că a fost pe lista guvernamentală, nu va putea fi candidat socialist, dect doară dînd știu eu ce explicații.

Mijloace pentru a da pe primari în gios.

1. Dacă eau strafuri pentru vitele închise la ocol, fără să dea chitanțe.
2. Dacă dau quitanțe că au făcut șosea, la cei ce au făcut șoseaua cu bani.
3. Dacă dau certificate pentru vite ce nu-s, ori pentru vitele scutite, ca să ia bani oamenii pe ele de la Credit.

Acestea sunt punctele. — Apoi vine suplicile iscălite de 2-3 din alegători și trimise la Ministerul de Interne.

1. N. B. Văd că formulările suplicilor sunt cam deosebite, ar fi bine să fie ca ale noastre.
2. N. B. Aș dori adrese de țărani ce știu carte prin satele unde lucrați, ca să le dau prin poștă ziarul.

Altă dată pe larg

Sărutări la toți
I. Nedejde

3. P. S. P-aiice mergem f. bine, suntem aproape siguri de Iași și Vaslui. Credem însă că și celelalte județe socialiste nu vor da greș.

Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 860j.

12

I. Nădejde cere sblt. Chinezu/ multă prudență în acțiunea de propagandă întreprinsă; să renunțe de a mai face petiții. Il sfătuiește să se căsătorească cu o femeie care să facă propagandă socialistă în locul lui și îl cheamă la Iași, unde așteaptă să sosească „Întăriri” din Apus.

Iassy 12 mai 1888 [st. v.]

Amicul meu,

Pe cine am putut am întrebat dacă Balș e aci, sau în București dar n-am putut afla. Sper că se va fi dus el d'atunci. Mi se pare că nu trebuie să-i scrii.

Isprăvile tale mă cam sperie : cum ai încredere în oameni, nu ghindești că poți fi tradat sau cel puțin aflat ? Apoi cum șar putea califica atunci faptele tale ? Ce ti-ar atrage. Zău așa că ești curat nebul. Petiții ! poftim ai căzut și D-ta în boala petitiilor Cui dracu le ai trimis ? Lui N ? Ce dracu nu mai e alt socialist p-acolo cu știință de carte și mai independent oleacă care să facă petițiile ? Ai să fii aflat parcă văd. Ce om neastîmpărat mai ești. Pînă acuma aviai o nebulie în cap, acum cazi în alta. Asta din urmă nu e vorba ar putea fi folositoare, dar să videm cît le-o evita. Cel puțin cînd or ști că poți fi prudent, dar din nenorocire ești pe atît de îndărătnic, pe cît și de nebul !

Cel puțin dacă ești atît de înfocat pentru cauză, de ce nu vii la sora ta să-i zici : ține-mă la tine pînă ce mi-o face o carieră, ș-atunci să-ți cauți de studii și de propagandă, și-n cîțiva ani ai scăpat. Însoară-te bre și ea o femeie care să facă ea propagandă în locul tău, sau mai bine zis să-ți servească de paravan

Doamne, dragă Nicule, nu știu ce să-ți mai spui, mă tem de o nenorocire, și pe de altă parte n-am cum să te conving că faci rău. Uf ! bine măcar că în privința asta sum liniștită cu Mîlică, dar și el ! dar și el croește la curte prin Peatra, nu se-ncurcă, încît mă tem să n-o pață ! dau și el ? / la sfaturi de ajuns și de rămas !

Nicule dragă, văd bine că ar trebui să vii aice ar fi mai cuminte, ai mai găsi și alte distracții, și-n tot cazul ai fi mai ușor de strunit de aproape mai cu samă dîn momentul cînd îmi va sosi „du renfort” din Apusul depărtat.

La revedere dragă prietene, te rog e sama, fii prudent, ai răbdare.

La revedere
prietena ta

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 880j.]

13

Adresa Ministerului de Război prin care se cere ministrului de justiție ca scrisoarea din dosarul Chinezu, ce i-a fost înaintată de Tribunalul Dorohoi, să fie trimisă direct Corpului IV Armată.

Ministerul de Reșel

București, 4/16 iunie 1888

1° Direcțiune
Personal și operații militare
Nr. 12.112

Înregistrată Min. Just., nr. 10.755/6/18 iunie.

Domnule Ministru,

Pe lângă actele primite la acest minister de la D. Procuror al Tribunalului Dorohoi relativ la afacerea sublocotenentului Chinezu a fost și o scrisoare care s-a înaintat Dv. cu alte acte.

Aceasta scrisoare fiind cerută de D. Comandant al Corpului 4-d-armată prin raportul său cu no. 6.209, am onoare a vă ruga să binevoiți a dispoza ca ea să fie trimisă de Dv. direct aceluși comandament fiind foarte necesară la procesul numitului oficer.

Primiți va rog, Domnule Ministru asigurarea înaltelor mele considerațiuni.

p. Ministru

Directorele Serviciului
Locot. Colonel Năsturel

[Rezoluție:] Scrisoarea se află în mîna D-lui Prefect Stroici de la Dorohoi. Se va telegraphia D-lui Prefect¹ a o trimite de urgență la Minister.

A. Marghiloman

Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302 1888, f. 871j.

14

Procurorul general de pe lângă Curtea de apel din Iași raportează ministrului de justiție că întregul dosar sbl. Chinezu a fost înaintat Corpului IV° Armată.

Procurorul General de pe lângă
Curtea de Apel din Iassy
Nr. 1904

Iași 7/19 iunie 1888

Înregistrată Min. Just. Nr. 11.073 9 iunie

Domnule Ministru,

Referindu-ne la telegrama Domniei Voastre nr. 6213² din 6 curent, am onoare a vă aduce la cunoștință, că dosarul privitor pe Sub Locotinentul N. Chinezu, s-a primit de la Parchetul de Dorohoi în ziua de 3 iunie și că tot în această zi, acel dosar mi s-a cerut de urgență de către Comandamentul Corpului al 4-lea de armată, unde l-am și expediat dinpreună cu toate actile și cu cele două scrisori menționate în telegramă.

Astăzi însă am făcut cerere aceluși Comandament spre a-mi restitui dosarul cu toate lucrările, de unde îndată ce se vor primi voi supune la cunoștința Domniei Voastre informațiunile necesare.

Primiți vă rog Domnule Ministru încrederea prea osebitei mele considerațiuni.

Procuror general, I. I. Vrînceanu

[Rezoluție:] La adresa nr. 12.112 a Ministerului de Reșel se va răspunde³ că scrisoarea cerută se află în dosarul remis D-lui Comandant al Corp. IV de armată.

9 iunie A. Marghiloman

[Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 873].

¹ Telegrama a fost trimisă cu nr. 6248 din 7/19 1888, dos. 302 88, f. 872.

² Textul telegramei Cf. *Răscoala țăranilor*, p. 191.

³ Telegrama a fost trimisă cu nr. 6415 din 10/22 iunie, dos. 302/1838, f. 874.

JUDEȚUL PUTNA

15

Ministrul de justiție Marghiloman dă instrucțiuni procurorului de Putna în legătură cu anchetarea „Monahului Claudiu Vasiliu” și atrage atenția asupra diversității cauzelor, cari au provocat răscoalele țărănești.

Tel.

[București] 24 mai /5 iunie 1888, nr. 5542

În privința Monahului Claudiu Vasiliu nu-l liberați sau expulsați înainte de a se fi reconstituit atît identitatea lui cît și faptele și demersurile lui în România. Să nu uitați că dacă pînă acuma nu s-a găsit în Muntenia mîna streinilor în mișcarea agrară, de atunci s-au putut deștepta poftă primejdioase. Numele Rușilor s-a sunat deseori la urechile sătenilor moldoveni și este bine a se ști sorgintea acestei noi instigațiuni. Cereți de la Parquetul Dorohoiu știință despre cele constatate acolo cu ocaziunea arestării locotenentului Chinezu. — De altă parte sub plic personal veți primi copie după un act de instrucție care poate avea utilitatea lui.

Desvoltați mare circumspecțiune în desvelirea mișcărilor sătenești. Veți găsi desigur și firele unei agitațiuni așa zisă socialistă, care este cu atît mai periculoasă că nici ea nu știe la ce tinde, însă care face apel la toate apetitele claselor inculte.

Ministru Justiției. A. Marghiloman

LA. S. B., Min. Just., dos. 802/1888, f. 838. concept Marghilomanj.

JUDEȚUL ROMAN

· 16

Raportul confidențial al prefectului de Roman către ministrul de interne, despre tulburările din satul Buciumi; instigațiile la răscoală ale socialistului Vasile G. Morțun; și despre arestarea unui rezervist în comuna Scheia care îndemna pe săteni să înființeze „breasla muncitorilor”.

< București 7/19 mai 1888 >

[Rezoluția ministrului de Interne:] Punindu-se la dosarul anchetei rurale, se va comunica în copie D-lui ministru al Justiției.

(ss) Th. Rosetti

Domnule Ministru,

În urma celor relatate D-voastre prin raportul confidențial din 4 mai, relativ la turburarea ce a fost începută de vreo 30 locuitori din cătuna Buciumii proprietatea D-lui Ștefan Sendrea și care s-a liniștit; mergînd Dl. subprefect din nou în comună spre a se informa de starea ordinii, a constatat că un călăraș care-l însoțise făcea instigațiuni între locuitori în loc să-i liniștească. Pe acest călăraș s-a înaintat D-lui comandant Reg. 8 Călărași, care a regulat a se face cuvenita constatare și supuneri judecătii.

Cu ocazia inspecțiunilor ce fac comunelor mai cu osebire în scopul menținerii ordinii, am aflat că cauza neîncetării acestor neînsemnate mișcări între locuitori este că Dl. Vasile Gh. Morțun, avînd mai mulți agenți prin sate, concentrează cîte un mic număr de locuitori din comuni, îndemnîndu-i a face suplici pentru ceriri de pămînturi, promițîndu-le că el va stăruia li se da satisfacere și că le va împărți chiar și moșia sa, precum și alte povește pe care negreșit le cred că sunt în scop de desordine; hotărînd dumnealui mai multe zile de întruniri și chiar mline 8 curent este fixată întrunire la moșia Cuciuța unde locuiește.

În această privință pe o parte subsemnatul a dat cuvenite povătuiri locuitorilor de prin comune unde am făcut inspecții; iar pe de alta, am luat dispoziții prin primării celoralte comune a paraliza întrunirea, sfătînd pe oameni ca dacă au cereri de făcut, atît pentru pămînt cît și pentru orice asigurare, să se adreseze la notar a le scri și adresa subsemnatului care este dispus a le da legala satisfacere.

Mi s-a denunțat că în comuna Scheia, un rezervist cu știință de carte sfătuieste pe locuitori a se întruni spre a se constitui într-o societate a breslei muncitorilor; la acel rezervist s-a

găsit un statut imprimat, un manifest către săteni și mai multe jurnale „Muncitorul”¹, făcînd cunoscut D-lui comandant, reg. 14 Dorob. a dispus aducerea lui la regiment împreună cu acele hirtii înaintîndu-l Parchetului, astăzi cu adresa nr. 1726 ; un exemplar se anexează aci.

Aceste împrejurări am onoare a vi le supune la cunoștință, D-le Ministru, spre a dispune cele ce veți găsi de cuviință, referindu-vă totodată, că în tot județul pînă astăzi este liniște². luînd măsuri de priveghere spre a întîmpina orice turburare s-ar ivi.

Binevoiți vă rog etc. etc.

Prefect (ss) Dimitriu

[R e z o l u ț i e :] La dosarul răscoalei țaranilor. Se va scrie de îndată parquetului de Roman³, că luîndu-se cunoștință de investigațiunile D-lui Vasile Morțun, parquetul să fie atent asupra caracterului sedițios ce pot lua și să nu hesiteze a lua măsuri de rigoare. A petiționa și a îndemna la petiționare, fie pentru orice scop irealisabil, nu este delict ; însă a provoca mișcarea cu făgăduiala de a o scoate la bun finit prin inchipuită influență personală și a o însoți de propagandă de divisare către petiționari a proprietății, a Statului sau a particularului este un delict care autoriză acțiune publică. Neaparat ca parquetul nu va lua măsuri decît după ce se va fi convins de caracterul sedițios al propagandei.

3 iunie A. Marghiloman

Arh. St. Buc., Min. Just., dos. 302/1888, f. 818, 831].

---

¹ *Muncitorul*, Organ al Partidului muncitorilor, Iași. 1 nov. 1887 — 13 aug. 1889. Red. V. G. Morțun. Apoi și Ioan Nădejde și o vreme Lascar Veniamin.

² Cîteva zile mai tîrziu se semnaleză tulburări în comuna Damieniști cf. telegrama din Iași 10/22 mai, dos. 302/1888, f. 817.

³ S-a trimis telegrama cu nr. 6.150 din 4/16 iunie 1888 (urgentă), dos. 302/1888, f. 819.

PE MARGINEA MONOGRAFIEI

МАНОМЕТ II, LE CONQUÉRANT ET SON TEMPS (1432—1481),
de F. BABINGER*

Împlinirea a cinci sute de ani de la ocuparea „perlei Bosforului” de către forțele otomane conduse de tânărul sultan Mehmet al II-lea a ocazionat un număr considerabil de articole și studii, nu numai în istoriografia turcă, ci și în literatura istorică a tuturor popoarelor care au avut legături cu turcii¹. Ne surprinde faptul că un eveniment istoric așa de important : *căderea Constantinopolului sub turci* (marți 29 mai 1453), cu atâtea urmări asupra țărilor române, nu a preocupat serios pe istoricii români. E drept că s-au scris două articole, unul de M. Șesan : *La chute de Constantinople et les peuples orthodoxes* (*Byzantinoslavica*, XIV, 1953, p. 271—282) și altul de T. Popescu : *Cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub turci 1453—1953* (*Ortodoxia*, 3/1953, p. 381—437) care, însă, privesc problema mai mult sub raport religios,

*Préface de Paul Lemerle, Directeur d'Etudes à l'École des Hautes Etudes. Traduction de H. E. Del Medico, revue par l'auteur, Paris, Payot, 1954, 636 p. în 8° (Bibliothèque historique).

¹ Printre contribuții mai importante : M. V. Levcenko, *Завоевание турками Константинополя в 1453 г. и исторические последствия этого события*, în *Византийский временник* [abr = В. Вр.] т. VII, 1953, p. 3—8 ; I. S. Dostian, *Ворьба южно-славянских народов против турецкой агрессии в XIV—XV вв.*, în В. Вр. т. VII, 9—31 ; Z. V. Udal'ova, *Предательская политика феодальной знати Византии в период турецкого завоевания*. în В. Вр. т. VII, 93—121 — *О внутренних причинах падения Византии в XV веке*, în *Вопросы истории*, 1953, nr. 7, p. 102—120 ; J. Macurek, *Турецкая опасность в средняя Европа накануне и во время падения Константинополя*, în *Byzantinoslavica*, XIV, Praga, 1953, p. 130—157. J. Duicev, *La conquête turque et la prise de Constantinople dans la littérature slave contemporaine*, ibid. p. 14—54, XV/2 (1955), p. 318—329 și XVII/2 (1956), p. 276—340. Grecii, de asemenea, au scos un volum intitulat : *1453-1953 Le cinq-centième anniversaire de la prise de Constantinople*, în *L'Hellénisme contemporain*, 2ème série, VIIème année, Atena, 1953 (Recenzat în *Byzantinoslavica*, XV/2, 1954, p. 261—263 ; H. Turkova, *A propos du siège de Constantinople d'après Evlija Celebi*, în *Byzantinoslavica*, XVII/2 (1956), p.125—127. Printre lucrările turcești mai reprezentative amintim de p.l.dă Dr. Selâhattin Tansel, *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasal ve Askerî faaliyetleri* [Acțiunea politică și militară a sultanului Mehmet Cuceritorul după izvoarele otomane], Ankara, 1953, T. T. K. Başimevi, XIX+356 p. ; Tahsin, Öz, *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmed II-ye ait eserler*, Ankara, T. T. K. Basimevi, 1953, 38 p. +100 planșe, unele în culori ; Prof. Dr. Halil Inalcik, *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar* [Cercetări și documente cu privire la epoca lui Mehmet Cuceritorul] I, Ankara ; T. T. K. Basimevi, 1954, XI+245 p. etc. (vezi *Türkiye Makaleleri bibliografyası* în *Bibliographie des articles parus dans les périodiques turcs*, Istanbul Milli Eğitim Basimevi, 1953—1954.

neglijnd celelalte aspecte : social-economic, politic, militar și cultural. Toate aceste contribuții privite laolaltă, ne arată că atât personalitatea istorică a lui Mahomed II, cuceritorul (*el Fatih*) Bizanțului, figura cea mai tulburătoare a lumii medievale cît și evenimentul în sine : *căderea Constantinopolului*, au trezit în jurul anului 1953, un viu interes în literatura istorică mondială.

Cu data de mai sus a coincis și apariția lucrării de mari proporții a cunoscutului turcolog german Franz Babinger, profesor la Universitatea din München, intitulată : *Mehmet der Eroberer und seine Zeit. Wellenstürmer einer Zeitenwende*, München, Fr. Bruckmann, 1953, XVI + 599 ss. gr. 8° (Mit 38 Abbildungen und Karten auf Tafeln und im Text). Nu mai puțin de cîteva zeci de recenzii și note bibliografice destul de ample au fost consacrate acestei opere. Unele dintre ele, care ne-au fost mai accesibile, care de care mai elogioase, sînt simple prezentări ale conținutului, ale varietății și bogăției știrilor.

Chiar recenziile cei mai de seamă : bizantinști, turcologi și istorici cunoscuți s-au limitat la observații mărunte. Aprecierile lor elogioase au determinat traducerea ei în cîteva limbi europene. Astfel, la un an de la apariție, a văzut lumina tiparului și o versiune franceză (1954), pe care o prezentăm mai jos și care de asemenea se bucură de o serie de recenzii. În vara anului 1957 s-a pus în circulație și o ediție italiană în condițiuni *tehnice* admirabile : *Maometto il Conquistatore e il suo tempo*, Turin, 1957, Giulio Einaudi, 797 p. în 8°, superioară edițiilor anterioare care abundă în greșeli. În special originalul german. Pe bună dreptate și recenziile italieni au elogiat splendida lor ediție cu unele observații mărunte, fără însă a da o prezentare critică conținutului, care în fond rămîne același¹. Autorul a avut grijă să semnaleze el însuși recenziile care i s-au făcut la cele trei versiuni (v. Franz Babinger, *Schriftenverzeichnis*, 1952—1957, Würzburg, 1957, p. 4—6).

În prefața traducerii franceze (p. 5—7), Paul Lemerle, arătînd dificultățile realizării unei astfel de lucrări, subliniază că F. Babinger, prin cunoscuta sa erudiție, cunoscător de diverse arhive orientale și apusene, era cel mai indicat pentru această grea sarcină. De aici aflăm că autorul urma să publice aparte și un „volum de note”, metodă foarte puțin recomandabilă, deoarece îngreuiază enorm de mult controlul știrilor. Ar fi fost mult mai bine, dacă autorul dădea la început o lucrare de popularizare, un text mai ușor, la nivelul cititorilor colecției „Payot”. Așa cum se prezintă cele trei ediții, se poate spune că nu sînt nici de popularizare și nici nu respectă regulile metodei științifice. Cel care citește această lucrare greoaie, plină de citate cu un noian de amănunte, cu toată varietatea și valoarea lor, rămîne cu impresia că are de-a face cu o operă amputată din cauza lipsei totale a aparatului critic.

Înceind al său „Avant-Propos” (p. 8—12), dedicat geniului orientalisticii franceze, autorul mulțumește traducătorului Henri Del Medico pentru corectarea unor greșeli și inadvertențe strecurate în ediția germană. După cum au semnalat și unii recenzanți, cu anumită indulgență, și traducerea de față abundă în greșeli. Cu toate lipsurile inerente unei astfel de lucrări, ne intersează totuși direct, deoarece cuprinde informații bogate cu privire la trecutul Principatelor dunărene, în special la relațiile turco-romîne în veacul al XV-lea.

Opera cuprinde șapte părți (cărți) distincte, fiecare avînd numeroase capitole, arătate sub titlurile principale. Indexul cu care se încheie (p. 618—632) defectuos întocmit, este incomplet. Neapărat trebuia să figureze și numele de localități destul de numeroase în operă.

I. Prima parte (p. 13—83) consacrată *cadruului istoric și linereții lui Mehmed Celebi* („prinț”), cuprinde o descriere amănunțită a situației politice și militare în sud-estul Europei pe vremea sultanului Murad al II-lea (1421—1451), tatăl viitorului „cuceritor”. Deși nu rezultă din titlurile capitolelor, care sintetizează cuprinsul acestei părți, se acordă totuși atenția cuvenită și evenimentelor din Anatolia. Ar fi fost mai nimerit dacă autorul intitulă unul din capitole : *Situația imperiului otoman pînă la Mehmed II*. Din descrierea începutu-

¹ Urmează o recenzie în «*Studia et acta orientalia*», II (1958—1959).

rilor domniei lui Murad II se desprind eforturile Veneției de a stăvili expansiunea și întărirea puterii turcești în Peninsula Balcanică, care prejudicia și interesele economice ale negustorilor italieni. Într-adevăr, după restabilirea unității politice a Imperiului lui Baiazid I „Fulgerul” de Mehmed Celebi, după capitularea lui Musa Celebi (iul. 1413), turcii deveniră iarăși agresivi față de europeni. Nu se poate spune, cum crede autorul, că „numai schizmele epocii, nenumăratele certuri și războaie fratricide, precum și țelurile politice egoiste din sînul statelor europene” au permis Imperiului otoman, tocmai cînd era pe calea distrugerii sale iremediabile, după înfrîngerea de la Ankara (iul. 1402), să-și reia la un moment dat vechea sa forță de expansiune. De fapt aici este un proces istoric mult mai complex, care nu se poate explica numai în lumina factorilor externi. Dacă se acorda atenția cuvenită și factorilor interni, care au contribuit la mărirea puterii turcești, desigur nu se ajungea la această concluzie. Cunoscutele informații în legătură cu recrutarea forțată a copiilor (*devşirme*), inaugurată pe la 1438, spre a justifica rolul trupelor de ieniceri, precum și palidele știri privind cele două forme de posesiune a pămîntului (*zeamet* și *timar*), în realitate mult mai numeroase (*has-i humaiun*, *has-i ümera ü vüzera* etc.), nu justifică aceasta. În faptul că posesorii de feude mari (*zaimi*) și mici (*timariofi*) erau obligați să aducă un număr de călăreți pentru expediții (*sefere eşmek*), proporțional cu venitul lor, autorul vede nu numai o influență bizantină, ci chiar o conservare a întregii instituții bizantine feudalo-militare (p. 17). Acest mod de recrutare se observă la turcii selgiuchizi și chiar la cei din Asia Centrală cu mult înainte de începerea relațiilor turco-bizantine. De aici rezultă că autorul nu a acordat suficientă atenție izvoarelor orientale anterioare epocii otomane și a trecut cu vederea unele lucrări care privesc statul turcilor selgiuchizi, (în special de Rum, adică din Anatolia)¹. Nu știm de ce autorul ignorează contribuția profesorului dr. M. F. Köprülüzade, care tratează direct această problemă: „Influența instituțiilor bizantine asupra celor otomane”² din 1931, tradusă și în italiană de Institutul oriental din Roma (1953). Ne surprinde faptul că F. Babinger trece cu vederea cele două articole ale lui J. Deny despre feudele otomane³. Se impunea, deci, o atenție mai mare problemei pămîntului, „mărul discordiei în Imperiul otoman” pentru îmbogățirea feudalilor turci. În ceea ce privește vechile instituții turcești, ele trebuiau cercetate în lumina izvoarelor orientale. Ar fi o greșeală dacă s-ar considera că ele au fost moștenite și s-au născut numai din influențe străine, în special bizantine, cum afirmă autorul.

Aruncînd o privire fugară asupra evenimentelor interne care au precedat domnia lui Murad II, savantul german afirmă că „în toamna anului 1516, fostul magistrat al armatei, șeicul Bedr ed-Din a provocat o răscoală periculoasă” (p. 18). Prima răscoală antifeudală din Turcia e considerată deci ca „periculoasă”, ca o operă a șeicului și nu ca un protest al maselor populare din cauza structurii social-economice și situației politice haotice, creată după lupta de la Ankara (1402). Cronologia acestor răscoale: 1416, adoptată de autor, este eronată.

Atît evenimentele istorice cit și analiza critică a vechilor cronici turcești (Oruç, Aşkpaşa zade, M. Neşri etc.) ne arată că aceste răscoale s-au petrecut între anii 1419—1420. Se știe prea bine că aceste izvoare, pînă la 1421/824, anticipează unele evenimente pînă la

¹ Mükrimin Halil, *Anadolıu'nun Fethi* [Cucerirea Anatoliei], Istanbul, Akşam, 1934, 88 p. (Türkiye Tarihi : Selçuklu Devri, 1) și mai ales V. D. Gordlevski, *Государство сельджидов Малой Азии* изд. Акад. Наук СССР, М—Л, 1941.

² Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri hakkında bâzi müldhazalar*, în revista *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Istanbul — Evkaf Matbassı, 1931, p. 210—240.

³ J. Deny, *Timar*, în *Encyclopédie de l'Islam*, IV (1934), p. 807—816 și *Ze'amet*, *ibidem* p. 1212—1292.

2-3 ani. În unele cronici, ca de pildă o variantă a anonimelor secolului XV (v. M. Köprülü, M.O.G. 1923, p. 218) și aceea a lui Kogea Husein de mai târziu se observă anul hegirei 823 (1419—1420)¹. Acest fapt rezultă și din unele cercetări mai vechi² anterioare lui F. Babinger sau mai noi³ de care nu s-a ținut seama. Ar fi fost și mai bine dacă se arăta caracterul și mai ales influența acestor răscoale asupra epocii de care se ocupă. Mențiuni ca : „Rumelia devenise, datorită șeicului Bedr ed-Din, un teren propice pentru «manifestări religioase»” (p. 50) nu ne satisfac.

În schimb autorul prezintă bine importanța principatului turcmen Caramania și abilitatea diplomatică a lui Ibrahim beg (1423—1464), rivalul cel mai de temut al osmanliilor în Anatolia. Amintindu-se cucerirea Salonicului (29 martie 1430), pe bună dreptate se subliniază că a fost o lovitură serioasă pentru comerțul venețian și Imperiul bizantin. În același timp se acordă atenția cuvenită și legăturilor cu Raguza, care obține noi privilegii (6 dec. 1430).

În alta ordine de idei, descriindu-se incursiunea de pradă (*akın*) a lui Mihaloglu Ali bei în Transilvania (1438), la care participă și Vlad Dracul, domnul Țării Românești ca „feudatar” al sultanului, se amintește de asedierea zadarnică a Sibiului, atacarea periferiilor Brașovului⁴ distrugerea Mediașului etc. Dar autorul nu menționează unele evenimente interesante din cronicile turcești care au precedat această expediție, ca de pildă incursiunile repetate ale araminilor ungurești (*ungürüz haramini*) dincolo de Dunăre, în regiunea Vidinului, prima incursiune a lui Ali beg și trecerea prin cetatea *Dimişkar*⁴, ceea ce corespunde cu Tintșoara și mai ales dialogul cu sultanul privind „minunățiile și bogățiile” țării ungurești, care deschiseseră poarta feudalilor turci de a cucerii Ungaria, realizată în 1526. De asemenea se omit unele știri importante despre rolul lui Vlad Dracul în aceste campanii, care, după cronicile turcești, făcea pe „călăuza sultanului”.

Informațiile privind tinerețea lui Mehmed Celebi, care pasionează pe autor, sînt sărace, reducîndu-se la : nașterea în 30 martie 1432, exilarea lui la Amasia (1434), un loc pitoresc în Anatolia, descendența dintr-o mamă nemusulmană, numită *Huma Khatun*. Încercarea autorului de a stabili originea ei (greacă, slavă, italiană, evreică) se pierde în amănunte fără a ajunge la o concluzie concretă. De fapt el însuși recunoaște că o dată cu moartea doicii lui Mehmed Celebi, turcoaică de origine, *Hundi Khatun* (11 febr. 1486) s-a înmormîntat secretul nașterii și al primei tinereți a lui Mehmed al II-lea (p. 22). E de reținut că în 1437, fratele său vitreg Ahmed Celebi încetînd subit din viață, Mehmed deveni guvernator (*sangeac-bei*) de Amasia. În 1439, intervenînd anumite schimbări în ierarhia politică și administrativă a Porții, Mehmed Celebi a fost transferat ca guvernator de Manissa (Anatolia), în locul fratelui său Ala ed-Din-Ali. Imediat după expediția lui Mehmed al II-lea împotriva Caramaniei (1443), atît Ali Celebi cît și copiii săi fiind asasinați, Mehmed Celebi, în vîrstă de 11 ani, deveni moștenitorul tronului otoman.

¹ A. S. Tveritnova, К вопросу об изучении первого антифеодального крестьянского восстания в средневековой Турции. în Вр. т. XI, p. 224.

² J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa* vol. I (1940), p. 481—482 și prof. Ilie Minea, *Principatele Române și politica orientală a Împăratului Sigismund. Note istorice*, Buc., 1919, p. 279.

³ Köprülüzade Mehmet Fuat, *Bemerkungen zur Religionsgeschichte Kleinasiens*, în M.O.G., vol. I (Viena, 1921), p. 203—222; Mehmed Şeref en-Din, *Simavna Kadist-oglu ŝeich Bedr ed-Din* [Șeicul Bedr ed-Din, fiul cadifului din Simavna], Istanbul, 1925, p. 88; Ismail Hami Danişmend, *Izahl Osmanlı Tarihi Kronolojisi* [Cronologia explicativă a istoriei otomane], Istanbul, 1947, vol. I, p. 179—180.

⁴ Cf. *Die Altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade*. . . hrsgb. Fr. Giese, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1929, p. 110—111.

F. Babinger arată foarte bine că în momentul în care Mehmed Celebi începuse să se inițieze în treburile statului, Imperiul otoman se găsea într-o situație foarte grea, în urma strălucitelor victorii ale lui Iancu de Hunedoara, care treziseră noi speranțe în alungarea turcilor din Europa. Sînt de reținut rîndurile „Iancu de Hunedoara, român de origine și membru al micii nobilimi din Transilvania, cîștigase deja glorie în rîndurile turcilor și husiților (sic), cu această ocazie învățase meșteșugul armelor la perfecție și își însușise o experiență solidă” (p. 32). În continuare, amintindu-se de înfrîngerea lui Isac bei, comandantul cetății Semendria, se descrie ciocnirea lui Ioan de Hunedoara cu Șehab ed-Din pașa, beilerbeiu Rumeliei, pe malurile Ialoniței (sic), fără a indica data și izvorul. Zdrobirea pe rînd a două armate turcești, conduse de Mezid bei și Șihab ed-Din, după unele izvoare Cula Șahin, sînt redată foarte sumar și cu unele confuzii, datorită izvoarelor pe care autorul nu a reușit să le clarifice. În același timp li scapă unele date interesante din cronicile turcești, în special din M. Neșri (ed. F. Taeschner, 1951, p. 170), privind efectivele armatei otomane din Anatolia și Rumelia, care au participat la luptele cu romîinii și ungurii din anul hegirei 845 (1441—1442). În ceea ce privește strălucitele victorii din trecătoarea Zlatița (*Izladi derbendi*) din 12 decembrie 1443, de la Mehadița, de lângă Sofia și Cunavița (12 ian. 1444) sînt cunoscute și din alte lucrări. Printre încercările popoarelor balcanice de a se smulge de sub dominația otomană, ne-ar fi interesat de pildă rascoala valabilor din Pind, menționată numai în trecăt. Forțat de victoriile lui Iancu de Hunedoara, sultanul Murad încheie un armistițiu la 24 iunie 1444, nu la 24 iulie, pentru zece ani cu Vladislau, regele Ungariei, la Seghedin. Notăm că printre condițiile impuse figura și eliberarea lui Vlad Dracul de sub suzeranitatea turcească (p. 45).

Sînt cit se poate de interesante cele două fragmente din scrisorile umanistului Siriaco Pizicoli, dintre 12—24 iunie 1444, adresate din Adrianopole lui Iancu de Hunedoara, privind trecerea lui Murad II cu o mare armată în Anatolia și lăsarea lui Mehmed cu vizirul Halil pașa în Rumelia. Pe baza acestor știri, F. Babinger încearcă să infirme părerea încetățenită, privind abdicarea lui Murad II și prima urcare pe tron a lui Mehmed II, ceea ce nu ne convinge. Două știri izolate nu pot anula zeci de izvoare din diverse tabere. În ceea ce privește prima răscoală a ienicerilor de pe colinele *Bučiuk-Tepe*, lângă Adrianopole, îndreptată împotriva lui Mehmed Celebi din cauza soldelor (p. 53), F. Babinger face o eroare cronologică. Izvoarele arată că zorba'ua ienicerilor a avut loc la cîteva luni după bătălia de la Varna și nu înainte cum crede autorul.

Se acordă atenția cuvenită luptei de la Varna, unde la prima ciocnire Iancu de Hunedoara, distrusese aripa dreaptă a armatei otomane, dar la un moment dat, din cauza căderii regelui Vladislau, turcii prînseră curaj și împresurară pe cruciați, cărora nu le rămînea decît un singur drum de retragere: „Dobrogea inospitalieră”. Iancu de Hunedoara abia a scăpat cu fuga, dar a fost prins în Țara Romînească și ținut sub o severă pază de Vlad Dracul, care l-a eliberat apoi, în schimbul unor daruri bogate (p. 56). Autorul trece cu vederea participarea romînească la Varna, fapt cunoscut din diverse izvoare apusene și orientale. Chiar și data hotărîtoare a bătăliei: 10 noiembrie 1444 pe care o ia drept cea mai bună, este discutabilă. De fapt, data încetățenită în istoriografia otomană este *marfi, 29 regeb. 848 al hegirei*, atestată în Cronică lui Oruç (p. 58), corespunzînd cu 11 noiembrie 1444.

Pasajul care încheie descrierea luptei de la Varna, privind dialogul dintre Murad II și 'Azeb bei, omul său de încredere, cu ocazia inspecției cîmpului de bătăie spre a aduce omagiul morților: „Nu este de mirare oare că toți [ghiaurii] sînt oameni tineri; nu se vede nici unul cu barba încăruntită? Dacă cel puțin unul era cu barba albă — răspunse Azeb beg —, nu întreprindeau acest act temerar” (p. 52), este greșit plasat. Dintre vechile cronici otomane

(sec. XV) numai *Anonîmele*¹, confirmate din Lütfi paşa (m. 1561)² dau această istorioară după lupta de la Cosova cu Iancu de Hunedoara (oct. 1448). Evident avem de-a face cu o confuzie a istoriografilor mai noi³, ceea ce autorul nu a lămurit.

Autorul procedează foarte bine reproducând testamentul lui Murad II din 1 august 1446 (p. 63), care aduce multă lumină asupra primilor ani după lupta de la Varna. Sînt tot așa de prețioase știrile atribuite italianului Giovanni M. Angioiello (1451—1525), care, trăind mulți ani la Curtea lui Mehmed al II-lea, era în măsură să cunoască evenimentele tulburi din vara anului 1446. Într-adevăr, este unicul izvor, care amintește de încercarea lui Mehmed al II-lea de a cuceri Constantinopolul împotriva voinții beilor și vizirilor, ceea ce aduse detronarea sa prin abilitatea lui Halil paşa, pe care mai târziu nu-l iertă. Nu văd însă cum Angioiello putea să se ocupe de evenimentele anului 1446, pentru că operele lui se reduc la: 1. *Breve narratione de la vita et fatti del Signor Ussuncassano*, publicată de Gio Battista Ramusio (1563); și 2. Scrierea sa cea mai importantă: *Memoriile*, care încep cu anul 1468, și nu are nicidecum o *Historia turchesca* de unde, spune F. Babinger că și-a extras aceste informații (p. 62). De fapt, titlul *Historia turchesca* a fost introdus mai târziu de copiiști și, după cum a dovedit I. Ursu, pe baza unui codice italian (ms. nr. 1238) din Biblioteca Națională din Paris, aparține operei unui alt italian, contemporan cu G. Angioiello. Pentru informații mai ample în această problemă se recomandă Donado da Lezze: *Historia turchesca* (1300—1514), publicată, adnotată, împreună cu o *Introducere* de dr. I. Ursu, București, 1909, LX + 304 p. (ed. Academiei Române).

În legătură cu formarea unei ligi în Peloponez (1446—1447) se amintește tot în treacă de rolul valahilor din Pind, care în scurt timp au fost impuși cu toții la haraciul turcesc (p. 68).

Nu știm pe ce se sprijină afirmația că în ianuarie 1448 sclava Gülbehar născu lui Mehmed Celebi un fiu numit Baiazid (p. 69), deoarece sursele cele mai demne de încredere arată că mama viitorului sultan (1481—1512) a fost Mükerrme Khatun, fiica lui Zu'l-Kadroglu, principe turcmen din Anatolia.

Iancu de Hunedoara, regent al Ungariei din 1446, neputînd suporta rușinea de la Varna și fiind expus mereu atacurilor turcești, recrută o nouă armată pentru care și „Dan, instalat recent voevod al Valahiei, trimise vre-o 8000 de oameni” (p. 71). Aici, autorul trece cu vederea unele informații din Cronicile turcești privind legăturile dintre Iancu de Hunedoara, „Danoglu” și „Dracula”, ucis de primii. În treacă se amintește de devastarea regiunii Nicopole, de pîstea valahă a lui Dan, care însă a fost distrusă de cavaleria otomană (p. 73).

Din descrierea ordinii de bătaie de la Cosova (18 octombrie 1448), reținem că Iancu de Hunedoara ocupa centrul cu trupele din Transilvania, iar aripa dreaptă era ocupată de Dan și valahii săi (p. 73—74).

E de reținut că în această luptă Mehmed Celebi a primit botezul focului, scăpînd teafăr. Nu se poate atribui pierderea luptei de la Cosova „trădării valahilor”, în timp ce izvoarele turcești tac. Aici, a intervenit un complex de elemente pe care autorul nu a reușit să le prindă. Concomitent se descrie și expediția turcilor în Albania, asedierea zadarnică a cetății

¹ Cf. *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken (Tevârich-i âl-i 'Osmân)*. . . hrğb. Dr. Fr. Giese, partea I, Breslau, 1922, p. 72¹⁸—24. Vezi și traducerea germană (Leipzig, 1925), p. 97.

² Cf. Lutfi Paşa *Tevârich-i âl-i 'Osmân*, ed. Ali Bey, Istanbul, 1340/1925, p. 164—165.

³ Cf. Sa'd ed-Din (m. 1599) *Tadj ut-Tevarich* [Coroana istoriilor], vol. I, p. 382; Mustafa Aali (m. 1599): *Künh al-achbar*, vol. I, fasc. 4, p. 214 și Ahmed Münegğimbaşı (m. 1702): *Şahâif ul-achbar*, vol. III, p. 359 etc.

Croia (*Akcea hisar*) și rezistența opusă de eroul albanez Iskenderbeg (*Giorge Castriota*), care luă locul lui Iancu de Hunedoara, trecut în umbră după cele două înfringeri.

Între timp tronul bizantin devenind vacant prin moartea subită a lui Ioan al VIII-lea (31 octombrie 1448) se iscă tulburări pentru succesiune. Cu sprijin turcesc Constantin al IX-lea Paleolog ocupă tronul (6 ianuarie 1449).

Bazat pe istoriograful Ducas și pe unele cronicile turcești, autorul acordă o amplă descriere ceremoniei căsătoriei lui Mehmed Celebi cu Sitt Khatun, fiica lui Suleiman beg, principe de Elbistan (Anatolia).

E de notat că Mehmed Celebi, cu ocazia guvernării sale la Manissa instaură un regim propriu, acționând ca un adevărat sultan în relațiile cu venețienii din Marea Egee și cu pirații din coastele Anatoliei. Baterea unei monede de cupru în 852 H (= 1448—1449) la Ayasluk din Anatolia, descrisă de autor, confirmă acest lucru.

Partea operei privind tinerețea lui Mehmed Celebi se încheie cu descrierea morții lui Murad II (13 februarie 1451), la vârsta de 47 de ani.

Cu această ocazie, pe baza cronicilor turcești și bizantine (Chalcocondyl și Ducas), F. Babinger schițează un interesant portret al acestui sultan care se putea contura și mai bine prin informațiile călătorului francez Bertrandon de la Broquère folosit cu succes de N. Iorga, care descrie cu multă simpatie pe Murad ca „douce personne, benigne et large de donner seigneurie et argent” (v. *Gesch. d. osm. Reiches...* I (1908), p. 455).

II. Partea a doua (p. 84—184), axată pe cucerirea Constantinopolului și eșecul în *Serbia* începe cu descrierea întronării lui Mehmed Celebi (18 februarie 1451), după unii pentru a treia oară. Printre solii care participă la solemnitate, figurează și ambasadorul Țării Românești (p. 87), păcat că nu se indică izvorul. Reinnoindu-se legăturile cu bizanțul, Mehmed II acordă împăratului o rentă anuală de 300 000 aspri pentru întreținerea prințului Orchan, ostace la Constantinople (p. 91, 93). Aici, nu este exclus să fie o confuzie, fie în izvoare, fie a autorului, deoarece unele cronicile turcești amintesc că acest Orchan a fost fiul, și nu nepotul emirului Suleiman, care încercând să fugă în Țara Românească (1413—1414) a fost prins și orbit de Mehmed I Celebi, bunicul lui Mehmed II. După restabilirea ordinii în Caramania, tânărul sultan se dedică reorganizării armatei de ieniceri, pînă atunci în număr de 5000, cărora adăugîndu-se alți 7000 de șoimari (*şahingi*), valeți de cîini (*zagrgi*) și seimeni (*segbani*), paraliza elanul ienicerilor pentru răzvrătire. Mehmed II e primul sultan care se ocupă și cu organizarea artileriei.

Începutul conflictului cu Bizanțul se găsește în refuzul sultanului de a da renta promisă. Împăratul insistînd, Mehmed II se enfurie și printr-un firman din iarna lui 1452 ceru meșteri și materiale pentru construirea unei fortărețe pe Bosfor (*Rumeli hisari*) și repararea castelului în ruină Anadolu-hisar, ridicat de Baiazid Fulgerul. Lucrările fiind terminate la 31 august 1452, au alarmat cercurile bizantine care au protestat zadarnic. Fortăreața Rumelihisar a fost dotată cu o garnizoană de 400 de ostași sub comanda lui „Firuz bei”, care joacă un rol important și sub Murad II ca bei de serhat la granița românească. Bănuim că aici este vorba de o nouă confuzie a autorului, deoarece acest Firuz bei, autorul primei incursiuni în Țara Românească pomenit de cîteva ori (p. 100, 134, 186), după cum arată vechile cronicile turcești a căzut în bătălia de la Ankara. Aici, este vorba desigur de fiul său, Mehmed bei Firuz bei'oglu, așa cum arată izvoarele.

După construirea celor două fortărețe, sultanul începu o pregătire febrilă în vederea asedierii și cuceririi Constantinopolului. În acest scop angajă pe transilvăneanul Orban, care construi un tun uriaș pentru spargerea zidurilor cetății. Bazat pe informațiile lui N. Iorga, autorul subliniază că Mehmed II prin diversele sale preocupări științifice își „asimilase doctrinele timpului”. Concomitent se descriu și pregătirile bizantine pentru apărarea disperată a

cetații. În legătură cu aceasta, autorul folosind o expresie bine aleasă a lui N. Iorga, afirmă ca „ultima apărare a Constantinopolului a avut un aspect mai mult cavaleresc și latin decât entuziast și grec” (p. 113). Trebuie să recunoaștem și să subliniem că autorul a reușit să sintetizeze un mare număr de știri privind momentele dramatice ale asedierii, cunoscute de fapt și din alte lucrări anume consacrate acestui eveniment. Cu toată apărarea eroică din partea bizantinilor, în frunte cu împăratul Constantin al IX-lea, mort în luptă, marți 29 mai 1453, Constantinopolul căzu în mna turcilor.

Descriind eoul căderii cetății lui Constantin în curțile apusene, autorul consideră că „pe buna dreptate anul 1453 a fost fixat ca limită între Evul Mediu și timpurile moderne” (p. 126) deși în altă parte recunoaște că acest oraș era de mult capitala unui imperiu fantomă. Oare căderea acestui oraș izolat, putea marca începutul unui ev nou în istoria omenirii? Credem că nu. F. Babinger trece cu vederea o serie de lucrări sovietice, care privesc în ași periodizarea istoriei medievale a Turciei, având la bază criteriul științifice¹.

După devastarea și ocuparea Constantinopolului, devenit Istanbulul turcesc (din gr. *στήν πόλιν* „spre oraș”), sultanul îl omorî pe vizirul Halil pașa, fiind bănuît de complicitate cu grecii (*ghiavur orlagi*). În același timp numi pe Suleiman bei ca *sübașt de Istanbul*. O măsură importantă de stat a fost: numirea unui patriarh grec (*run patriki*) în persoana învățatului călugăr George Scolarios, devenit Gennadios (p. 130). În același timp avu loc instalarea unui rabin asupra comunității evreești în persoana învățatului Moșe Kapsali, fondatorul unei familii de mari cărturari în frunte cu Elias Kapsali, autorul unei istorii a Imperiului otoman, în limba ebraică (1523) (p. 143). Mai târziu, după cucerirea cetății Trapezunt (1461), episcopul Ioachim (*Hovakim*) a fost numit patriarh al comunității armenilor din Imperiul otoman (p. 238).

Descriind eoul cuceririi Constantinopolului în Occident, autorul reproduce o scrisoare patetică a umanistului Enea Silvio Piccolomini, din 12 iulie 1453, adresată Papei Nicolae V, care printre altele spune: „... deja sabia turcului atîrnă asupra capetelor noastre, deja Marea Neagră este închisă, deja Valahia este în puterea turcilor etc.” (p. 147).

În 1454, sultanul apare în Serbia ocupîndu-se cu asedierea Semendriei și Ostroviței. Descriindu se cucerirea cetății Novo-Brdo, care se predă turcilor, la 1 iunie 1455, împreună cu minele sale de aur și argint, autorul subliniază că printre cei 300 de captivi era și Constantin de Ostravita. Acesta a devenit mai târziu cunoscut prin „memoriile ienicerului srb”, scrise în captivitatea din Polonia, care constituie o mărturie sinceră a evenimentelor de atunci (p. 151).

Expediția în Serbia a fost urmată de asedierea dramatică și zadarnică a cetății insulare Rhodos, de amiralul Hamza bei, eroic apărată de cavalerii Ioaniți sub comanda lui Jacques Mille (iulie-august 1455).

Una din urmările căderii Constantinopolului a fost și intensificarea agresiunii flotei turcești asupra cetăților moldovenesti de pe Dunăre și Îndoșebi asupra Cetății-Albe numită nu numai Moncastron și Akkerman, cum spune autorul (p. 145), ci și Bielgorod.

Prin faptul că a existat un acord între Constantin al IX-lea Paleologul și Iancu de Hunedoara, era de așteptat expediția sultanului împotriva Ungariei. Înainte însă de a dezlănțui un atac vijelios asupra Belgradului, Mehmed printr-o scrisoare de amenintare, în limba slavă, impuse Moldovei lui Petru III Aron un haraci de 2000 de galbeni (p. 168). Plata primului bir moldovenesc către sultan nu a avut loc la 5 octombrie 1455, cum a mai afirmat

¹ E. A. Believ, Периодизация средневековой истории Турции, Извест. в Акад. Наук СССР, С. Инст. и Философии IV, 1, 1947, p. 85—89.

F. Babinger (1936)¹, ci în primăvara anului următor, înainte de 9 iunie 1456, când s-a întîlnit plat „împăcarea“ cu „Pitir Voevoda“ (v. Fr. Kraelitz, *Osmanische Urkunden im turc. Sprache...* Viena, 1921, p. 43—44). Deși slavistul D. P. Bogdan i-a atras atenția că a cercetat superficial această scrisoare (vezi „Revista Ist. Rom.“, VII, 3—4, 1937, p. 414—416), F. Babinger nu a luat-o în seamă. Nu era cazul să se reproducă integral cuprinsul actului lui Mehmed II către Peiru Aron într-o traducere defectuoasă întrucît fiind publicat de cîteva ori, este arhicunoscut². Era cazul ca autorul să țină seama de contribuția din 1952 a lui P. P. Panaitescu, care arăta din nou că în acest act este vorba de „cererea a 2000 de galbeni“ și nicidecum confirmarea „primirii“, cum afirmă autorul și de această dată (vezi A. C. G., *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc* (Vaslui 1456) în „Studii...“ V, 3, 1952, p. 187—198). Totodată se subapreciază forța Moldovei care, după cum arăta firmanul din 9 iunie 1456, dispunea de o puternică flotă comercială.

Asigurarea păcii cu Moldova, pe cale diplomatică, permise sultanului să înceapă asedierea Belgradului, în iulie 1456. Însă cu tot efortul depus, turcii nu l-au putut cucerii, fiind apărat eroic de Iancu de Hunedoara și ostașii săi unguri și romîni (p. 171). În momentul descrierii asedierii se subliniază moartea lui Caragea bei, beilerbei din Rumelia. Un Caragea bei, beilerbei de Anatolia, căzuse în lupta de la Varna (p. 56). Se impunea o precizare și anume: prițul este Daii Caragea bei și al doilea Gheicu Caragea bei, așa cum precizează cronicile otomane (Oruč, p. 56 și M. Neșri, p. 185). Cu ocazia retragerii disperate a forțelor sultanului, autorului îi scapă unele știri interesante ca de pildă, beii spuneau că „dacă această cetate va fi luată nu ne va mai rămîne dușman; unde vom mai avea loc pentru incursiuni? De nevoie va trebui să mergem și să arăm moșii (*ciftlik*)“. M. Neșri mai adaugă: „turcii n-au putut cucerii cetatea, căci (beii) de Rumelia nu au pornit la atac motivînd că oastea nu e lasată să prade“ (M. Neșri, p. 184—185).

III. Partea a III-a a lucrării de față (p. 185—260) tratează în mare: *Consternare în Occident — Incursiune în Hellada — Campania în Anatolia și Răgaz în Occident*.

După moartea subită a lui Iancu de Hunedoara (11 august 1456), probabil din cauza rănii capătăată la apărarea Belgradului, lupta împotriva turcilor a fost continuată încă mai bine de un deceniu de eroul albanez Iskenderbeg, supranumit „Champion al creștinătății“. Spre a intimida pe Matei Corvin, turcii întreprind o expediție rapidă în Serbia, care se încheie cu ocuparea capitalei Semendria (20 iunie 1459), ceea ce produce o mare consternare în Apus. Deci, pe la finele anului 1459, toată Serbia se găsea în mîinile otomanilor.

Urmează campania împotriva Helladei, care se încheie cu intrarea lui Mahomed II în Atena, numit de turci „orașul înțelepciunii“. Între timp, forțele sultanului pîtrund și în Moreea, unde ultimii despoți bizantini Demetrius și Thomas erau în plină discordie. Ivin-du-se apoi unele tulburări în Peloponez. Sultanul își amînă expediția în Asia.

Autorul în mod judicios redă consternarea, starea de spirit în Apus, dar nu era cazul să reproducă discursul papei din 26 septembrie 1459, exaltat și plin de misticism, ținut la Catedrala din Montou (p. 207—208), care nu rezolva situația.

După pacificarea spiritelor în Peloponez, sultanul trece în Asia, unde Uzun-Hasan și ruda sa David Comnenul, sprijiniți de puterile apusene formară o ligă împotriva turcilor. Cu toate acestea, printr-o expediție, în vara anului 1461, a fost anexată Imperiului otoman

¹ F. Babinger, *Cel dintii bir al Moldovei către Sultan*, Buc. 1936, 11 p. + 2 pl. (Extras din vol. oamgial pentru frații Alexandru și Ion Lapedatu).

² V. Ulianițki, *Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XV вв.*, Moscova, 1887, p. 86—89; Emil Kaluzniackij în col. *Hurmuzaki...*, II, 2, p. 669; M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1932, II, p. 797—801 etc.

toată coasta septentrională a Asiei Minore în frunte cu *Sinope*, *Amastris* și mai cu seamă *Trapezuntul*, capitala Comnenilor din 1261. Asupra poziției geografice, asedierii și bogăției acesteia din urmă, se acordă o amplă descriere (p. 233—235).

Cu ocazia ultimelor două expediții se arată că au avut loc deportări masive pentru repopularea Istanbulului. Sînt cît se poate de interesante socotelile autorului, care pe baza unui *defter*, dovedește că înainte de cucerire avea cca 45 000 de suflete, iar la 1477 atingea 77 000.

Încă înainte de a pleca împotriva Trapezuntului, sultanul primi știrea că Mihaloğlu Ali bei de la Dunăre, comandantul ereditar al trupelor de acingii, hărțuia mereu hotarele Ungariei, în timp ce Matei Corvin abia răspundea deselor incursiuni în Banatul Timișoarei. El prefera ca „vasalul său valah” Vlad să cauzeze pagube sultanului în regiunea Dunării.

Într-adevăr, în 1461, profitînd de lipsa sultanului, Vlad Țepeș încheie cu Matei Corvin o alianță ofensivă și defensivă împotriva turcilor, deși el devastase Transilvania, ne spune F. Babinger (p. 246). Ceva mai înainte, autorul schițează un portret sumbru al domnului român, calificîndu-l un „monstru sadic”. Cu această ocazie reproduce, după I. v. Hammer o serie de cruzimi, anexînd și o scenă sumbră „Voevodul Dracul la dejunul său”, după o gravură apuseană (ed. Math. Hupfuff, Strassbourg, 1500). De fapt aceste descrieri de cruzimi, de scene obscene și triviale, ca de pildă „Mehmed II dezonorase pe Radu violîndu-l” (p. 246) etc. nu prea fac cinste unei lucrări științifice.

Sultanul fiind informat despre acțiunea lui Vlad Țepeș, vrea să-l pună la încercare cerîndu-i printre altele și „tributul anual de 2000 de galbeni, neplătit de cinci ani”. Nu știm ce sursă a utilizat autorul, dar la 1462 tributul Țării Românești era mai mare. Este problematic dacă haraciul nu era plătit de 5 ani. De fapt hotărîrea lui Vlad Țepeș de a nu plăti tribut sultanului data de trei ani, din 1459, deoarece în ianuarie 1462, sultanul „cere haraciul pe cei trei ani expirați” (*il carazzo di trei ani*), . . . fapt arhicunoscut¹. „Cei 10 000 de ducați neplătiți de cinci ani” nu erau o restanță cum crede autorul (p. 247), ci tributul Țării Românești pentru un singur an. Acest lucru îl confirmă izvoarele contemporane vremii lui Mehmed II ca de pildă italianul I. de Promontorio și istoriograful bizantin M. Ducas (ed. Bonn, p. 343—344)². În fața unor astfel de erori și confuzii ce încredere poate avea cercetătorul și față de o contribuție mai veche a lui Franz Babinger, privind haraciul Țării Românești pînă pe la mijlocul veacului al XV-lea³? Aici se trece cu vederea relatarea cronicilor turcești în care se afirmă că „Țepeș Vodă (*Kazıklı voivoda*) refuzase invitația la Poartă sub pretextul că în lipsa sa, țara sa va fi invadată de unguri”. Cerînd comandanți turci pentru pază, sultanul îi trimite pe Iunuș bei, un renegat grec (*katavolenos*) care luă ca însoțitor pe Ceakîrği bași Hamza bei. Înainte de a trece Dunărea, sînt surprinși amîndoi și trași în țearpă. F. Babinger spune că marele vizir Mahmud pașa, raportă sultanului cele întîmplate în Țara Românească; acesta, într-un acces de furie îl ciomăgi pe sfetnicul său, „ceea ce nu era o rușine pentru sclavii Porții ridicăți la acest rang” (p. 247). Ca urmare, în iarna anului 1461—1462, sultanul adună o mare armată și la 26 aprilie 1462 ieși din Istanbul, plecînd pe mare în Țara Românească. Reținem că flota turcă dispunea de 25 de tirame și 150 de nave destinate pentru Dunăre, pînă la Vidin. În timp ce trupele aduse pe mare devastau unele orașe, incendiînd portul Brăila, armata de uscat se apropia de

¹ Donado da Lezze, *Historia turchesca*, ed. I. Ursu, p. 23. N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 12—13 și *Istoria romînilor*, IV, p. 134—135.

² Despre aceste izvoare cf. M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, p. 27.

³ F. Babinger, *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentümern (1394 bzw. 1455)* . . . , în *«Südost-Forschung. . . » Bd. VIII (1943)*, ss.1—35.

Dunăre. Vlad Țepeș după ce retrase toată populația în păduri dese și în munți, cu 10 000 de ostași era în așteptarea ajutorului unguresc și moldovenesc. Vlad a fost forțat să sară pentru apărarea Chilieii atacată de Ștefan cel Mare. Apusenii — spune F. Babinger — aveau o imagine foarte vagă despre evenimentele din Țara Românească și se gîndeau la apărarea Belgradului. Lipsit de ajutorul sperat, domnul român începu hărțuirea armatei turcești. Un atac nocturn îndreptat asupra taberei sultanului dădu greș; el înspăimîntă totuși pe turci. După numeroase atacuri, domnul român se retrase în Moldova, lăsînd 6000 de oameni împotriva oștii numeroase a turcilor. Turhanoglu Ali bei, pentru înfrîngerea lor a fost numit guvernator al Tesaliei. În fine, Țara Românească este devastată de turci care luară mulți captivi și 200 000 de vite, în special boi și cai. La 12 iulie 1462, sultanul se întoarce la Istanbul, lăsînd ca guvernator în Țara Românească pe Mihaloglu Ali bei cu sarcina de a instala pe Radu ca domn, care a fost recunoscut în august 1462.

Între timp, Vlad Țepeș care dispăruse în Transilvania încercînd să intre în legătură cu sultanul a fost prins și închis de Matei Corvin la Buda pînă în 1476. Din sintetizarea acestui capitol care ne interesează, se vede că autorul nu aduce prea multă lumină. Se simte o insuficiență exploatare a cronicilor turcești care au date mai bogate. De pildă Enveri (*Düstürname*, p. 100) vorbește de o ciocnire la Buzău (Buzia)¹. Amintim că acest cronicar mai are o operă intitulată *Carlea incursiunilor (Teferučname)*, consacrată în întregime acestui eveniment, a cărei folosire va aduce multă lumină în cercetarea expediției de mai sus. Un fapt și mai regretabil este că autorul nu a reușit să prindă personalitatea puternică a acestui domn român, oglindit în publicistica europeană, de la Moscova la Strassbourg, începînd de la finele secolului al XV-lea. În acest scop nu s-a folosit de *Cronica lui Vlad Tepeș*, ci s-a pus temei pe numeroase știri denaturate privind numeroasele cruzimi și pedepse îndreptate împotriva oricărui făptaș „fie că era boier mare sau preot, sau călugăr, sau om simplu”. Scopul acestor cruzimi era consolidarea independenței Țării Românești, spre a putea lupta mai bine împotriva turcilor. Ar fi fost bine dacă cel puțin în versiunea italiană (1957), autorul ținea seamă de contribuția lui Barbu T. Cîmpina: *Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească din iulie-noiembrie 1462* („Studii și referate privind istoria României”, Ed. Acad. R.P.R., I, 1954, p. 599—624), care are puncte de vedere noi.

În scurt timp (septembrie 1462), cu ajutorul unei noi flote, a fost cucerită și insula cetate Lesbos (Mytilene), descrisă în mod amănunțit de autor.

IV. Nu intrăm în discuția părții a IV-a (p. 261—363), deși cuprinde lucruri importante privind evenimentele petrecute între anii 1463—1472: „Noul asalt asupra Occidentului. Otomanii pe țărmurile Adriaticii. Diversiuni în Asia și riposta apusului”. Sînt de reținut capitolele în care este vorba de: *Sfîrșitul regalului Bosniac* (mai 1463), *Asedierea Albaniei și moartea eroului Iskenderbeg* (17 ianuarie 1468), *Războiul de 16 ani cu Veneția și Începutul pregătirilor lui Uzun-Hasan din Anatolia*. Desigur o cercetare mai amănunțită a cronicilor turcești ar putea scoate la iveală date interesante și despre noi. Chiar în cronica lui Oruc, editată de autor, vorbindu-se de o incursiune în regiunea Criș (Kiriș) din Transilvania, se reliefează că „pînă acuma piciorul turcului n-a călcat în aceste ținuturi”.

V. Această parte consacrată luptelor cu Uzun-Hasan și înaintării otomane pînă la Porțile Veneției (p. 364—451) ne interesează mai îndeaproape, deoarece aici se încadrează și luptele lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, cu turcii. Din capul locului precizăm o greșeală foarte supărătoare, formularea pe dos a capitolului: „Înfrîngerea prințului Moldovei Ștefan cel Mare”. . . — „Expediția împotriva lui Ștefan cel Mare” (p. 364). Abia după lectură, cititorul se liniștește văzînd că este vorba de *victoria de la Podul Înalt* așa cum e recunoscut

¹ *Düstürname-i Enveri*, ed. de Mükrimin Halil, Istanbul, 1928, p. 100.

În istoriografia universală. Evident e vorba de o superficialitate în formulare sau o traducere greșită.

Acordându-se o descriere amplă luptei cu Uzun Hasan, se amintește și de participarea a 12 000 de valahi sub „comanda unui Basaraba alături de sultan” (p. 371). E o știre importantă, puțin cunoscută în istoriografia română, care trebuie să se precizeze cui aparține: lui Angiollelo sau lui Donado da Lezze. După zdrobirea lui Uzun Hasan în lupta de la Otluk-beli (13 august 1473) urmează descrierea situației în tabăra europeană, unde era o mare consternare. Datorită diplomației venețiene se formează o nouă alianță cu Uzun Hasan, familiarizat în diplomația apuseană prin soțiile sale bizantine, la care aderă Ungaria și Polonia (p. 381). Ne surprinde faptul că Moldova lipsește, deși relațiile lui Ștefan cel Mare cu Uzun Hasan sînt cunoscute. Solul amintit care trece prin Akkerman spre Polonia (p. 382) era imposibil să nu se fi oprit și în Moldova pentru alianță. Un document din arhivele Veneției necunoscut lui F. Babinger — publicat de B. P. Hasdeu, confirmă acest fapt. După descrierea expediției și înfrîngerea lui Hadîm („eunuc”) Suleiman pașa în Albania (1473-1474), se schițează prîntre altele și situația din țările românești. Ștefan cel Mare, războinicul domn al Moldovei profitînd de prezența sultanului în Asia, pătrunse în Țara Romînească, unde bătîu pe Radu cel Frumos, între 18—20 noiembrie 1473, lângă Cursul Apei (Rîmnicul Sărat). Pe tronul Țării Romînești a fost instalat Laiotă Basarab. Încercarea turcilor din 28 noiembrie de a recuceri tronul pentru Radu, favoritul sultanului, eșuă. Akîngii lui Mihaloglu Ali bei suferind o mare pierdere, o luară la fugă. Peste o lună însă, 17 000 de turci trec Dunărea și devastază principatele romînești pînă la Birlad, alungînd pe protejatul lui Ștefan cel Mare. În primăvara anului 1474, spune tot autorul — Laiotă reluînd puterea, Ștefan își aduce la îndeplinire ambiția. În scurt timp, protejatul trecînd de partea sultanului, domnul Moldovei instală pe Basarab cel Tânăr, zis Țepeluș, pribeag în Transilvania, tot pentru cîteva săptămîni. La 5 octombrie 1474, după o mică ciocnire, Basarab cel Bătrîn cîștigă tronul, dar peste două săptămîni, învingătorul este alungat de Ștefan.

În concluzie la toate acestea, se spune că luptele pentru tronul Valahiei văzute de pe scară mondială, într-adevăr sînt ridicole și nu se reproduceau aici, dacă ele nu erau preludivul unui conflict de mare anvergură dintre Ștefan cel Mare și turci. Autorul nu-și dă bine seama că această luptă a lui Ștefan cel Mare de a avea domni de încredere în Țara Romînească nu era o simplă ambiție politică, ci domnul Moldovei căuta să aibă oameni devotați în vederea unei lupte organizate împotriva turcilor. În fața acestei situații, sultanul dornic de pretexte pentru noi cuceriri, trimite un sol care pretinzînd Moldovei tributul neplătît pe anii din urmă și schela Chilieii, a fost refuzat categoric de Ștefan cel Mare.

Cu toată înfrîngerea suferită în Albania, Suleiman pașa Hadîmbul nu-și pierduse nici favoarea și nici bunăvoința sultanului. F. Babinger motivează: „Numeroasele surse — fără a le menționa — pretind că tînărul băiat a fost făcut prizonier în Bosnia și că sultanul sedus de frumusețea sa, l-a castrat și a abuzat de el spre a-și satisface viciul său. . .” (p. 412). Datorită acestui fapt — afirmă autorul — eunucul Suleiman pașa nu numai că nu a fost pedepsit, ci din contră în toamna anului 1474 primi ordinul de a trece Dunărea, în ciuda iernii aspre și a oboselii armatei.

În primele zile ale lunii ianuarie 1474, credem că ceva mai devreme, Suleiman pașa pătrunse în Țara Romînească cu 100 000 sau 120 000 de oameni. Pe bună dreptate, autorul obiectează și aici că avem de-a face cu efective exagerate. Suleiman pașa, însoțit de Laiotă și de diverși generali, pătrund în Moldova. Ștefan însă, atrase pe otomani lângă Vaslui, la confluența dintre apele Birlad și Rahova, unde era adunată armata moldovenească, întărită de ajutoare poloneze și ungurești. În continuare se arată că forma terenului și neorientarea turcilor făcură ca la 10 ianuarie 1475, în fața ploii de săgeți moldovenești, s-o rupă la fugă.

Puțini dintre ei scăpară, cei mai mulți își găsiră moartea pe cîmpul de bătaie sau în valurile Dunării, pînă unde au fost urmăriți de cavaleria moldovenească. Ștefan cel Mare pustii toată regiunea Tării Românești pe unde urma să treacă armata otomană. El ordonă incinerarea cadavrelor pe cîmpul de bătălie; cea mai mare parte dintre prizonieri au fost trași în țepă. Apoi, Domnul Moldovei celebră victoria împreună cu țărani săi, cu care a postit patru zile, mîncînd numai pîne și apă.

Autorul mai observă că victoria a fost scump plătită: trei tumuli cu cruce pe ele arătau marea număr de morți. Căzuseră însă și patru pașale pe cîmpul de bătaie și fuseseră capturate și vreo 100 de steaguri. Au fost trimise trofee lui Cazimir, regele Poloniei, lui Ioan Corvin și Papei. Într-o scrisoare datată din Suceava, la 25 ianuarie 1475, anunțîndu-și victoria la „Poarta creștinătății”, Ștefan informa că sultanul va veni în mai cu o oaste puternică ca să răzbune această înfrîngere. Deci, trebuia să-și concentreze în grabă forțele spre a face față primejdiei care-l amenința.

Toate orașele dintre Moldova și Basarabia, luate anterior de otomani, îi revenira lui Ștefan cel Mare (p. 411—413). Din această redare fidelă a expunerii autorului, se vede că despre *campania lui Suleiman pașa în Moldova*, nu spune decît lucruri cunoscute. E de reținut, totuși, discursul persuasiv al lui Vladislav Vitesius, ambasadorul regelui Ungariei, imediat difuzat în manuscris și tipărit, care adresîndu-se în special papei cerea insistent în primăvara anului 1475 ca războiul comun împotriva turcilor să fie un fapt de conștiință și să fie declarat imediat. Mehmed — spune el — a decis să invadeze și Italia, iar soldații lui strigă: *Alala Machamet, Machamet, Roma, Roma...* (p. 413).

Tratîndu-se despre alte evenimente, în special tureco-venețiene, autorul amintește că tocmai cînd sultanul pregătea o mare expediție, la Adrianopole, împotriva Moldovei se îmbolnăvi grav și se întoarse la Istanbul (p. 415).

Recapitulîndu-se certurile din sînul familiei Gheraide se descrie, tot sumar, expediția vizirului Kedük [„Știrbul”] Ahmed pașa care duse la distrugerea unității economice a Europei și ocuparea Crimeei de către otomani. Cu această ocazie se menționează că străinii din Cafa, valahi, poloni, ruși, georgieni etc. deși primiră cu bucurie pe învingători, totuși li s-au confiscat averile, iar ei au fost trimiși în captivitate. În unele nave, latinii s-au răzvrătit, au masacrat echipajele ancorînd la Cetatea Albă sau la Chilia, unde li s-au confiscat bagajele, iar ei au fost duși în captivitate la Suceava, de către guvernatorul acestei cetăți (p. 418).

Amintindu-se de cucerirea vestitului oraș Mangup (*Theodoros*) se spune că Alexandru Comneanul, întors de curînd în Moldova, unde vizitase pe sora sa Maria, soția lui Ștefan cel Mare, încercă să reziste turcilor. Însă, sucombă în fața cuceritorilor (decembrie 1475) și turcii se purtară cu cruzime față de el, de familia sa, și de garda sa moldovenească (p. 419).

După căderea Crimeei, descriîndu-se cele două drumuri comerciale care treceau prin țările românești, unul prin Moldova spre Polonia și altul prin defileurile Carpaților, se amintește că importanța lor a fost reliefată pentru formarea economiei precapitaliste și a capitalismului născînd al Occidentului (p. 420).

E de reținut mențiunea că Ahmed pașa ocupînd Cetatea Albă lovea nu numai în interesele Moldovei, ci și în cele ale Poloniei, fapt pentru care se institui o comisie turco-polonă (p. 421). Aici, nu se arată că acest „plămîn al Moldovei” a fost redat lui Ștefan cel Mare pînă în vara anului 1484, cînd a fost cucerit de Baiazid II împreună cu Chilia.

În altă ordine de idei aflăm că propunerea lui Mehmed II, făcută lui Matei Corvin, în legătură cu trecerea prin Ungaria împotriva Austriei, nefiînd acceptată, acesta ceru lui Ștefan cel Mare să înceapă ostilitățile împotriva turcilor (p. 422).

Cu ocazia descrierii situației și numeroaselor incursiuni turcești la granița de vest se spune: „Ali beg și Iskender beg, doi frați din familia Michaloglu, traversară Dunărea la Semendria cu vreo 5000 de călăreți și invadară Banatul Timișoarei” (p. 424).

Pe la sfârșitul lunii martie, sultanul cu suite sa era la Adrianopole. Un emisar polon, trimis pentru aplanarea conflictului cu domnul Moldovei, îl întâlni la 22 mai în drum spre Varna și de aici în 8 zile atinseră Dunărea. Se amintește că la traversarea Dobrogei au suferit de sete și că mari stoluri de lăcuste le-au cauzat neplăceri. După o haltă de trei zile pe malul Dunării, cu ajutorul vaselor trimise din Vidin și Silistra, trecură pe coasta românească.

Se arată că, în acest timp, Ștefan cel Mare pustiind totul în calea turcilor, se retrase cu ai săi în păduri. După numeroase hărțuiri din ascunzișuri, moldovenii fiind încercuți au fost forțați să primească bătălia cunoscută de la Valea Albă (26 iulie 1476). Descriindu-se sumar greutățile întâmpinate de turci din cauza artileriei moldovenești care trăgea în plin, ienicerii fiind demoralizați, sultanul însuși luă comanda și, cu scutul în mână, se avântă în pădure. Autorul, pe bună dreptate, găsește că: cei două sute de moldoveni căzuți din 20 000 și 30 000 de turci morți, sînt cifre exagerate. Înainte de încheiere, autorul ține să sublinieze că Mehmed a fost incapabil de a exploata această victorie, prin faptul că el nu putea face nimic împotriva unui adversar și mai puternic: foamea; flotila de nave de transport care le aducea provizii și muniții fiind distrusă în întregime de furtună.

Capetele celor căzuți la „Valea-Albă” au fost așezate în formă de piramidă, iar prada făcută de valahi a fost împărțită luptătorilor. „Valahilor” lui Laiotă Basarab, care au luptat sub steagul sultanului, li s-au dat numeroase turme de porci capturați, amănunt subliniat de cronicarii otomani. Toată țara Moldovei a fost devastată, dar fortărețele Hotin și Suceava, de la frontiera septentrională a Moldovei, în special aceasta din urmă, golite de locuitori, rezistară atacurilor turcești. Ajutorul unguesc veni prea târziu. Când aliații sosiră în Muntenia, grija lor nu a fost decât — spune tot F. Babinger — de a reinstala pe tronul Valahiei pe „monstrul” Vlad Tepeș („Vlad Dracul, l'empaleur” sic), e drept că pentru scurt timp și de a alunga din țară pe Laiotă (16 noiembrie 1476).

Între timp navele turcești de aprovizionare sosiră pe Dunăre, aducînd pline, făină, orz și grâu pentru trupele lor înflămnzite. De această dată, retragerea nu a fost prin Dobrogea, ci pe la apus, prin Nicopole, unde Dunărea a fost traversată între Telich și Balcani. Astfel, oastea sosi la Adrianopole unde, după vechiul obicei, a fost lăsată la vatră (p. 427—428).

Autorul, și aici, nu ne spune ce cronicari turci a folosit pentru această succintă descriere a expediției lui Mehmed II în Kara-Bogdan. În orice caz, datele de mai sus nu se oglindesc în cronică lui Tursun beg, secretarul sultanului, participant în campanie, autorul „Cronicii cuceritorului” (*Tarich-i ebu'l Feth* în „TOEM”, 1914—1916) și nici în *Coroana istoriilor* (*Tadj ut-Tevarich*) a lui Sa'd ed-Din (m. 1599), o sursă tîrzie, avînd și o traducere italiană, de raguzanul V. Bratutti (I, Viena, 1649).

Conținînd povestirea altor evenimente, autorul mai spune: „bătălia de la Răsboieni” (brigands?) nume sub care a trecut în istorie, și retragerea grabnică a turcilor care trecuseră Dunărea, au fost sărbătorite pretutindeni unde ele au fost cunoscute în Apus ca o victorie a creștinătății. Cîte o dată acest succes a fost atribuit de unii și regelui Ungariei, care prin hărțuiriile sale înaintea Semendriei a grăbit retragerea otomanilor din Moldova etc. (p. 435—436).

Din cele de mai sus se vede că autorul nu poate schița nici puternica personalitate a lui Ștefan cel Mare, oglindită în izvoarele timpului. Îi amintim citatul: „bărbat glorios și victorios, care ai biruit pe toți regii vecini... Tu ești drept, prevăzător, isteț, biruitor contra tuturor dușmanilor. Nu în zadar ești socotit printre eroii secolului nostru” (cronicarul polon Młechowski). Îi amintim și însăși relatarea cronicarului turc, contemporan, M. Neșri

(p. 288) : „Acela căruia îi spunem Kara Bugdan'oglu [Ștefan cel Mare] este acel ghiaur care măsurându-se cu sultanul Mehmed își salvase capul. Acesta [Ștefan cel Mare], împraștiind multe oști, îl slăbise pe domnul Țării Românești (*Eflakoglu*). De asemenea, el călcase pe Craiul unguresc și îl înfrânse pe Suleiman bei. Era un ghiaur orgolios, ambițios și puternic...” (v. Gihannuma VI, ed. F. Taeschner I, 1951, p. 228). De asemenea, autorul nu ne spune nimic despre cele ce au urmat după campania în Moldova, pentru că probabil nu cunoaște *Actul de încheierea păcii* (*Sulhname*) cu Moldova, păstrat în Codul Esad efendi nr. 3360 (Istanbul) și nici articolul turcologului român A. Decei : *Tratatul de pace — sulhname — încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare, cca 1479* (vezi „*Rev. Ist. Rom.*”, vol. XV, fasc. V, 1945, p. 465—492). Nu e cazul să vorbim de importanța acestui „tratat” pentru periodizarea relațiilor turco-moldovenești în secolul al XV-lea.

Toate acestea laolaltă ne lasă impresia că atât izvoarele cît și literatura istorică privind relațiile sultanului Mehmed II cu țările românești au fost folosite în mod superficial. Cu atât mai mult ne surprinde acest lucru cu cît autorul a fost angajat al statului român pentru cercetarea relațiilor turco-române. În altă ordine de idei, amintindu-se în treacăt de înaintarea sultanului împotriva Moldovei, autorul reproduce o istorioară curioasă și anume : Davud pașa, beilerbei de Anatolia, povesti lui Mehmed II cum o duzină de triori din Taușanlı, de lângă Iampole nu reușise să prindă o vulpe rătăcită în atelierul lor. Mehmed II porunci imediat ca pentru neputința lor să fie pedepsiți a plăti o amendă de cîte 5 așpri pe an. Deși se spune că această istorioară este raportată de mai mulți cronicari, totuși cele mai vechi cronici (sec. XV-lea) nu spun nimic. Probabil că ea aparține istoriografilor mai noi. În acest caz se pune în discuție autenticitatea acesteia.

Înainte de încheierea acestei părți, se acordă o amplă descriere expediției în Albania, care se termină cu capitularea cetății Croia (15 iunie 1478), numită Akçahisar „Cetatea Albă” pînă în 1913 (p. 435—449). La întoarcerea din expediție, sultanul bătu la Istanbul (Kostantiniye), prima și unica monedă otomană de aur din 883 H (= 1478—1479), pe care o descrie sumar autorul (p. 450—451).

În acest timp, după dispariția lui Uzun Hasan de pe scena istoriei și capitularea tragică a Albaniei, nu le mai rămîne venețienilor altă ieșire decît să obțină cu orice preț, pacea cu turcii. În acest scop, pe la finele anului 1478, a fost trimis în Orient Giovanni Dario, un abil diplomat și unul din cei mai buni cunoscători ai Imperiului otoman, ne spune F. Babinger (p. 451).

VI. Partea a șasea (p. 452—497) tratează *Pacea definitivă cu Veneția. Debarcarea otomană în sud-estul Italiei. Moartea subită a sultanului*. E de reținut că la 25 ianuarie 1479 a fost încheiată, la Istanbul, pacea între Veneția și Poartă, al cărui text aflăm că se păstrează în Arhivele Veneției.

În continuare, vorbindu-se de o incursiune a acnghiilor în Carniolia și pînă la Raab în Ungaria, urmează cîteva pagini care ne interesează direct, fiind vorba de invadarea Transilvaniei (p. 458—461).

Dintr-o amplă descriere, e de reținut pătrunderea prin Porțile de Fier (*Porta orientalis*) în Transilvania a 43 000 de turci sub comanda a 12 pașale, avînd în frunte doi Mihalogli : Ali beg și Iskender beg, doi Evrenosogli : Hasan beg și Isa beg și a lui Malkoç'oglu Bali beg. Aceștia jefuîră o bună parte din Transilvania pînă în Valea Mureșului. La întoarcerea turcilor încărcăți de prăzi, a avut loc o ciocnire sîngeroasă cu Ștefan Bathory, voievodul Transilvaniei. Cînd turcii erau aproape siguri de victorie, sosi și mult așteptatul Paul Chinezul (*Kinizsi*), cu cavalerii săi în armuri, pe care autorul îl prezintă în cele mai vii culori. Se descrie în cuvinte cît se poate de patetice, dramatica bătălie de la Cîmpul Pîinii (Sf.

Coloman, 13 octombrie 1479), unde au fost măcelăriți 30 000 turci. Însuși Ali beg Mihaloglu, care știa limba țării — spune autorul — deghizat în țăran, scăpă cu greu în Țara Românească. După îngroparea morților și după o mare petrecere pe locul luptei, unde Paul Chinezul, însuflețit de victorie, dădu niște spectacole uimitoare, învingătorii în frunte cu St. Bathory intrară triumfători în Alba-Iulia.

În încheiere se arată că Mateiaș Corvin,¹ trinițind trofee în diverse țări, caută să exploateze această bătălie, care se perpetuează și astăzi în cîntecele populare.

Deci, memorabila bătălie de la „Cîmpul-Pîinii” este o descriere foarte interesantă, bogată în date istorice și plină de imagini, pe care cititorul, în timpul lecturii, simte că o trăiește.

Restul evenimentelor descrise de F. Babinger, uneori cu un lux de amănunte sînt anexate pe : 1. *Asedierea insulei Rhodos* (1480) de amiralul Mesih pașa, care eșuă cu mari pierderi pentru turci din cauza apărării eroice a cavalerilor Ioaniți în frunte cu Pierre d'Abusson (p. 467—468) și 2. *Debarcarea otomană în sudul Italiei de Kedük pașa*, ceea ce provoacă o mare panică în Apus.

Această parte se încheie cu moartea subită a sultanului Mehmed II, la 3 mai 1481, lângă localitatea *Iünkier Ciairl* (Lunca împărătească) din Asia, tocmai cînd pornise o mare expediție. La o săptămîină după moarte, un sol venețian anunța Europa „La grande aquila e morta” și lumea respiră ușurată. Deși era bolnav de nouă ani de gută, totuși se bănuiește că Mehmed II -a fost otrăvit de medicul său, persanul al-Lari, fapt de care nu era străin nici fiul și urmașul său, Baiazid al II-lea. Cu această ocazie se descrie foarte sumar razvrătirea ienicerilor, care omorîră, printre alți demnitari, și pe Jakopo, medicul sultanului, devenit vizirul Iakub pașa.

VII. Ultima parte (VII, p. 496—618) se poate spune că este cea mai interesantă și chiar cea mai originală din această operă. Aici, se analizează în linii generale : *Personalitatea lui Mehmed II Cuceritorul și Imperiul său*, cuprinzînd următoarele capitole : I. *Mehmed. II Cuceritorul*. II. *Monarhul și Omul*. III. *Statul și Societatea în Imperiul lui Mehmed II*. IV. *Raporturile lui Mehmed Cuceritorul cu Occidentul*.

Schițînd un portret interesant, autorul subliniază că Mehmed II este socotit una din personalitățile cele mai puternice ale Evului Mediu. Ambițios peste măsură, dornic de fast, căuta să imite pe Alexandru cel Mare și pe Iulius Cezar, voind să realizeze una „Monarchia del Mondo”. Într-adevăr, după cucerirea Constantinopolului privirea lui era îndreptată asupra Romei (*Ktzil elma*). Un izvor grec afirma că, după ce luase „fiica”, voia și pe „mama”. N. Iorga, fără a-l considera o personalitate excepțională, rezultatele obținute le atribuia unor calități excepționale ca : „rezistență fizică la orice încercare, ascuțime de spirit, temperament calm” (vezi *Gesch. d. osm. Reiches*, II, 3—4).

Vorbînd de societatea de atunci, autorul scoate în relief rolul renegaților în viața Imperiului otoman, problemă cu care s-a ocupat îndeaproape și N. Iorga. De pildă, interesanta figură a lui „Iakopo de Gaete” (Medicul lui Murad II) moștenită de Mehmed, este mai bine conturată de F. Babinger. I se trimite cărți de medicină *Canonul lui Avicena din Raguz* și ajunse să aibă o mare influență la Curte. În parte, aceste lucruri au fost menționate și de N. Iorga (vezi GOR., II, p. 211). Ca și Iorga, autorul constată o mare toleranță religioasă în Imperiul otoman, în timp ce în Europa Ioan Huss a fost ars pe rug, aici, ceva mai tîrziu, a fost numit un patriarh grec și un rabin evreu. Nu mai puțin interesante sînt relatările cu privire la instituțiile turcești și sistemul de populare a unor anumite centre, care au devenit cu timpul prospere și înfloritoare, cum e cazul cu Constantinopolul, fapt remarcat și de Ferdinand Lot.

Se impunea mai multă atenție analizei și folosirii codului legislativ (*Kanunname*) al lui Mehmed II (1477—1478) care cuprinde un material bogat și prețios, privind organizarea social-economică și politico-militară de pe vremea acestui sultan.

Paginile consacrate vieții spirituale turcești: artei, literaturii și științei sub acest sultan, sînt cît se poate de interesante. Nu o dată se subliniază rolul umaniștilor italieni la Curtea otomană, în frunte cu pictorul Gentile Bellini etc. Sînt cît se poate de importante datele privind spionajul turc. Sultanul era în curent cu tot ce se petrecea în Europa.

Se poate spune că, dacă în primele șase părți autorul stă sub influența lui I. v. Hammer, aici s-a inspirat din cunoscuta operă a lui N. Iorga. A adăugat însă și unele știri noi, pe care a reușit să le sintetizeze într-un tot armonios. Lărgirea acestui mic capitol ar fi contribuit mult la îmbunătățirea calitativă a lucrării.

Deci opera lui F. Babinger, privită în ansamblu, conține un material bogat și de o prețioasă calitate, fiind vorba de știri, unele inedite, strînse cu multă trudă din diverse izvoare: *turcești, bizantine, sud-slave, venețiene* ș.a. Din acest punct de vedere, nu se poate contesta valoarea lucrării, adică sub raportul materialului factic. Pentru varietatea, bogăția și valoarea știrilor, autorul este demn de toată lauda. Credem că numeroasele recenzii, nu mai puțin de 60 la număr, consacrate acestei opere, s-au referit mai mult la acestea.

Ceea ce lipsește însă lucrării turcologului german, trecută cu vederea de recenzenții apuseni, este în primul rînd, neputința interpretării izvoarelor și sistematizarea defectuoasă a materialului. Cartea se citește foarte greu, chiar de istorici, familiarizați cu izvoare și citate din istoria Turciei și a popoarelor din sud-estul Europei cu care au avut legături. Lectura ei ne lasă cîte o dată impresia că avem de-a face cu o cronică aridă, plină cu date سعی cîrora autorul nu a reușit să le dea viață. După cum s-a semnalat în cursul prezentării, în special în părțile care ne privesc, s-a văzut că are unele confuzii, greșeli supărătoare, repetări, numeroase imprecizii și inadvertențe. Unii dintre recenzenți, ca de pildă bizantinistii V. Grumel (*Revue des études Byzantines* XIV 1956, p. 256—259) și în special R. Guiland (vezi *Byzantinoslavica*, XVI/2, Praga, 1955, p. 357—361) au întocmit liste mari de greșeli atît asupra originalului german, cît și asupra traducerii de față. E drept că aceștia, de altfel ca și alți recenzenți, s-au legat de aspecte parțiale, fără să aibă în vedere fondul și modul de tratare, conceput de autor.

Acesta a dat o biografie extrem de bogată și interesantă a lui Mehmed II și evident mult mai reușită decît aceea a orientalistului francez sieur Guillet de Saint Georges (m. 1705) pe care îl elogiază în al său „*Avant-propos*” (p. 8). Totuși profesorul Franz Babinger, autorul prețiosului ghid în istoriografia otomană: — *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Leipzig, 1927) și a citorva sute de contribuții mărunte care reflectă o activitate științifică aproape de cincizeci de ani, în ciuda bogăției de izvoare folosite și cunoscute, nu a reușit să ne prezinte un atotcuprinzător și interesant tablou al vieții social-economice de pe vremea sultanului Mehmed II și nici nu a putut să proiecteze figura „Cuceritorului” pe arena istoriei. Acest lucru se explică în bună parte prin faptul că viața și faptele lui Mehmed II nu sînt încadrate vieții social-economice a Imperiului otoman din secolul al XV-lea al cărui produs a fost și această personalitate puternică a lumii medievale. Autorul se pierde adeseori în amănunte, relatînd detaliat diverse fapte triviale, luate din surse bizantine care deseori sînt necontrolate și care nu erau totdeauna bine informate.

În același timp cartea nu este scrisă în spiritul științific al întăririi legăturilor prietenești dintre popoare spre care tinde omenirea. Se face distincție cu o superioritate luată din arsenalul rasial, între popoarele din vestul și sud-estul Europei, acestea din urmă fiind disprețuite. Aici, desigur, a contribuit, în mare măsură și faptul că autorul a văzut pe Mehmed al II-lea și vremea sa mai mult sub prisma izvoarelor apusene, în special venețiene, mai accesibile

savantului german. De pildă, după cum a utilizat seria de cronici turcești, privind vremea „Cuceritorului” rezultă că încă nu a pătruns bine conținutul acestor izvoare istorice. În loc să le analizeze în mod critic, spre a înlătura unele confuzii dintre ele, a încurcat și mai rău știrile și contradicțiile lor. De aici rezultă că autorul le cunoaște și le-a folosit mai mult sub raport bibliografic, fără a discuta conținutul lor spre o cît mai bună valorificare critică. Se pot aduce obiecții și modului de utilizare a cronicilor bizantine, dar nu este locul aici.

Ne surprinde faptul că savantul german F. Babinger se miră și condamnă de pildă cruzimile unui „monstru sadic” ca „valahul” Vlad Țepeș voievod, precum și barbariile războaielor veacului al XV-lea în sud-estul Europei, uitînd că și în zilele noastre anumite popoare „civilizate”, pretinse de o „rasă superioară”, în căutarea „spațiului vital”, au săvîrșit lucruri și mai groaznice, depășind chiar pe turcii și balcanicii medievali.

Deși, autorul este recunoscut, și pe bună dreptate, ca mare bibliograf, totuși această operă suferă și sub raport bibliografic. Pe lângă bibliografia romînească și străină indicată, autorul era bine dacă ținea seamă de unele contribuții valoroase, scrise în ultimii zece ani ca de pildă cele cîteva studii interesante asupra trăsăturilor feudalismului turc în secolele XV—XVI, de cercetătoarea bulgară B. Tsvetkova, cele despre istoria relațiilor turco-bizantine de savantul grec A. Amantos etc. Nu s-a acordat atenția cuvenită nici cercetărilor turcești, fapt pentru care a fost vehement criticat la Congresul istoricilor (*tarih kongresi*) din Istanbul (1956) de ministrul învățămîntului Hasan Ali Yügel¹ și îndeosebi de dr. Halil İnalcik, unul din cei mai buni medievști pentru istoria Imperiului otoman. Cel puțin așa relatează un invitat la acest congres². Dacă se acorda de pildă atenția cuvenită numai lucrării lui İsmail Hami Danişmend: *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi I* (1947), cartea lui F. Babinger era scutită nu numai de unele erori cronologice, ci și de anumite confuzii în tratarea evenimentelor istorice.

Din aceste observații marginale rezultă că textul acestei monografii reclamă o serioasă îmbunătățire, iar afirmațiile trebuie fundamentate pe aparat critic în așa fel ca și această operă să fie la nivelul reputației mondiale a savantului turcolog Franz Babinger.

M. GUBOGLU

¹ Articol semnat de Hasan Ali Yügel în ziarul turcesc *Cumhuriyet* nr. 11 401 din 22 aprilie 1956.

² Ananiasz Zajaczkowski, *V Turecki kongres historyczny (V-ci Türk Tarih Kongresi Ankara, 12—17.IV.1956)*, în revista *Przegląd Orientalistyczny*, nr. 1 (21), Varșovia, 1957, p. 33—34.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE (vol. II.)

Societatea de științe istorice și filologice, 1957, 612 p. (+ 1 tabel + 2 hărți
+ 4 pag. facs. + Terată)

Mult mai bogat decât în anii precedenți, volumul editat în 1957 de „Societatea pentru științe istorice și filologice din R.P.R.”, cuprinde 29 de titluri de studii și articole de istorie tratând atât subiecte ce privesc istoria generală a României, cât și subiecte de istorie locală. Autorii sînt în majoritate profesori de liceu, istorici din provincie, alături de care participă și cîteva cadre didactice universitare și colaboratori ai Institutului de istorie din București.

Primul articol semnat de acad. prof. C. Constantinescu-Iași *Din relațiile culturale romîno-gruzine* (p. 5—32) a fost prilejuit de o călătorie a autorului prin Gruzia. Se relevă influența exercitată de arta arhitectonică gruzină asupra vechii arhitecturi bisericești din țările romîne. Astfel „sepulcral-ul” (încăperea pentru mormintele ctitorilor), construcție cu una sau două turle pe naos precum și elemente ornamentale ca: arcadele bifurcate, brîul cu cele două forme — dinți de fereastră și torsadă, banda de discuri smălțuită înconjurînd partea de sus a bisericii, grifonii, diferitele figuri geometrice, rozetele, toate fac dovada influențelor georgiene asupra vechii noastre arhitecturi. Printre monumentele bisericești din țara noastră, citate de autor, ca inserînd elemente de construcție și ornamentele de origină georgiană sînt mănăstirile: Probota, Moldovița, Gura Humorului, Bistrița, Slatina, Dragomirna, Dealului, precum și bisericile: Trei Ierarhi din Iași, Episcopală din Curtea de Argeș, Sf. Gheorghe din Hîrlău. De asemenea și arhitectura civilă — în deosebi construcțiile de cetăți — poartă pecetea influențelor georgiene.

O altă categorie de relații dintre țările romîne și Georgia — ce-i drept mai puțin întinse decât relațiile artistice — sînt relațiile literare. Aici se remarcă figura mitropo-

litului Antim Ivireanul care a dus o însemnată activitate cărturărească în Țara Romînească pe vremea lui Constantin Brîncoveanu.

Articolul e completat la sfîrșit cu o bibliografie a operelor mitropolitului cărturar. Trebuie menționate de asemenea sugestivele fotografii și planuri de biserici și edificii civile, care ilustrează paginile articolului, făcînd mai vii imaginile prezentate de textul scris.

Alte articole se ocupă cu studiul unor instituții cu caracter mai mult sau mai puțin general care au dăinuit pe teritoriul nostru în antichitate și în evul mediu. D. Tudor scrie cîteva pagini despre *Problema colonatului în Dacia romană* (p. 33—38), subliniind dificultățile întîmpinate în examinarea ei din pricina lipsei unor izvoare directe. Totuși, folosind informații din izvoarele literare și din inscripțiile epigrafice, precum și material comparativ referitor la celelalte provincii ale imperiului, autorul pune în discuție originile instituției colonatului în Dacia și caracterul particular al acesteia într-una din provinciile mărginașe expuse mai mult decât altele atacurilor și invaziilor barbare. Interesante clarificări și precizări găsim în: *Pripășari și Osluhari* (p. 57—66) de P. P. Panaitescu. În documentele moldovenești, pripășarii apar în 1446; pentru Țara Romînească nu este deocamdată nici un document care să-i pomenească. Spre deosebire de alte cercetări mai vechi, se precizează că pripasul — care a și dat numele acestei categorii de dregători — nu însemna amendă pentru vitele scăpate pe pămînt străin, ci era „însăși vita sau oia pierdută care trecea în stăpînirea domnului sau a mănăstirii privilegiate”. Explicația existenței instituției constă în numărul de vite foarte mare care se pierdeau, ceea ce a determinat domnia să-și creeze

un venit, din aceasta. În Țara Românească deși nu exista dregătorii, exista dreptul domnesc asupra pripasurilor, înscris în pravila lui Matei Basarab și în „Condica” lui Alexandru Ipsilanti. În ceea ce privește pe osluhari, ei au existat și în Țara Românească și în Moldova. Numele lor vine de la Osluh neascultare. Din lipsa de informații documentare mai precise, autorul a fost constrins să-i definească, sub titlul de ipoteză, ca dregatori domnești având atribuția de a sili pe țărani la muncile servile, de a pedepsi pe cei nesupuși și de a încasa de la cei vinovați o amendă (gloabă), care mergea în vistieria domnească.

În *Contribuții privind scutelnicia în Moldova* (p. 279—292), Adrian Pricop ne prezintă unele date asupra acestei instituții reapărute într-o nouă formă prin așezământul lui Constantin Mavrocordat din 1 octombrie 1741 și desființată de regulamentul organic la 1831. Se arată funcția scutelnicilor, distribuția lor conform rangurilor boierilor cărora le erau acordate; creșterea permanentă a numărului lor.

Istoria instituțiilor medievale locale e reprezentată de două valoroase studii întemeiate pe documente inedite datorite lui C. A. Stoide: *Dregătorii satelor românești în țara Birsei* (p. 293—316) și lui Candid C. Mușlea: *Contribuții la instituția veciniei la români brașoveni* (p. 317—344). C. A. Stoide arată că datorită împrejurărilor istorice, populația satelor românești din țara Birsei a trebuit să evolueze spre instituții diferite de celelalte provincii românești. Totuși cercetarea atentă a procesului social poate descoperi multe elemente din vechea organizare sătească ascunsă sub învelișul celei noi. Instituțiile româno-slave comune tuturor așezărilor din ținuturile locuite de români, au suferit unele transformări în urma venirii sașilor. O oarecare influență au exercitat de asemenea și secuii de la care a rămas dregătorul denumit birău. Ocupându-se de atribuțiile acestor dregători sătești — din care unii au rămas cu vechile lor denumiri de plgari sau jurați — autorul observă că ele erau asemănătoare cu cele ale județului sau șoltuzului și plgarilor din Moldova și Țara Românească.

De sigur că această primă încercare asupra instituțiilor locale ale populației românești de dincolo de munți va fi dezvoltată și îmbogățită cu noi materiale. O serie de amănunte interesante ne dă și articolul lui Candid C. Mușlea asupra instituției „veciniei” la românii brașoveni. Autorul trece în revistă date legate de existența acestei instituții începând de la sfârșitul secolului al XV-lea până în secolul al XIX-lea. Sint prezentate

funcțiile instituției veciniei, forurile ei de conducere — alegerea și atribuțiile lor —, drepturile și datoriile membrilor veciniei, formele de manifestare ale „veciniei”, la sași și la români. Vedem astfel că instituția „veciniei” la românii brașoveni era o mică grupare socială cu caracter strict local având atribuții administrative, judecătorești și militare. Atribuțiile administrative și judecătorești priveau unele norme de reglementare ale vieții micilor comunități din interiorul orașului, iar cele militare erau legate de necesitățile de apărare. Vechiul Brașov avea 18 vecinii în cetate și 21 în suburbii (Șcheiul, Brașovul vechi și Blumana).

Istoria unei vechi așezări urbane din țara românească — azi dispărută ca atare — e reconstituită de C. C. Giurescu în studiul *Un oraș vechi al Țării Românești: Cornățelul* (p. 95—130). Orașul care cunoscuse viața înfloritoare în secolele XVI și XVII e menționat prima oară în 1526 ca sat boieresc. În 1538 un act domnesc îl desemnează ca țirg, ceea ce înseamnă că în 13 ani a cunoscut serioase transformări. Așezat pe apa Mostiștii, aproape de Dunăre, între Oltenița și Călărași, într-o regiune bogată în produse agricole și pește, Cornățelul a devenit repede un centru economic și administrativ pentru locuitorii satelor de acolo, prea depărtate de București, Giurgiu și Floci. Cornățelul a avut o industrie importantă a morăritului, menționată de un act din 1579, a avut schelă la Dunăre și era legat de capitala țării prin „marele drum al Cornățelului”. Importanța sa administrativă rezida în aceea că era reședința stolnicilor care supravegheau și reglementau în numele domniei pescuitul pe Dunăre. A doua jumătate a secolului al XVII-lea marchează și începutul decăderii orașului. În timpul răscăleii antiotomane din 1658—1659 condusă de Mihnea al III-lea, Cornățelul a fost prădat și ars până în temelie de turci. De pe urma loviturii primite atunci nu s-a mai putut ridica și așezarea ajunge un sat despre care harta rusă alcătuită în 1828—1832 menționează că are abia 70 de curți sau gospodării.

Una din vechile industrii ale țării noastre, industria morăritului, formează preocuparea unui studiu semnat de Gh. Ceaușel și Matei D. Vlad: *Contribuție cu privire la studiul morilor de la Buzău* (p. 209—237). Autorii urmăresc evoluția acestei industrii la Buzău de la începutul secolului al XVI-lea până către mijlocul secolului al XIX-lea. Ni se indică locul de așezare al morilor și în funcție de aceasta, împărțirea lor din punct de vedere tehnic în mori fixe și mori portative sau plutitoare. Sint menționate știrile documen-

lare asupra morilor, precum și procesul de acaparare început în secolul al XVII-lea. Boierii feudali care cuprindeau tot mai multe pământuri nu puteau rămâne indiferenți, tocmai față de acest factor economic important care erau morile. Studiul prezintă numeroase litigii și conflicte având ca obiect proprietatea morilor.

O contribuție — cu multe informații inedite la istoria campaniilor lui Mihai Viteazu e adusă de articolul lui Const. Turcu: *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazu în Moldova* (p. 77-94). În prima parte se schițează acțiunea de ocupare a Moldovei începută de Mihai la 4 mai 1600 prin marșul strategic cu trei grupe de armată. Luptele date cu trupele lui Ierimias Movilă, retragerea acestuia în cetatea Hotinului. A doua parte a articolului o formează prezentarea conținutului a 19 documente, dintre care 9 nepublicate, care completează informațiile asupra operațiilor militare din vara anului 1600.

În legătură cu politica externă a fostelor state feudale românești, C. Șerban în studiul său *Legăturile stolnicului Constantin Cantacuzino cu Rusia* (p. 237-254) dezvăluie o latură mai puțin cunoscută a activității remarcabilului om de cultură de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, care a fost stolnicul Constantin Cantacuzino. E vorba de intensă activitate diplomatică desfășurată de Const. Cantacuzino la curtea lui Const. Brâncoveanu. Interesul studiului rezidă în faptul că autorul folosește un material informativ puțin cunoscut, din care reies întinsele legături diplomatice dintre Rusia și Țara Românească, mijlocite de stolnic. Se menționează existența unei reprezentanțe muntene permanente la Moscova, unde funcționează un timp ceașul David Corbea unul din prietenii familiei Cantacuzino. Studiul se oprește și asupra unei importante consfățuri secrete de la București la care a participat Const. Brâncoveanu, stolnicul Const. Cantacuzino și Dosoftei patriarhul Ierusalimului. S-a discutat atunci situația internațională din Europa, situația internă a imperiului roman și s-a elaborat un plan politico-militar pentru eliberarea popoarelor creștine de sub dominația otomană. Planul a fost trimis Rusiei pe al cărei larg sprijin se conta în aducerea lui la îndeplinire. Sfrșitul nefericit al luptei de la vadul Hușilor (1711) anihilează toate aceste proiecte. Stolnicul a mai continuat totuși corespondența sa diplomatică cu Rusia, dar condițiile internaționale de atunci și persecuția familiei Cantacuzino de către Poartă n-au permis concretizarea planurilor expuse în scrisori.

Istoria Transilvaniei feudale își găsește locul în cuprinsul a șase articole din volum. Astfel Bakó Géza prezintă unele date privind dezvoltarea societății secuiești pe o perioadă de trei secole în articolul *Evoluția socială și economică a secuilor în secolele XIII-XV* (p. 39-56). Autorul analizează procesul diferențierii sociale determinat de transformarea proprietății comune a obștilor sătești în proprietate privată. Apare o aristocrație cu domeni feudale nu prea mari dominând grupul social format din secuii de rînd. Aceștia se angajeau cînd în solda unuia, cînd în solda altuia din membrii aristocrației. Cu timpul sarcinile fiscale tot mai grele, au determinat la secuii de rînd începerea unui proces de jobăgizare în secolul XV. De asemenea, se agrava și situația „primipililor” — categorie socială formată de membrii vechii pături conducătoare care n-au ajuns în rîndurile aristocrației. Deposezați de puterea economică și politică „primipilii” se vor afla alături de secuii de rînd în mișcările din anii 1430 și 1465 pornite împotriva aristocrațiilor. Articolul se mai oprește asupra organizării administrative a secuilor — cu instituția „scaunelor” apărută după 1366 — și asupra încercărilor statului feudal maghiar de a-și stabili dominația pe teritoriile secuiești prin supunerea secuilor la plata unui cens și instituirea unui comite al secuilor.

Dr. Bernhard Capesius completează informația noastră despre răscoala lui Doja, prezentînd două izvoare literare asupra evenimentului, în articolul *Răscoala lui Gh. Doja în două poezii umaniste din Ardeal* (p. 67-76). Acestea sînt epopeea *Stauromachia* (Cruciada) scrisă de Stephanus Taurinus (Stieröchsel) fost vicar episcopal la Alba-Iulia și 58 versuri dintr-o operă poetică mai puțin amplă și mai puțin cunoscută: *Reges Hungarici* de Iohannes Sommer. Versurile celor doi poeți redau izbucnirea, desfășurarea și represiunea răscoalei, manifestînd aversiunea, față de țărani răsculați, a doi intelectuali legați de feudalitate. Totodată însă atrag, atenția că ura țăranilor împotriva nobililor nu era tocmai lipsită de temei.

În articolul semnat de Liviu Patachi: *Căpitani de cete militare și haiduci romîni la începutul veacului al XVIII-lea* (p. 131-156) se pune în lumină unul din aspectele mai puțin cunoscute ale răscoalei pornită în 1703 de Francisc Rákóczi al II-lea împotriva habsburgilor. E vorba de participarea foarte numeroasă a țăranilor romîni la răscoala rakocziiană. Foști căpitani de haiduci ca Ciurila, Balica, Bucur Cimpeanu, Vasile Negru și Pintea Viteazul, devin căpitani de cete țărănești înregimentate în armata lui Rákóczi.

Dintre aceștia, primul patru au avut o activitate asupra căreia nu avem pînă acum prea multe izvoare. În schimb pentru Pinteza Viteazul au fost găsite multe informații documentare. Originar dintr-o familie de mici nobili sărăciți, Pinteza — ajuns servitor în satul Stupul — părăsește viața de obidă pe care o ducea și se pune în fruntea unei cete de haiduci. Activitatea acestei cete formată din țărani săraci, are un puternic caracter social. Atacurile erau îndreptate împotriva proprietarilor feudali și orașenilor bogați din nordul Transilvaniei — actuala regiune Baia-Mare. La izbucnirea răscoalei rakocziene, Pinteza devine curuț și cucerește orașul Baia-Mare, punându-l sub autoritatea lui Rákóczi. Acolo a fost însă ucis de orașeni, care se răzbunau astfel pe vechiul lor dușman.

Informații asupra stărilor social-economice din Banat găsim în articolele lui Virgil Birou: *Exploatarea minieră din munții Căărășeni în secolul al XVIII-lea, văzută de cercetătorii străini* (p. 157—178) și Aurel Țintă: *Aspecte din Lupta maselor populare din Banat împotriva exploatării habsburgilor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea* (p. 255—278). După ce face un scurt istoric al exploatării lor miniere căărășene — cunoscute ca atare din antichitate și evul mediu, V. Birou se ocupă de începuturile exploatării austriece, care a început să organizeze punerea în valoare a bogățiilor miniere căărășene o dată cu instituirea dominației statului habsburgic asupra Banatului. Se arată cum la 1703 sînt trimiși în regiunea Oraviței minieri specializați, cum la 1728 e întocmit un „proiect de buget principal” asupra minelor bănățene și cum la 1740 descoperirea bogatului zăcămint de cupru de la Simon și Iuda a dat un impuls extraordinar industriei miniere locale. Autorul prezintă și relatări ale unor cercetători străini asupra minelor căărășene, ajunse vestite în toată Europa. A. Țintă studiază starea social-economică a Banatului într-un cadru mai larg, rezervînd cea mai mare parte a studiului său mișcărilor sociale. După ce arată că stăpînirea turcească a adus ruina economică a provinciei, autorul prezintă noile condiții create de stăpînirea austriacă: colonizarea cu elemente germane, asanări pentru redarea pămînturilor agriculturii, apariția industriei, înflorirea comerțului. Paralel cu noile condiții se modifică și stările sociale. Apar noi pături sociale: o aristocrație birocratică, o burghezie incipientă la orașe, precum și muncitorii din fabrici, ateliere și mine. Alături de noile pături, se afla fărîniea formînd majoritatea populației. Asupra ei studiul se oprește mai mult arătînd grelele condiții de viață în care se zbătea sîltă să

plătească impozite grele, să presteze robota, să dea zeciuială din produse (zehend) și să îndure greutatea a numeroase altele contribuții. În continuare studiul se ocupă de diferitele forme ale luptei de clasă dusă de fărîniea pînă la răscoala din 1738 izbucnită în regiunea muntoasă. Fiind atunci în plină desfășurare războiul cu turcii, răsculașii bănățeni au trecut de partea acestora.

În legătură cu răsunetul răscoalei lui Tudor Vladimirescu în Transilvania, semnalăm un articol al lui Titus Roșu *Comentarii la enciclica papală împotriva carbonarilor* (p. 379—386). Pentru a feri fărîniea transilvană de contaminarea cu duhul răscoalei, ce ar fi putut veni din Țara Romînesacă, autoritățile austriece au luat o serie de măsuri de siguranță și de apărare a ordinii interne. Una din acestea a fost și folosirea propagandistică a „Apostoliceștii Cărți” a papei Pius al VII-lea în care se afurisește „societatea de obște a Carbonarilor”. Elaborată la Roma în 1821, imprimată la Buda în 1824 „Apostoliceasca Carte” ajunge în același an la Sîntandrei (reg. Oradea). Tradusă și tipărită în limba romînă, e apoi citită în satele și bisericile romînești din Bihor.

În volumul recenzat este bogat reprezentată istoria modernă a țării noastre. Consemnăm articolul *Geneza Regulamentului Organic* (p. 387—402) semnat de acad. A. Oțetea. Subliniind că „Regulamentul Organic a dotat țările romînești cu instituții susceptibile de a favoriza dezvoltarea capitalismului...” articolul face o trecere în revistă a împrejurărilor în care a fost elaborat. Se remarcă conflictul dintre păturile mai noi și păturile mai vechi ale clasei dominante în legătură cu participarea la viața publică. Invocarea ideilor revoluției franceze de către păturile mai noi ale clasei dominante formînd „Cio-coimea”, sau boerimea de starea a treia, provenită din arendași și îmbogățiți „nu se făcea nici împotriva clăcii, nici împotriva imunităților fiscale, nici împotriva privilegiilor nobiliare, ci numai pentru a justifica pretențiile... la egalitatea de drepturi cu boierii mari”. În acest spirit Regulamentul Organic a venit și a înăspri îndatoririle de clac și în natură ale sătenilor și le-a îngădit libertatea de mișcare în așa fel că deveneau adevărați șerbi legați de pămînt. Pe de altă parte boierii erau transformați în proprietari deplin prin eliberarea unei treimi de moșie de orice servitute feudală. Articolul se mai ocupă apoi și de reformele făcute de „Regulament” în domeniul finanțelor, justiției, administrației, școalei, armatei. În concluzie autorul observă că „Regulamentul Organic realiza obiectivul, în aparență paradoxal, de a consolida baza economică și socială

a statului feudal și de a asigura în același timp evoluția rapidă spre capitalism”.

O contribuție la cunoașterea stării materiale a boierimii moldovene în primele decenii ale secolului trecut e adusă de Gh. Ungureanu în *Insemnări pe marginea unui manuscris cuprinzând cheltuielile unei case boierești din Iași în anii 1818—1819* (p. 369—378). Manuscrisul în chestiune se referă la o parte din cheltuielile vornicului Mihalache Sturdza, viitorul domn regulamentar al Moldovei. Din prezentarea conținutului manuscrisului vedem viața unei gospodării boierești din Iași, precum și o serie de date asupra celui care va deveni peste 16 ani domnul Moldovei.

Un număr de articole sînt dedicate istoriei învățămîntului în secolul al XIX-lea. N. C. Enescu în articolul intitulat *Unde a tinut Gh. Asachi cursul de inginerie?* (p. 344—368) după ce face o interesantă trecere în revista a instituțiilor de învățămînt aflat în Iași la acea perioadă, stabilește că Gh. Asachi a ținut cursul de inginerie la Academia grecească de la mitropolie, dovedind că și în limba românească se pot ține cursuri de nivel universitar.

Gabriel Cocora în *Aspecte din trecutul învățămîntului public la Buzău* (p. 402—436) face un istoric al instituțiilor de învățămînt locale. După o introducere privind perioada anterioară Regulamentului Organic, autorul se ocupă pe larg de perioadele 1832—1848 și 1851—1864. Ne dă amănunte asupra organizării școlii, asupra veniturilor ei, asupra bibliotecii și asupra unora din profesorii care au activat în oraș. Mai sînt prezentate și unele date asupra școlilor particulare și asupra școlilor de fete.

Într-un scurt articol, T. Svințiu înfățișează din perioada regulamentară *Clevea date cu privire la prima organizație a învățămîntului public în orașul Tîrgoviște* (p. 437—440), iar Gh. Untaru în *Inceputurile învățămîntului public în Focșanii Moldovei* (p. 441—458) face un istoric al școlilor din Focșani, începînd cu anul 1803 cînd domnul Alexandru C. Moruzi a dat hrisov pentru întemeierea unei școli și continuînd pe larg cu reorganizarea instituțiilor școlare locale pe timpul Regulamentului Organic.

Aspecte din istoria luptei împotriva încălcării teritoriilor stăpînite de orașe ni se dau în articolul lui Radu Gioglovan *Doză procese pentru apărarea moșiei orașului Tîrgoviște în secolul al XIX-lea* (p. 458—480). Primul proces privește încercarea de înstrăinare a moșiei orașului de către Alexandru Șuțu (1818—1821). Acest proces asupra căruia s-au mai publicat amănunte și în lucrări din trecut, a tinut pînă în vremea domniei lui

Grigore Dimitrie Ghica și se termină cu victoria orașenilor. Al doilea proces a fost dus cu boierii Văcărești și pentru relatarea lui autorul s-a folosit de numeroase documente inedite aflate în arhivele locale. Procesul început în 1837 a durat pînă în 1871, iar un alt litigiu, subsidiar procesului, pînă în 1886.

Cunoscuta și dezbătută problemă a alegerilor pentru divanul ad-hoc capătă unele completări în studiul lui C. Speri, *Contribuțiuni la istoricul alegerilor pentru divanul ad-hoc în județul Vllea* (p. 481—494). Folosind documente inedite din arhivele locale, autorul arată compoziția corpului electoral format din mari proprietari (26); mici proprietari (49 proprietari, 906 moșneni) și orașeni (78). E descrisă apoi desfășurarea alegerilor și rezultatele lor. Concluzia autorului e, că alegerile au prezentat interes numai pentru orașeni, mica boierime și bineînțeles pentru marea boierime. Moșnenimea în schimb a avut o slabă participare atît la înscrierea în listele electorale, cît și la alegeri. Explicația acestei atitudini pasive e pusă pe seama nelcrederii țărănilor moșneni în administrația statului, instrument al exploatarei boierești.

Unul din aspectele cele mai importante legate de evoluția problemei agrare în țara noastră e scos în evidență de articolul semnat de Alexandra Anghel: *Exploatarea minii de lucru pe domeniile coroanei din Segarcea-Bejiunea Craiova* (p. 561—576). Cercetînd un izvor de primă mînă arhiva domeniului pentru perioada dintre cele două războaie mondiale—autoarea prezintă o serie de date privind suprafața domeniului și repartitia acesteia pe categorii de culturi, inventarul agricol, numărul muncitorilor agricoli, condițiile de muncă și salariile. Astfel, domeniul care avea 14 649 ha înainte de exproprierea din 1919—1921, rămîne în 1924 cu 4 789 ha, pentru ca în decurs de zece ani pînă în 1934—să și adauge peste 1 000 ha, ajungînd la 5829 ha. E un indiciu că după reforma agrară din 1917—1921 se începuese un proces prelat de refacere a marilor domenii moșierești. Datele articolului ne mai relevă că domeniul Segarcea era o exploatare agricolă tipic capitalistă. Domeniul dispunea pe lîngă toate categoriile de inventar agricol, de uzină electrică și uzină de apă, de silozuri, magazii, precum și de o fabrică de unt și brînză, de un atelier de țesătorie și de o stupărie. Pe domenii, în afară de grîu se cultivau plante industriale ce se trimiteau fabricilor de zahăr, de bere și de uleiuri. Dar elementul cel mai important care ilustrează caracterul capitalist al domeniului, era munca salariată. Existau aproximativ 200 de salariați permanenți printre care se înregistra personalul calificat

în tehnica agricolă și cel folosit în uzină și atelier. În afara salariaților permanenți erau salariații temporari al căror număr varia anual între 450-550. Salariații de categorii inferioare, care formau majoritatea, erau foarte slab retribuiți (argatul primea în 1929, 1.000 lei lunar față de 16.583 lei, cît avea eful regiei), locuiau în bordeie și grajduri, erau mizerabil hrăniți și erau lipsiți de orice asistență socială. Traiul greu li făcea să fugă (fenomen foarte frecvent pe domeniu). În toată perioada 1922-1924, muncitorii agricoli se ridică împotriva exploatării ce s-a fi desființată de regimul democrat popular prin transformarea domeniului în gospodărie agricolă de stat.

În sfârșit un alt capitol abordat de colaboratorii celui de al doilea volum de *Studii și articole de istorie*, e capitolul istoriografic. Aici semnalăm studiile lui M. Guboglu: *Dimitrie Cantemir și Istoria Imperiului Otoman* (p. 179-208) și V. Maciu: *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu* (p. 195-550). M. Guboglu relevă în studiul său ca *Istoria peninsulei creștine și descresșterea cu ții alt-osmănești* constituie prima expunere sistematică a istoriei politice și militare a statului feudal otoman. De aici largul interes pe care opera cantemiriana l-a prezentat turcologilor și orientaliștilor, fie ca a fost apreciată pozitiv, fie ca a fost apreciată negativ. Studiul ne dă o succintă trecere în revista a istoriografiei operii domnului moldovean începînd din secolul al XVIII-lea. Pentru analizarea și comentarea operii cantemiriene, M. Guboglu a folosit manuscrisul găsit și copiat de Tocilescu la „Muzeul asiatic din St. Petersburg”. Autorul atrage atenția că domnul moldovean a fost printre singurii europeni care a pătruns în biblioteca seraiului imperial depozitul unde

se păstrează operele cronicarilor turci. Aici se lanurește problema materialului informativ care a stat la baza operii și care deci a fost cules în Turcia, pentru a fi folosit la redactarea începută probabil tot în Turcia și stîrșită în Rusia. Cu toate denigrările făcute de unii și alții, opera cantemiriana s-a dovedit foarte utilă, dovada fiind traducerea făcută în secolul al XVIII-lea în limbile: franceză, germană, engleză. Valoarea ei constă în aceea ca pe lînga episoadele de istorie politico-militară, prezintă și o serie de date asupra răscălelor din imperiul otoman. De asemenea, opera este valoroasă și prin adnotările care ascund antichități turco-orientale, foarte greu de găsit alturea.

V. Maciu în prezentarea și comentarea operii istorice a lui C. D. Aricescu, unul din primii istorici ai României moderne, pune în lumina concepția istorică destul de înaintată pentru acea vreme a autorului *Istoriei Cîmpului și Istoriei revoluțiunii române de la 1821*. Sprijinitor al revendicărilor elăcășilor formulate în punctul al 13-lea al proclamației de la Izlaz, Aricescu cu toate lipsurile inerente începului, a înțeles să meargă ca istoric și publicist pe urmele concepției lui Bălcescu care pune accentul pe studiul istoriei maselor populare și instituțiilor și pe folosirea izvoarelor inedite. Autorul observă ca în „Istoria revoluției de la 1821”, Aricescu relevă importanța națională și democratică a răscoalii, accentuează caracterul ei pronunțat social și menționează politica duplicitară a boierimii. În atara de analizarea principalelor opere istorice, studiul mai prezintă pe Aricescu, eulegatorul harnic de izvoare istorice și pe Aricescu, omul cu largi perspective literare și publiciste ce.

S. Columbeanu

KOVÁCS JÓZSEF, *Adatok az 1848 utáni Erdélyi Tökés mezőgazdaságról*

[Date privind agricultura capitalistă din Transilvania după 1848]

Editura științifică, București, 1957, 218 p.

Lucrarea *Date privind agricultura capitalistă din Transilvania după 1848* reprezintă prima cercetare științifică cuprinzătoare despre apariția premisei și primele începuturi ale capitalismului în agricultura din Transilvania. De aici rezultă limitarea lucrării la cele două decenii de după revoluția din 1848. Autorul consideră acest timp (1848-1867)

și încă zece ani după aceea, ca o perioadă de tranziție prin analogie cu caracterizarea făcută de Lenin asupra perioadei similare după eliberarea țărănească rusească din 1861. Cam alt timp, arată autorul, durează înălturarea tuturor piedicilor care au stat în calea creerii unei agriculturi raționalizate, de la acul epocal ale eliberării iobagilor, concepția

ca o realizare nemijlocită a revoluției din 1848, pînă la crearea treptată a celorlalte condițiuni pentru eliberarea funciară și o gospodărire progresistă capitalistă (formarea unei clase de muncitori agricoli, mecanizarea lucrărilor agricole, procurarea capitalului, comasarea pămînturilor, introducerea sistemului de rotație a culturilor etc.).

Autorul ne înfățișează la începutul lucrării fondul politic și social pe baza căruia se desfășoară procesul de transformare, arătând mai sus, în atmosfera paralizantă a absolutismului austriac postrevoluționar. E firesc, socotim noi, ca în tratarea numeroaselor probleme puse în discuție, să se ocupe mai ales cu situația de pe fostul teritoriu al comitatelor (pămîntul nobililor unguri) și de pe teritoriul secuiesc. Autorul a căutat însă să ne înfățișeze problemele tratate sub aspectul lor general, ardelenesc, scoțînd totodată în relief și particularitățile istorice transilvănene, necesare pentru înțelegerea evoluției. Dacă în această privință nu reușește în totul, faptul se datorește, în cele mai multe cazuri, materialului documentar și statistic incomplet de care a dispus pentru rezolvarea problemelor și lipsei aproape totale a unor lucrări științifice speciale asupra diferitelor probleme de care se ocupă. O prezentare largă în această materie n-a fost făcută în trecut de către storiografia burgheză. Abia în ultimii ani cercetările istoricilor s-au îndreptat asupra problemei precapitaliste în agricultura transilvăneană.

Materia studiului de care ne ocupăm, este bine sistematizată. După prefață și o introducere cuprinzătoare, lucrarea este împărțită în următoarele șase capitole, care, la rîndul lor, sînt subdivizate:

1. Eliberarea iobagilor din 1848 și Patenta imperială din 21 iunie 1854;
2. Despre condițiunile trecerii de la agricultura bazată pe sistemul iobăgăst la agricultura capitalistă. În Transilvania;
3. Gospodărirea capitalistă pe moșiile ardelenesti după 1848;
4. Descompunerea țărănimii;
5. Emigrația;
6. Luptele antif feudale duse de țărănime în ultimul deceniu al absolutismului.

În mod intenționat autorul consacră complexului de probleme privind eliberarea iobagilor din 1848 (inclusiv Patenta imperială din 1854) capitolul cel mai dezvoltat. Acest act de eliberare țărănească constituie într-adevăr lovitura distrugătoare în contra sistemului feudal de veacuri, înlăturînd prin aceasta, în același timp, piedica principală pentru trecerea la modul de producție capitalist. Cu minuțiozitate științifică autorul

analizează opera legislativă și politica a înlăturării sistemului urbarial din Transilvania, propunîndu-și în aceasta ordine de idei o importanță punere la punct istoriografică față de unii istorici, economiști și publiciști burghezi, care nu recunosc actul de eliberare a iobagilor ca o realizare a revoluției din 1848, ci ca un rezultat al Patentei imperiale din 1854. Combaterea unor astfel de idei eronate este făcută de autor într-un mod convingător, pe baza textelor de legi și a scrierilor contemporane, în care se oglindește ecoul pe care l-au avut în masele poporului, acele acte. Această concepție a autorului înseamnă o nouă valorificare realistă a legislației revoluționare din 1848 și a regulamentelor din 1854 privitoare la eliberarea funciară.

De altfel, Grimm în *Das Urbarialwesen in Siebenbürgen* 1863, în legătura cu atîta dinea provocatoare a foștilor moșieri după 1848, a scos în evidență „tendința lor ascunsă de a salva rămășițele sistemului feudal distrus și de a construi pe contul țărănimii asuprite de veacuri un nou edificiu al moșierimii lor”.

În contra manifestărilor reacționare de tot felul, printre care erau alungarea țaranilor din case și de pe pămînt, obligarea lor sub diferite motive la claca etc. s-au ridicat țaranii abia eliberați, cu toate mijloacele, după cum arată în mod foarte lămuritor autorul. Aceste lupte au fost duse de țărănime în cadrul comunelor și satelor, în contra moșierilor, autorităților, tribunalelor etc., pe care autorul ni le prezintă pe baza unui vast material documentar cules din multe regiuni ale Transilvaniei, protocoale de gestiune din comune și districte, articole de presă contemporane ungare și române, precum și din alte publicații, de I. Pușcariu, Ürmössy László, Gh. Barițiu.

De în această relatare cuprinzătoare reiese clar, după cum arată autorul, cît de necesară devenise reglementarea definitivă a multiplexelor probleme rămase nerezolvate în 1848, probleme care constituiau cauze temeinice pentru noi tensiuni și noi mișcări țărănești. Această reglementare trebuia să o aduca Patenta imperială din 1854, care însă, de fapt, nu a fost decît un fel de regulament la legea de eliberare din 1848. Analizînd răscoalele și luptele țaranilor cauzate prin ea este de semnalat că însăși Patenta din 1854 este un rezultat al luptelor țaranilor în contra reavoinței și lăcomiei moșierilor detronați și în contra sabotajului birocrăției și al forurilor judecătorești, ea însăși un produs al mișcării revoluționare. Datele autentice privind diferitele comitate sînt de cea mai mare valoare pentru istoriografia timpului și pentru viitoarele cercetări.

După cum arată autorul, în aceste lupte s-a produs o largă solidaritate între țărani români și unguri pe teritoriul locuit în comun.

Ar fi fost deosebit de prețios dacă autorul ar fi inclus în acest tablou istoric și elementul țărănesc săsească de pe pământul comitatelor ungare. Este semnificativ faptul de a se considera populația săsească din Transilvania de la început ca liberă, adică nesupusă regimului iobăgist, ceea ce de fapt corespunde cu realitatea în mare parte. Nu trebuie însă neglijat faptul că, circa o treime din comunele ardelenesti cu populație săsească a fost situată pe fostul pământ al comitatelor ungarești. Prin urmare și această populație era la fel de subjugată ca și clasa iobagilor români și unguri. Istoriografia transilvăneană ar trebui să rectifice în această privință o serie de greșeli din trecut și trebuie să aibă grijă ca să nu se mai repete în viitor astfel de greșeli.

În capitolul II, unde sînt cercetate condițiile tranziției la sistemul agriculturii capitaliste din Transilvania, autorul se ghidează după învățăturile trase de Lenin în opera lui despre „Desvoltarea capitalismului în Rusia” arătînd condițiile pentru trecerea la agricultura capitalistă în perioada similară după eliberarea țărânimii în 1861 în Rusia: condițiunea unei clase de muncitori agricoli, înlocuirea inventarului țărănesc în agricultura cu acel al moșierilor, organizarea agriculturii în același mod ca și a unei întreprinderi comerciale sau industriale și ocuparea temeinică cu agricultura „nu după modul nobililor”.

În examinarea acestor condițiuni, căror autorul le-a destinat unul sau mai multe subcapitole, este vorba, în primul rînd, de constatarea unor stări de fapt, pentru a putea trage concluzii juste. Trebuie recunoscut, fără rezervă, că autorul și-a îndeplinit datoria în această privință cu multă competență, pătrunzînd fiecare problemă din toate punctele de vedere. Este de remarcat însă că lipsa unor cercetări în materie și a unor materiale statistice corespunzătoare, relevată mai sus, se face simțită. Autorul reușește să învingă numai în parte aceste lipsuri printr-o argumentare convingătoare.

Așa de exemplu, ar fi fost de dorit ca în problema brațelor de muncă agricolă, să fie date cifre mai amănunțite asupra gospodăriilor mici (după mărime, membri de familie, inventar etc.), pentru a evidenția nivelul redus de trai al unei familii de țărani și măsura în care țărani au fost nevoiți să-și vîndă munca, ceea ce a dus la pauperizarea și proletarizarea maselor de țărani, precum și pentru a învedera superioritatea, încă de la început, a capitalismului, a gospodăriilor mari față de cele mici etc.

Date mai complete și mai amănunțite erau necesare și în problema lipsei de capital în perioada de tranziție, lipsă care după aprecierea autorului, în anii 1850—1860 a constituit cea mai mare piedică pentru progresul în agricultură, piedică ce a continuat și după plata despăgubirilor către moșieri în anii 1854—1861, datorită, în parte, faptului, după cum arată autorul că, aceste sume n-au fost întrebuințate pentru ameliorări funciare, pentru inventarul agricol și plata muncitorilor, ci pentru trebuințele personale ale moșierilor.

Este de subliniat că, în cercetarea amănunțită a tuturor celorlalte premise pentru trecerea la gospodărirea capitalistă agricolă (lupta pentru îndepărtarea rămășițelor feudale, înzestrarea moșiilor cu inventar viu și mort, străduințele în jurul înlăturării lipsei de capital și pentru crearea unei organizații indigene de credit) autorul accentuează și factorii negativi, pentru explicarea faptului că trecerea la capitalism în agricultură s-a produs treptat și cu mari dificultăți. Deosebit de prețios este studiul despre introducerea mașinilor și uneltelor agricole, despre greutățile întâmpinate din partea capitalismului industrial austriac, în contra unei industriei de mașini proprii, care după 1848 în centrele orășenești (Cluj, Timișoara, Sibiu, Oradea, Brașov, Tg. Mureș) a luat totuși un avînt promițător printr-o serie de întreprinderi nou create.

Este de la sine înțeles că mai ales proprietățile mari erau chemate și în stare, prin organizarea lor rațională (întrebuințarea mașinilor, inventarul viu etc.) de a promova progresul agricol; cu toate acestea autorul sublinează o particularitate din Transilvania demnă de remarcat, și anume activitatea unor organizații agricole pe baze țărănești largi, care de la eliberarea țărănească din 1848, au avut un rol foarte important în modernizarea agriculturii transilvăne (Uniunea agricolă săsească fondată în 1845).

Activității acestor organizații, arată autorul, se datorește progresul agricol, raționalizarea agriculturii și promovarea într-o largă măsură a cunoștințelor tehnice, agricole, prin școli speciale, expoziții, reviste etc.

Este foarte interesant faptul cum înțelege autorul să arate problemele agricole ca premise ale agriculturii capitaliste, în complexitatea și împletirea lor cauzală, ceea ce în multe cazuri se prezintă ca un cerc vîrtos, arătînd pe de o parte factorii îndrumători și pe de altă parte momentele care au împiedicat progresul spre capitalism. (De exemplu, problema lipsei de muncitori agricoli după eliberarea lor, problema capitalului necesar, problema mecanizării etc). Aceste contra-

dicții se prezintă și după anul 1854 și constituie explicația diferențierii în rândul populației sătești, în formarea claselor de săraci și bogați, în proletarizarea crescândă. Din aceste stări de lucruri autorul arată bine motivat și cu mare putere de convingere problema emigrării, ca rezultat al repartizării nesăbuite și nedrepte a pământului, cu un cuvânt, al mizeriei sociale în rândul țărănimii, nu cum afirmă unii istorici burghezi, ca o consecință a unei preinse suprapopulații. La acest capitol, autorul utilizează un material vast documentar și statistic, mai ales privitor la repartizarea bunurilor agricole și formarea clasei de muncitori agricoli.

Socotim că bine face autorul când zugrăvește la fiecare capitol fondul politic, repercusiunile dominației străine austriace și metodele colonialiste de exploatare, întrebuințate prin absolutism etc. Problema comasării bunurilor a rămas timp de decenii, cum arată foarte just autorul, un focar al contradicțiilor și luptelor țărănimii contra

moșierilor și ceea ce a dus în mod natural la descompunerea țărănimii în perioada precapitalistă, capitol tratat cu o deosebită profunzime de către autor.

Examinând lucrarea pe care o recenzăm aici, nu găsim nici o problemă importantă care, cu toată lipsa materialului documentar a cercetărilor și lucrărilor științifice n-ar fi fost examinată și rezolvată în mod satisfăcător. Am arătat unele lipsuri inerente unei lucrări făcute în astfel de condiții. Autorul dovedește o rară stăpânire a materiei, altfel n-ar fi fost posibilă o tratare atât de serioasă și de științifică.

Despre începuturile capitaliste în agricultura României după 1848 și 1864 au mai apărut, în ultimul timp, două lucrări. Limitarea studiului numai asupra Transilvaniei dă lucrării de care ne-am ocupat, caracterul unui studiu de specialitate, care, așa cum a înțeles-o și a realizat-o autorul, poate servi ca model pentru alte lucrări științifice din epoca precapitalistă privind țara noastră.

G. A. Klein

CINZIO VIOLANTE: *La società milanese nell'età precomunale*

[Istituto Italiano per gli Studi Storici]. Bari, Laterza, 1953, XII+307 p.

Deși studiul istoriei urbane este relativ de dată recentă, el se poate lăuda cu o istoriografie proprie care a îmbogățit mult cunoașterea problemelor în ultimii 150 de ani. Studiul istoriei medievale nu mai poate fi conceput astăzi fără integrarea capitolului nașterii și evoluției fenomenului urban.

Apărut în plin romantism, studiul formării și evoluției orașelor medievale reflecta interesul burgheziei de a-și cunoaște procesul de naștere fiind în același timp și o justificare a luptelor ce trebuia să le ducă împotriva legitimismului. Astfel, Thierry. în Franța. vedea în conflictele medievale urbane, prefigurarea luptelor din jurul anilor 1820—1830. Sismondi mergea și mai departe, când în luptele comunelor lombarde contra imperiului vedea un antecedent al conflictului dintre Italia risorgimentală și imperiul habsburgic.

Studiul istoriei orașelor medievale occidentale a îmbrăcat, în cadrul fiecărei școli istorice, aspecte specifice. În Germania, el are un caracter pronunțat constituțional-juridic. În Franța, sub influența pozitivismului, au apărut multe publicații și influența exercitată de l'École des Chartes a împiedicat o interpretare în favoarea celei filologice erudite.

În Italia, situația s-a prezentat în condiții diferite. Pe de o parte frecvența fenomenului urban, pe de altă parte influența marxismului

au creat condiții de cercetare mai adecvate studiului evoluției orașelor. Cum desfășurarea istoriei Italiei este strâns legată de dezvoltarea urbană, istoriografia italiană și-a concentrat o mare parte a interesului ei asupra acestui fenomen. O analiză mai organică, mai amplă a societății în care clasele nu sînt simple obiecte ale istoriei, ci protagoniști activi în interesele lor variate și diferențiate, iată ce se poate observa în preocupările istoricilor italieni. Din această generație tînără unul din cei mai dotați este fără îndoială autorul lucrării pe care o analizăm.

Marele teritoriu din nordul Italiei cunoscut sub numele de Lombardia a fost în trecut teatrul unei intense vieți istorice, purtător de intensă viață materială și culturală. Ca un centru polarizator stă în mijlocul acestei vaste cimpii, Milanul, oraș vechi, legat de variate forme ale culturilor trecutului.

Lucrarea lui Violante se împarte în două capitole mari: a) societatea milaneză în epoca precomună, b) societatea milaneză din timpul lui Aribert.

Întreaga vale a Padului se resimte la sfîrșitul sec. al VII-lea de reluarea unui intens trafic comercial. Viața comercială pulsează în trei centre: Comacchio, Veneția și Pavia. La Pavia se găsesc numeroase „mansiones” (magazii) ale marilor unități eclesiastice din Lom-

bardia. De aici aceste mărfuri ajung în mîinile venețienilor și merg mai departe spre Bizant.

Contrar tezei lui Pirenne, care în ultimii 20 de ani a fost aspru criticată, autorul vede în activitatea comercială sub longobarzi și franci un fapt pozitiv. De unde arabii erau considerați ca o frînă în circuitul comercial, autorul demonstrează că imensele tezaure de aur pe care le-au lansat pe piață au exercitat o puternică atracție în circuitul comercial. Autorul reușește să ne prezinte tabloul viu al circulației marfurilor dintre care cele mai importante sînt : mirodenii, produse textile, sclavi, arme și piei. Violante ajunge la concluzia interesantă a existenței unui comerț circular cu beneficii pentru toți partenerii. Vechea concepție pireniană, liniară era statică, necorespunzînd unei viziuni mai dinamice și cu perspective geografice mai largi.

În sec VIII, IX și X existența unor negustori legați de o serie de obligații față de puterea centrală locală, fie că este vorba de imperiu sau de biserică, nu este confirmată de o serie de acte. În afară de aceștia găsim menționați o mulțime de meseriași printre care autorul citează mai ales pe monetari. Contrar tezei obișnuite care vedea în anumite legături o economie rigidă, din documente reiese continuarea unui trafic comercial și a unei activități meșteșugărești libere chiar dacă în ultimă instanță ei sînt nevoiți să ceară protecția unui senior.

Capitolul intitulat „Evoluția economiei agrare și a claselor rurale” ne arată, pe de o parte, o continuă îmbunătățire a diferitelor categorii de șerbi și, pe de altă parte, îmbinarea dintre agricultură și comerț, creșterea numărului contractelor de arendare, apariția unei categorii mijlocii de arendași ce nu provin numai din cei ce practică comerțul, ci și din țărani neliberi. De aici, o nimicire a patrimoniului celui mai mare proprietar al vremii : biserica.

Paralel cu acest fenomen autorul constată, în urma unei succinte analize a prețurilor diferitelor terenuri, o creștere masivă a valorii acestora. Totodată cresc și prețurile caselor de la oraș, fiind mai scumpe ca cele de la țară, fenomen datorat probabil procesului intens de urbanizare.

Procesul de dizolvare, a proprietății citorva familii este minuțios analizat de autor. În repetatele treceri ale proprietăților, dintr-o mină în alta, autorul arată că cei ce cumpără sînt toți orășeni din Milano. În timp ce vînzătorii sînt aproape toți din teritoriul ce înconjură orașul (*contado*). Pe baza documentelor, Violante reconstituie descendența citorva familii de la țară și ne arată cum decad

încetul cu încetul prin pierderea patrimoniului funciar. Documentele permit și deinonstrarea procesului invers. Nu proprietatea eclesiastică este aceea care înghite proprietatea alodială, căci prima se află de acum în criză ; nici feudatarii care obțin pămînturi prin violență de la biserică nu absorb pămînturile alodiale. Negustorii, meseriașii, monetarii, notarii și judecătorii sînt categoriile sociale care dau asaltul proprietății alodiale. Vechii,, possessores” care au trecut la oraș după o scurtă criză amestecîndu-se în mediul citadin, reiau expansiunea la țară. Deci nu poate fi vorba de o cezură între oraș și contado.

Întrebîndu-se cine sînt acești negustori, arendași, monetari, proprietari de case, autorul ajunge la concluzia, contrar tezei lui Pirenne, că pentru regiunea Milanului poate fi dovedită continuitatea negustorilor de profesie în sec. IX și X. Această nouă clasă orășenească nu are tendințe de sclerozare în urma achiziționării proprietăților funciare. Ea este compusă mai ales din acei negustori care au știut să se reorganizeze și să treacă peste criza din sec. IX, stringîndu-se în jurul seniorilor eclesiastici de sub a căror tutelă se eliberează încetul cu încetul, în timp ce se vor depărta de la țară la oraș, unde vor cumpăra case.

Care este, în aceste împrejurări, situația claselor feudale? Autorul constată că din punctul de vedere al forțelor vii, dezvoltarea societății feudale apare de la începutul ei nu ca un proces de închidere, de sclerozare, ci ca un fenomen în continuă mișcare, de cîștigare de noi energii. Autorul are dreptate cînd arată că încercarea imperiului ce frînează energiile răscolute, constringîndu-le în organismul feudal are un caracter, conservator, reacționar. Efectul va fi tocmai contrariul pentru că dă astfel libertate acelor forțe care, încadrate în sistemul feudal, îl vor distruge pînă la sfîrșit. Autorul vede acest proces în mod dialectic : „aceste două aspecte, centrifug și centralizator, revoluționar și conservator, ale aceluiași proces, care în mod aparent este numai un simplu proces de înfeudare extins la maximum, apar mai limpede, opuse aproape în mod dramatic în prima jumătate a sec. al XI-lea. Este contrapunerea dialectică, nu cronologică, a două elemente pe care numai în mod abstract le putem distinge în feudală și comunală, dar care constituie o singură realitate istorică concretă : dezvoltarea în sine unității nediferențiate a evului mediu timpuriu, a unui proces de diferențiere, bogat în contraste fecunde ,care se rezolvă în noi și mai complexe sinteze. Deci nu clase sociale unele lîngă altele, nici în mod static unele peste altele, ci unele împotriva altora ; contrastele violente sînt deci legile societății feudale”.

Pornind de la această concepție, autorul ne arată societatea feudală milaneză în plină luptă. Prima mare victimă este patrimoniul funciar al bisericii. Micii și marii feudali li dau un asalt continuu și fără răgaz. În această luptă, autorul constată, pe baza documentelor, o intensificare a procesului de eliberare a serbilor. Una din căile cele mai frecvente prin care șerbii se sustrag de la servitutile care li apasă este intrarea lor în clericatură. Diplomele imperiale și sinodurile încearcă zadarnic să frîneze acest proces. Pentru biserică șerbii sînt: „clericii qui sunt de familia ecclesiae”, adică fac parte din patrimoniul bisericii. În scopul de a cuceri libertatea pentru descendenții lor, șerbii încearcă să pătrundă în tagma preoțească pentru a pune mîna pe beneficiile și pămînturile bisericii. Îmbogătindu-se cu veniturile eclesiastice, ei cumpără bunuri funciare cu ajutorul unui om liber care le împrumută numele sau cu ajutorul unor notari și judecători binevoitori. Din rîndul acestor rustici și mercatores vor descinde aceia care peste cîteva veacuri vor da loviturile decisive acelei forțe conservatoare care este imperiul.

A doua parte a lucrării tratează un moment politic precis care poate fi mai bine înțeles acum, după ce autorul, în primul capitol, a explicat baza economică-socială a epocii precomunale. Este vorba de politica și acțiunile

arhiepiscopului Milanului, Aribert din Antemiano. Scopul acestuia era crearea unei mari signorii. De aceea el s-a aliat cu capitaneii, pentru ca, cu ajutorul lor, să poată ține departe de bunurile bisericii pe valvassores (mica feudalitate) și populația țărănească. În această politică se încadrează și exterminarea ereziei de la Monteforte, lucru pe care l cereau capitaneii de teamă că erezia s ar putea răspîndi printre șerbii lor. Mai bine ca în oricare situație se poate înțelege cît de legate sînt aceste concepții teologice de aspectele social economice ale vremii. Intocmai ca și la bogomili Violante constată că eretiile îmbracă două aspecte diverse: doct și popular, teologic-doctrinar și etic-practic; sînt expresiile claselor de sus și a mișcărilor populare.

Este greu la sfîrșitul lecturii să nu te întrebî ce să prețuiești mai mult: erudiția autorului, posibilitățile interpretative sau viziunea reconstructivă a epocii analizate. Violante nu s a oprit însă la analiza epocii precomunale și a considerat aceste pagini ca un moment preparator pentru mișcarea cu caracter eretic cunoscută sub numele de Pataria, mișcare cu profunde rădăcini social-economice ce angajează într un conflict complex toată societatea milaneză¹.

T. Solirescu

¹ Cinzio Violante, *La Pataria Milanese e la riforma ecclesiastica*, Vol. I. *Le premesse* (1045-1057). Istituto Storico Italiano per il medio evo. Roma, 1955. 223 p.:

vezi și articolul din volumul omagial dedicat lui Gaetano Salvemini: *Gli Studi di storia medievale in Italia negli ultimi dieci anni*, Itinerari, 1956, nr. 28-30.

NOTE BIBLIOGRAFICE

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ, vol. VI (Seria istorică), Filiala Moldovenească a Academiei de Științe U.R.S.S. Institutul de istorie, limbă și literatură. Chișinău, 1957, 311 p.

Culegerea de articole cuprinde următoarele: 1. N. A. Mohov, *Colaborarea militară a cazacilor ucrainieni cu moldovenii în anii 1570—1580 și activitatea lui Ioan Potcoavă* (p. 3—46). Este o parte a unei mari lucrări care se ocupă cu istoria relațiilor ruso-ucraino-moldovenești în secolele XV—XVII. Pe baza izvoarelor istorice publicate în Rusia, în Polonia și în România, autorul descrie sistematic istoria expedițiilor militare ale cazacilor zaporojeni în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și dovedește că persistența și caracterul îndelungat al acestor expediții poate fi explicat prin faptul că ele deveneau mai puternice datorită sprijinului acordat de poporul moldovean; că lupta de eliberare națională a poporului moldovean se împletea cu lupta antiotomană a cazacilor ucrainieni și prin faptul că expedițiile cazacilor au jucat un rol important în intensificarea luptei de clasă a țăranilor și a țăranimii orășenești din Moldova împotriva boierimii, 2. A. I. Koteneo, N. A. Mohov și P. V. Sovetov, *Tendența de creștere a populației din Moldova în epoca feudală* (p. 49—65). Prin cercetarea și compararea datelor recensămintelor populației Moldovei din anii 1591 și 1772, autorii ajung la concluzia că populația Moldovei nu numai că n-a scăzut în secolele XVI—XVIII după cum afirmă unii istorici, dar că a crescut cu 90 %, adică aproape s-a dublat. Aceste concluzii sînt valabile și pentru începutul secolului al XIX-lea pe baza recensămintelor din 1803 și 1810. Faptul important în acest articol este folosirea pentru prima dată a datelor recensămintului populației făcut de administrația rusă din Moldova în 1772. Studiul a fost publicat în traducere în revista *Probleme de Istorie*, nr. 3 din 1957 a I.S.R.S., p. 107—123.

3. I. V. Semenova, *Participarea poporului moldovean la războiul ruso-turc din anii 1787—1791* (p. 67—97). Pe baza materialelor din arhivele din Moscova, Leningrad, Chișinău și a unor documente publicate, autoarea tratează problema atitudinii poporului moldovean în războaiele ruso-turce și descrie participarea lui în acela din 1787—1791. Din articol reiese că moldovenii s-au înrolat ca voluntari în armata rusă, au aprovizionat-o cu alimente și furaje, au reparat poduri și drunuri, au procurat mijloace de transport necesare, au construit poduri plutitoare, bărci și întărituri, au furnizat informații comandamentului rus. Numărul voluntarilor în acest război s-a ridicat la 10 000 de oameni. 4. K. P. Krîjanovseala și E. N. Russev, *Despre activitatea decembristului A. P. Iujnevski în ajutorarea refugiaților de peste Dunăre în Basarabia* (p. 99—134). În baza documentelor puțin cunoscute aflate în arhivele de stat din Moscova, Leningrad, Chișinău și Odesa, autorul prezintă activitatea desfășurată de A. P. Iujnevski, în anii 1816—1817 în scopul ajutoării refugiaților bulgari și găgăuți, veniți de peste Dunăre în Basarabia. Autorii arată că A. P. Iujnevski, care era un democrat convins și un puternic adversar al boierilor care urmăreau șerbirea acestor emigranți, a luptat pentru acordarea de înlesniri și privilegii acestor refugiați, potrivit cu promisiunile făcute de guvernul țarist. 5. M. P. Munteanu, *Despre istoria luptei comune a țăranilor moldoveni și ucrainieni împotriva jugului feudal în prima jumătate a secolului XIX* (p. 137—149). Pe baza documentelor din arhivele din Chișinău și Kiev, autorul prezintă diferite forme ale luptei de clasă ale țăranimii moldovenești și ucrainene din 1840—1850 și anume: fuga de pe moșiile boierești, refuzul de a împlini boierescul și a plăti birul, apariția cetelor de haiduci (Tobultoc, Scripnic, Karmaliuc). Autorul stabilește că a existat o frățescă legătură între țăranii moldoveni și ucrainieni în lupta împotriva aspirării sociale,

6. I. S. Grosul, *Mișcarea țărănească de masă în Basarabia în anii 1860—1870*. (p. 150—179). Pe baza de documente de arhivă, autorul stabilește cauzele mișcării țărănești de masă din perioada de pregătire și de desfășurare a reformelor agrare (1860—1870) și anume: Criza sistemului feudal și intensificarea exploataării, creșterea mișcării țărănești din Rusia după manifestul din 19 februarie 1861 și a reformei din 1864 din Basarabia. El arată că după reforma agrară din 1868 și mai ales după 1870 mișcarea țărănească de masă din Basarabia s-a intensificat cuprinzând aproape toate județele provinciei. Această mișcare țărănească de masă a fost înăbușită abia după ce țarismul a putut să pună capăt mișcărilor țărănești din Rusia centrală. 7. N. V. Berezneacov, *Din istoria luptei diplomației sovietice pentru eliberarea Basarabiei în anii 1918—1924* (p. 181—204). Se arată lupta dusă de guvernul sovietic pentru rezolvarea în mod pașnic a problemei Basarabiei (după ocuparea ei de către burghezia și moșierimea din România) în cadrul conferinței de la Varșovia (1921) și de la Viena (1924), conferințe care au eșuat din vina guvernului român de atunci. 8. S. E. Levit, *Planurile agresive ale României burghezo-moșierești în preajma celui de-al doilea război mondial* (p. 205—234). Combătând tezele unor lucrări istorice din istoriografia burgheză românească apărute în perioada celui de-al doilea război mondial, precum și ale unora din ideologiile burghezei române aflate ca emigranți în statele capitaliste apusene, autorul reușește să dovedească: a) participarea României în război alături de Germania hitleristă împotriva U.R.S.S. a fost de fapt o urmare logică a politicii antisovietice dusă de cercurile reacționare din România în anii 1941—1944; b) războiul „preventiv” așa cum l-au numit fasciștii români a fost în realitate pregătit împreună cu cercurile imperialiste din apusul Europei cu mult înainte de 22 iunie 1941 și urmarea ocuparea pământurilor sovietice. 9. G. B. Fedorov, *Vechii slavi și vecinii lor din Moldova* (p. 237—310). Articolul cuprinde descrierea sistematică a 354 monumente arheologice din secolele VI—XIII descoperite pe teritoriul Moldovei în anii 1950—1955.

C. Șerban

Dr. SAMUIL IZSÁK, *Din trecutul legăturilor medicale româno maghiare*, București, Ed. medicală, 1956, 190 p.

Dr. S. Izsák, adunând informațiile prețioase dar disperate ale celor mai de seamă istorio-

grafi medicali români ca: Gh. Crăiniceanu, V. Gomoiu. P. Samarian, G. Z. Petrescu, V. Bologa etc. și completându-le cu cele din literatura de specialitate maghiară, a reușit să elaboreze o interesantă monografie privind legăturile medicale româno-maghiare din trecut, sub diversele lor aspecte.

Din dorința ca lucrarea să fie ușor citită și urmărită de nespecialiști, autorul a căutat să nu abuzeze de terminologia proprie medicinei folosind o limbă aleasă și pe înțelesul tuturor. Având la bază metoda cronologică de înfățișare a faptelor, dr. S. Izsák și-a împărțit monografia în mai multe capitole, fixând în final concluziile ce i s-au părut evidente.

În primul capitol ce cuprinde relațiile medicale dintre 1383—1800 — care de fapt încep cu secolul al XVII-lea — găsim informații asupra repetatelor cereri ale lui Matei Basarab către Rákóczy II de a-i trimite „... un om priceput în chirurgie” (p. 16) pentru a-i vindeca rana ce o căpătase în lupta de la Finta (1653). Tot aici vorbește și despre activitatea lui Ion Molnar Pinariu primul medic român din Transilvania, oftalmolog renumit și la Viena, despre a cărui activitate autorul își exprimă anumite păreri, care în lipsă de argumente bazate pe documente, rămân simple presupuneri. De asemenea, găsim informații despre activitatea lui Adam Molnár, medic maghiar care a profesat între 1748—1768 la București.

În capitolul al doilea (1801—1848) sînt semnificative pentru tema lucrării datele despre activitatea unor români în Ungaria ca: D. Nedelco, fondatorul învățămîntului stomatologic maghiar la nivel universitar; G. Pomuțiu, remarcabilul psihiatru, profesor la Facultatea de medicină din Pesta; balneologul Pavel Vasici în Banat, C. Vîrnav în Moldova, etc. Merită a fi semnalat numărul destul de mare de tipărituri medicale în limba maghiară, unele traduse și în românește, care au circulat deosebi în Transilvania și mai puțin în Moldova și în Muntenia.

Dacă în partea din lucrarea care înfățișează evenimentele din 1848—1849 legăturile româno-maghiare nu ni se par evidente (aceasta și din lipsa unui material documentar de primă importanță), cu toată activitatea unor medici ca: N. Krețulescu, M. Vrajdu, dr. Triff (Trifu), I. Barasch etc., în schimb ultimul capitol care se referă la perioada 1849—1918 surprinde cât se poate de convingător legăturile și influențele reciproce. În acest sens trebuie amintită activitatea deosebită a medicilor maghiari: L. Fialla unul din primii profesori din învățămîntul medical de la noi și participat la războiul din 1877, I. Orosz-

hegy (Szabó), luptator pentru apropierea româno-maghiară, autor al unor lucrări despre situația sanitară și socială din Moldova, ca și a oculiștilor români A. Dumitrescu, Gh. Crăniceanu și a savantului cu renume mondial V. Babeș, în Ungaria.

Lucrarea ar fi cîștigat în valoare dacă s-ar fi bazat mai mult pe cercetări noi arhivistice și mai puțin pe lucrări proprii ale autorului apărute anterior (ca de ex.: Babeș).

Gh. C.

JACQUES GODECHOT, *La grande nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde de 1789 à 1799*, 2 vol., 758 p., Paris, 1956, Aubier (Collection historique. Sous la direction de Paul Lemerle).

Cunoscut ca autor, printre altele, al unui manual privind instituțiile franceze sub revoluție și imperiu, autorul analizează expansiunea în lume și mai ales în teritoriile ocupate de trupele franceze, nu numai a ideilor revoluționare, ci și a formelor vieții politice, militare, religioase și intelectuale. Relevă de asemenea aspectele economice și consecințele sociale ale acestei expansiuni. Cele două volume reprezintă o încercare de mare anvergură de a urmări efectele revoluției burgheze de la 1789 în lume, în cursul unui deceniu.

T. S.

GIUSEPPE BERTI, *Russia e stati italiani nel Risorgimento*, Ed. Einaudi, 1957, 875 p.

Este o lucrare de ansamblu care tratează raporturile diplomatice între Rusia și statele italiene în perioada Risorgimentului, perioadă decisivă pentru formarea unității poporului italian. Ea cuprinde epoca de după 1750 pînă la 1860. Autorul urmărește ca prin acest document și studiu să explice cauzele care au mîlțizat instaurarea unor relații normale între cele două țări. Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, interesul pe care poporul italian îl poartă Rusiei, devine din ce în ce mai mare, pe măsură ce se intensifică activitatea reacționară a Austriei în Italia împotriva democrațiilor italieni, care nu mai puteau continua o politică independentă față de Rusia. Situația s-a accentuat mai ales după Congresul de la Viena în 1814 cînd, datorită identității de vederi dintre cele două imperii, Rusia devenea un „alter ego” al Austriei în politica europeană. În această perioadă, — prima jumătate a secolului al XIX-lea — patrioții italieni — prin-

tre care mai ales Mazzini erau alături de democrația rusa ai cărei reprezentanți erau nevoiți să emigreze. Autorul arată pe scurt că primul război mondial reînnoiește interesul poporului italian pentru problemele ruse, în special pentru bogăția literaturii, iar Marea Revoluție Socialista din Octombrie contribuie ca Rusia să fie socotită un important factor politic internațional.

Autorul renarcă apoi lucrările, puține de altfel, care s-au scris în Italia referitoare la istoria, la problemele statului rus, precum și la poziția acestuia în istoria dezvoltării politice europene, subliniind necesitatea întocmirii acestui studiu. Lucrarea lui Giuseppe Berti se bazează pe cercetarea amănunțită a izvoarelor, a materialelor de arhivă italiene, precum și polone și ruse, care, la cerere, le-au fost trimise din Arhiva Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., precum și din Polonia.

Ana Ioachim

THOMAS HÖHLE, *Franz Mehring, Sein Weg zum Marxismus, 1869-1891*. Rütten Loening. Berlin, 1956, 340 p.

Thomas Höhle își propune în această amplă monografie să studieze primele decenii de activitate ale lui Franz Mehring, unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai gândirii marxiste germane.

Cartea cuprinde o prefață cu un bogat conținut de idei și trei captole alcătuite conform celor trei perioade distincte din viața lui Mehring între anii 1869-1891. Volumul mai cuprinde sursele arhivistice, cit și bibliografia cărților și periodicele consultate.

Istoriografii burghezi au minimalizat importanța lui Mehring, dar nici istoriografia marxistă nu l-a dat importanța cuvenită, accentuîndu-i doar părțile negative.

Höhle își propune pe baza unei documentări temeinice să studieze procesul de dezvoltare a lui Mehring, de la concepția idealistă a istoriei pînă la însușirea punctului de vedere al materialismului istoric, trecerea sa de pe pozițiile democrației burgheze în rîndurile socialiştilor și apoi alăturarea sa clasei muncitoare în lupta revoluționară în locul reformismului de sub influența lui Lassalle.

Editura anunță, pentru completarea problemei Mehring, publicarea unei alte lucrări scrise de Josef Schleifstein, despre creația marxistă a lui Mehring în anii 1891-1919.

K. M.

E. I. SPIVAKOVSKI, *Румыно-русские революционные связи в новой румынской, исторической литературе*, în *История СССР*, nr. 2. 1957.

Istoricul sovietic E. I. Spivakovski a publicat în ultimul timp în revistele de specialitate din Uniunea Sovietică interesante materiale privind noua istoriografie românească.

Printre acestea se numără și articolul publicat în noua revistă sovietică *Istoria U.R.S.S.* (nr. 2 1957) intitulat *Legăturile revoluționare româno-ruse în noua literatură istorică română*.

Autorul face constatarea din capul locului că în ultimii ani noua istoriografie în R.P.R. s-a dezvoltat foarte mult, iar una dintre problemele cele mai cercetate a fost problema legăturilor revoluționare dintre cele două popoare vecine. Dacă în privința relațiilor din prima jumătate a veacului al XIX-lea s-au scris mai puține lucrări, în schimb legăturile revoluționare româno-ruse din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de mai târziu și-au găsit o oglindire largă în noua istoriografie românească.

Autorul sovietic face o trecere în revistă aproape a tuturor lucrărilor și articolelor publicate sau comunicate în sesiunile științifice ale Academiei R.P.R., oprindu-se îndeosebi la studierea legăturilor revoluționare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la momentele 1905 (influența revoluției burghezo-democratice din Rusia din 1905—1907, Răscoala din 1907, ca ecou al mișcărilor țărănești din Rusia) și 1917 (Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie).

Merită să fie reținută observația inserată de Spivakovski privitoare la reciprocitatea influenței dintre răscoalele țărănești din România și mișcărilor țărănești din același an din sudul Rusiei, problemă care, din păcate, a fost mai puțin studiată. Autorul sovietic semnalează câteva date extrem de interesante privind ecoul pe care l-a avut răscoala țăranilor din România în sudul Rusiei (p. 188). Din acest punct de vedere, E. I. Spivakovski remarcă existența anumitor pete albe în oglindirea relațiilor revoluționare româno-ruse în noua literatură istorică românească.

În concluzie, autorul sovietic crede că succesele deplină acum ale istoricilor români au pus o bază solidă viitoarelor cercetări — în adâncime — a acestei probleme, cercetări care vor fi ușurate de prietenia și colaborarea care există între istoricii români și istoricii sovietici.

N. C.

50 ANI DE LA RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907 DIN OLTEŢA. Craiova, 1957, 72 p.

Lucrarea de față e o broșură de popularizare. După o succintă prezentare a cauzelor, a mersului și a reprimării răscoalei, broșura ofera cititorilor materiale documentare și ilustrative însoțite de comentarii. Hărțile care arată întinderea răscoalelor în toată țara, sau localitățile din Oltenia cuprinse de ele, statisticile asupra repartiiții pământului în România anulul 1907, actele de învoielii agricole, ordinele circulare privitoare la reprimarea răscoalelor, precum și fotografiile sau caricaturile, alcătuiesc un material destul de bine ales și sistematizat.

Coralia Fotino

50 ANI DE LA RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907. O PAGINĂ DIN TRECUTUL DE LUPTĂ AL ȚĂRĂNIMII DIN REGIUNEA GALAȚI. Galați, 1957, 36 p.

Statul Popular și Muzeul de istorie din Galați au întocmit o broșură în care se ocupă de răscoala țăranilor din 1907 în regiunea Galați. Pornind de la reforma agrară din 1864, lucrarea înfățișează apoi regimul învoielilor agricole atât de împovăraător pentru țărănime, răscoalele premergătoare celor din 1907, izbucnirea răscoalei din 1907, propagarea ei, tratând amănunțit mersul ei în cuprinsul actualei regiuni Galați pe raioane și, în sfârșit, înăbușirea în sine a răscoalelor. Evenimentele redată cronologic au numeroase inserări din documentele vremii aflate la arhivele locale. Ar fi fost necesar să se adauge la acestea mai mult material ilustrativ.

Coralia Fotino

ULRICH EICHSTÄDT, *Von Dolfuss zu Hitler, Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933—1938*. Wiesbaden, Franz Steiner, 1955, X + 558 p.

Recunoscând în anexarea Austriei una din cele mai importante etape ale efortului politicii hitleriste pentru dobândirea hegemoniei

mondiale, Ulrich Eichstädt a prezentat în această lucrare, toate fazele luptei diplomatice dintre conducerea germană și austriacă, precum și cea dintre Reich și puterile interesate în păstrarea independenței Austriei. Sub acest unghi, cartea este o bună introducere la cunoașterea metodelor politice întrebuițate de naziști pentru realizarea planurilor lor.

Prezentînd în primele două capitole mai generale, felul în care se pune chestiunea austriacă pînă în 1933 și, într-o altă fază, pînă în vara anului 1934, autorul își începe analiza pornind de la înțelegerea germano austriacă din 11 iulie 1936, urmărind, apoi, precipitarea evenimentelor. Paralel, el înfățișează atitudinea statelor care aveau legături mai strînse cu Austria, precum Italia, Anglia, Franța, Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia.

Conferinței de la Berchtesgaden autorul îi consacră un întreg capitol, prezentînd, apoi, mersul evenimentelor în toată amploarea lor, în zilele de 10 și 11 martie 1938, cînd în fata planului de plebiscit al lui Schuschnigg se obține demisia acestuia și formarea regimului Seyss-Inquart. În analizarea acestei etape se scoate în evidență rolul jucat de conducătorii naziști și în special de Göring, precum și rolul conducătorilor formațiilor naziste din Austria, care au păstrat o legătură neîntreruptă cu Berlinul. Cartea mai scoate în evidență și ambiguitatea politicii engleze, care, ferindu-se a lua o atitudine potrivnică Germaniei, a înlesnit planurile acesteia. Ultimul capitol înfățișează felul în care s-a ajuns la anexarea Austriei de către Reich și reacțiunea slabă a puterilor apusene. Lucrarea se încheie amintind faptul că Societatea Națiunilor nu a luat în considerare propunerea sovietică de a aplica măsuri colective de sancționare a Germaniei; puterile membre, spune autorul, „nu au putut sau nu au vrut să vadă, că drumul pe care Hitler mersese la Viena, ducea mai departe la Praga, la Varșovia și deci la cel de-al doilea război mondial”. Deosebitul interes al cărții se află, în primul rînd în bogăția de documente pe care se întemeiază, întreaga narațiune a lucrării trimițînd constant la marile colecții de documente apărute în ultimii ani și la mărturia unor participanți la această mare dramă.

Al. Dușu

WALTER HOFER, *Die Entfesselung des zweiten Weltkrieges. Eine Studie über internationalen Beziehungen im Sommer 1939*, ediția a II-a. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart, 1955, 237 p.

Cartea de față se rezumă la schițarea și analiza condițiilor „dezlănțurii” celui de-al doilea război mondial. Autorul folosește conștient această expresie în loc de „izbucnirea” războiului vrînd să accentueze pregătirea lui premeditată. Perioada tratată se limitează la scurtul interval de la pactul germano-sovietic și pînă la atacarea Uniunii Sovietice.

Lucrarea se bazează pe un bogat material de documente diplomatice apărute în volume, ca de exemplu:

Documents on British Foreign Policy 1919—1939. Third Series, vol. IV—VII; *Blaubuch der britischen Regierung über die deutsche politischen Beziehungen und den Ausbruch der Feindseligkeiten zwischen Grossbritannien und Deutschland am 3 September 1939*; *Documents of International Affairs 1939—1946* — culese și selecționate sub direcția lui A. J. Toynbee; *Peace and War, United States Foreign Policy 1931—1941*; *Die Geheimakte des französischen Generalstabes, herausgegeben vom Auswärtigen Amt*, Berlin, 1941, *Cărțile albe, Cartea galbenă franceză, Cartea albastră engleză*; *Nürnbergger Prozessakten* (needitate) de la Institut für Zeitgeschichte, München.

Autorul s-a mai folosit de numeroase jurnale și memorii printre care și cartea lui Grigore Gafencu, *Vorspiel zum Krieg im Osten*, Zürich, 1944.

Privind rolul puterilor occidentale, autorul pune în falsă lumină rolul acestora, ai adepților păcii, care ar fi încercat, dar fără rezultat, să se opună hitlerismului provocator de război. Demascarea făcută de Hofer mai suferă din cauza concepției greșite, că întregul război ar fi fost ideea unui singur om, care și a impus voința unei lumi întregi.

M. K.